

66-67
1967-68

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LXVI – LXVII. ÉVFOLYAM

1967—68.

KIADJA

A MAGYAR RÉGÉSZETI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968.

TARTALOM

<i>Sz. Burger Alice</i> : Későrómai éremlelet Kazsokról (Somogy m.)	3
<i>Turnwald, Christian</i> : Noch zum Münzwesen Stephans I.	23
<i>Onak, Boleslaw</i> : Polnische und deutsche Funde ungarischer Münzen vom XI. bis XIII. Jahrhundert ...	29
<i>Gedai István</i> : Árpád-kori éremlelet Pátróhán	37
<i>Pohl Artúr</i> : Zsigmond király pénzverése (1387—1437)	43
<i>Huszár Lajos</i> : Magyar mintára vert idegen aranypénzek	57
<i>Esze Tamás</i> : A nagybányai pénzverőház számadása (1666—1667)	73
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Kecskemét város körösvényei a bankócédulák ügyében (1797—1806)	81
<i>Ambrus Béla</i> : Az Osztrák-Magyar Bank pénzjegyeinek fiumei felülbélyegzései	87
<i>Kupa Mihály</i> : Bankjegyeink alkotói (1926—1966)	91
<i>Bíróné, Sey Katalin</i> : A lábatlani éremlelet	95
<i>Gedai István</i> : Friesachi éremlelet Szankon	95
<i>Entz Géza</i> : Középkori tudósítás kincsleletről	97
<i>Szepessy Géza</i> : Egy Esztergom környéki pénzlelet	99
<i>Rádóczy Gyula</i> : Egy eddig ismeretlen szükségpénz	99
<i>Csatkai Endre</i> : Numizmatikai adatok Sopronból	101
<i>Csatkai Endre</i> : Sikertelen kísérlet emlékérem kiadására a Nemzeti Színház megnyitásakor 1837-ben	102
<i>Éremleletek</i>	105
<i>Irodalom</i>	109
<i>Szakosztályi élet</i>	119
<i>Résumé</i>	121

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

Célja a numizmatika tudományos művelése és a hazai éremgyűjtés fejlesztése

A szakosztály kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 20.— Ft.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, tudományos kérdésekben való érdeklődések, valamint leletek, meghatározások és irodalmi termékek dolgában való értesítések és kérdések közvetlenül a szakosztály címére küldendők.

Szakosztályi ügyekben új tagok felvételét illetőleg, valamint reklamációk dolgában is dr. Kupa Mihály szakosztályi titkár intézkedik. Címe: Budapest, XII. Maros u. 44/B.

Tagdíjfizetések és egyéb pénzügyi természetű ügyekben Zák Ede szakosztályi pénztáros ad felvilágosítást. Címe: Budapest IV., Jókai u. 6. Telefon: 492—405. A szakosztály csekkszámlája 51010—VIII.

A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár a szakosztályi helyiségben Pál Ferenc és Tilly Gyula könyvtárosok, valamint Ambrus Béla gyűjteményőr kezelésében áll a hivatalos órák alatt a tagok rendelkezésére.

A szakosztály tisztviselői hivatalos óráikat minden csütörtökön du. 6—8 óra között tartják a szakosztályi helyiségben (Bp. VIII., Csepregy u. 4. II. 15.)

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI
HUSZÁR LAJOS

LXVI—LXVII. ÉVFOLYAM

1967—68.

KIADJA

A MAGYAR RÉGÉSZETI, MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
ÉS ÉREMTANI TÁRSULAT
ÉREMTANI SZAKOSZTÁLYA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

MAGYAR
KUDOMANVOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

<i>Sz. Burger Alice</i> : Későrómai éremlelet Kazsokról (Somogy m.)	3
<i>Turnwald, Christian</i> : Noch zum Münzwesen Stephans I.	23
<i>Onak, Boleslaw</i> : Polnische und deutsche Funde ungarischer Münzen vom XI. bis XIII. Jahrhundert	29
<i>Gedai István</i> : Árpád-kori éremlelet Pátróhán	37
<i>Pohl Artúr</i> : Zsigmond király pénzverése (1387—1437)	43
<i>Huszár Lajos</i> : Magyar mintára vert idegen aranypénzek	57
<i>Esze Tamás</i> : A nagybányai pénzverőház számadása (1666—1667)	73
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Kecskemét város köröztvényei a bankócédulák ügyében (1797—1806)	81
<i>Ambrus Béla</i> : Az Osztrák-Magyar Bank pénzjegyeinek fűmei felülbélyegzései	87
<i>Kupa Mihály</i> : Bankjegyeink alkotói (1926—1966)	91
<i>Bíróné, Sey Katalin</i> : A lábatlani éremlelet	95
<i>Gedai István</i> : Friesachi éremlelet Szankon	95
<i>Entz Géza</i> : Középkori tudósítás kincsletről	97
<i>Szepessy Géza</i> : Egy Esztergom környéki pénzlelet	99
<i>Rádóczy Gyula</i> : Egy eddig ismeretlen szükségpénz	99
<i>Csatkai Endre</i> : Numizmatikai adatok Sopronból	101
<i>Csatkai Endre</i> : Sikertelen kísérlet emlékérem kiadására a Nemzeti Színház megnyitásakor 1837-ben	102
<i>Éremleletek</i>	105
<i>Irodalom</i>	109
<i>Szakosztályi élet</i>	119
<i>Résumé</i>	121

Későrómai éremlelet Kazsokról (Somogy m.)

1966. áprilisának első napjaiban Kazsokon (Somogy m., kaposvári j.) az ún. Fehéregyházi dűlő délkeleti részén levő Tekeres dűlőben (volt „Compó” föld), Nagy Kálmán, a helyi tsz tagja a nyílt mezőn, kapálás közben — a felszín alatt kb. 30—50 cm mélységben — mintegy 150 db későrómai érmet talált. A lelőhely Nagy Kálmán itteni lakóházától D-i irányban, a ház DNy sarkától 85,30 m távolságra volt található.

Április 13-án Kasza István bejelentése alapján Draveczky Balázs, a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum munkatársa kiszállt a helyszínre. A helybeli tanácsai szervek és Boda Péter iskolaigazgató segítségével még 216 db érmet szedett össze, majd a lelőhelyen kisebb hitelesítő ásatást folytatott.¹ A leletmentés során előkerült érmeikkel együtt ekkor már 498 db érme került a kaposvári múzeumba. Draveczky Balázs még többször szállt ki a helyszínre és így 644-re szaporodott az érmei száma.² — 1967. április 18-án e sorok írója Draveczky Balázs és Zalavári Tibor közreműködésével a Csanda—Zalavári—Molnár—Petrikovits-féle műszerrel további 51 db-ot hitelesítettek a helyszínen, ugyanakkor még a Nagy Kálmán birtokában levő 53 db érmet is megszerezték, így további 104-db-bal gyarapodott a lelet, amely végül is 748 db-ból áll.³ Minden valószínűsége megvan tehát annak, hogy meglehetősen hosszú ideig elhúzódó leletösszegyűjtési folyamat során valamennyi előkerült érme most már együtt van. A műszeres kutatás is azt bizonyította, hogy a magasan fekvő talajszinten a gépi szántás húzta szét kb. 2 m-es körzetben az egy csomóban levő érmekeket. A korábbi rövid hitelesítő ásatás során előkerültek cserepek, azonban ezek őskoriak voltak. A későrómai éremlelet környezetében semmilyen edény vagy más tároló lehetőség nem került elő. Nincs kizárva, hogy annak idején esetleg bőr- vagy textilzsákba helyezték, azonban erre már semmi nyomot nem találtak.

Az érmei leírását az alábbi táblázatok szerint adjuk közre, verdénként — időrendi sorrendben:⁴

ARELATE

AE3	DN VALENTINI-ANVS PF AVG GLORIARO-MANORVM	OF III CONST	A.D. 367-375	R/C 64.7/a
	DN VALENTINI-ANVS PF AVG SECVRTAS-REIPVBLICAE		„	66.17/a
	PCON	PCON	SCON	
	DN VALEN-S PF AVG GLORIARO-MANORVM	OF I CONST	364-367	64.7/b
	DN VALEN-S PF AVG SECVRTAS-REIPVBLICAE	OF I CONST	„	64.9/b
		SCON	367-375	66.17/b

¹ MNM Adattár: XVI. 256/1967. szám alatt. A községben egyébként római sírokra valló nyomok is vannak. MNM Adattár VII. 184/1963. szám alatt.

² Az érmei összegyűjtése terén kifejtett fáradozásáért és a leletanyag feldolgozásának átengedéseért dr. Draveczky Balásznak ezúton is köszönetet mondok.

³ Kaposvárott, a Rippl-Rónai Múzeumban találhatók, 66.1.1. — 66.5.1. és 67.1.1. — 67.3.14. lelt. sz.

⁴ A táblázatokon előforduló rövidítések:

LRBC = R. A. G. Carson—J. P. C. Kent: Late Roman Bronze Coinage. London (1960).

RIC = H. Mattingly—M. A. Sydenham: The Roman Imperial Coinage. London.

Coh² = H. Cohen: Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain. 2nd. ed. Paris.

A táblázatok elkészítéséért Patay Pálnénak tartozom köszönettel.

LUGDUNUM

		A.D.	RIC.
AE 3 DN VALENTINI-ANVS PF AVG GLORIARO - MANORVM	<u>OF II</u> LVG·S	364-367	44.10/a
DN VALENTINI-ANVS PF AVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	<u>OF I</u> LVGP·		N.H.
DN VALEN-S PF AVG GLORIARO - MANORVM	<u>OF II</u> LVGD·		"
DN VALEN-S PF AVG RESTITV-TOR REIP	<u>LVG?</u>	"	43.6/a
DN VALEN-S PF AVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	<u>OF I</u> LVGPA	367-375	46.21/a
	<u>OF I</u> LVGP·	"	"

AMIENS

		A.D.	LRBC.
AE 2 DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMPRE - PARATIO	<u>AMB</u>	353-354	26

ROMA

AE 3 DN CONSTAN-S PF AVG VICTORIAEDDAVGGQNN	<u>R·P</u>	341-346	633
DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMP - REPARATIO	<u>RP</u> 	352-354	680
AE 4 DN CONSTAN-TIVS PF AVG SPESREI - PVBLICE	<u>R*P</u> (2)	355-360	691
AE 3 DN IOVIA - NVS PF AVG VOT /X/ MVLT /X/	<u>ROMA·P</u>	363-364	697
AE 3 DN VALENTINI-ANVS PF AVG GLORIARO - MANORVM	<u>R·SECVNDA</u> (2)	364-367	RIC. 119.15/a
	<u>R·QVARTA</u> (2)	"	"

AE3 DN VALENTINI-ANVS PF AVG
SECVRITAS - REIPVBLICAE

A.D. 364-367

RIC. 120.17/a

$\overline{R}$
 $\overline{RPRIMA}_{(3)}$ $\overline{R \cdot PRIMA}_{(3)}$ $\overline{R \cdot SECVNDA}_{(7)}$ $\overline{R \cdot TERTIA}_{(10)}$ $\overline{R \cdot QVARTA}_{(6)}$

DN VALENTINI-ANVS PF AVG
SECVRITAS REIPVBLICAE

A.D. 367-375

RIC. 121.24/a

$\overline{RPRIMA}$ $\overline{SM \phi RP}_{(2)}$ $\overline{SM \phi RQ}_{(2)}$

DN VALEN-S PF AVG
GLORIARO - MANORYM

A.D. 364-367

RIC. 119.15/b

$\overline{RSECVNDA}$ $\overline{RTERTIA}$ $\overline{RQVARTA}_{(5)}$

A.D. 367-375

RIC. 121.23/b

$\overline{R \cdot PRIMA}$

DN VALEN-S PF AVG
SECVRITAS - REIPVBLICAE

A.D. 364-367

RIC. 120.17/b

$\overline{RQ}$ $\overline{R}$
 $\overline{RPRIMA}$ $\overline{R \cdot PRIMA}_{(12)}$ $\overline{R \cdot SECVNDA}_{(11)}$ $\overline{R \cdot TERTIA}_{(13)}$ $\overline{R \cdot QVARTA}_{(10)}$

A.D. 367-375

RIC. 121.24/b

$\overline{SM \phi RT}$

DN GRATIANVS PF AVG
SECVRITAS - REIPVBLICAE

A.D. 367-375

RIC. 121.24/c

$\overline{RTERTIA}$

AQUILEIA

			A.D.	LRBC
AE 2	DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMP - REPARATIO	$\frac{\text{hajós}}{\text{AQP.}}$	346-350	890
AE 3	"	$\frac{\text{lovas}}{\text{AQP}}$	352-354	930
	"	$\frac{\text{M}}{\text{AQP}^{\frac{1}{2}}}$	355-360	942
AE 4	DN CONSTAN-TIVS PF AVG SPESREI - PVBLICE	$\frac{\text{AQP.}}{(3)}$	"	953
AE 3	DN IVLIANVS - NOB CAES FELTEMP - REPARATIO	$\frac{* \text{AQP.}}$	"	947
	DN IVLIANVS NOB C FELTEMP - REPARATIO	$\frac{\text{AQP}}$	"	949
AE 4	DN IVLIANVS NOB CAES SPESREI - PVBLICE	$\frac{\text{AQP}}$	"	952
	"	$\frac{* \text{AQP.}}$	"	956
AE 3	DN VALENTINI - ANVS PF AVG GLORIARO - MANORVM		A.D. 364-367	RIC. 95.7/a
	$\frac{\text{A}}{\text{SMAQS}}$	$\frac{\text{B}}{\text{SMAQP}}$	$\frac{\text{B}}{\text{SMAQS}}$	$\frac{*}{\text{SMAQ?}}$
	DN VALENTINI - ANVS PF AVG GLORIARO - MANORVM		A.D. 367-375	RIC. 96.11/a
	$\frac{\text{SMAQS}}$	$\frac{\text{SMAQP}}$		

AE 3 DN VALENTINI - ANVS PFAVG
SECVRITAS REIPVBLICAE

A.D. 364 - 367

RIC. 95.9/a

$\frac{A}{SMAQP_{(3)}}$	$\frac{B}{SMAQP}$	$\frac{B}{SMAQP}$	$\frac{B}{SMAQS}$	$\frac{*}{SMAQS}$	$\frac{*}{SMAQS}$
-------------------------	-------------------	-------------------	-------------------	-------------------	-------------------

A.D. 367-375

RIC. 96.12/a

$\frac{Q}{SMAQS_{(2)}}$	$\frac{Q}{SMAQP_{(2)}}$	$\frac{Q}{SMAQP_{(2)}}$	$\frac{Q}{SMAQS}$	$\frac{Q}{SMAQS}$
-------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------	-------------------

DN VALEN - S PFAVG
GLORIARO - MANORVM

A.D. 364 - 367

RIC. 95.7/b

$\frac{A}{SMAQP_{(3)}}$	$\frac{A}{SMAQS}$	$\frac{B}{SMAQP_{(3)}}$	$\frac{*}{SMAQP_{(2)}}$	$\frac{*}{SMAQP}$
-------------------------	-------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------

A.D. 367 - 375

RIC. 96.11/b

$\frac{Q}{SMAQS}$	$\frac{Q}{SMAQP_{(2)}}$	$\frac{Q}{SMAQS_{(2)}}$	$\frac{Q}{SMAQP_{(4)}}$	$\frac{Q}{SMAQS}$
-------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------

DN VALEN - S PFAVG
SECVRITAS - REIPVBLICAE

A.D. 364 - 367

RIC. 95.9/b

$\frac{A}{SMAQS_{(7)}}$	$\frac{B}{SMAQS}$	$\frac{B}{SMAQP}$
-------------------------	-------------------	-------------------

A.D. 367 - 375

RIC. 96.12/b

$\frac{Q}{SMAQS}$	$\frac{Q}{SMAQP_{(2)}}$	$\frac{Q}{SMAQS_{(10)}}$	$\frac{*}{SMAQP_{(3)}}$	$\frac{*}{SMAQS_{(3)}}$
-------------------	-------------------------	--------------------------	-------------------------	-------------------------

S I R M I U M

			A.D.	LRBC.
AE 4	DN CONSTAN-TIVS PF AVG SPESREI-PVBLICE	$\frac{\cdot S \cdot}{ASIRM}$	355-361	1618
	DN IVLIA-NVS NOB C SPESREI-PVBLICE	$\frac{ASIRM}{(3)}$	"	1616
AE 3	DN VALEN-S PF AVG SECVRITAS-REIPVBLICAE	$\frac{ASIRM}{(2)}$	364-367	RIC. 159.7/b

S I S C I A

			A.D.	LRBC.
	CONSTAN-S PF AVG VICTORIAEDDAVGGQNN	$\frac{\cdot ASIS}{}$	341-346	793
AE 2	DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMP-REPARATIO	$\frac{ASIS}{}$	346-350	1139
AE 2	DN CONSTANTIVS-PF AVG CONCORDIA-MILITVM	$\Delta \frac{A}{ASIS}$	350	1163
AE 3	DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMP-REPARATIO	$\frac{ASIS}{}$	351-354	1218
AE 4	DN CONSTAN-TIVS PF AVG SPESREI-PVBLICE	$\frac{ASIS \cdot}{}$	355-361	1245
	DN IVLIAN-VS NOB C SPESREI-PVBLICE	$\frac{ASIS}{}$	"	1244
	DN IVLIAN-VS NOB C SPESREI-PVBLICE	$\frac{ASISV}{}$	"	1251
AE 3	DN FL CL IVLI-ANVS PF AVG VOT /X/MVLT/XX	$\frac{\text{✱} ASISC \text{✱}}{}$	361-363	1262

SISCIA

AE3 DN VALENTINI-ANVS PF AVG
GLORIARO-MANORVM

A.D. 364-367

RIC. 146.5/a.

$\overline{ASISC}$	$\overline{\cdot \Gamma SISC}_{(4)}$	$\overline{D \Gamma SISC}_{(3)}$	$\overline{D \Gamma SISC}_{(4)}^*$	$\overline{\cdot \Gamma SISC}^*$
--------------------	--------------------------------------	----------------------------------	------------------------------------	----------------------------------

A.D. 367-375

RIC. 147.14/a.

$\overline{\Gamma SISC}_{(3)}^A$	$\overline{\cdot BSISC}^R$	$\overline{* BSISC}_{(4)}^D$	$\overline{BSISC}_{(6)}^{S D}$	$\overline{BSISC}^{S F}$
$\overline{BSISC}_{(2)}^{M F}$	$\overline{BSISC}_{(5)}^{M P}$	$\overline{BSISC}^{M P}$	$\overline{\Gamma SISC}^{R M}$	$\overline{VSICV}^{K P Q}$
$\overline{BSISC}_4^{F A}$	$\overline{BSISC}_4^{F D}$			

DN VALENTINI-ANVS PF AVG
SECVRITAS-REIPVBLICAE

A.D. 364-367

RIC. 146.7/a

$\overline{ASISC}_{(3)}$	$\overline{\cdot ASISC}$	$\overline{\cdot \Delta SISC}_{(4)}$	$\overline{\Delta SISC}_{(2)}$	$\overline{\Delta SISC}_{(4)}$	$\overline{\Delta SISC}$	$\overline{\Delta SISC}_{(8)}^A$
--------------------------	--------------------------	--------------------------------------	--------------------------------	--------------------------------	--------------------------	----------------------------------

A.D. 367-375

RIC. 147.15/a

$\overline{\cdot ASISC}_{(5)}^R$	$\overline{\cdot \Delta SISC}^R$	$\overline{* ASISC}^D$	$\overline{* \Delta SISC}_{(2)}^D$	$\overline{\Delta SISC}_{(2)}^D$
$\overline{\Delta SISC}_{(2)}^{D S}$	$\overline{\Delta SISC}_{(3)}^{F S}$	$\overline{\Delta SISC}_{(6)}^{F M}$	$\overline{\Gamma SISC}_{(5)}^{P M}$	$\overline{\Gamma SISC}^{R M}$

DN VALEN-S PF AVG
GLORIARO-MANORVM

A.D. 364-367

RIC. 146.5/b

$\overline{\cdot BSISC}_{(4)}$	$\overline{\Delta BSISC}$	$\overline{DBSISC}_{(3)}^*$	$\overline{DBSISC}$	$\overline{\cdot BSISC}^A$	$\overline{DBSISC}_{(3)}^*$
--------------------------------	---------------------------	-----------------------------	---------------------	----------------------------	-----------------------------

A.D. 367-375

RIC. 147.15/b

$\overline{? SISC}_{(2)}^R$	$\overline{\cdot \Gamma SISC}_{(2)}^R$	$\overline{* \Gamma SISC}_{(4)}^D$
-----------------------------	--	------------------------------------

AE 3 DN VALEN-S PF AVG
SECVRITAS - REIPVBLICAE

A.D. 364 - 367

RIC. 146.7/b

$\overline{ASISC(4)}$

$\overline{\cdot ASISC(3)}$

$\overline{DASISC(2)}$

$\overline{\begin{smallmatrix} * \\ A \end{smallmatrix} \cdot ASISC(3)}$

$\overline{\begin{smallmatrix} * \\ A \end{smallmatrix} DASISC(4)}$

A.D. 367-375

RIC. 147.15/b

$\overline{\Delta ASISC(2)}$

$\overline{\begin{smallmatrix} R \\ \cdot ASISC(2) \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} D \\ * ASISC(3) \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} * & * \\ F & M \end{smallmatrix} ASISC(4)}$

$\overline{\begin{smallmatrix} * & * \\ P & M \end{smallmatrix} ASISC(6)}$

$\overline{\begin{smallmatrix} R & \cdot \\ O & M \end{smallmatrix} ASISC(2)}$

$\overline{\begin{smallmatrix} * \\ K & Q \end{smallmatrix} ASISCR}$

$\overline{\begin{smallmatrix} A \\ R & Q \end{smallmatrix} ASISCE}$

$\overline{\begin{smallmatrix} A \\ R & F \end{smallmatrix} ASISCE}$

$\overline{\begin{smallmatrix} R & F \\ A & \end{smallmatrix} ASISCE}$

DN GRATIANVS PF AVG
GLORIARD - MANORYM

A.D. 367-375

RIC. 147.14/c

$\overline{\begin{smallmatrix} R \\ \cdot BSISC(4) \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} D \\ * \Gamma SISC \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} S & D \\ \Gamma SISC(2) \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} S & * \\ \Gamma SISC(2) & D \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} M & * \\ \Gamma SISC(4) & F \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} M & * \\ \Gamma SISC(2) & P \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} M & * \\ \Delta SISC(5) & P \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} Q & * \\ \Delta SISCE(3) & K \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} F & A \\ \Delta SISCE & R \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} F & R \\ \Delta SISCE & A \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} S & R \\ \Delta SISCE & R \end{smallmatrix}}$

DN GRATIANVS PF AVG
SECVRITAS REIPVBLICAE

A.D. 367-375

RIC. 147.15/c

$\overline{\begin{smallmatrix} R \\ \cdot \Delta SISC(2) \end{smallmatrix}}$

$\overline{\begin{smallmatrix} D \\ * ASISC(3) \end{smallmatrix}}$

THESSALONICA

AE 4	CONSTAN-S PF AVG VICTORIAEDDAVGGQNN	$\frac{\text{SMTSA}}{\text{SMTSA}}$	A.D. 341-346	LRBC. 860
AE 3	DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMP-REPARATIO	$\frac{A}{\text{SMTS}}$	351-354	1681
AE 4	DN CONSTAN-TIVS PF AVG SPESREI-PVBLICE	$\frac{\text{SMTSA}}{\text{SMTSA}}$	355-361	1689
AE 3	DN CL IVLIAN-VS NOB CAES FELTEMP-REPARATIO	$\frac{M}{\text{SMTSA}}$	"	1686
AE 3	DN VALENTINI-ANVS PF AVG GLORIARO-MANORVM		A.D. 364-367	RIC. 176.16/a
	$\frac{\text{TESA}_{(2)}}{\text{TESB}}$	$\frac{\Delta}{\text{TESA}_{(2)}}$		
	DN VALEN-S PF AVG GLORIARO-MANORVM		A.D. 364-367	RIC. 176.16/b
	$\frac{\text{TES?}}{\text{TESB}_{(2)}}$	$\frac{\text{TES} \Gamma_{(4)}}{\text{TESA}_{(2)}}$	$\frac{Q}{\text{TESA}_{(2)}}$	$\frac{M}{\text{TESA}_{(2)}}$
			A.D. 367-375	RIC. 178.26/b
	$\frac{* \Delta}{\text{TES}_{(2)}}$		"	RIC. 179.31.
	$\frac{V \Delta}{\text{TES}}$			
	DN VALEN-S PF AVG SECVRITAS-REIPVBLICAE		A.D. 364-367	RIC. 176.18/b
	$\frac{\text{TESA}_{(3)}}{\text{TES}}$	$\frac{A}{\text{TES}}$	$\frac{*}{\text{TES} \Delta_{(2)}}$	
			A.D. 367-375	RIC. 178.27/b
	$\frac{* B}{\text{TES}}$			

DN GRATIANVS PF AVG
GLORIARO - MANORVM

A.D. 367 - 375

RIC. 178.26/C

	* B	* Γ
<u>TESA</u>	<u>TES</u>	<u>TES₍₂₎</u>

HERACLEA

		A.D.	LRBC.
AE 3 DN CONSTAN - TIVS PF AVG FELTEMP - REPARATIO	<u>SMHA</u>	351 - 354	1900
DN CONSTAN - TIVS PF AVG SPESREI - PVBLICE	<u>SMHA</u>	"	"

CONSTANTINOPOLIS

		A.D.	LRBC.
IMP CONSTANTINVS PF AVG SOLI INVICTO COMITI	<u>CON</u>		/ Coh. ² 546/
FL IVL CONSTANTIVS NOB C GLORIAEXERC - ITVS	<u>2 lab. •CONSA₍₂₎</u>	330 - 335	1019
AE 3 DN CONSTAN - TIVS PF AVG FELTEMP - REPARATIO	<u>CONSA</u>	351 - 354	2041
DN CONSTAN - TIVS PF AVG FELTEMP - REPARATIO	<u>•M. CONSA</u>	355 - 361	2049
AE 4 DN CONSTAN - TIVS PF AVG SPESREI - PVBLICE	<u>C CONSA</u>	"	2055
AE 3 DN VALENTINI - ANVS PF AVG GLORIARO - MANORVM		A.D. 364 - 367	RIC. 214.16/a
<u>CONS?</u>	<u>CONSZ.</u>		
* Q <u>CONSA</u>			219.41/a

AE 3	DN VALENTINI-ANVS PF AVG SECVRITAS-REIPVBLICAE	A.D 367-375	RIC 221.42/a
------	---	----------------	-----------------

$\frac{Q *}{CONSA'}$

DN VALEN-S PF AVG GLORIARO - MANORVM	"	220.41/b
---	---	----------

$\frac{CONSA' .}{CONSA'}$

$\frac{CONSA' .}{CONSA'}$

$\frac{CONSE' .}{CONSE'}$

DN VALEN-S PF AVG SECVRITAS-REIPVBLICAE	367-375	221.42/b
--	---------	----------

$\frac{CONSB' .}{CONSB'}$

$\frac{Q *}{CON'}$

N I C O M E D I A

AE 4	DN IVLIANVS NOB CAESAR SPESREI PVBLICE	$\frac{SMNA}{SMNA}$	A.D 355-361	LRBC 2316
------	---	---------------------	----------------	--------------

AE 3	DN VALENTINI-ANVS PF AVG GLORIARO - MANORVM	$\frac{SMNA}{SMNA}$	364-367	RIC. 252.9/a
------	--	---------------------	---------	-----------------

DN VALEN-S PF AVG GLORIARO - MANORVM	$\frac{SMNA}{SMNA}$	"	"
---	---------------------	---	---

DN VALEN-S PF AVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	$\frac{SMNA}{SMNA}$	"	252.12/b
--	---------------------	---	----------

C Y Z I C V S

AE 3	DN CONSTAN-TIVS PF AVG FELTEMP-REPARATIO	$\frac{SMKA}{SMKA_{(3)}}$	A.D 351-354	LRBC 2496
------	---	---------------------------	----------------	--------------

DN CONSTAN-TIVS PF AVG SPESREI - PVBLICE	$\frac{SMKA}{SMKA_{(6)}}$	355-361	2504
---	---------------------------	---------	------

AE 4	DN F CL IVLI-ANVS NOB CS SPESREI - PVBLICE	<u>SMKA</u> ₍₃₎	A. D. 355-361	LRBC. 2505
AE 3	DN VALENTINI-ANVS PFAVG GLORIARO - MANORVM		364-367	RIC. 240.8/a
	<u>SMK?</u> <u>SMKB</u>		"	"
	DN VALENTINI-ANVS PFAVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	<u>SMKA</u> ₍₂₎	367-375	241.13/a
	DN VALEN-S PFAVG GLORIARO - MANORVM		364-367	240.8/b
	<u>SMKB</u> ₍₃₎ <u>SMKΓ</u>		"	"
	DN VALEN-S PFAVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	<u>SMKA</u> ₍₁₁₎	367-375	241.13/b
		<u>* Q</u> <u>SMKB</u> ₍₂₎	"	N. H.
	DN GRATIANVS PFAVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	<u>* Q</u> <u>SMKB</u>	"	"

ANTIOCHIA

AE 4	DN IVLIANV-S NOB CAES SPESREI - PVBLICE	<u>ANA</u>	A. D. 355-361	LRBC. 2639
------	--	------------	------------------	---------------

ALEXANDRIA

	DN CONST - ANS PFAVG VDT /XX/ MVLT/XXX	<u>SMLA*</u>	A. D. 341-346	LRBC. 1483
AE 3	DN VALEN-S PFAVG SECVRITAS - REIPVBLICAE	<u>ALEΔ</u>	364-367	RIC. 298.3/b

Nem határozhatók meg: (364-ig)

Db

VRBS ROMA	1
CONSTANTINOPOLIS	
VOT / XX / MVLT / XXX (tip.)	1
CONSTANS—PF AVG	
GLOR—IAEXERC—ITVS (1 labar.)	3
DN CONSTAN—S PF AVG	
VICTORIAEDDAVGGQNN	1
DN CONST—ANS PF AVG	
VOT / XX / MVLT / XXX (tip.)	1
DN CONSTAN—TIVS PF AVG	
FELTEMP—REPARATIO (lovas)	19
DN CONSTAN—TIVS PF AVG	
FELTEMP—REPARATIO (Phoenix)	1
DN CONSTAN—TIVS PF AVG	
SPESREI—PVBlice	31
IVLIANVS (?)	
FELTEMP—REPARATIO	4
DN IVLIANVS NOB CAES	
SPESREI—PVBlice	8
IVLIANVS (?)	
VOT / X / MVLT / XX (tip.)	1
IV. sz. PB	21
összesen:	92

Nem határozhatók meg: (364—375 között)

Db

DN VALENTINI—ANVS PF AVG	
GLORIARO—MANORVM	10
DN VALENTINI—ANVS PF AVG	
SECVRITAS—REIPVBlicAE	17
DN VALEN—S PF AVG	
GLORIARO—MANORVM	34
DN VALEN—S PF AVG	
SECVRITAS—REIPVBlicAE	59
DN GRATIANVS PF AVG	
GLORIARO—MANORVM	4
I. Valentinianus vagy Valens	
GLORIARO—MANORVM	6
I. Valentinianus vagy Valens	
SECVRITAS—REIPVBlicAE	50
összesen:	180

A kasszoki leletgyűjtes anyagát két nagy csoportra kell osztanunk:

- I. Azok a bronzérmek, amelyek 330—364. évek közé helyezhetők,
- II. Azok a bronzérmek, amelyek 364—375. évek közé helyezhetők.

Az I. csoporthoz tartozó érmek száma	127 db
A II. csoporthoz tartozó érmek száma	600 db
IV. századi kisbronzok, nem határozhatók meg	21 db
összesen:	748 db

Amiens					1								1
Lugdunum								2	4				6
Arelate								4	3				7
Roma				1	3	1		38	57	1			101
Aquileia					6		4	22	48				80
Siscia				1	4		3	83	59	31			181
Sirmium					1		3		2				6
Thessalon.				1	2		1	9	19	4			36
Heraclea					2								2
Constantinop.	1				5		1	4	5				16
Nicomedia							1	1	2				4
Cyzicus					9		3	4	16	1			33
Antiochia							1						1
Alexandria				1					1				2
?		1	1	5	51		13	27	93	4	56	21	272
													<u>748</u>
	I. CONSTANTINVS	CONSTANTINOPOLIS	VRBS ROMA	CONSTANS	II. CONSTANTINVS	IOVIANVS	IVLIANVS	I. VALENTINIANVS	VALENS	GRATIANVS	I. VALENT. - vagy VALENS?	IV. sz. PB	
összesen :	1	1	1	9	84	1	30	194	319	41	56	21	= 748db

A kassói éremleletben vizsgált verdék működési idejét figyelve az I. csoporthoz tartozó érmeikkel kapcsolatban megállapítható az, hogy a legkorábbi időponttól — 330. évtől kezdve szinte végig — egészen 363-ig II. Constantius érmeivel találkozunk a legtöbbet. Ekkor a pénzforgalom ellátására közeli és távoli verdék egyaránt bekapcsolódtak. A legtöbb változatot mutató időszak 355—361. évek közé helyezhető. A hiányzó szelvények miatt verdék és évszámok szerint meg nem határozható érme első csoportjának összeállítása (vö. 15. l.) is azt tükrözi, hogy főleg II. Constantius érmei gyarapítják leletegyüttesünk I. csoportját. II. Constantius érmeinek pannoniai területen kimutatható évenkénti statisztikájával érdemben csak a most feldolgozás alatt levő későrómai temetők éremanyagának birtokában lehet foglalkozni.⁵

VERDÉK működési ideje:

A.D. 330 - 335	341 - 346	346 - 350
Constantinopolis /II. Constantius/	Roma Siscia Thessalon. Alexandria /Constans/	Aquileia Siscia /II. Constantius/
A.D. 351 - 354	352 - 354	353 - 354
Siscia Heraclea Cyzicus /II. Constantius/	Roma Aquileia /II. Constantius/	Amiens Thessalon. Constantinop. /II. Constantius/
A.D. 355 - 360	355 - 361	361 - 363
Roma /II. Constantius/ Aquileia /II. Constantius/ /Iulianus/	Siscia Sirmium Thessalon. Constantinop. Cyzicus /II. Constantius/ /Iulianus/ Nicomedia Antiochia /Iulianus/	Siscia /Iulianus/

A II. csoport (vö. 18. l.) érmeinek kimutatása szerint azt látjuk, hogy I. Valentinianus — Valens számára a galliai verdék közül Lugdunumon kívül Arelate is bekapcsolódik a termelésbe, továbbá azt, hogy Antiochia itt már nem fordul elő a sorozatokban. Gratianus veretei már igen leszűkülve csak Roma, Siscia, Thessalonica és Cyzicusban fordulnak elő. Mind I. Valentinianus, mind pedig Valens érmeinél azt látjuk, hogy mindkét periódusban a Securitas típusú hátlap majdnem kétszer annyiszor van képviselve, mint a Gloria Romanorum típusú hátlap. Ugyanez

⁵ Ide tartozik a ságvári későrómai temető anyaga, vö. A. Sz. Burger: Acta Arch. Hung. 18 (1966) 148 skk; továbbá Bogád; Feked; Majs; Gödrekeresztúr; Somogyuszil és Somodor — e sorok írójának ásatásai, illetve feldolgozása. Ezt az anyagot gyarapítják az eddig publikált Baranya megyei temetők éremanyaga: Dombay J.: JPME (1957) 182 skk; valamint a Keszthely környéki temetők éremanyaga, Sági, K.: Acta Arch. Hung. 12 (1960) 187 skk. Az utóbbi két nagy anyagcsoportot is e sorok írója újból feldolgozta a LRBC alapján. Ez az anyag összesen több ezer darabot tesz ki. Ide kell még sorolni a perbáli leletet is, B. Sey, K.: FA 16 (1964) 63 skk. — Amennyiben feldolgozásra kerül, itt figyelembe kell venni még a kisárpási temető anyagát is, amelyet Bíró E. ismertet.

a jelenség figyelhető meg az árpási éremleletben is.⁶ Gratianusnál azonban éppen ellenkezőleg, a Gloria Romanorum típus van döntő többségben. A hiányzó szelvények miatt verdék és évszámok szerint meg nem határozható érmek második csoportja (vö. 15. l.) is azt a megfigyelésünket támasztja alá, miszerint a kazsoki éremleletben Valens-Securitas típusban van legnagyobb számmal képviselve.

DN VALENTINI-ANVS PF AVG

	GLORIARO - MANORYM		AE3		SECVRITAS - REIPVBLICAE	
	I. per.	II. per.			I. per.	II. per.
Lugdunum:	1	-			/1/?	/1/?
Arelate:	-	1			-	3
Roma:	4	-			29	5
Aquileia:	4	2			8	8
Siscia:	13	27			15	28
Thessalon.:	5	-			-	-
Constantinop.:	3	-			-	1
Nicomedia:	1	-			-	-
Cyzicus:	2	-			-	2

DN VALEN-S PF AVG

Lugdunum:	1	Restitutor/	-	2
Arelate:	1	-	1	1
Roma:	7	1	47	1
Aquileia:	10	10	9	19
Siscia:	12	8	16	23
Thessalon.:	9	3	6	1
Constantinop.:	-	3	-	2
Nicomedia:	1	-	1	-
Cyzicus:	4	-	-	13
Alexandria:	-	-	1	-

DN GRATIANVS PF AVG

Roma:	-	-	-	1
Siscia:	-	26	-	5
Thessalon.:	-	4	-	-
Cyzicus:	-	-	-	/1/?

Az I. csoportnál legegyszerűsebben Róma és Siscia, míg II. csoportunknál Siscia a leggyakrabban előforduló verdénk.

Az egyes verdékkel kapcsolatban a következőket jegyezzük meg:

⁶ Jónás E.: Num. Közl. 31—32 (1933—34) 27. — A továbbiakban: Árpás.

A m i e n s

Verdejéből egyetlen II. Constantius AE 2-vel rendelkezünk, amely azért is értékes számkra, mert pontosan 353. évre datálható, és azok közé a darabok közé tartozhatott, amelyeket az amiens-i verde bezárása előtt közvetlen készíthettek.⁷

L u g d u n u m

Innen ritka példányaink vannak. Legtöbbjük meg sem határozható a RIC alapján. Az ismert hasonló korú leletek közül is csak az OF I Valens-Securitas tip. ismeretes Veszprém-

LVGPA

Zsófiapusztán.⁸ OF I Valens-Securitas (367—375) típusú érme csak Öcsödön fordul elő, azonban OF variációban.⁹ Lugdunum leletünkben csak a II. csoportnál, tehát 364 után

LVGP

jelentkezik.

A r e l a t e

Szintén csak I. Valentinianustól kezdve jelentkezik anyagunkban. Megfelelő analógiái Árpáson,¹⁰ Öcsödön,¹¹ Öregcsémében¹² és Veszprém-Zsófiapusztán¹³ találhatók.

R ó m a

Az I. csoportból kiemeljük: Constans-Victoria tip. (341—346) R · P II. Constantius-

Feltemp. tip. (352—354) RP és Iovianus (Vot X Mult X) tip. (363—364)

vereteit, mert ezek nem fordulnak elő hasonló korú leletegyütteseinkben. A II. csoportból kiemeljük a következőket: I. Valentinianus-Securitas tip. (364—367) R ; ROMA · P

RPRIMA · SMQ RQ

Valens-Gloria tip. (364—367) ; Valens-Securitas tip. (364—367)

RSECVNDA RQVARTA

; R és ua. (367—375) SMQ RT mint olyan vereteket, amelyek eddig nem

ismeretesek a rokonleletekben. — Veszprém-Zsófiapusztán,¹⁴ Öregcsémében,¹⁵ Árpáson¹⁶ és Öcsödön¹⁷ egyébként legnagyobb számban a Kazsokon is megtalálható Valens-Securitas tip. érmei: (364—367)

R.PRIMA , R.SECVNDA , R.TERTIA és R.QVARTA találhatók meg.

Kazsokon előforduló legkésőbbi Róma-városi veret: Gratianus-Securitas tip. (367—375) csak Veszprém-Zsófiapusztán található még meg.¹⁸

RTERTIA

A q u i l e i a

Verdejéből kiemeljük a következőket:

I. Valentinianus-Gloria (364—367) tip. B és SMAQS

⁷ LRBC 45.

⁸ B. Sey, K.: Num. Közl. 60—61 (1961—62) 41. — A továbbiakban: Veszprém.

⁹ Jónás, E.: Num. Közl. 28—29 (1929—30) 32. — A továbbiakban: Öcsöd.

¹⁰ Árpás: 4—5.

¹¹ Öcsöd: 31.

¹² Radnóti A.: Num. Közl. 41 (1942) 16. — A továbbiakban: Öregcsém.

¹³ Veszprém: 34; 36; 38; 41.

¹⁴ Veszprém: 42.

¹⁵ Öregcsém: 17.

¹⁶ Árpás: 8.

¹⁷ Öcsöd: 33.

¹⁸ Veszprém: 45.

I. Valentinianus-Securitas (364—367) tip. B , továbbá

SMAQP

Valens-Gloria tip. (364—367) ☉ , Valens-Securitas tip. (364—367) B mint olyan

SMAQP

SMAQP

vereteket, amelyek másutt nem fordulnak elő. Egyébként a többi veretek igen gyakran fordulnak elő Árpáson,¹⁹ Öregcsémbe,²⁰ Öcsödön²¹ és Wien Krottenbach-ban.²² Aquileia legkésőbbi verete Kazsokon: Valens-Securitas tip. (367—375) ✕ még Árpáson²³ és Öcsödön²⁴ találha-

SMAQS

tók meg.

S i r m i u m

Bár közel fekszik tartományunkhoz, mégis egész kevés érem sorolható ide. 350-ben történt újra megnyitása után röviddel, 355—361 közé helyezhető az a II. Constantius-Spes tip. AE 4, amelynek .S. verdejegye eddig nem ismeretes másutt. Iulianus érme megvan

ASIRM

Árpáson²⁵ és Öcsödön is,²⁶ míg a sirmiumi verde legkésőbbi darabja: Valens-Securitas tip. (364—367) csak Öregcsémbe található meg.²⁷

ASIRM

S i s c i a

Az I. csoportból kiemeljük a 350-ben vert II. Constantius — Concordia Militum AE 2-t, amelynek mindkét labarumában ✕ látható.

A sisciai verdéből ránk maradt érmek legnagyobb része a II. csoporthoz tartozik. A táblázatokon látható verdejegyek közül ezúttal csak I. Valentinianus-Gloria tip. (364—367) ✕Q

VSISCV

veretét emeljük ki, amely ilyen összetételben sehol nem fordult még elő (csupán Öcsödön

$\begin{smallmatrix} \times \\ P \\ K \end{smallmatrix} Q$ variációban);²⁸ továbbá a $\begin{smallmatrix} \times \\ R \\ O \end{smallmatrix} M$ veret, amelyet szintén nem találunk másutt. A többi

TSISCV

SISC

emissió a már ismert éremleletekben megtalálható.

Az S széria csak egyszer fordult elő, Gratianus-Gloria tip. (367—375) $\begin{smallmatrix} S & R \\ \cdot & R \end{smallmatrix}$, amely

SISCE

összetétel eddig csak Öcsödön ismeretes még.²⁹

Kazsokon a sisciai verde legkésőbbi darabja Gratianus-Securitas tip. (367—375) D

✕ASISC ,

még Öregcsémbe,³⁰ Árpáson³¹ és Öcsödön ismeretese.³²

¹⁹ Árpás: 9—11.

²⁰ Öregcsém: 17—18.

²¹ Öcsöd: 33 skk.

²² E. Polaschek: Num. Zeitsch. 18—19 (1925) 128. — A továbbiakban: Wien.

²³ Árpás: 10.

²⁴ Öcsöd: 35.

²⁵ Árpás: 11.

²⁶ Öcsöd: 35.

²⁷ Öregcsém: 21.

²⁸ Öcsöd: 38, azonban Securitas típus-nál!

²⁹ Öcsöd: 38, azonban $\begin{smallmatrix} S & R \\ \cdot & R \end{smallmatrix}$ emissio.

ASISVE

³⁰ Öregcsém: 19.

³¹ Árpás: 16.

³² Öcsöd: 38.

Thessalonica

Kiemeljük a következő darabokat: I. Valentinianus-Gloria tip. (364—367) $\frac{\Delta}{TESA}$;
 Valens-Gloria tip. (364—367) $\frac{Q_M}{TESA}$; Valens-Securitas tip. (364—367) $\frac{A}{TES}$ és $\frac{*}{TES\Delta}$;
 ua. (367—375) $\frac{*}{TES} B$, továbbá Gratianus-Gloria tip. $\frac{TESA}{TES}$ és $\frac{*}{TES}$ mint, egyedi, eddig elő
 nem forduló darabokat. E két érem, a labarumban található christogramm alapján is eltér a szokásostól. Az egyikén $\ddagger$; míg a másikon X van, a P lemaradt. — A záróveretekhez tartozó legkésőbbi sorozatból Gratianus-Gloria tip. (367—375) $\frac{*}{TES} B$ veretét emeljük ki (ennek labarumában $\times$ a christogramm formája). Ilyen összetételű emissió csupán Szókedencsen található még.³³

Constantinopolis

A feldolgozás során, a táblázatok elkészítése után sikerült pontosabban meghatározni egy darabot, amelyet így pótlólag közlünk:

AE 3 DN IVLIANVS NOB CAES ·M· A. D. 355—361 LRBC: 2450.

FELTEMP—REPARATIO CONSA

Kiemeljük Valens-Gloria tip. (367—375) $\frac{CONSE}{}$ érmét, amelyen a labarumban $\times$ látható.

Nicomedia

Kiemeljük Valens-Securitas tip. (364—367) érmét, amely egyben innen a legkésőbbi veret is, $\frac{SMNA}{}$ hasonlót eddig nem találtunk a rokonleletekben. A többi szelvények megegyeznek

a Veszprém-Zsófiapuszta, Árpás és Öcsödön talált leletekéivel.³⁴

Cyzicus

Kiemeljük Valens-Securitas tip. (367—375), $\frac{*}{SMKB} Q$ és a verde záródarabját képező

Gratianus-Securitas tip. (367—375) $\frac{*}{SMKB} Q$ vereteit, amelyekhez hasonlóval eddig nem talál-

koztunk. Egy Valens-Gloria (364—367) tip. labarumában a christogramm helyett X található. A verdéhez tartozó többi darab főleg Veszprém-Zsófiapuszta, Öregesém és Öcsöd leleteiben található.³⁵

Alexandria

Mindössze két érem képviseli a verdét. Valens-Securitas tip. $\frac{ALE\Delta}{}$ (364—367) csak Veszprém-Zsófiapuszta³⁶ és Öcsöd leleteiben található még meg.³⁷

A kassói éremlethez, illetve annak II. csoportjához legközelebb a következő IV. századi éremleletek állanak: Árpás,³⁸ Öregesém,³⁹ Szókedencs,⁴⁰ Veszprém-Zsófiapuszta,⁴¹ Öcsöd⁴² és Tedej.⁴³ Ide sorolható még Wien-Krottenbach,⁴⁴ Lupoglav⁴⁵ és Trier⁴⁶ éremleletei is.

³³ R. Alföldi M.: Ant. Hung. 1—2 (1949) 1—3.

³⁴ Vö. Veszprém: 29 skk.; Árpás: 3 skk.; Öcsöd: 30 skk.

³⁵ Vö. 34 jz, továbbá Öregesém: 11 skk.

³⁶ Veszprém: 43.

³⁷ Öcsöd: 43.

³⁸ Árpás: 3 skk.

³⁹ Öregesém: 11 skk.

⁴⁰ Szókedencs: 86 skk.

⁴¹ Veszprém: 29 skk.

⁴² Öcsöd: 30 skk.

⁴³ Arch. Ért. (1966) 296. A továbbiakban: Tedej.

⁴⁴ Wien: 127 skk.

⁴⁵ J. Brunsmid: Vjesnik Hrvatskoga Arch. Drustva. Zagreb (1912) 284 sk.

⁴⁶ R. Alföldi M.: Jb. für Num. und Geldgeschichte 13 (1963) 75 sk. — A továbbiakban: Trier.

Fentiek közül számban és összetételben legközelebb a tedeji — most feldolgozás alatt levő — későrómai éremlelet áll.⁴⁷ Utána következik az öcsödi lelet, amely kb. háromszorosa mind a kazsoki, mind a tedeji leletnek. Figyelemre méltó körülmény az, hogy a tedeji és öcsödi leletek nem Pannonia területén, hanem a Barbaricumban kerültek napvilágra. Ez a tény arra figyelmeztet, hogy 375. körüli évek eseményei egyaránt föld alá kényszerítették a nagyobb értéket jelző leleteket mind Pannoniában, mind a Barbaricumban egyaránt.⁴⁸ Meg kell itt még azt is jegyeznünk, hogy az eddig ismert nagy leletegyüttesek közül Veszprém-Zsófiapuszta,⁴⁹ Wien-Krottenbach⁵⁰ és Tedej⁵¹ leletei településre valló környezetből, míg Árpáson faládika,⁵² Öcsödön⁵³ edényben kerültek az érmek napvilágra.

A kazsoki éremlelet darabjai között egy sincs, amely 375. évnél tovább volna kimutatható. Fenti feldolgozásunk is megerősíti eddigi ismereteinket a 375. évnél tovább nem folytatódó érmekre vonatkozóan.⁵⁴ Jelen feldolgozás során nem kívánunk messzemenő történeti következtetésekre bocsátkozni, annál is inkább, mert anyagunk két nagy csoportra osztható — mint azt már többször jeleztük. Az I. csoportba tartozó érmek I. Constantinus korával kezdődnek és I. Valentinianus fellépéséig tartanak. Ez a nagy anyagcsoport nem vizsgálható megnyugtatóan a későrómai temetők nagyszámú éremanyagának feldolgozása nélkül.⁵⁴ Csak e nagy anyag birtokában lehet a kérdés gazdasági-történeti összefüggéseit megközelíteni. Korai tehát annak leszögezése, hogy a későrómai éremleletek, temetők és települések anyaga között nincsen számottevő különbség.⁵⁵ Az I. csoportra vonatkozó történeti kérdéseket, azoknak gazdasági összefüggéseivel együtt tehát a temetők éremanyagának feldolgozása után kívánjuk összefüggéseiben vizsgálni.⁵⁶

A II. csoportra vonatkozólag (I. Valentinianus—Valens-Gratianus) egyrészt lehetővé válik a közeljövőben ezen éremanyag még pontosabb időhatárok közé helyezése,⁵⁷ másrészt a későrómai temetők ugyancsak nagy anyagot tartalmaznak erre vonatkozólag is.⁵⁸ Ennek alapján tehát az I. és II. anyagcsoportunkat a jövőben külön kívánjuk behatóan vizsgálni. Ezúttal csak közreadni és ismertetni kívántuk Pannonia területéről származó e legújabb későrómai éremleletünket.

Sz. Burger Alice

⁴⁷ Soproni Sándor szíves szóbeli közlése, amelyért ezúton is köszönetet mondok.

⁴⁸ Szőkedences: 4. tov. irodalommal. — Ezt mutatja a ságvári későrómai temető éremanyaga is, *A. Sz. Burger*, i. m. 154. — továbbá vö. Veszprém: 47 sk.

⁴⁹ Veszprém: 29.

⁵⁰ Wien: 127.

⁵¹ Vö. 43. jz.

⁵² Árpás: 3.

⁵³ Vö. 48. jz.

⁵⁴ Vö. 5. jz.

⁵⁵ Trier: 91.

⁵⁶ „Pannonia népességének vizsgálata a IV. sz. temetkezések tükrében” c. értekezésben e sorok írója végzi el.

⁵⁷ Soproni Sándor és Lányi Vera nyomdában levő tanulmányai. Soproni Sándor szíves szóbeli közlése.

⁵⁸ Vö. 5. jz.

Noch zum Münzwesen Stephans I.

Das interessante Problem des wirklichen Beginnes des ungarischen frühmittelalterlichen Münzwesens ermuntert die Numismatiker und Historiker stets von neuem, den möglichst wahrscheinlichen Stand der Dinge zu ergründen und Irrtümer auszuschalten, zumal sich eben jetzt durch die unlängst entdeckte und lebhaft besprochene Münze¹ hiezu eine besonders günstige Gelegenheit bietet. Über die Anfänge der Münztätigkeit in Ungarn wurden zwar sehr verschiedene Ansichten ausgesprochen und es wurde sogar bezweifelt, dass es unter ihnen kaum eine Kompromißlösung gibt² oder dass gar eine Einigung der Ansichten herbeigeführt werden könne. Aber ich glaube doch, dass bei einem allseitigen guten Willen, der nur die Erarbeitung einer historischen Tatsache zum Ziele hat, es möglich ist, wenigstens einer Wahrscheinlichkeit bei unserem Thema gemeinsam näher zu kommen. Ich gestatte mir somit, selbst mit einem tiefer angeführten Verzichtvorschlag voranzugehen.

Zuerst möchte ich noch die Beschreibung des neuen St. Stephansdenars um eine Feststellung ergänzen, durch die seine nähere von mir vorgeschlagene Datierung weiter unterstützt wird. Die mir gefl. zur Verfügung gestellten Separata meines vorherigen Aufsatzes habe ich mit einer Vergrößerung im Verhältnis 2 2/3 : 1 dieser Münze versehen, auf deren Rs. stellenweise deutliche Spuren von ganz kleinen Schriftzeichen (die Zeile endet mit einem W) im ziemlichen Zwischenraum zwischen dem Giebel und den »Schwellen« zum Vorschein kamen, der vorher für ganz leer gehalten wurde. Es handelt sich da nicht um eine Durchdrückung des Mzbds. der Vs. am starken Schrötling. Einer ähnlichen Erscheinung von seicht auspunzierten kleinen und deshalb unverständlichen Buchstabenzügen an derselben Stelle begegnet man z. B. am Kouřimer Denar Twd. XXXXI/11 Jaromír's von Böhmen aus der Zeit um 1006/7. Ferner bezüglich des Kreuzes fällt nach meiner handschriftlichen Chronologie der polnischen Denare der bei Gumowski, *Corpus nummorum Poloniae* (Kraków 1939) unter Nr. 14 angeführte Gnesener Denar von Boleslaw Chrobry mit Profil a. d. Vs., gemäss Abbildung a. Taf. II. a. d. Rs. mit einem auch mässig ausgeschweiften Kreuz, in dessen 3 Winkeln sich umgekehrt je 1 Kugel sowie im 4. Winkel ein Dreieck befindet, in das Jahr 1014/5; sonach konnte seine Kreuzseite derjenigen des Stephansdenars als Konkurrenz – Muster gedient haben.

Von meiner vor der Kenntnisnahme der Entdeckung des Stephansdenars vertretenen Ansicht, dass die Denaremissionen Dbg. 1305–7 von wikinschen Münzern in ungarischem Auftrag in Nordungarn um 1010 geprägt wurden, nehme ich definitiv Abstand, da durch den neuen Denar die ökonomische Lücke im europäischen Münzwesen für Ungarn des 1. Viertels des XI. Jhdts genügend ausgefüllt wurde.

Unter Aufrechterhaltung meiner in den Anmerkungen 12–16 enthaltenen Erwägungen vermute ich neuerdings den Ursprungsort dieser Prägungen Dbg. 1305–7 sowie anderer peripherer aber zweiseitiger und vollwertiger Denare von ihrer sorgfältigen Mache³ am ehesten in den beiden benachbarten baltischen Handelsemporien an der Odermündung, im dänisch-wikingischen Jomsburg und im sächsisch–slawischen Wolyn, und zwar in derselben Zeit. Diese beiden Städte lagen an der Kreuzung des See- und Flussweges Gotland–Bornholm–Oder–March–Donau–Konstantinopel und der Südgestade der Ostsee (zwischen dem jetzt polnischen Pommern

¹ Siehe die im Aufsatz des Verfassers »Denare vom ältesten ungarischen Oboltyp; Nachtrag« (*Numizmatikai Közlöny* LXIV–LXV, Budapest 1966) angeführten Literaturangaben.

² *Lajos Huszár*: Bemerkungen zur Frage der ersten ungarischen Münzen, dortselbst S. 29–31.

³ Aus dem hiezulande einzigen, mir von Frau Prof. Jarmila Hásková nachträglich geliehenen Buche *Bahrfeldts*: »Der Silberfund von Leissower Mühle, Berlin 1896« entnehme ich, dass diese 3 Münzen nur in diesem Fund vorgekommen sind. Für mit ihnen artverwandt und fabriksgleich betrachte ich die Pfennige Dbg. 1296 u. 1297, 1302 u. 1303, 1766, 1771 u. a. Sie alle stammen m. E. offenbar aus der Zeit um 1010 und können aus einer gemeinsamen, etwa in Jomsburg (nicht östlicher) vorübergehend tätigen Münzwerkstatt herrühren. Der Mache und Schriftzeichenformen nach folgten dort später Dbg. 1296/7, 1177, 1766, 1771 u. a.

und den nordelbeslawischen, lange Zeit hindurch billungischen Gebieten sowie Rügen); insbesondere scheint den Handelsverbindungen der Oligarchie der Jomswiker unter ihren damaligen Häuptlingen Palnatoke und Svignald, die in losem und unverlässlichen Feudalverhältnis zum Dänenkönig Svend Tveskjäg (985—1014) standen und Konkurrenten der schwedischen Waräger zur Zeit Königs Olaf (995—1021) waren, die Erweiterung des Polenreiches unter Boleslaw Chrobry (992—1025) übers ganze Flussgebiet der Weichsel hinaus nach Kiew, der Oder und March bis zur Donau sowie ins Havel-Spreegebiet in einer Zeit zugutegekommen zu sein, als diese Dynasten selbst mit der Ausprägung von Münzen in ihren Reichen begonnen haben. Diese Annahmen können bei der zeitlichen Ausdehnung des jedoch als Tatsache bestehenden ausgedehnten Inhaltes der Mischfunde aus der 1. Hälfte des XI. Jhdts natürlich nur als Anlass zu einer sehr schwierigen Arbeitshypothese dienen, die von grosser politisch-ökonomischer Wichtigkeit ist; ausserdem sind die betreffenden Nachahmungen und Nachbildungen klassischer frühmittelalterlicher Denare sowohl ethnologisch als auch kunstgeschichtlich interessant.

Hingegen soll Herr Dir. Huszár gebeten werden, die Gründe für seine Skepsis bezüglich einer Identität von Preslav und Pressburg aufzugeben, da die Feminisierung des slawischen Masculinums Preslav zur Preslavva eben schon als seine Latinisierung gilt. Wenn Huszár eine lateinischere Namensform für die Münzstätte einer ungarischen Prägung erwartet, die etwa dem Verhältnis des auf Münzen vorkommenden Landesnamens Pannonia zu Hungaria entspräche, so muss m. E. unterschieden werden, ob eine solche Stadt auf vormals römischem Boden, nämlich südlich von der Donau und westlich vom Rhein (die an diesen Flüssen gelegenen römischen Grenzstädte lagen an deren romreichseitlichen Ufern), oder aber jenseits dieses Limes meist fernab von diesem im »Barbarenland« lag. Die im römischen Germanien, Gallien, Britannien, in den Alpenprovinzen, Pannonien und Illyrien vorkommenden frühzeitlichen Städtenamen waren keltisch, keltogermanisch, altbaltisch, illyrisch oder thrakisch und vorwiegend mit latinisierenden Endungen versehen, bei kolonialen Neugründungen waren sie rein lateinisch. Nach der Zerstörung des römischen Weltreiches wurden sie eingedeutscht oder slawisiert, anglisiert oder provinzialromanisiert. Für den frühmittelalterlichen kirchlichen und politischen Dienstverkehr (also auch für die Bezeichnung von Münzstätten) war es dennoch kein besonderes Problem, die im Munde der erhaltenen Reste der provinzialrömischen Stadtbevölkerung erhaltenen ursprünglichen Ortsnamen per traditionem zu verwenden, und zwar ohne Rücksicht auf deren Abänderung oder gar Neubezeichnung im Munde der »barbarischen« Ankömmlinge und Eroberer. Ganz anders steht die onomastische Lage in Pannonien, da hier die romanisierten (wohl altbaltischen) Pannonier und römischen Kolonisten aus Land und Stadt schon durch die nomadisierenden Hunen und die Landwirtschaft betreibenden Slowenen m. E. vorwiegend in die Friaul verdrängt wurden; und später kamen die sich nacheinander ablösenden Ostgoten, Langobarden, Awaren und Grossmährer als die herrschenden Schichten ins entvölkerte slowenische Pannonien, bis dasselbe schliesslich von den zuerst nomadisierenden, später ansässigen Ungarnstämmen besiedelt wurde. Die dortigen alten spätromanischen Ortsnamen blieben meistens nur in den Schriftstücken der westlichen Nachbarn erhalten, sodass die jetzigen kirchenlateinischen Ortsnamen in Pannonien meistens frühmittelalterliche Neubildungen sind, die vorwiegend neue Übersetzungen vorheriger slowenischer, späterer ungarischer oder sogar deutscher Namen oder eine Latinisierung ihres Wortlautes darstellen, je nach dem wie es geeigneter war.⁴ Dem entsprechen also auch die Namen der Städte Poroszló und Pressburg, die beide — wie bereits dargelegt — auf dem altslawischen Personen- und maskulinen Ortsnamen Pereslav, Prjeslav udgl. basieren. Bei ihnen tritt noch der ausschlaggebende Umstand hinzu, dass eigentlich keiner von ihnen überhaupt einen antiken römischlateinischen Namen jemals haben konnte, da sie doch im »Barbarenland« und nicht im Romreich vorgekommen sind; denn auch das Preslav—Preslavva—Preslawesburg—Pressburg—unrichtig Bratislava liegt — ebenso wie das benachbarte Dovina—Děvín—Dévény—Theben — am Nordufer der Donau, also ausserhalb des Limes Romanus. Da nun das lateinische Posonium eine Neubildung des fortgeschrittenen romanischen Mittelalters ist (siehe Anm. 4), während der neuentdeckte Stephansdenar eine typisch offizielle und mustergültige donauländische Inlandprägung darstellt und es in Mitteleuropa und Skandinavien (Gotland ist sein Fundort) keine solchen gleich- oder

⁴ Der Name Pozsony, welcher auf Posonium im Frühmittelalter künstlich latinisiert wurde, kann selbst im ungarischen Volksmunde aus einem heidnisch slawischen »božen« entstanden sein, was ein Gottesgericht bedeuten konnte, wenn im Kirchenslawischen bzw. Altslowakischen der boženik Gerichtsdienner war; Božen ist jetzt noch ein slowakischer Ortsname. Das nahe Děvín bedeutet dabei im Heidnisch-Slawischen soviel wie Gottesort in Anlehnung an den entsprechenden satemsprachigen Wortstamm, der soviel wie Gott, Gottheit bedeutet.

ähnlichlautenden Ortsnamen gibt, so kann es wohl nichtmehr bezweifelt werden, dass er — wegen seines bayersichen Schlages — im Zusammenhang mit der Ankunft der Prinzessin Gisela von den weiteren deutschen Kolonisten in Pressburg—Pozsony auf Grund des Münzregals des Königs Stephan I. geprägt wurde. Seine Prägeisen wurden um rund 1015 hergestellt, da seine mittelmässig dicken Buchstaben, bei denen die sonst üblichen starken Dreieckendpunzen am Abschluss ihrer Züge nicht verwendet wurden, den Buchstaben z. B. vom Denar Dbg. 1087 aus der Kaiserzeit Heinrichs II. (1014—17) am ehesten entsprechen, mit dem er auch die gleiche Schreibweise der Rs.—Ums. besitzt. Dieser Zeit entspricht das hohe Gewicht des Pressburger Stephansdenars von 1,99 g; in Bayern steigt vorübergehend dasjenige der Denare unter Kön. bzw. Kais. Heinrich II. (1009—17) auf fast 1,8 g, während in ihrem Absatzgebiet Polen das Gewicht der Emissionen m. E. aus der fortgeschrittenen Mitte der Regierung Boleslaws Chr. (cca 1010—18, die Typen Adelheit, Inclitus, Gniezdun, Princes Polonie) vorübergehend von 1,5 g mitunter sogar auf 2,2 g steigt, um dann wieder zu sinken. Es ist der Zeitabschnitt, wo in Böhmen die ununterbrochene Ausprägung der Kreuz—Kirche—Serie unter Jaromír knapp vor 1012 aufgegeben wurde und dieselbe in Bayern schon i. J. 1004 aufhört, um nur vom Bruggrafen von Regensburg (Rupert, 1008—29) weitergeführt und in ganz Bayern — wohl seiner Gangbarkeit halber — in den Typ Kopf-Kreuz und Kopf-Kirche zerlegt zu werden, wie es auch in Böhmen unter Herzog Udalrich (1012—34) im Rahmen des Münzerneuerungssystems vorübergehend der Fall war. Auch in Polen wurden hybride Ethelredbrustbild—Kirche—Denare um 1013 hergestellt. Huszár's Einwendung, dass der neue Stephansdenar etwa nicht im ungarischen Staatsgebiet hergestellt wurde, weil er typologisch in die Árpádenserie nicht hineinpasse, wäre somit auch zurückzuziehen, weil er in der Heimat offenbar für die damals vorherrschenden ausländischen Importeinkäufe mit Rücksicht auf die bisherigen gleichen eingelebten Konkurrenzemissionen geprägt wurde, von denen man jedoch — durch Zufall — überall bald auch schon Abstand nahm und ihr Münzbild für andere Münzbilder in kürzeren oder längeren Zeitabständen auswechselte.

Bezüglich einer politischen und ökonomischen Möglichkeit, dass — nach László — schon Géza unter einem Namen Stephanus Rex zwecks Importgeschäften und Tributeinnahmen für sein Stammesgebiet prägte, das erst nur einen Teil des historisch später vereinten Ungarreiches Stephans d. Hlg. bilden konnte, ist hier für Überlegungen und Widerlegungen leider kein Platz. Aber vom rein münztechnischen und bildnerischen Standpunkt haben die Regia—Civitas—Denare und —Obole eine wohl bedeutend jüngere Maché als der Preslavva—Denar. Unter den Münzprägungen der Nachbarländer lässt sich dieselbe nur mit der sächsischen Maché der polnischen Denare von Mieszko II. nach der Niederlegung seiner Königswürde i. J. 1031 vergleichen.⁵ Ebenfalls Prof. Hlinka (Bratislava) führte in seinem über die Anfänge der ungarischen

⁵ Dies betrifft insbesondere die auffallende Ähnlichkeit der Form der Buchstabenpunzen der Mieszko Denare und Stephans-Obole, die von den älteren polnischen und ungarischen sowie von den gleichzeitigen, älteren und jüngeren fremden ganz verschieden ist. Aus meinem von tschechischen, deutschen und polnischen Numismatikern studierten ausführlichen Manuskript über die ältesten polnischen Denare entnehme ich in aller Kürze, dass die Mieszko-Emissionen Gum. 1—6. mit ihrem Fadenkreuz und Fadenrückenkreuz an die königlichen Denare von Boleslaw Chr. Gum. 49, 51—54 anknüpfen und deutsche Denare, z. B. Dbg. 721 (Stade), Dbg. 739 (Corvey), Dbg. 987 (Chur), Dbg. 1012, 1838 u. 2150 (Constanx), sämtlich rund a. d. J. 1020—40, nachahmen. Das zu einer Art Krone abstrahierte Stadtmauer-Schema vom obigen Mieszko-Typ kommt in vollkommen derselben Doublettenform (mit und ohne die »Seitenhörner«) am Denar von Hildesheim Dbg. 718 vor, der i. d. Zeit knapp vor 1035 gelegt wird. Die Wahl des Hildesheimer Denartypus für Mieszko-Polen wird m. E. mit der Feststellung von Jammer-Hatz erklärt, daß den Mz.-Funden nach das Hildesheimer Geld im I. Drittel des XI. Jhdts in Massen nach Polen ging, wobei es nicht ausgeschlossen ist, dass auch Lieferungen von Prägestempeln nach Polen, wenn nicht gar die Stempelschneider selbst denselben Weg gingen. Silberschmiede, Stempelschneider udgl. konnten damals m. E. ebenso gut zum sogen. fahrenden, an der Landwirtschaft in ihrer Freizeit nicht beteiligten Volk gehört haben, wie es etwas später bei den Herolten und Minnesängern schriftlich belegt ist; Missionare führten ja ein ebensolches Leben. Zur Illustration der Situation in der Prägertätigkeit Mieszko's II, mit der er wohl erst um 1035 begonnen, nach dem er nach Einstellung der Kriege mit dem Reich (Sachsen u. Böhmen) die Königskrone niedergelegt, Schlesien an Böhmen zurückerstattet und sein Polen als ein Herzogtum ans Römische Reich angegliedert hatte, möge noch sein zweiter Denartyp »Hand — Kreuzchen« Gum. 7/8 angeführt werden. Auch dieser ist eine Umbildung des Denartyps Gum. 43/44 »Brustbild — Kreuzchen« von Boleslaw Chr. Das Bildmotiv dieser späten offenen Hand bzw. des schwebenden Kreuzchens kommt um 1025 in Würzburg (Hamb. Beitr. 1955/6 Taf. 6, Nr. 5), Böhmen F. VII/8—10, Chur Dbg. 1680, Mundburg Dbg. 1605 und Stade Dbg. 1608/9 vor. Ausserdem entspricht die dünne Buchstabenform auf den Mieszko-Denaren und Stephans-Obolen — im Gegensatz zu den übrigen stärkeren Buchstaben im europäischen Münzwesen derselben und vorherigen Zeit — derjenigen auf den Denaren von Constanx Dbg. 1015/6, Chur Dbg. 987, Mainz Dbg. 792 und Huy Dbg. 223 u. 229 a. d. J. 1025—35. Richtig ausgeführte Analysen der Münzfunde aus den Flussgebieten des Baltikums bis in die Jahre um 1060, egal ob sich darin Prägungen von Mieszko oder Stephan befanden oder aber eben noch nicht, beweisen eindeutig, dass Stephan I. seine Obole erst etwa knapp nach 1025, Mieszko I. (im Gegensatz zur

Münzprägung am 5/XII 1966 in Prag abgehaltenen Vortrag an, dass nach seiner Statistik der ungarischen, slowakischen, mährischen, polnischen und anderweitigen Funde von Stephansobolen im Hinblick sowohl auf das archäologische Begleitmaterial bei Einzelfunden oder reinen Obolschätzen, als auch auf das numismatische Begleitmaterial bei Mischfunden die Stephansobole bestimmt erst nach 1025 vergraben also wohl auch geprägt worden sein konnten. Im Vortrag und in der darauf eröffneten Diskussion wurde die Überzeugung ausgesprochen, dass als die Münzstätte des neuentdeckten Stephansdenars nur Pressburg⁶ in Betracht gezogen werden kann. Cach wies darauf hin, dass i. d. Ums. seiner Vs. Stephanus Rex zweierlei E-Punzen (die erste eines unzialen und die zweite eines kapitalen E) verwendet wurden, wie es z. B. im böhmischen Münzwesen eben unter Jaromír (die Umschriften Edelred Rex Angl. und Venciezlivus) im fortgeschrittenen 1. Viertel des XI. der Fall war, was zu Datierungszwecken dienen kann.

Frau Dr Hatz und Herr Prof. Hlinka werden gebeten, von Zusammenhängen zwischen dem Preslav und einem Namen Brazlav überhaupt abzusehen, zumal ja Hlinka selbst ausdrücklich sagte, dass Hg. Brazlav, also ein bekannter Dynast, nur mit Niederpannonien vom König Arnulf belehnt wurde; aber Pressburg liegt nicht einmal in Oberpannonien, sondern in Altmähren, nämlich in dessen östlichem Teil, d. i. in der Slowakei nördlich vom vorm. Donaulimes.⁷ Auf Grund einer eingehenden Betrachtung der Rs.—Ums. des Stephansdenars möge man sich schliesslich allseits überzeugen, dass die breite R-Punze vor dem E ganz nahe na das Giebelkreuzchen angesetzt werden konnte, eben weil da der Zwischenraum für das vorangehende unten schmale P und nicht für ein unten breites B genügt hat.

Es dürfte dann also abschliessend wiederholt werden können, dass der im Mzfd. v. Bosarve a. Gotland (vergraben um 1029) vorgekommene Denar des Königs Stephan I. im Gew. v. 1,99 g und vom Typ Kreuz-Kirche (im Gegensatz zum poln. Gnesener Denar v. Boleslaw Chr.) in Pressburg (Pozsony, Bratislava) um 1015,⁸ somit nach der gleichen, vielleicht in Jomsburg

polnischen Auffassung) überhaupt keine Münzen, Boleslaw Chr. erst von etwa 1002/3 an und Mieszko II. ab 1031/2 — und zwar dieselben immer im Flussgebiet der Warthe — polnische Denare prägten. Dafür wurde m. E. schon um 988/9 im damals böhmischen Krakau von Boleslaw II. mit seinem polonisierten Namen BOLIZLAVS anstatt BOLEZLAVS und mit dem Antlitz des Erlösers (Salvators) als des damaligen Patrons von Krakau die vorübergehende Typenserie F.-Twd. V/14, 17, 18, 20 und XXXVII/22, 24 u. 26 herausgegeben.

⁶ Der an der angeführten Diskussion teilnehmende Univ. Prof. Dr. Šmilauer als Onomast, der seinerzeit auch eine Abhandlung über den Namen Bratislava veröffentlicht hatte, machte im Hinblick auf den neuen Stephansdenar darauf aufmerksam, dass die alten Varianten des Namens Pressburg aus ausländischen, vorwiegend süddeutschen Abschriften von Geschichtsquellen stammen, deren Schreiber dazu neigten, das slawische weich ausgesprochene P ebenso wie das im Slawischen hart ausgesprochene B als ein B wiederzugeben, da das altdeutsche P im Deutschen mit einem Hauchlaut als Ph ausgesprochen worden sein soll. Ansonsten wurde im Mitteldeutschen das slawische W (bzw. V) auch zu einem B (Vratislav, poln. Wrocław, latinisiert Wratislawia, hiess deutsch Breslau). Deswegen hörte sich einem Süddeutschen das slawische Preslav ganz wie Breslaw an (analog, aber umgekehrt, änderte der Tscheche z. B. das deutsche Bretzel im sogen. Küchenböhmisches wieder auf »preclik«). Sämtliche deutsche Namensformen von Pressburg a. d. XI. Jhdt können m. E. nur auf der slawischen, für den Gebrauch durch Deutsche wohl latinisierten Urform Preslavva bzw. Pereslaus udgl. basieren (vergl. das byzant. Peresthlava). Ein Braslavespurch a. d. XVI. Jhdt. ist eine zeitlich und örtlich zu entfernte Verballhornung unter Anlehnung an ganz andere Personennamen (z. B. Bracislaw—Břetislaw bzw. Braslaw—Izbrjaslaw—Zbraslaw), die später laufender waren als das für Pressburg in Vergessenheit geratene Pereslav—Preslav, das für den im Theissgebiet liegenden Ort im Munde der dortigen ungarischen Herdenbesitzer zum Poroszló wurde. Das Pressburg udgl. der deutschen Stadtkolonisten ist nicht in den Mund der Ungarn übergegangen, sondern dieselben akkomodierten sich in ihrem Pozsony wahrscheinlich einen slawischen Ortsnamen (vergl. Anm. 4) einer vielleicht unter der Wallburg von Preslav an der Donau liegenden Vorburgansiedlung slawischer Bauern und Fischer, von denen die schwäbisch-bayerische Aussprache von Pressburg, das Preßpurk, übernommen wurde.

⁷ Bei der Benennung einer Wallburg von militärisch-administrativem Wesen, wie es Preslawaspurch sein musste (Hlinka führte beim Vortrag ein Diapositiv neuester Ausgrabungen von Grundmauern einer Kirche und benachbarter Gebäude aus der grossmährischen Zeit vor), wird wohl der gleiche Name Brazlav eines unbekannten Lehnsmannes oder einmal im Mitteldonauraum erwähnten Klerikers erst recht keine Rolle gespielt haben. Ausserdem hat sich im Westslawischen bekanntlich ein kurzes A erst im XII. Jhdt. in ein kurzes E abgeändert (z. B. Bracizlaus—Břetislaw).

⁸ Auch vom historischen und technischen Gesichtspunkt gesehen, wurde der neue Stephansdenar bestimmt nicht schon etwa um 1002/3 während des in der damaligen Grenzwallburg Strigonium—Esztergom—Ostrigom—Gran (die Stephans-Obole kommen da erst recht nicht in Frage) ausgebrochenen Aufstandes der Koppány-Partei geprägt, als der neugekrönte König vorübergehend in Pressburg Zuflucht suchen musste (diese Wallburg Preslav konnte schon in der Neige der grossmährischen Kulturperiode von deutschen Gewerbetreibenden und Kriegern bewohnt gewesen sein, da in der ganzen Südhälfte von Grossmähren auffallende, gruppenweise auftretende anthropologische Unterschiede auf den Friedhöfen der Landdörfer einerseits und der Klösteranlagen sowie der stadttartigen Wallburgsiedlungen andererseits beobachtet werden); die Regierungspartei Stephans hatte zu jener Anfangszeit kaum die nötige Ruhe, sich mit Auslandhandelsbeziehungen zu befassen; von Repräsentations-Interessen, die eine Neuerrichtung einer Schmiedewerkstatt für Silberblechherstellung und Prägestempelschneiden kann für damals ebensowenig die Rede sein. Ein

knapp nach 1010 geprägten Emissionen Dbg. 1305/7 u. 1306 geprägt worden ist, worauf erst 10 Jahre später zuerst die Regia—Civitas—Denare für Importeinkäufe im Ausland und gleich darauf die massenhaften Obole⁹ auch schon für einheimische Zahlungszwecke hergestellt worden sind.

Christian Turnwald

ausgedehnteres politisches und ökonomisches Vorland von Pressburg in der Südslowakei und von Gran in der Mittelslowakei (Nitra und etwa Kremnitz) wird wohl erst im Zuge der Errichtung der vorübergehenden polnisch—böhmischen Personalunion i. J. 1003 unter Boleslaw Chr., dem ersten Schwager Stephans, als Gegenleistung an Ungarn abgetreten worden sein.

⁹ Dass die bayerischen Hälblinge Dbg. 1070 a. d. Z. um 990 nicht unmittelbare bildnerische Vorbilder der Stephansobole waren, sondern dass sich das Mb. von deren Vs. später wiederholte, zeigte ich im vorigen Aufsatz über die nun eher als Jomsburger zu geltenden Denare. Aber auch valutarisch trat später insbesondere in Bayern eine neue Welle von Obolprägungen i. d. J. 1020—30 auf (z. B. Dbg. 1093, 1709/10, 1096/7, 2133 u. a.), ebenso wie die Sachsenpfennige von Bardowiek damals überhaupt meist schon zu Hälblingen reduziert wurden. Zu dieser Zeit war das Regia Civitas (d. i. Königstadt) schon eher das Alba Regia (Székesfehérvár, Stuhlweissenburg, Stoličný Belehrad), da das Strigonium ab 1007 bereits als eine Prima Sedes Archiepiscopalis Hungariae, der erzbischöfliche Primassitz von Ungarn, galt.

Polnische und deutsche Funde ungarischer Münzen vom XI. bis XIII. Jahrhundert

Es war ursprünglich beabsichtigt, eine Publikation des ganzen Katalogs der polnischen Funde ungarischer Münzen zu bringen, aber durch L. Huszár's Arbeit¹ wurde diese Arbeit zwecklos, weil so diese Funde doppelt angeführt worden wären. Daher beschränkten wir uns auf Richtigstellungen und Ergänzungen im Teile der polnischen (Nr 32—118) und der deutschen Funde (Nr 119—126) auf Grund der neuesten polnischen Literatur. Nach diesen Ergänzungen werden jene Funde angegeben, welche in L. Huszár's Arbeit nicht angeführt wurden, zwar für Polen 21 (Nr 1—21) und für Deutschland 5 (Nr 22—26). Die Berichte wurden auf Grund der neuesten Publikationen bis 1966 bearbeitet oder korrigiert.

Die Schwierigkeiten bei Benützung alter numismatischer Literatur sind oft bedeutend, da die Beschreibung und Summierung der Münzen, wie auch die Angaben der Emissionen ungenau sind. In einigen Fällen wurde daher der de facto Stand angegeben. Bei der Literaturangabe begrenzten wir uns auf Funde, welche ungarische Münzen beinhalten.

Als Ergänzung dient eine Fundkarte, sowie tabellarische Verzeichnisse der polnischen und deutschen Funde mit Summierungszahlen der Münzen (nur für Nr 1—21 und 22—26).

Zum Schlusse bringen wir eine Aufzählung der ungarischen Münzen im Besitze des Nationalmuseums (Muzeum Narodowe) in Poznań. Alle diese Münzen stammen aus Funden in Grosspolen (Wielkopolska), ihre Dokumentation ist jedoch im letzten Kriege in Verlust geraten, so dass die Lokalisierung der Fundstellen nicht mehr möglich ist.

Bei den Literaturangaben benützten wir folgende Abkürzungen:

Albrecht	= G. Albrecht, Das Münzwesen im niederlothringischen und friesischen Raum vom 10. bis zum beginnenden 12. Jahrhundert. Hamburg 1959.;
GK	= A. Gupieniec, T. i R. Kiersnowscy, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowsza i Podlasia (Trésors d'argent du Haut Moyen Age de la Pologne Centrale, de la Masovie et de la Podlaquie). Wrocław—Warszawa—Kraków 1965.;
HKR	= M. Haisig, R. Kiersnowski, J. Reyman, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Małopolski, Śląsk, Warmii i Mazur i uzupełnienia (Les trésors d'argent du Haut Moyen Age de la Petite-Pologne, de la Silesie, de Warmia et Mazury et suppléments). Wrocław—Warszawa—Kraków 1966.;
Jammer	= V. Jammer, Die Anfänge der Münzprägung im Herzogtum Sachsen (10. und 11. Jahrhundert). Hamburg 1952.;
Kiersnowski	= R. Kiersnowski, Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Połabia (Trésors d'argent du Haut Moyen Age to dans la region de L'Elbe). Wrocław—Warszawa—Kraków 1964.;
MW	= Materiały Wczesnośredniowieczne. Warszawa.;
WA	= Wiadomości Archeologiczne. Warszawa.;
WN	= Wiadomości Numizmatyczne. Warszawa.;
WNA	= Wiadomości Numizmatyczno—Archeologiczne. Kraków.;

¹ L. Huszár: Der Umlauf ungarischer Münzen des XI. Jahrhunderts in Nordeuropa. AAASH. 19 (1967).

Tabellarische Übersicht über die in den polnischen und deutschen Funden vorkommenden ungarischen Münzen

Nr	Fundort	Zeit der Hörtung	Stephan I 997—1038	Andreas I 1046—1060	Béla I 1060—1063	Salomon 1063—1074	Géza I 1074—1077	Ladisl. I Béla III 1077—1196	Béla IV 1235—1270	Ungewiss	Zusammen
1	Polen Brzeg a/Nida	Mitte des XIII Jh.									1
2	Głowno	nach 1040	5					1			5
3	Gnieszowice	nach 1074			0 + 1		1				1 + 1
4	Grójec	nach 1079	0 + 1		1	0 + 1		1			2 + 2
5	Końskie	vor 1080			2						2
6	Kraków VI	nach 1037	0 + 1								0 + 1
7	Lubraniec	circa 1030	1								1
8	Łagownica Stara	nach 1061		2							2
9	Łask II	nach 1034	1								1
10	Łążyn	nach 1135								x	x
11	Maniów	nach 1034	5								5
12	Michałowice	nach 1034	1								1
13	Unbekannte Fundort	vor 1040	1							0 + 1	0 + 1
14	Młodzikowo	XI Jh.									1
15	Ostrów Lednicki	XI Jh.									1
16	Radzanów	vor 1260					1				1
17	Sierpów I	nach 1042	1						1		1
18	Syców	nach 1060	x	x	x						1
19	Trójca	nach 1063		9 + 2	3	1					x
20	Wola Skromowska	nach 1138			1						13 + 2
21	Wyszogród	nach 1046	0 + 2								1
22	Deutschland Bibow	vor 1080	0 + 1	1							0 + 2
23	Grapzow	nach 1016									1 + 1
24	Kyritz	nach 1046		2						x	x
25	Unbekannte Fundort	vor 1040	1								2
26	Neustadt	vor 1030	1								1
	Polen		15 + 4 + x	11 + 2 + x	7 + 1 + x	1 + 1	2	1	1	0 + 1 + x	39 + 9 + x
	Deutschland		2 + 1	3						x	5 + 1 + x
	Zusammen		17 + 5 + x	14 + 2 + x	7 + 1 + x	1 + 1	2	1	1	0 + 1 + x	44 + 10 + x

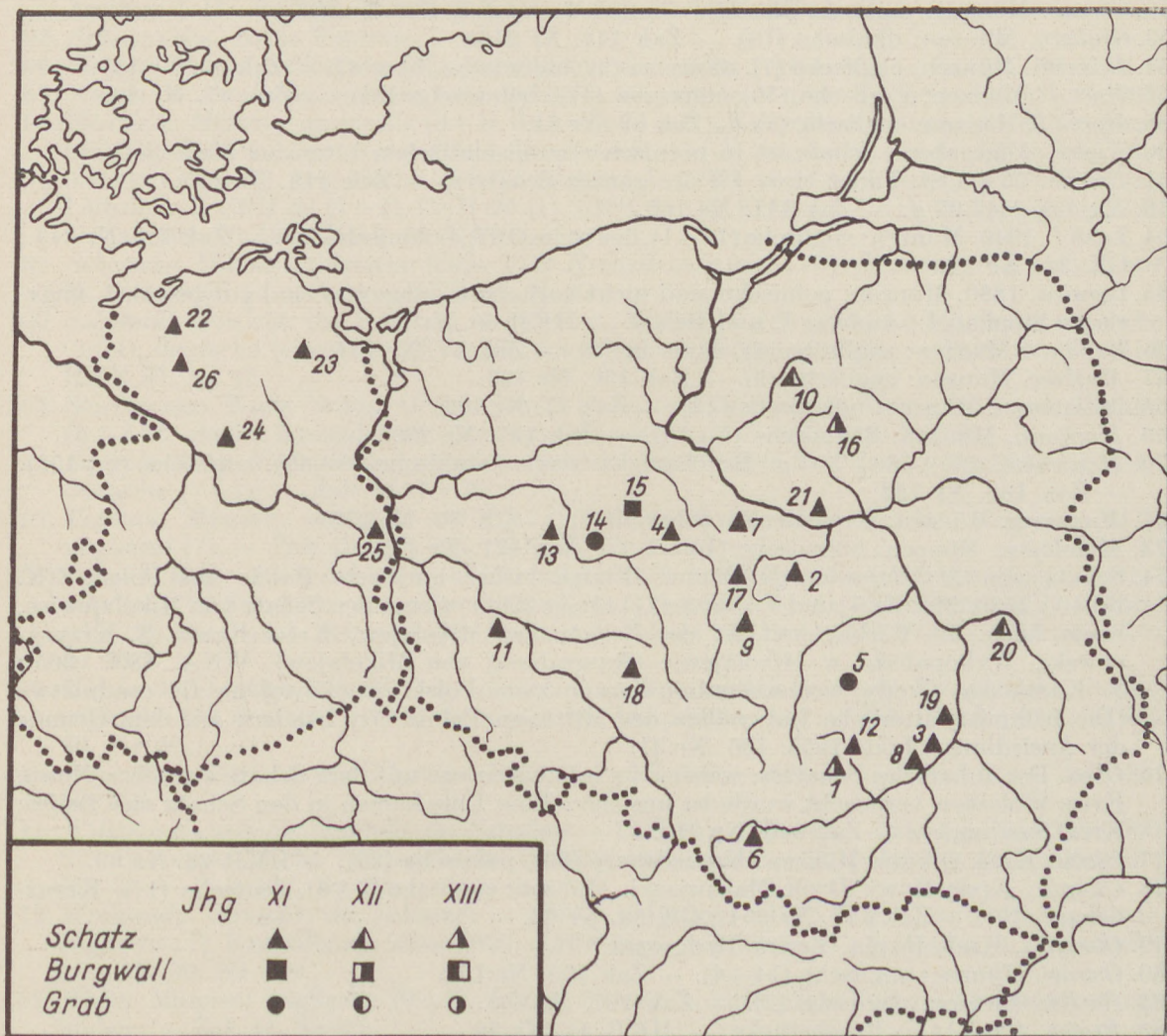
Żak = Żak J., »Importy« skandynawskie na ziemiach zachodniosłowiańskich od IX do XI wieku (Skandinavische »Importe« in den Westslawischen Ländern aus dem IX—XI Jahrhundert). Poznań 1963.

P O L E N

Ergänzungen:

32. *Apolonia*. 3690 g. Münzen: englische (6 + 3). — Żak 166. Nr 247.; GK 14. Nr 1.

33. *Baldowice*. 569 g. 310 + 10 St., davon englische (2), deutsche (6), Kreuzdenare (über 100

Typen), böhmische (1), mährische (1), und zahlreiche ungarische: Andreas I. und Bela I. Münzen Stephan I. sind nicht vorhanden. — Żak 155. Nr 228.; HKR 43. Nr 1.

34. *Barwice*, Kreis Szczecinek.

36. *Bnin*. 251 g. — Żak 136. Nr 203.

37. *Grobla*, Kreis Bochnia, Bezirk Kraków. In der älteren num. Literatur ist dieser Schatz nach Bochnia eingeteilt, stammt jedoch aus Grobla an der Weichsel. 1000 g. 680 + 39 St., davon Kreuzdenare (657 + 27), böhmische (1), mährische (1), ungarische (8 + 1), Andreas I. (3 + 1), und vielleicht ungarische, ungewiss (0 + 1). — HKR 17. Nr 15.

38. *Borzęcice*. Münzen: deutsche (über 128).

39. *Brześć Kujawski*. Münze: Kreuzdenare (1 + 2). — GK 16. Nr 10.

40. *Brzezine*. 400 St., davon Kreuzdenare (40), ungarische (3): Andreas I. (2), ungewiss (1). — HKR 13. Nr 2.
41. *Dąbrowa*. Münzen: böhmische (4+6). — Żak 98. Nr 140.
42. *Darłowo*. 118+47 St., davon böhmische (1). — Żak 74. Nr 98.
43. *Dębice*. 410 g. Münzen: englische (0+8). — Żak 110. Nr 160.; GK 20. Nr 18.
44. *Golub—Dobrzyń* (Umgebung). Datum und Ort des Fundes ist nicht bekannt. 448,56 g. 380+67 St., davon deutsche (225+14), Kreuzdenare (130+4), polnische (3), böhmische (3+4). — Żak 97. Nr 138.; GK 22. Nr 22.
46. *Gdańsk-Orunia*. Gewicht: des Schatzes — 544,40 g., der Münzen — 513,60 g. Münzen: dänische (5+5). — Żak 84. Nr 115.
47. *Gdańsk-Ujeścisko*. 756+230 St., davon englische (10), dänische (7). — Żak 85. Nr 116.
50. *Górzno*. Münzen: englische (2), dänische (0+2). — Żak 138. Nr 208.
53. *Gralewo*. Münzen: dänische (10). — Żak 144. Nr 216a.
54. *Horniki*. Münzen: englische (7), dänische (3), böhmische (über 4). — Żak 93. Nr 127.
55. *Hort I*. Münzen: englische (50), dänische (42), böhmische (26). — Żak 61. Nr 80.
56. *Hort II*. Münzen: englische (3). — Żak 62. Nr 81.
60. *Kielce*. Angegebene Schatz ist in polnischer numismatischen Literatur nicht notiert.
61. *Klecko*. 63+3 St. bildet circa 1/3 des ganzen Schatzes. — Żak 119. Nr 175.
63. *Kujawy*. 647,97 g. — Żak 111. Nr 162.
64. *Łask I*. 1940. Münzen: englische (14+1), deutsche (197), böhmische (28). — Żak 168. Nr 249.; GK 34. Nr 49.
65. *Legnica*. 1880. Münzen: polnische sind nicht vorhanden, ungewiss sind gut bewährt ungarische Stephan I., Andreas I. und Béla I. — HKR 50. Nr 25.
66. *Lupawa*. Münzen: englische (4), dänische (2). — Żak 77. Nr 104.
67. *Majków*. Münzen: englische (2). — Żak 130. Nr 193.
68. *Malczkowo*. Münzen: böhmische (12). — Żak 77. Nr 103.
69. *Markowo*. Münzen: böhmische (5+10). — Żak 137. Nr 206.
70. *Maszenice*. 220+566+300 g. Bruchstücke: davon arabische (0+49), englische (0+103). — Żak 105. Nr 152.
71. *Mazowsze*. Münzen: Kreuzdenare (über 1000). — GK 62. Nr 133.
73. *Mikołajew*. Münzen: böhmische (15+7). — Żak 127. Nr 189.
74. Schatz von *Mikołajewice*. N. Bauer (Einige bisher unedierte Funde aus Polen, ZfN. Bd 40 : 1930. 215. Nr 5) und V. Jammer (144. Nr 226) notieren den Schatz von Mikołajewice, Kreis Łask. In Wirklichkeit ist der Schatz aus Mikołajew, Kreis Konin. S. Krzyżanowski, Wykopalisko w Mikołajewie (Ausgrabung von Mikołajew), WNA. 1897. 365.; J. Kamińska, Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa (Die frühmittelalterliche Burgwällen des Mittleren Polnischen Ländern auf dem Grunde der Ansiedlung). Łódź 1953. 136. Nr 31.
76. *Obra*. Der Inhalt des Schatzes, welcher im letzten Kriege mit dem Schatz aus Obra Nowa, Kreis Wolsztyn vermischt wurde ist unsicher. Eine Teile kamen in den Schatz aus Trójca, Kreis Sandomierz — Żak 140. Nr 210.
77. *Ojców*, Kreis Olkusz. Münzen: Kreuzdenare (89), polnische (26). — HKR 23. Nr 39.
78. *Okunin*, Kreis Nowy Dwór Mazowiecki. Münzen: englische (2+3), deutsche (17), Kreuzdenare (19). — Żak 177. Nr 264.; GK 39. Nr 64.
79. *Otocznia*, Kreis Rypin, Bezirk Bydgoszcz.
80. *Ostrów*. Münzen: englische (14+4). — Żak 105. Nr 153.
82. *Parlin*. Münzen: englische (2). — Żak 107. Nr 155.
83. *Pęgów*. 406+14 g. Bruchstücke. — HKR 54. Nr 36.
84. *Pińczów*. Gewicht: des Schatzes — 3193,26 g., Münzen — 63,55 g. 59+? St., davon englische (0+9), deutsche (6+?), böhmische (3), ungewiss (7+?). — Żak 163. Nr 241.; HKR 23. Nr 41.
86. *Płońsk*, Kreis Płońsk, Bezirk Warszawa. 1854. Im Jahre 1869 wurde der Schatz von K. Bayer gekauft und H. Dannenberg übergeben (ohne böhmische und ungarische Münzen). Gewicht: des Schatzes—4368,80 g., Münzen — 3270,25 g. 2435+1500 St., davon englische (153), irische (2), dänische (23), deutsche (486+über 1000), Kreuzdenare (circa 500), polnische (3+kleine Kreuzdenare). — Żak 184. Nr 275.; GK 44. Nr 77.
88. *Przement*. Münzen: böhmische (1+?) — Żak 140. Nr 211.
89. *Raszevy*. 136+10(?) St., davon arabische (1+?). — Żak 133. Nr 197
90. *Rawa Mazowiecka I* (Umgebung). Gewicht: des Schatzes — 265,99 g., Münzen — 263,79 g. 284+13+32 Bruchstücke, davon deutsche (über 2), Kreuzdenare (264+13+32) böhmische

- (circa 2), polnische (? kleine Kreuzdenare), ungarische (über 4): Münzen Ladislaus I. sind nicht vorhanden. — Żak 168. Nr 250.; GK 47. Nr 84
91. *Ruda* (nach 1011). 1948: 4+25 St., davon englische (0+1), deutsche (1+2), Kreuzdenare (2+21), ungarische Stephan I. Réthy 1 (1). — GK 48. Nr 88.
93. *Rzeczki Wólka*. 4500 g., davon deutsche (über 70), Kreuzdenare (2113+35), polnische (1), die englische notiert nur M. Gumowski (Skarby monet 143), es ist nicht bekannt auf welchem Grunde, weil die ganze frühere Literatur diese Münze nicht anführt, vielleicht entstand hier ein Versehen? Für Mangel der englischen Münzen spricht daß der Katalog Żak, diesen Schatz nicht erwähnt; die böhmischen notiert nur M. Gumowski (a. a. O.), ungarische (2): Andreas I. (1), Salomon (1—0,52 g.). — GK 49. Nr 91.
94. *Sędzinko*. 429,50 g. 411+?, davon byzantinische (0+1), arabische (0+1), ungarische (1+1): Andreas I. (1—0,50 g.), Bela I. (0+1/2—0,30 g.) — Żak 113. Nr 165.
95. *Sędziszowice*, Kreis Pińczów
96. *Siemyśl*. Münzen: dänische (11), norwegische sind nicht vorhanden. — Żak 66. Nr 87.
97. *Ślupca*. Münzen: englische (2), böhmische (1), ungarische Stephan I. (?). — Żak 126. Nr 186.
98. *Ślusków*. Münzen: arabische (0+1), deutsche (5+11), Kreuzdenare (circa 13 000 der ganze und Bruchstücke), polnische (119+4), dänische (0+1), englische (0+4), böhmische und mährische (0+3), ungarische (8+7): Andreas I. CNH 12 (1+5), Salomon CNH 22 (1), Ladislaus I. CNH 26 (1+2), CNH 29 (1), CNH 34 (1), Koloman CNH 43 (1), CNH 45 (2). — Żak 130. Nr 194.; HKR 88. Nr 161.
99. *Sobocisko*. Münzen: deutsche (circa 145), Kreuzdenare (circa 50), ungarische (2) notiert nur M. Gumowski (a. a. O.). — HKR 57. Nr 41.
100. *Sokolniki*. Gewicht: des Schatzes — 199,30 g., Münzen — 165 g. 164+0 St., davon englische (2+4), deutsche (circa 100), Kreuzdenare (circa 30), böhmische (4). — Żak 156. Nr 231.; HKR 57. Nr 42.
103. *Starczanowo*, Kreis Środa. Obiger Schatz ist notiert als Stroszki, Kreis Środa oder Nekla. 26+? St., davon Kreuzdenare (über 30), böhmische (2). — Żak 123. Nr 182.
106. *Szczecin-Stadt* (Swierczewo), Bezirk Szczecin. 4000+100 St., davon englische (16+4), dänische (7+1). — Żak 54. Nr 70.
107. *Trzebuń*. Münzen: englische (87+213?), böhmische (3), dänische (13), deutsche (84?), ungewiss (?). — Żak 180. Nr 271.; GK 55. Nr 113.
108. *Tum II*. 1948—1951 und 1954 (auf frühmittelalterlicher Burgwall während der Ausgrabungsarbeiten). 22 St., davon römische (2), englische (2), polnische (1), Kreuzdenare (13), ungarische (2): Stephan I. Réthy 1 (1), Andreas I. Réthy 12 (1). — Żak 172. Nr 256.; GK 57. Nr 115.
109. *Ulesie*. 897+einige Pfunde eingeschmolzen und ganze Münzen und Bruchstücke, davon englische (5), deutsche (135?), polnische (3), böhmische (32). — Żak 152. Nr 223.; HKR 59. Nr 50.
110. *Wielowieś*. Gewicht: des Schatzes — 682,66 g., Münzen — 671,28 g. 433+? St. — Żak 135. Nr 202.
111. *Wilkowo Niemieckie*. Gewicht: des Schatzes — 1311,85 g., Münzen — 481,85 g. Circa 218+360 St., davon arabische (2), englische (2+20), dänische (2+3), polnische (3), böhmische (3+3). — Żak 139. Nr 209.
112. *Wodzirady*. Gewicht: des Schatzes — 3276 g., Münzen — 1516,50 g. Über 1200 St., davon englische (?), Kreuzdenare (über 1000—1369,30 g.), böhmische (?), polnische (2), ungarische (?). GK 59. Nr 124.
113. *Wolin*. Münzen: englische (0+2). Obiger Schatz konnte einen Teil des Grabausstattung bilden. — Żak 44. Nr 55.
114. *Zaborowo*. 702+0 St., davon dänische (1?). — Żak 142. Nr 213.
118. *Złochowice*, Kreis Kłobuck. Gewicht: des Schatzes — 1838,80 g., Münzen — 22,10 g. 18+7 St., davon dänische (1), deutsche (6+4), böhmische (1), mährische (1), ungewiss (0+3), ungarische Andreas I. (3). — Żak 162. Nr 239.; HKR 29. Nr 68.
1. *Brzeg a. Nida*, Kreis Jędrzejów, Bezirk Kielce (Mitte des 13 Jh). 542+402 St., davon deutsche (?), böhmische (?), polnische (?), ungarische Béla III. Rupp V. 114 (Seite 85. Variante 3), (Brakteat, 0,20 g., 14 mm.). — M. Gumowski, Wykopisko monet XIII w. w Brzegach nad Nidą (Die Ausgrabung der Münzen des XIII Jh. in Brzeg über Nida). Rozprawy Wydziału Historyczno — Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie. Bd LXI. 24.; T. Przypkowski, Przyczynek do wykopaliska monet XIII w. w Brzegach nad Nidą (Der Beitrag zum Ausgrabung der Münze XIII Jh. in Brzeg über Nida). WNA. Bd 9 : 1920—1921. 125.

2. *Głowno*, Kreis Łowicz, Bezirk Łódź (nach 1040). 1857: über 900 St. davon englische (34), dänische (1+1), deutsche (872), böhmische (6+4), Kreuzdenare (2), ungarische Stephan I. (5). — Jammer 131. Nr 98.; Albrecht 149. Nr 118.; Żak 169. Nr. 251.; GK 26. Nr 29.
3. *Gnieszowice*, Kreis Sandomierz, Bezirk Kielce (nach 1074?). 230+3 St., davon deutsche (3+1), Kreuzdenare (226+1), ungarische (1+1): Béla I. (0+1), Géza I. (1). — HKR 16. Nr 11.
4. *Grójec*, Kreis Konin, Bezirk Poznań (nach 1079). Um 1916: 502+56 St., davon englische (1+4), dänische (1), deutsche (4+8), böhmische (1+3), Kreuzdenare (492+21), ungewiss (1+18), ungarische (2+2): Stephan I. (0+1), Béla I. (1), Salomon (0+1), Ladislaus I. (1). — Żak 126. Nr 187.; HKR 85. Nr 35 bis.
5. *Końskie*, Kreis Końskie, Bezirk Kielce (vor 1080). Im Skelettgraben. 1925: 4+5 St., davon deutsche (0+2), Kreuzdenare (1+1), ungewiss (1+2), ungarische Béla I. rex (2). — J. Gąssowski, Cmentarzysko w Końskich na tle zagadnienia południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu (Friedhof in Końskie auf dem Grunde des Problems der südlichen Grenze Mazowsze in früheren Mittelalter). MW. Bd 2: 1952. 107—150.; Albrecht 159. Nr 205.; Żak 165. Nr 244.; GK 31. Nr 42.
6. *Kraków VI*. — Nowa Huta — Pleszów (nach 1037). 1961: 321+288 St., davon arabische (0+15), englische (10+27), dänische (0+2), italienische (1), deutsche (212+106), Kreuzdenare (82+41), polnische (3+2), böhmische und mährische (4+23), ungarische Stephan I. Réthy 3 (0+1). — Żak 161. Nr 237a.; HKR 19. Nr 27.
7. *Lubraniec*, Kreis Włocławek, Bezirk Bydgoszcz (circa 1030). 1964: 25+21 St., davon englische (1), deutsche (?), Kreuzdenare (?), ungarische Stephan I. (1). — T. Karczewska, Lubraniec, pow. Włocławek. Skarb z XI w. (Lubraniec, Krs Włocławek. Der Schatz aus XI Jh.) WN. Jhg 10: 1966, Heft 4 (38). 251.
8. *Łagownica Stara*, Kreis Opatów, Bezirk Kielce (nach 1061). 1962: 360+5 St., davon englische (1); deutsche (9+3), Kreuzdenare (347+2), mährische (1), ungarische Andreas I. Réthy 12 (1), Réthy 13 Variante (1). — R. Kiersnowski, Skarb wczesnośredniowieczny z Łagownicy Starej, pow. Opatów (Der frühmittelalterliche Schatz aus Łagownica Stara, Krs Opatów). Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego. Bd 1: 1964. 145—176.; Żak 164. Nr 242a.; HKR 22. Nr 35.
9. *Łask II*, Kreis Łask, Bezirk Łódź (nach 1034). 1942 oder 1943: 17 St. davon englische (2), deutsche (6), Kreuzdenare (2), böhmische (2), mährische (1), ungewiss (3), ungarische Stephan I. Réthy 1 (1). — D. Albrycht — Rapnicka, Wczesnośredniowieczny skarb monet z miejscowości Łask (Early middle age hoard of coins at Łask). WN. Jhg 5: 1961, Heft 2—3 (16—17). 157—161.; GK 35. Nr 50.
10. *Łążyń*, Kreis Nowe Miasto Lubawskie, Bezirk Olsztyn (nach 1135). 1887 : 1098 + 20/2 + über 620 Bruchstücke, davon arabische (0+20/2), englische (8+5), deutsche mit Kreuzdenare (1090+über 600), dänische (?), böhmische (?), ungarische (?). — K. Langenheim, Spuren der Wikinger um Truso, Elbinger Jahrbuch. Elbląg. Bd 11: 1933. 282.; Jammer 142 Nr 209.; Albrecht 165. Nr 257.; Żak 93. Nr 133.; HKR 74. Nr 8.
11. *Maniów*, Kreis Głogów, Bezirk Zielona Góra (nach 1034). 1894 : 1600 (?) St., davon englische (7), irische (1), deutsche (142), Kreuzdenare (96), polnische (1), böhmische (142+2), mährische (41), Nachprägungen (6), ungewiss (9+26,80 g), ungarische Stephan I. Sch. I. 6 (3), Stephan I. (2). — F. Gandert und H. Seger, Nachträge zu den schlesischen Silberfunden der spätslawischen Zeit, Altschlesien. Mitteilungen des Schlesischen Altertumsvereins. Bd 3 : 1930. 67—73.; Żak 150. Nr 221.; HKR 51. Nr 29.
12. *Michałowice*, Kreis Pińczów, Bezirk Kielce (nach 1034). Gewicht des Schatzes — 737,67 g. 1944 : 70+21 St., davon englische (3), dänische (1), deutsche (31+11), Kreuzdenare (5+2), böhmische (29+8), ungarische Stephan I. (1). — J. Ślaski, Z. Zakrzewski, Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Michałowic, pow. Pińczów (Der frühmittelalterliche Silberschatz aus Michałowice, Krs Pińczów) WA. Bd 19 : 1953. 157.; Albrecht 169. Nr 282.; Żak 162. Nr 240.; HKR 22. Nr 37.
13. *Unbekannter Fundort*, Kreis Poznań, Bezirk Poznań (vor 1040). 1964 : 350—400(?) St., davon englische (4+1), deutsche (14+1), böhmische (4), polnische (4), ungarische Stephan I. CNH 1 (1—0,84 g.). — K. Klinger, Skarb z XI w. z okolic Poznania (11th — century hoard from the vicinity of Poznań). WN. Jhg 10 : 1966. Heft 4 (38). 246—248.
14. *Młodzikowo*, Kreis Środa, Bezirk Poznań (XI Jh.). 1951—1955 : 1+3 St., davon polnische (1), deutsche (0+1?), ungewiss (0+1), ungarische (0+1?). — Ślaski — Tabaczyński 76. Nr 10.
15. *Ostrów Lednicki*, Kreis Gniezno, Bezirk Poznań (XI Jh.). 1962 : 16+0 St., davon deutsche (2), Kreuzdenare (12), böhmische (1), ungarische Géza I. dux CNH 23 Variante (1). — A.

- Nowak, Sprawozdanie z prac wykopaliskowych prowadzonych na Ostrowie Lednickim, pow. Gniezno, w 1962 r. (Bericht aus Grabungsarbeiten durchgeführt auf Ostrów Lednicki, Krs Gniezno, im Jahre 1962). Sprawozdania Archeologiczne. Warszawa. Bd 17 : 1965. 185.; HKR 88. Nr 159.
16. *Radzanów*, Kreis Mława, Bezirk Warszawa (vor 1260). 204+20 St., davon von Kreuzrittern (?), deutsche (?), polnische (?), ungarische Béla IV. CNH (Budapest 1899) XIV. 280 (Brakteat, 0,20 g.). — M. Gumowski, Wykopalisko brakteatów w Radzanowie (Die Ausgrabung Brakteaten in Radzanów). WNA. Bd 19 : 1937. 23.
 17. *Sierpów I*, Kreis Łęczyca, Bezirk Łódź (nach 1042). 1823. Davon byzantinische (1), englische (?), deutsche (?), böhmische (?), Kreuzdenare (?), ungarische Stephan I. (1). — J. Lelewel, Numismatique du Moyen Age. Bd 2. Paris 1835. 109.; Albrecht 191. Nr 459.; Żak 173. Nr 258.; GK 52. Nr 98.
 18. *Syców*, Kreis Syców, Bezirk Wrocław (nach 1060). 1880. Davon englische (?), deutsche (?), Kreuzdenare (20), böhmische und mährische (?), viele ungarische Stephan I., Andreas I., Béla I. — F. Friedensburg, Schlesische Münzfunde. Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift, Zeitschrift des Vereins für das Museum Schlesischer Altertümer. Wrocław. Bd 3 : 1875—1880. 489.; HKR 59. Nr 45.
 19. *Trójca*, Kreis Opatów, Bezirk Kielce (nach 1063). 1930 und 1937 : 831+50 St., davon arabische (0+1), englische (0+4), dänische (1+1), deutsche (20+18), Kreuzdenare (797+21), böhmische (0+3), ungarische (13+2): Andreas I. Sch. I, 16 (9+2), (0,63 g., 0,68 g., 0,54 g., 0,47 g., 0,59 g., 0,39 g., 0,56 g., 0,64 g., 0,46 g., 1/2—0,31 g., 1/4—0,15 g.), Béla I. dux Sch. I, 18 (2), (0,57 g., 0,30 g.), Béla I. rex Sch. I, 16 (1—0,42 g.), Salomon Sch. I, 21 (1—0,42 g.). — H. Róžańska, Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z miejscowości Trójca, pow. Opatów (Der frühmittelalterliche Silberschatz aus Ort Trójca, Krs. Opatów). MW. Bd 5 : 1960. 261—282.; H. Róžańska, W sprawie skarbu z Trójcy, pow. Opatów (Über den Schatz aus Trójca, Krs Opatów). WA. Bd 28 : 1960. Heft 1. 79.; Żak 163, Nr 242.; HKR 26. Nr 54.
 20. *Wola Skromowska*, Kreis Lubartów, Bezirk Lublin (nach 1138). 1844. Davon deutsche (3), Kreuzdenare (?), polnische (?), ungarische Béla I. (1). — S. Suchodolski, Chronologia monet Władysława II i Bolesława Kędzierzawego (Chronology of Vladislav's II and of Boleslav the Curly's coins). WN. Jhg 5 : 1961. Heft 2—3 (16—17). 111—123.; HKR 27. Nr 64.
 21. *Wyszogród*, Kreis Płock, Bezirk Warszawa (nach 1046). 1858 : 273+162 g., davon arabische (0+2), französische (1?), englische (12+2), irische (1), schwedische (1), dänische (2), deutsche (208+?), Kreuzdenare (21+21), böhmische (3+20?), polnische (8), ungewiss (16), ungarische Stephan I. (0+2). — Jammer 165. Nr 424.; Albrecht 204. Nr 565.; Żak 182. Nr 273.; GK 60. Nr 128.

DEUTSCHLAND

Ergänzungen

119. *Alt-Töplitz*. 130+9/2 St., davon dänische (1), englische sind nicht vorhanden. — Żak 37. Nr 44.
120. *Farve*. 3349+426 St., davon arabische (2+6), englische (4+13), dänische (2+1), irische (2), deutsche (über 1650), Kreuzdenare (1440), böhmische (11?), ungewiss (?). — Żak 9. Nr 7.
125. *Usedom* (Umgebung), Kreis Wolgast, Bezirk Rostock. 1899. Münzen: norwegische (0+1). — Żak 25. Nr 26.
126. *Vossberg*. 8700+3000 St., davon arabische (1+?), englische (78+2), böhmische (59). — Żak 23. Nr 25.
22. *Bibow*, Kreis Warin, Bezirk Schwerin (vor 1080). 1937 : 536+26 St., davon englische (1?), dänische (2), deutsche (505+19), böhmische (1), Kreuzdenare (50+9), ungarische (1+1): Stephan I. Rupp I, 4 (0+1), Andreas I. Rupp I, 12 (1). — Żak 17. Nr 16.; Kiersnowski 27. Nr 21.
23. *Grapzow*, Kreis Altentreptow, Bezirk Neubrandenburg (nach 1016). 1856 : 210 (?) St., davon englische (1), deutsche (?), Kreuzdenare (37?), ungarische (?). — Żak 27. Nr 29.; Kiersnowski 37. Nr 70.
24. *Kyritz*, Kreis Kyritz (Ost — Prygnitz), Bezirk Potsdam (nach 1046). 1842 : 36 St., davon deutsche (1), Kreuzdenare (33), ungarische Andreas I. (2). — Kiersnowski 41. Nr 95.

25. *Unbekannter Fundort*, Kreis Frankfurt /O., Bezirk Frankfurt/ O. (vor 1040). 1769 : 4000 (?) St., davon englische (14), dänische (4), italienische (2), deutsche (?), böhmische (1), ungarische Stephan I. (1). — *Žak* 36. Nr 42.; Kiersnowski 33. Nr 52.
26. *Neustadt*, Kreis Ludwigslust, Bezirk Schwerin (vor 1030). 1838-er Münzfund, in diesem arabische (1), deutsche (?), Kreuzdenare (?), englische (5), böhmische (1), ungarische Stephan I. (1?). — E. Schuldt, *Die slawische Keramik in Mecklenburg*. Berlin 1956. 68. Nr 395.; *Žak* 18. Nr 17.; Jammer 141. Nr 199.

Annex I.

Verzeichnis der ungarischen Münzen, im Besitz des National Museums in Poznań:

Stephan I.

1. Sch. I, 6. 0,84 g., 17mm., besägt und verkrümmt.	Inv.: B XIX 5617
2. Sch. I, 6. 0,60 g., 16,8mm., verkrümmt.	Inv.: B XIX 5509
3. Sch. I, 6. 0,78 g., 16,2mm., verkrümmt.	Inv.: B XIX 5509
4. Sch. I, 6. 0,635 g., 15,2mm., verkrümmt.
Der Rand der Münze beschädigt.	Inv.: B XIX 5509
5. Sch. I. 6(?). 1/2—0,32 g.
Durchmesser des unversehrten Teiles — 15,2mm.	
6. Sch. I. 6(?). 1/2—0,29 g.
Durchmesser des unversehrten Teiles — 16mm.	
7. Sch. I. 8(?). 0,59 g., 16,5mm. Zweimal gebogen, besägt.	Inv.: B XIX 5457
8. Sch. I. 8(?). 0,70 g., 17mm. Gebogen, besägt.	Inv.: B XIX 5458

Andreas I.

9. Sch. I, 15. 0,67 g., 16,1mm., verkrümmt.	Inv.: B XIX 5460
10. Sch. I, 16. 0,56 g., 14,2mm., besägt und gebogen.	Inv.: B XIV 3421
11. Sch. I, 16. 0,63 g., 14,1mm., gebogen.	Inv.: B XIV 3422
12. Sch. I, 16. 0,47 g., 13,8mm., gebogen.	Inv.: B XIV 3422
13. Sch. I, 16. 0,57 g., 14,8mm., gebogen.	Inv.: B XIV 3423
14. Sch. I, 16. 0,75 g., 17,2mm., gebogen.	Inv.: B XIX 5459
15. Sch. I, 16. 0,77 g., 17,8mm., gebogen.	Inv.: B XIX 5459
16. Sch. I. 16. 0,795 g., 17mm., verkrümmt.	Inv.: B XIX 5461
17. 1/3—0,19 g. Durchmesser des unversehrten Teiles — 13,9mm.	
18. 1/2—0,12 g. Durchmesser des unversehrten Teiles — 15,9mm	

Béla I. dux

19. Sch. I, 17. 0,67 g., 16,3mm.	Inv.: B XIV 3424
20. Sch. I, 17. 0,465 g., 15mm., gebogen, besägt.	Inv.: B XIV 3425
21. Sch. I. 17. 0,87 g., 17mm., gebogen.	Inv.: B XIV 3426

Béla II. oder IV.

22. 0,25 g., 12,5mm. Brakteat.
Av.: im Perlenmünzrand Schrift: B E L A R E X
Rv.: Negativbild Av.	Inv.: B XIV 3427

Ungarn (?)

23. 0,28 g., 14,5mm., verkrümmt.
Kann sein Salomon Sch. I, 23 (?).
Av.: stehende Menschengestalt mit erhobenen Händen, Schrift unlesbar.
Rv.: zwischen den Armen des Kreuzes vier Dreiecke, Schrift unlesbar.	Inv.: B XIX 5462

Boleslaw Onak

Árpád-kori éremlelet Pátrohán

1931-ben Szabolcs-Szatmár megye kiskvárdai járásában, Pátrohán egy rendkívül fontos éremlelet került elő. Mivel a lelet ma is meglevő részéből nem rekonstruálható a lelet pontos összetétele, szükségesnek tartjuk az akkor kiadott alispáni jelentés teljes szövegének közlését: „Szirmai János nov. 12-én a Butorka dűlőben Borbély Ferenc földjén az eke egy pénzekkel telt edényt borított ki. Az edény összetört, elkallódott, hullámvonalas díszítésű volt. A beküldött éremlelet 1,90 kg súlyú, melyből 7439 db ezüstérmét olvasott meg igazgatónk. Az érme III. Béla magyar király idejéből valók. Hatfajta. Legnagyobb számmal van képviselve a leletben Béla bracteátja, ötféle, közte a kis és nagy szerezcsenfejes. Azután Béla denárai következnek, továbbá a griffes bécsi fillérek, friesachi denárok, majd — a szakkönyvek hiánya miatt biztosan meg nem határozható — II. Endre friesachi mintára vert és magyar veretű érmei. A pénzek közt szép megtartású példányok vannak és nagyon sok a variáns. A cserépedényben az érme aljáról hat fonat csüng, a végén csengettyű-alakú díszek. Volt még a leletben egy ezüst karperec, egy másiknak egyharmad része, egy ezüst fülbevaló, 5 db ezüst pecsétgyűrű és egy ezüst vésett karneol ékkővel ellátott gyűrű.”¹ Alispáni jelentésből természetesen többet nem várhatunk. Sajnos azonban, hogy a nyíregyházi múzeum — ahova a lelet került — irattárában sincs bővebb és pontosabb meghatározás.² Egy részét 1964-ben leltározták,³ ez, de csakis ez azonosítható. Ebben az azonosítható leletrészen azonban a lemezpénzek — brakteátákon — kívül csupán a CNH. I. 263. denár fordul elő, valamint 1 db CNH. I. 153. Az alábbiakban adjuk ezeknek a denároknak és a lemezpénzeknek jegyek szerinti feldolgozását.

I. CNH. I. 263. Jegyváltozatok:

1. jegy nélkül. Egyes példányok pontsor feletti hálózatában, a háló középpontjában, valamint a mellette levő csillagok középpontjában megállapítható pont, ez azonban szerintünk nem tekinthető jegynek. Legtöbb esetben kétséges is jelenléte. Ezeket figyelembe véve van.....	db 994
2. A kereszt felső szárán pont	1
3. A kereszt jobb szárán pont	5
4. A kereszt és jobb karika között pont	11
5. A jobb oldali karika és csillag között pont	21
6. A jobb oldali csillag alatt pont	22
7. A kereszt és bal karika között pont	5
8. A kereszt és bal csillag között pont	1
9. A bal oldali karika és csillag között pont	4
10. A bal oldali csillag alatt pont	1
11. A pontsor 3. és 4. pontja között, lentebb egy pont	1
12. Az első függelék előtt pont	19
13. Az első és második függelék között pont	45
14. Az utolsó és utolsó előtti függelék között pont	9
15. Az utolsó függelék után pont	12
16. A félhold felett jobbra pont	1
17. A félhold és bal karika között pont	1
18. A bal alsó karika felett pont	1
19. A félhold alatt pont	24
20. A jobb felső karika alatt két pont	1
21. A jobb csillag alatt ék	1
22. A kereszt felső szárától balra ék	7
23. A kereszt bal szárától balra ék	1
24. A bal csillag mellett jobbra ék	1
25. A bal csillag alatt balra ék	1
26. A pontsorban az első pont helyett ék	3

¹ Szabolcsmegyei Alispáni Jelentés. 1931. I. félév. 103.

² A nyíregyházi Jósza András Múzeum irattára. 105/1931., 107/1931.

³ A nyíregyházi Jósza András Múzeum numizmatikai leltárkönyve. 64.10.1—10.

27. A pontsorban a középső pont helyett ék	4
28. A pontsorban az utolsó előtti pont helyett ék	8
29. Az első függelék előtt ék	2
30. Az első és második függelék között ék	3
31. A második és harmadik függelék között ék	9
32. A harmadik és negyedik függelék között ék	2
33. A negyedik és ötödik függelék között ék	10
34. Az utolsó függeléktől jobbra ék	4
35. A félhold felett, többnyire belevágva ék	5
36. A jobb alsó karika mellett jobbra ék	10
37. A bal alsó karika mellett balra ék	1
38. A pontsor középső és mellette jobbra levő pont helyett ék	1
39. A kereszt és bal karika között két ék	1
40. A félhold és bal karika között pont; a jobb csillag és karika között ék	1
41. A pontsorban a második és harmadik pont között feljebb pont; az utolsó függeléktől jobbra ék	1
42. A jobb alsó karika felett pont; az első és második függelék között ék	1
43. A pontsor első pontja helyett csillag	4
44. A pontsor második pontja helyett csillag	2
45. A pontsor középső pontja helyett csillag	4
46. A pontsor utolsó előtti pontja helyett csillag	6
47. A pontsor utolsó pontja helyett csillag	1
48. Az első és második függelék között csillag	11
49. A harmadik és negyedik függelék között csillag	1
50. Az első függeléken pont helyett csillag	7
51. A jobb alsó karika mellett jobbra csillag	1
52. A pontsor feletti emelvényben a két X-alakú háló helyett csak egy X van	1
53. Az alsó félhold hiányzik	1
54. Hat függelék; más jegy nincs	30
55. Hat függelék; a jobb csillag és karika között pont	3
56. Hat függelék; az első és második függelék között pont	1
57. Hat függelék; az ötödik és hatodik függelék között pont	1
58. Hat függelék; a félhold alatt pont	1
59. Hat függelék; a jobb alsó karikától jobbra pont	2
60. Hat függelék; a pontsor közepén pont helyett ék	1
61. Hat függelék; a jobb alsó karika mellett jobbra ék	1
62. Hat függelék; a kereszt mellett balra ék	1
63. Hat függelék; a pontsor feletti emelvényben három X-ből álló hálózat	1
64. Hét függelék; más jegy nincs	5
65. Hét függelék; a félhold alatt pont	2
66. A pontsor feletti emelvényben háló helyett két kis X	1
67. A pontsor öt pontból áll, a felette levő emelvényben háló helyett: Λ ; a félhold ferde vonal, a jobb alsó karika mellett ugyancsak ferde vonal. Hamis(?)	1
68. A pontsor alatt és felett ugyanolyan függeléksor, mint a szabályos vereteken alul. Hamisítvány	930
69. Kopott; jegy nem állapítható meg	

II. CNH. I. 272. jegyváltozatok:

1. Jegy nélkül	830
2. Homlok előtt pont	36
3. Száj előtt pont	62
4. Orr alatt pont	10
5. Nyak alatt pont	63
6. Arcon pont	7
7. Száj előtt, egymás alatt két pont	11
8. Nyak alatt egymás mellett két pont	2
9. Homlok előtt ék	3
10. Száj előtt ék	6
11. Nyak alatt ék	15
12. Homlok előtt két ék	1
13. Homlok előtt vízszintes vonal	2
14. Száj előtt csillag	3
15. Nyak alatt csillag	3
16. Arcon, alul csillag	2
17. Fej mögött csillag	1
18. Nyak alatt kereszt	2
19. Nyak alatt X	2
20. Nyak alatt karika	3
21. Fej mögött karika	1
22. Homlok előtt félhold	11
23. Száj előtt kifelé nyitott félhold	1
24. Száj előtt befelé nyitott félhold	3
25. Nyak alatt félhold	1
26. Értelmetlen kép; egy erőteljes négyfogú fésűmotívum beütve	1
27. Töredékek	1

III. CNH. I. 278. jegy nélkül	4
IV. CNH. I. 279. változatok:	
1. Az állványban öt pontból álló sor	2605
2. Az állványban hat pontból álló sor	117
3. Az állványban hét pontból álló sor	327
4. Az állványban nyolc pontból álló sor	24
5. Az állványban kilenc pontból álló sor	9
6. Kopott; az állványban három pont látszik	1
7. Kopott; az állványban nem látszanak pontok	1
8. Töredék. 8,07 g	
V. CNH. I. 280. jegyváltozatok:	db
1. Jegy nélkül	384
2. BE LA REX	10
3. BE LA REX	6
4. BE LA REX	2
5. BE LA REX	27
6. BE LA REX	37
7. BE LA REX	2
8. BE LA REX	11
9. BE LA REX	1
10. BE LA REX	18
11. BE LA RE X	18
12. BE LA REX	5
13. BE LA REX	39
14. BE LA REX	31
15. Belső körben B alatt pont	6
16. Belső körben A alatt pont	6
17. Belső körben REX E-je alatt pont	1
18. BE : LA REX	23
19. BE LA REX	3
20. BE LA : REX	2
21. BE LA REX :	1
22. BE : LA REX	3
23. BE ▲ LA REX	27
24. BE ▲ LA REX (ék a belső körön)	6
25. BE ► LA REX	40
26. BE LA ▼ REX	12
27. BE LA ▲ REX	9
28. BE LA ◄ REX (ék a belső körön)	4
29. BE LA ▲ REX	22
30. BE LA ◄ REX (ék a belső körön)	1
31. BE LA REX ►	14
32. BE LA REX ▼	23
33. ▼ BE LA REX	16
34. ◄ BE LA REX	6
35. BE ▼ LA REX ▼	3
36. B▼E LA REX	1
37. BE ▲ LA REX	1
38. BE ◄ LA REX (ék a belső körön)	1
39. BE * LA REX	12
40. BE * LA REX	1
41. BE LA * REX	22
42. BE LA REX (csillag a belső körön)	6
43. BE LA * REX	1
44. BE x LA REX (x a belső körön)	5
45. BE o LA REX (kör a belső körön)	2
46. BE LA o REX	5
47. BE LA o REX (kör a belső körnél)	27
48. BE LA o REX	1
49. BE LA RE o X	10
50. BE LA o REX (eredetileg pont volt, ezt átütötték körrel)	1
51. BE LA → REX	1
52. BE LA T REX	6
53. BE LA M REX	1
54. Átvert példány, a B előtt látszik az első E	1
55. Retrográd felirat; a verőtő pozitív volt	1
56. Pē LA PēX	1
57. Bē X O X	1
58. Bē III RēX	1
59. Értelmetlen felirattöredékek, hamisítvány	7
60. Kopott; jegy nem vehető ki	173
61. Töredék 2,23 g	
VI. CNH. I. 153. jegy nélkül	1

A felsorolt anyagról biztosra tartják, hogy a pátrohai lelet része. Mielőtt a leletösszetétel vizsgálatában tovább mennénk, említést kell tennünk egy leletrészről, amely ugyancsak a nyíregyházi Jósza András Múzeumban van. Csallány Dezső, a múzeum igazgatója szerint⁴ majdnem biztosra vehető, hogy ez is a pátrohai lelethez tartozott; tudomása szerint nem is került a múzeumba más, nagyobb számú Árpád-kori éremlelet. Ugyanez a véleménye Németh Péternek, a nyíregyházi múzeum muzeológusának is.⁵ Ennek a leletrésznek összetétele a következő:

1. CNH. I. 111. jegy nélkül	1
2. CNH. I. 111. B felett pont helyett ék	2
3. CNH. I. 119. kereszten csillag	1
4. CNH. I. 123. jegy nélkül	4
5. CNH. I. 123. felső kereszt bal szárán pont	1
6. CNH. I. 123. alsó horog két oldalán egy-egy pont	1
7. CNH. I. 123. felső horog két oldalán egy-egy pont	1
8. CNH. I. 123. felső kereszt jobb szára felett, bal szára alatt egy-egy pont	1
9. CNH. I. 123. alsó horog bal oldalán él	1
10. CNH. I. 129. bal alsó H alatt ék	1
11. CNH. I. 137. karikán pont	1
12. CNH. I. 137. középponttól jobbra lentebb és balra feljebb egy-egy pont	1
13. CNH. I. 138./137. jegy nélkül	1
14. CNH. I. 151. bal alsó kereszt felső szára felett pont	1
15. CNH. I. 151. középső kereszt közepén ék	1
16. CNH. I. 153. jegy nélkül	1
17. CNH. I. 153. középső kereszt jobb alsó szögletében pont	1
18. CNH. I. 157. egyik kereszt külső szárán pont	1
19. CNH. I. 157. egyik kereszt külső szárán csillag	1
20. CNH. I. 157. egyik kereszt belső szögletében ék	1
21. CNH. I. 263. jegy nélkül	1
22. CNH. I. 271. király törzsén pont	1
23. CNH. I. 275. jegy nélkül	9
24. CNH. I. 275. király törzsén pont	3
25. CNH. I. 275. sólymot tartó kéz könyöke alatt pont	2
26. CNH. I. 275. ló farán pont	1
27. CNH. I. 275. ló farka felett pont	1
28. CNH. I. 275. ló alatt egymás alatt egy nagyobb és egy kisebb pont	1
29. CNH. I. 275. sólymot tartó kéz könyöke alatt ék	1
30. CNH. I. 275. ló feje alatt ék	1
31. CNH. I. 275. ló feje felett ék	1
32. CNH. I. 275. ló alatt ék	2
33. CNH. I. 275. sólymot tartó kar alatt csillag	1
34. CNH. I. 275. ló alatt csillag	1
35. CNH. I. 275. király karja alatt karika	8
36. CNH. I. 275. ló feje alatt karika	1
37. CNH. I. 275. ló feje alatt karika, király karja alatt pont	1
38. CNH. I. 275. kopott, jegy nem vehető ki	2

XII. századi denárok brakteátáival együtt nem fordulnak elő. Ilyen összetétel eleve bizalmatlanságot tételez fel. Vizsgáljuk meg külön az alispáni jelentésben szereplő érmekeket és vessük össze a rendelkezésünkre álló éremanyaggal. A jelentés szerint ötféle brakteáta volt. A biztos anyagrészből ez a CNH. I. 272., 278., 279. és 280. volt. A másik faj valószínűleg a bizonytalanok között levő CNH. I. 275. Bár feltűnő, hogy a többeszres brakteáták között megkülönböztette a 4 db CNH. I. 278.-t. A hatodik faj bizonyára a CNH. I. 263. denár. Sokféleképp lehet értelmezni a jelentés „azután Béla denárai következnek” mondatát; legvalószínűbb, hogy az előbb említett „hat faj” hatodik faja, tehát a CNH. I. 263. Kérdés, mit értett a jelentés adatait adó Kiss Lajos „griffes bécsi fillérek”-en. Valószínűtlen a bécsi denár jelenléte. Friesachi denárok jelenléte viszont brakteátákkal szokásos. Annál kevésbé II. Endre friesachi mintára vert magyar érmei.

Az e korbeli leletek összetételének ismeretében a következő kép bontakozik ki előttünk: A kétségtelen igen nagy lelet valószínűleg legnagyobb részét a friesachi denárokkal szokásosan együttesen előforduló lemezpénzek tették ki, amelyhez — ugyancsak szokásosan — csatlakoztak a CNH. I. 263. denárok. A lelethez feltételezetten tartozó XII. századi denárok annyira idegenek a brakteátaleletekben, hogy ideartozását nem tudjuk elfogadni; az alispáni jelentésben sem találunk ezekre vonatkozatható említést. Valószínűleg két lelet sajnálatos összekeveredésével állunk szemben, s egy XII. századi denárlelethez tartozhatott a biztosan pátrohai leletnél őrzött CNH. I. 153. denár, míg a feltételelesen idesorolt részben a CNH. I. 263. denár és 271., valamint 275. brakteáták a pátrohai lelethez tartozhattak. Ugyanakkor nem találjuk sem a

⁴ Csallány Dezső szóbeli közlése.

⁵ Németh Péter szóbeli közlése.

friesachi, sem a bécsi denárokat, sem II. Endre vereteit. Nem bocsátkozhatunk feltevésekbe, hogy melyek lehettek ezek, csak a sajnálatos tényt rögzíthetjük: rendkívül fontos éremlelet szóródott szét. II. Endre denárai ugyanis nem kerülnek elő friesachi pénzekkel vagy brakteátákkal együtt. Ez a lemezpénzek kormeghatározására több lehetőséget adott, végeredményben ma sem mondhatunk biztosat. Réthy⁶ IV. Bélának, Hóman⁷ III. Bélának tulajdonította. Leletösszetételt vizsgálva legutóbb Tari László⁸ IV. Béla vereteként említi; egy korábbi tanulmányunkban pedig mi is⁹ úgy véltük — leletelemzések, sziglarendszer, technika, pecséték vizsgálata alapján —, hogy III. Béla után kellett készüljenek a lemezpénzek, valószínűleg IV. Béláé. Ezt ma is helytállónak véljük. Nem tudunk végleges választ adni arra a kérdésre, miért nincsenek II. Endre denárai ezekben a friesachi-brakteátaleletekben. Huszár Lajos¹⁰ elfogadja a brakteáták III. Bélához kötését és így — szerinte — a friesachi denárokat és a magyar lemezpénzeket pénzjellegétől megfosztva, demonetizálva használták, mert ez értékállóbb volt az ugyanakkor névlegesen nagyobb értékű dénárnál, amit viszont évente be kellett váltani. Nagyon logikus érvelés, mégsem tudjuk elfogadni, mert a friesachi éremleletek döntő többségét 1241-ben rejtették el, egy hirtelen ránk szakadó vész elől, s ki-ki azonnal elrejtette értékét, pénzét, nem lehetett ideje forgalmi pénzét értékálló pénzzé váltani. Márpedig az elképzelhetetlen, hogy mindenkinek csak forgalmi értékétől megfosztott pénze lett volna. Ezért lenne rendkívül fontos az olyan lelet, amelyben magyar denár is van. S a pátrohai leletben talán volt.

A XII. századi denárok, mint említettük, valószínűleg nem a pátrohai lelet része; de feltehetően lelet volt, s ez nem kevésbé fontos. XII. századi lelet rendkívül ritka, pedig az íratlan pénzek korrendjének helyes megállapításához igen jó kiindulópont lehetne. A „lelet” hitelességének bizonytalansága nem tesz lehetővé összetétel-vizsgálatot, egyet azonban meg kell jegyeznünk. A CNH. I. 111. BELA felirata csak III. Bélára vonatkozhat. Amennyiben tehát lelet volt, a többi érem — CNH. I. 119., 123., 129., 137., 151. és 153. — is ebbe a korba tartozik. Fel kell hívni a figyelmet, a CNH. I. 129. H és a CNH. I. 137. A betűjének feloldatlanságára. A H betű valószínűleg Henricus-t jelent, tehát Imre verete. Réthy is erre gondolt.¹¹

Hitelesség bizonytalansága miatt a lelet további pénzforgalmi, leletösszetételi vizsgálatokra alkalmatlan. Néhány érmészeti megfigyelést szeretnénk csupán rögzíteni.

Mindenekelőtt igen feltűnő a lemezpénzek gondatlan kivitelezése. A XII. századi denárokat, de a XIII. századi II. Endre és IV. Béla vereteket is pontosan vágták körül, szabályos kör alakúak. A lemezpénzeket viszont szabálytalanul nyírták meg, gyakran vágtak bele az éremképbe, ugyanakkor üres mezőket hagytak rajta, vágtak hozzá a lemezből. Több esetben előfordult, hogy a lapkára kétszer ütöttek, s az közben elcsúszott. Hanyagságnak tartjuk egyes példányok életlen képelemait; valószínű sokat használt verőtövön készült az ilyen példány.

A különböző éremkép-elemek közötti eltérés többnyire csak verőtő-változatot jelent. Lényegesebb a vizsgálat, ahol hamisítványra gondolhatunk, mint pl. a CNH. I. 263. denároknál a 67. tétel alatt leírt 3 példánynál, ahol megállapítható, hogy mindhárom egy verőtövön készült.

Rendkívül gazdag leletünk érmeinek több sziglasorozata. Rendszerének kutatásában újat nem hoz, azt azonban bizonyítja, hogy a szigla más verőtövet nem jelenthet, mert több olyan érmen van azonos szigla, amely nem egy verőtövön készült. Rendkívül érdekes a CNH. I. 280. lemezpénzek 50. tétele, ahol a szigla eredetileg egy pont volt. Később ezt egy körrel átütötték; jól látszik a pont átvágása a kis körívvel. Itt hívjuk fel a figyelmet az ugyancsak CNH. I. 280. 52. és 53. tételre. Az 52.-n T alakú szigla van, kissé hajlított szárral, de világosan T betűt jelent. Az 53. tétel lemezpénzén az M betű rendkívül éles, tiszta. Kérdés, hogy szigla-e; a szabályos feliratban levő kis betűk ezt tételezik fel. Ha pedig valóban az, akkor a sziglajelek mögött is valószínűleg nevet kell keresnünk. Megemlítjük, hogy a 6 db T jelű pénz egy verőtövön készült.

Végül utalnunk kell egyes példányok súlyeltérésére. Csupán néhányat mértünk le, ez azonban korábbi metrológiai vizsgálatunkat erősítette meg,¹² tehát a nagyfokú súlyeltéréseknek a középkori technika az oka.

A pátrohai lelet tehát hitelességének részbeni elvesztésének ellenére is jelentős. Nagy mennyisége a terület fontosságát bizonyítja pénzforgalmi szempontból, gazdag sziglasorozata pedig lényegesen gazdagítja Árpád-kori numizmatikai ismereteinket.

Gedai István

⁶ Réthy L.: *Corpus Nummorum Hungariae*. I. Bp. 1899. 32—33.

⁷ Hóman B.: *Magyar pénztörténet*. Bp. 1916. 238—239.

⁸ Tari L.: Éremlelet Csongrád—Farágótanyán, a XIII. sz.-ból. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1964—1965. 83—92.

⁹ Gedai I.: Árpád-kori lemezpénzek kormeghatározásához. *Numizmatikai Közöny*. LXIV—LXV. (1965—1966) 33—40.

¹⁰ Huszár Lajos szóbeli közlése.

¹¹ Réthy L.: i. m. 23.

¹² Gedai I.: Árpád-kori metrológiai problémák. *Az Érem*. XXIII. évf. 1967. 39—40. sz. 385—387.

Zsigmond király pénzverése (1387-1437)

Nagy Lajos királyunk élete végén, utolsó elhatározásával, idősebb leánya, Mária jegyesét, Zsigmond brandenburgi örgrófot, IV. Károly német-római császár és cseh király másodszülött fiát (szül. 1368. II. 14.) jelölte ki mindkét trónja örököséül. Már 10 éves kora óta udvarában neveltette és 1382-ben a 15 éves fiút Lengyelország kormányzásával bízta meg. De Zsigmond oly erőszakosan lépett fel, hogy Nagy Lajos halálakor a lengyelek hevesen tiltakoztak és trónfoglalásának ellenálltak. A magyar trónra csak nagy nehézségek leküzdése után, harcok árán jutott. Az özvegy királyné és leánya elhibázott politikája súlyos zavarokat idézett elő országszerte, de főképp a déli országrészekben, ahol a pápa támogatásával a magyar trónra törekvő nápolyi Anjouk párthívei miatt sorozatos lázadás és polgárháború dúlt. Miután Zsigmond a mind közelebb nyomuló török nagyhatalomtól Nikápolynál döntő vereséget szenvedett, az ország ezután csak védekező harcokra szorítkozhatott és ezek során délen lépésről lépésre területet veszített. Világossá vált, hogy az Anjou virágkornak vége szakadt, és az ország hanyatlása kezdetét vette.

Ennek ellenére Zsigmond hármas pénzrendszere ellen komoly kifogás nem emelhető. A nemzetközi nagyforgalom részére az Európa-szerte kitűnő hírnévnek örvendő magyar aranyforint (C 118, C 119) tökéletesen megfelelt a követelményeknek. A belföldi nagyobb fizetések részére szolgáló ezüstdenárok (C 120, C 121, C 124) jó minőségű, állandó értékű pénzek voltak, mivel Zsigmond élete végéig elkerülte a közgazdaságra oly káros évi pénzűjtást. Bár denárait nem érték mindig az előírt minőségben,¹ ebből nagyobb baj nem származott. A piaci kisforgalom részére vert aprópénzei már más elbírálás alá esnek. Ezek ezüsttartalma mélyen névértékük alatt volt. Rendeltetésük a váltópénzszükséglet kielégítése volt, de ebben a minőségükben abban a korban nem maradhattak fenn. A lakosság ugyanis minden pénzfajtánál csakis a nemesfémtartalmat értékelte, s ezért a túlzott névértékű pénzek vásárló értéke folytonosan csökkent. Minthogy Zsigmond kamaragrófjai általában az olasz és a német pénzügyi szakemberek köréből kerültek ki, ezek ezzel a körülménnyel bizonyára eleve tisztában voltak, és a belső piacon oly fontos nagy tömegű aprópénz lassú inflációját bizonyára előre tervezték. Nyilván ismerték már a lassú áremelkedés közgazdasági hatását az államháztartás alakulására.

Az aranyforintot Zsigmond korában 3,5723 g nyers és 3,51575 g színsúlyban verték. Az Anjou-kori 3,55852 g, illetve 3,51575 g-mal szemben azért lett nehezebb, mert a firenzei arany 1375 óta nehezebb lett, finomsága azonban $23 \frac{3}{4}$ -ról $23 \frac{2}{3}$ -ra változott,² és ehhez alkalmazkodni kellett. A magyar aranyforint Zsigmond uralkodása alatt Európa jelentékeny részén (Ausztria, Bajorország, Dél-Németország) kedvelt értékpénzzé vált,³ és oly tömegben került kivitelre, hogy a nyugati gyűjteményekben ma is a leggyakoribb középkori aranypénz, I. Mátyás aranya mellett. Zsigmond a német és cseh korona megszerzésére az Anjou-korban felvirágzott Magyarországon gazdasági erejét használta fel és politikai célok érdekében igen sok magyar arany vándorolt nyugatra. Birodalmi ügyekben viszont gyakran Budán és Pozsonyban tartott udvart, ahol ezáltal pezsgő élet indult és igen sok luxuscikk, főleg rengeteg szövetanyag került behozatalra a fellendült fényűzéses ruházatkodási igények kielégítésére.⁴ Mivel az ország más megfelelő ellenértékkel nem rendelkezett, nyugaton viszont nagy volt a nemesfémkereslet, a forintokká vert aranytermelése került külföldre, elsősorban a bécsi közvetítő piacra. Így a magyar belföldi piac értékpénze csak az ezüstdenár maradt.

Zsigmond első aranyforintja a C. II. 118, melynek négyelt címerpajzsában az Árpád-házi sávok váltakoznak a brandenburgi sassal. Ezt a pénzfajtát Zsigmond trónra lépésétől kb.

¹ Mályusz, 5880 ill. Fejér X. 4.607. szerint 1 a. ft = 160 új denár (1407), tehát a C. 121 értéke csökkent, ami a finomság csökkenését tételezi fel.

² Monatsblatt der Num. Gesellschaft in Wien III (1894—96) 3. 421.3. Abs.

³ Koch (N. Z. 1965); Probszt, S. 234—258.

⁴ Kováts I. 25., 30—36., 41. oldalakon.

1402-ig verette.⁵ Ekkor cseh kormányzó lett és apja cseh királyságára pályázott.⁶ Címerében az eddigi brandenburgi sast felcserélte a cseh oroszálánnal. Ezt a cserét az aranyforint címerében is végrehajtották, s ezáltal létrejött a második aranyforintfajta, a C. II. 119, mely csak a címerben különbözik a C. II. 118-tól és melyet Zsigmond haláláig (1437) veretett.

Az aranyforintok nemcsak kiváló minőségben, de — különösen amíg a budai volt a főverde — igen gondos és művészi kivitelben készültek.⁷ A C. 118 verdejegyei többnyire a megszokott Nagy Lajos-féle rendszert követték: lilomot, csillagot, zászlós kis címet vagy egybetűs jegyet tartalmaznak.⁸ Szerepel köztük a Nagy Lajos korából már ismert Bernardi Ferenc-féle monogram is (C. 118—6 és —7). Találunk azonban kétfetűs jegyeket is, de ezek még nem azonosak a később ún. magyar rendszerű verdejegyekkel, hanem a kamaragróf nevének két betűjéből alakított személyi jegyek. Ezeket úgy képezték, mint Róbert Károly korában az egyes garasokon található verdejegyeket,⁹ de ezúttal a kamaragróf nevének betűiből kiindulva. Ilyenek a V—I és I—V (C. 118—5, —2), melyek Ventur Jakab és az M—R (C. 118—3), mely nürnbergi Márk országos kamaragróf jegyei.¹⁰

Valószínűnek látszik, hogy Zsigmond uralkodása idejének túlnyomó részében folytatódott a Nagy Lajos korában kialakult gyakorlat és országos főkamaragróf ellenőrizte az összes kamara pénzverését. A C. 118 számos — Horváth által művészileg nem kiemelt — jegyváltozata arra vall, hogy az aranypénzverés a vidéki kamaraszékhelyeken is folyt.

Bár ezek a jegyek egyelőre nem oldhatók meg biztonsággal, Huszár Lajos megoldási kísérlete¹¹ nyomán bizonyos valószínűséggel következtethetünk a többi kamara megkülönböztető jelére. Az öt budai jegy Huszár szerint is C. 118—2, —3, —5, —6 és —7; a körmöci jegyek C. 118—1 és —4,¹² így a vidéki verdék részére a csillagos és lilomos jegyek maradnak, a zászlós jegyen kívül. A csillagot a század végéig — sőt később is — az n-betűvel párosítva (n—*) Nagybánya egyik kollektív jegyeként ismerjük, oda beosztása tehát nem valószínűtlen. Ha tekintetbe vesszük az Anjou-királynők városának, Kassának lilomos címerét és a Habsburg-időig használt C-lilom kollektív jegyét, a lilom némi valószínűséggel oda helyezhető. Zsigmond nagyarányú aranyforintverését 1—2 verde nem bonyolíthatta le. Hátravan még a Huszár által megoldhatatlannak tartott zászlós jel. De most már csak egy aranypénzverő kamaraszékhely maradt hátra, a legtávolabbi, ahonnan az aranyat különösen Zsigmond első polgárháborús, rendbontott éveiben, bizonyára nem vitték a budai verdébe; ez az-erdélyi kamarai székhely, Offenbánya. A zászlós jegy talán ide tartozik. Természetesen a fenti elosztási kísérletre bizonyítékok nincsenek, és ez a feltevés mintegy Huszár kísérletének alapján, ennek kiegészítésekképpen készült, a vidéki verdék tekintetbevételével.

A fennmaradt gyér adatok szerint feltehető, hogy Zsigmond uralkodásának első két évében a már Nagy Lajos szolgálatában bevált két szakember, mesztegnyei Szerechen János és Bernardi Ferenc végezte az országos kamaragrófi teendőket.¹³ Szerechen talán a társuralkodó Mária királynő részéről, mivel a királynő ez idő tájt adományozta neki hű szolgálata elismeréséül a quarnerói két szigetet, Vegliát és Osserót (Cherso).¹⁴ Mikor Szerechen új birtokára távozott, Bernardi egyedül vezette tovább az ügyeket;¹⁵ őt a volt pozsonyi harmincados Ventur Jakab¹⁶ követte, aki előző tisztségében a nyugati külkereskedelmet ellenőrizve, ezáltal pénzügyi dolgokban nagy gyakorlatra tehetett szert. Mária királynő halála után, 1396-ban, újra Bernardi Ferenc

⁵ Király (N. K. 1951—52); Huszár I. 75. o. 201. jegyz.

⁶ Mályusz 471 sz.: 1402. II. 4-én nevezi ki Vencel cseh király Zsigmondot csehországi helytartóvá és megerősíti római birodalmi helytartóságában.

Mályusz 1450 sz.; Fejér X. 4. 99; 1402. II. 18-án a cseh rendek elismerik kormányzónak és hűséget esküdnek neki. Címe 1402 óta: Sacri Romani imperii vicarius et regni Bohemie gubernator.

⁷ Horváth (N. K. 1931—32).

⁸ Vj-jegyz: 8. oldal; A továbbiakban a C.-számok után kötőjellel idézett számok a vj-jegyzék szerinti C.-alszámokat jelzik.

⁹ Schulek (N. K. 1929) 18. o. és vj. jegyz. 1-ső oldal. (C. 6—6, C. 6—7, C. 6—5).

¹⁰ Huszár I.: 73. oldal 2. bek.

¹¹ Huszár I.: 73. oldal 1. bek.

¹² Huszár I.: 73. oldal 199. megj.

¹³ Mályusz I. 8. (1387. ápr. 11.) Joh. Saracenus et Franc. Bernardi, comitis lucii camerarum nostr.

¹⁴ Mályusz I. 4451 sz.; Fejér X. 2. 366; 1396. VI. 19. János zágrábi püspök intézkedik, hogy Cherson és Osseron Mária királynő adománylevele alapján Saracen János ispánnak adják meg a szolgálmányokat.

Mályusz I. 4541 sz.; 1396. X. 29. Velence megengedi Veglia és Ossero urának, Saracen Jánosnak, hogy a kalózok ellen hajót vásároljon.

¹⁵ Mályusz 2710 sz.; (1392. XII. 7) Mag. Franciscus Bernardi comes camerarum monetarum nostr. birtokát eladhatja.

¹⁶ Mályusz 3971. sz.; Zsigmond 1395. V. 8-iki levele a pozsonyiakhoz, a taxát adják át magistro Iacobo Ventur, comiti monetarum nostr.-nak. Neve helyesen: Jacobus Bonaventura di Salto, pozsonyi polgár.

következett.¹⁷ Végül 1399-ben Nürnbergi Márkus, előzőleg kassai kamaragróf¹⁸ lép fel mint a budai aranypénzverde kamaragrófja,¹⁹ de valószínűleg országos kamaragróf. Mind Bernardi és Ventur, mind Márkus személyi jegyeit fentebb ismertettük.

Márkus személyében tevékeny újító került az országos kamaragrófi tisztségbe. Hogy az aranyforint címerváltozása az ő idejében ment végbe, annak az a bizonyítéka, hogy csak az ő személyi jegye található mind a C. 118, mind a C. 119 aranyforint jegyei között.²⁰

Működése idejére esett Zsigmond súlyos uralkodói válsága. Nápolyi László a pápa tevékeny támogatásával az általános elégedetlenséget felhasználva, trónfoglaló kísérletre szánta el magát és Zsigmond néhány erélyes híve határozott fellépésén múlt, hogy a trónját megtarthatta. Országszerte polgárháború, rablás, fosztogatás dúlt, és a közbiztonság annyira leromlott, hogy nem volt tanácsos a távoli bányákból az ott termelt aranyat a budai főverdébe szállítani; azt inkább a helyszínen, a hegyvidéki pénzverőkamarák székhelyein verték forintokká. Így a budai főkamara, a Duna melléki aranyosás bizonytalan eredményeire és esetleges pagament-aranyra szorítkozva, gazdaságtalanná vált. A kincstár a verde zálogbaadásával kísérletezett,²¹ majd ideiglenesen leállította működését.

Ezzel a helyzettel hozható összefüggésbe a C. 119 ún. *fl-verdejegy-sorozata*.²² Láthatólag Márkus, mint országos kamaragróf személyi jegyét (*fl—R*) megtartva, a különböző verdék termékeit megjelölni kívánta s ezért úgy látszik személyi jegyének második betűjét az egyes verdehelyek névkezdőbetűjével helyettesítette. Így jöhettek létre a következő sorozati tagok:

Körmöcbánya	<i>fl—K</i>	(C. 119B—5)
Nagybánya	<i>fl—R</i>	(C. 119A—22, C. 119B—4)
Offenbánya	<i>fl—O</i>	(C. 119A—23, C. 119B—3, C. 119B—4)

míg a hárombetűs tag: *fl—h—S* jelentése bizonytalan és egyelőre nem állapítható meg.

Feltűnőek és már sok fejtörést okoztak a C. 119B változatainak arabs számjegyei, melyek az álló Szent László-alak lábánál találhatók. Ezeket Réthy nyomán mint az európai pénzeknél először megjelent arabs számokat tartják nyilván. Ennek a „Márkus-újításnak” a jelentőségét még nem tisztázták. A számok az ideiglenesen elfogadott nézet szerint sorozatszámok, tehát technikai célokat szolgáltak. E számok azonban lehetővé teszik, hogy Körmöcbánya és Nagybánya egy-egy verdejegyének közelítő korát megállapíthassuk, mert feltehető, hogy a B sorozat C—*fl*, jegye (C. 119B—1, mely azonos a C. 119A—31-gyel) és a K—*R*₅ (C. 119B—2) változata időben Márkus *fl*-sorozata után, mikor a számozás még futott, vagy közvetlen előtte, mikor esetleg már futott — került kiverésre.

Minthogy a C. 119 aranyforintot 35 éven át verték (1402—1437), ily hosszú idő alatt számos verdejegyváltozata született, melyek megközelítő korrendjének megállapítása érdekes feladat. Ez okból a Zsigmond-kori — de utolsó uralkodási éveit túl nem haladó — időben földbe került leleteket kutatva — a velük együtt talált ezüstpénzeket figyeltük, mivel ezek veretési ideje néhány fennmaradt rendelet révén jobban ismeretes és szakaszokra bonthatja a C. 119-es hosszú veretési idejét. Sajnos csak kevés ilyen lelet kínálkozik. Mégis, az aranyforintokkal együtt talált ezüstpénzek forgalmi ideje némi felvilágosítással szolgálhat; azonkívül az aranyforinttal közös verdejegyek fontos támpontot adnak a forintok hozzávetőleges kormeghatározásához. Az összevetés eredményeit a II., valamint a III—VII. táblázatok mutatják.

Megfigyelhető, hogy az aranyforintnál az ekkor kialakuló magyar rendszerű verdejegyeken, a Budát jelentő B betű teljesen hiányzik, míg az összes ezüstpénzen kisebb-nagyobb számban előfordul. Másrészt a hegyvidéki — Róbert Károly által alapított — kamaraszékhelyek, különösen Körmöcbánya és Nagybánya névbetűi tekintélyes számban találhatók. (10 K-betűs és 10 n-betűs verdejegy!) Az aranypénzverés tehát súllyal az északi kamarák verdéibe került át, míg Buda és a déli kamarák verdéi a háborús zavarok folytán csak korlátozottan dolgozhattak, vagy pedig — mint a zágrábi verde — teljesen szüneteltek. Később tárgyalandó okból az ezüstpénz-

¹⁷ Mályusz 4234 sz; Fejér X. 3180 és X. 8—407; Zsigmond levelé Bernardi Ferenc pénz- és harmincad-ispánhoz; Huszár I. 71. o.

¹⁸ Kemény Lajos: A kassai pénzverőház (M. Gazdaságtörténeti Szemle 1902) 248 old.: 1395-ben Marcus de Nuremberg kamaraispán (K. levéltár 18080 sz.).

¹⁹ Mályusz 6107 sz; Zsigmond 1399. XI. 2-iki levele: Marco de Nuremberg, comiti monetarum aureorum nostre in Buda.

²⁰ Vj.-jegyz: (8. és 9. o.) C. 118—3 és C. 119A—21.

²¹ Huszár I. 70. oldal, 184. Megj., Mályusz 2022 sz; Fejér X. 4. 152—155; 1402. XI. 8. Zsigmond a budai aranypénzverdét Wohlfurth Ulrichnak adja 8000 a. ft-ért zálogba.

²² Huszár I. 75. oldal.

verés zöme szintén északra terelődött, így fokozatosan Kőrmöcbánya vehette át a főverde szerepét, bár művészi szempontból — a budaihoz hasonló művészi központ hiánya folytán — a budai vereteket nem érhatték utol.²³

Rátérve Zsigmond *ezüstpénzverésére* megállapíthatjuk, hogy ennek regionális elosztása uralkodása első felében jelentős mértékben megváltozott. Az előző évszázadban, pontosabban IV. Béla uralkodása óta, Magyarország ezüstpénz-szükségletének igen jelentős részét az országszerte kedvelt, jó minőségű szlavóniai báni denár fedezte, melyet nagy mennyiségben vertek. Később, mikor ennek veretése megszűnt, a pécs—szerémi kamara óriási tömegben vert Szerechen-denárja következett. Ehhez a nagymérvű ezüstpénzveréshez az ezüstöt a Száván túli határbánságok ezüstabányái szolgáltatták; elsősorban a rómaiak által Domavia néven már használt, de IV. Béla korában Gutkeled István báni pénzverésének megkezdése idején (1254) újra megnyitott, a sói bánságban fekvő szrebernyiki ezüstabánya, melynek hozama igen bőséges volt. Most viszont e bányák környéke állandó harcterré vált, miáltal hozamuk bizonytalanná vált, időnként el is veszték,²⁴ s így a délvidéki pénzverőkamarák termelése is hanyatlott. Ezáltal az ezüstpénzverés zöme szintén az északi pénzverőkamarákba helyeződött át, elsősorban Kőrmöcbányára, amely, mivel az aranypénzverés, mint láttuk, fokozott mértékben szintén oda terelődött, átvehette Budától az országos főverde szerepét.

Zsigmond első ezüstdenárja, a C. 120, igen gondos kivitelű; verdejegy nélküli, tehát a budai főverdében készült; 1387—1389 között verték.²⁵ Mintegy a Szerechen-denár és Mária koronás-denárjának folytatása, azonos típusú hátlappal. Ezekkel együtt és azonos értékben forgott. Huszár Lajos elfogadja Erneyi József feltevését,²⁶ hogy a már ezekben az években budai lakosként kimutatott Bardi Onofrio lett volna a budai ezüstpénzverde vezetője; így az okmányokban gyakorta előforduló „*bardus*” nevű pénz a C. 120-szal azonosítható és ez Barditól nyerte elnevezését. Mindenesetre ez a szép és jó minőségű denár igen kedvelt lehetett, mivel számos későbbi fizetési okmányban a bardusban való fizetést kötötték ki.²⁷

Mikor kb. 1490-ben a C. 121-es denár verésére került sor, ez csak a hátlap megváltoztatott rajzában különbözött elődjétől. Feltehetően gyakorlati okokból — a régi rövidkeresztes pénzfajok beváltásának gyorsítása végett — változtatták meg a hátlap rajzát. Az okmányokban „*hosszú keresztes denár*”-nak nevezték,²⁸ mivel a hátlap kettőskeresztje alul-felül megszakítja a köriratot. A négyelt címer változatlan maradt, a körirat némi változása viszont nem tűnhetett fel. Lényegében a C. 121 változatlan folytatása az eddigi denárnak, azonos értékben (1 aft. = 100 denár) forgott. Ekkor már megfigyelhető az okmányok szövegében, hogy fizetéseknel a súlyra megállapított denármennyiségek csökkenőben vannak, és az „egy aranyforintra száz denár számítandó” kifejezés állandósul.

A C. 121-es denár finomságát Zsigmond 1427. évi rendeletéből²⁹ ismerjük, melyben megállapítja, hogy 1 márka finom ezüsből 600 denár verendő, tehát $245,5337/600 = 0,408$ g szín-ezüst-tartalmú a denár; átlagsúlya pedig 0,51 g, tehát „*combustio quinta*”, azaz 0,800 finomságú; valójában azonban Belházy vizsgálata szerint csak 0,582 finomságú lenne, tehát nem $12\frac{3}{4}$, hanem csak $9\frac{1}{2}$ latos. Ennek a finomságcsökkentésnek lehetett következménye az, hogy a C. 121-es denárárfolyam 1407-ig 100-ról 160-ra esett aranyforintonként.³⁰

A C. 121 denár 1390-től kb. 1427-ig, azaz legalább 37 évig forgott. Ezáltal verdejegyei, többféle rendszer szerint, nagy számban jelentek meg; 53 változatot ismerünk eddig, mely kb. 12 verdehelyen készülhetett. A jegyek először pontokból és egyéb jelekből (félhold, csillag, rozetta, levél, liliom), majd ezek betűvel való kombinációjából, aztán a címer fölé helyezett betűből, később a kettőskereszt körül elhelyezett betűből álltak. A betű nyilván — mint már Mária C. 116-os denárján — a verdehely nevének kezdőbetűje. Ritkábban találunk kétbetűs jegyeket is. Mivel ezeknél az I és M betű gyakran szerepel, esetleg Ventur Jakab és Márkus országos kamaragráfok névbetűiről van szó.³¹

²³ Horváth (N. K. 1931—32).

²⁴ Jireček: Szrebernyiket 1413-ban Zsigmond Lazarevics István deszpótának adta, ez és utóda, Brankovics viszont a bosnyák királlyal szemben többször elvesztette s újra visszanyerte; 1462-ben végleg török kézbe került. — D. Radojičić, Starinar III/XII. Lazarevics a Szrebernyikben felállított új verdében verette a „*Nova ceka gna despota*” cirill feliratú pénzt.

²⁵ Huszár I. 76. oldal I. Bek.

²⁶ Huszár III (159—160); Huszár I. 76. o. 211. Megj. Erneyi József (Arch. Ért. 1916).

²⁷ Mályusz 2182 sz., 2431 és 3158 sz.

²⁸ Huszár I. 77. o. 212. Megj.; Mályusz I. 344. sz.

²⁹ Jakab, Kolozsvár története (Kolozsv. levéltár fasc. M. Nro 54) (rossz dátummal) és Zimmermann—Werner—Gündisch: Urkundenbuch d. Deutschen in Siebenb. 1937.

³⁰ Mályusz 5380 sz.; Fejér X. 4. 607.

³¹ Vj.-jegyz.: C. 121—14, —15, —52; C. 121—16, —21, —24.

A C. 125 *parvus*-t a C. 120 és C. 121 denárokkal párhuzamosan verték. Ezt a nép fillérnek nevezte, az okmányokban is (vulgo filler) megjelölése miatt felismerhető. Ez a kispénz Belházy vizsgálata³² szerint 0,353 finomságú, azaz $5 \frac{2}{3}$ latos. Mint már említettük, a helyi, piaci kiskorlatom céljaira szolgált; Zsigmond uralkodásának kezdetétől 1427-ig verték s az 1427-es rendelettel vonták ki a forgalomból. Mintegy 40 évig forgott, s ezalatt óriási tömegben készült, mivel legalább 13 pénzverdében egyidejűleg verték. A leggyakrabban látható késő középkori pénzfajta egyike. A leletekben legnagyobbbrészt kopott, csonka és magas %-arányban hamis veretek kerülnek elő. Ritka a szép, megfelelő nagyságú darab, mely 12—13 mm-es. A többiek zöme 9—10 mm átmérőjű, sőt kisebb. Zsigmond több rendeletben (1424, 1427) hiába tiltja hamisításukat, csonkításukat és a hamis veretűek elfogadását; a rendszeresen körülhyrbált példányok óriási tömege — alig találunk ép példányt a legtöbb leletben — azt a gyanút kelti, hogy ez a feltűnően rendszeresnek látszó csonkítás magukban a kamarákban történt. Érdekes, hogy a csonkított darabok nagy többsége kb. a „ducat” elnevezésű következő aprópénz nagyságára redukálva kerül elő. Talán $\frac{1}{10}$ denárra redukálták? A „ducat” (C. 128) ismeretes verdejegy szerint viszont legfeljebb 5 verdében készült. Talán a többiben a filléreket nyírbálták körül, s ezek tovább forogtak volna tizeddenárként? Ezekben a kérdésekben még egyelőre nem látunk tisztán. Az bizonyos, hogy míg az aranyforint minőségére kósan ügyeltek, a denár minőségével is törődtek, addig az aprópénzekkel mindenféle manipuláció történhetett. Vászrlóértékük megjelenésük után rendszerint lassanként csökkent, és mindhárom aprópénzfajta bizonyos mértékű elértéktelenedéssel fejezte be pályafutását. Az új aprópénzfajta megjelenésével az egész folyamat aztán újra kezdődött. A középkorban a nép mindig a pénzfaj nemesfém-tartalmát figyelte. Ha ez csökkent, a pénz vásárlóereje — bizonyos időbeli eltolódással — szintén csökkent. Ha pedig a pénz nemesfém-tartalma megbízhatatlannak bizonyult, a nép végleg elvesztette bizalmát, és a pénzfaj el nem fogadása révén értékuhanást idézett elő, ami viszont a pénzfaj megszüntetését és új pénzfaj kiadását vonta maga után.

A „fillér”-nek két igen érdekes korai — mert rendszerint nem nyírbált — változata van, melyeket a Corpus C. 125B és C. 126 szám alatt szerepeltet. Az előbbi abban különbözik a C. 125A-tól, hogy hátlapján a négy korona egyikét M betűvel helyettesítették, ezért Leszih Andor nyomán Mária királynő, Zsigmond uralkodótársa vereteként tartják számon. A másik válfaj címerében a brandenburgi sast a cseh oroslánnal cserélték ki, tehát nyilván akkor készült, amikor az aranyforintnál is cserélték ezt a címeralkatrészt. Át kívántak tehát térni az ezüstpénznél is az új címerre, de ez — valószínűleg belpolitikai okokból — abbamaradt, s a „fillér”-nél újra visszatértek a sasos címerre; a denárnál a címercserét viszont már meg sem kísérelték. Mindkét obulusválfaj verdejegy nélküli és aránylag gondos kivitelű, tehát budai veretnek tekinthető. Már Király³³ figyelmeztetett arra — bár a konzekvenciát nem vonta le —, hogy ismeretes a C. 125B/C. 126 hibridje és ezért a két veretnek közel azonos időben kellett megjelenie. Egyébként a verdében a kétféle verőtő nem lett volna kéznél; hét év semmi esetre sem telhetett el a két veret közt. Mivel csaknem biztosnak vehető, hogy a „fillér” kísérelti címerváltozása az aranyforint címerváltozásával kb. egyidejű lehetett, a C. 126-osnak 1402 és 1403 körül kellett megjelenie, mint említettük, Budán. Az ugyancsak budai veretű C. 125B tehát valamely közelebbi időpontban keletkezhett. Ha Mária verette volna, akkor 1395 előtt kellett volna készülnie, ami fentiek szerint nem valószínű. Lehetséges ezért, hogy az M-betű elhelyezése a Márkus-sorozat keletkezési idejébe esett, tehát az 1404—1405. évekre. Ez esetben időbelileg szorosan követte a címerváltozást. A C 125A több M-betűs verdejegyű vidéki verete (C. 125A—94, —57, —95) ez esetben összefüggésben lehetne ezzel a budai verettel.^{33a}

Mint már fentebb említettük, az 1427. évi rendelet után néhány verdében áttértek a C. 128-as kispénz, az ún. „ducat” verésére. Ennek előlapján Szent László álló alakja, hátlapján

³² Schulek (N. K. 1931—32) 19. oldal.

³³ Király (N. K. 1951—52) 36. oldal.

^{33a} E feltevést alátámasztja:

1. A hibrid példány tüzetes vizsgálat szerint kifogástalan, úgy veret, mint anyag szempontjából. Nem látszik hamisnak.
2. Zsigmond uralkodása első feléből származó leletekben a C. 125B és C. 126 rendszerint együtt találhatók (23/1923), míg a legkorábbi leletekben (282/1890) nincsenek meg.
3. A zavaros helyzet Márkust önálló, gyors intézkedésekre hatalmazhatta fel.
4. Egyébként az éremképet a középkorban is rendelet írta elő, ilyen azonban ez esetben nem ismeretes.
5. Az ország valódi urai ekkor a bárók, kik röviddel ezelőtt (1401) a királyt is fogságban tartották. Márkus nem tekinthető egyszerű kamaragrófnak: 1404-ben Zsigmond bécsi kölesőne alkalmával (Mályusz 3079 sz.) 6 báró kezéskodott: a nádor, a horvát—dalmát bán, a tárnokmester, az erdélyi vajda, Márkus comes camarum regalium és Pipo, a sókamara grófja és a déli határvédelem parancsnoka. Eszerint Márkus az első 6 ember közé számított.

kettőskereszt és verdejegy látszik. Nevének eredete bizonytalan, valószínű, hogy a hasonló külsejű havaselvi „ducat” nevű (eredetileg denárértékű) pénz után nyerte. A havaselvi ducat Mircea cel Bătrîn alatt a déli melléktartományokban kedvelt, jó minőségű ezüstpénz volt. Mircea halála után azonban a zavaros időkben elsilányodott és értékben megfelelhetett a C. 128-nak. Zsigmond ducatja tizeddenár, apró (0,225 g átlagsúlyú) pénzecske, Belházy vizsgálata szerint 0,181 finomságú, tehát kb. 3 latos.³⁴ Feltűnő, hogy csak öt verdehelyen készült (5 körömcs-bányai, 3 nagybányai, 2 szebeni, 1 budai és 2 S-betűs verdejegyét ismerjük), míg a „fillért” és a későbbi kvartingot 13—14 verdében verték. Forgási ideje is aránylag rövid, 1427-től az 1430-as betiltó rendeletig terjed. A nép nyilván ellenezhette ezt a túl apró, rossz ezüstpénzt. Meg kell említenünk, hogy ez az első ezüstpénz, melyen már kizárólag magyar rendszerű verdejegyek találhatók.

Röviddel a ducat megjelenése után, tehát 1427 és 1430 között új denárfaj jelent meg. Ezt a C. 124-est Zsigmond okmányai rendszerint „*moneta maior*”-nak nevezik (bár a C. 121-est is néha ezen a néven említik). Az elnevezést meg is érdemli, nagyobb és súlyosabb, mint az előzők (átlagsúlya Schulek szerint 0,77 g). Ezáltal, bár finomsága (kb. 0,54) comb. tertia, finomezüst-tartalma mégis valamivel nagyobb és testesebb lévén, könnyebben kezelhető. Zsigmond uralkodása vége felé (nem datált) szerződéssel megegyezett Habsburg Albert herceggel, hogy mind az osztrák, mind a magyar pénz 8½ latos legyen; ugyanakkor az ezüsthíannyal küzdő Habsburgnak magyar ezüst szállítását biztosította.

Ebből a tekintélyes külsejű denárból is 100 db ért 1 aranyforintot. A közönség szívesen fogadta, emléke fennmaradt, és Albert (1438), sőt még I. Mátyás király korában (1464) is mintának tekintették.³⁵ Szabályos verdejegyei voltak, melyek szerint kb. 11 verdehelyen készült. Zsigmond haláláig volt forgalomban.

Az 1430-as rendelettel megszűnt ducat,³⁶ valamint a még nagy tömegben forgalomban maradt C. 125-ös beváltását egy igen nagy számban és legalább 14 verdehelyen vert új aprópénzzel végezték. Ez a C. 129-es, a *quarting* vagy *fyrting* (népiesen *fitying*) nevezetű aprópénz, mely negyeddenárnak készült. Zsigmond 1430-as pozsonyi rendelete³⁷ szerint 1 márka finomezüsthez 7 márka réz keverését írta elő s egy márka keverékből 500 db előállítását. Eszerint 2 latos ezüstből készült és az előírás szerint 400 db ért egy aranyforintot. Előlapja koronát, hátlapja kettőskeresztet és rendszer szerinti verdejegyvet mutat. Csekély ezüstartalma csak néha, vékony bevonatszerűen látszik, legtöbbször azonban rézpénz külsejű.

Mivel a 400 db *quarting* ezüstartalma csak 24,539 g volt, míg e korban az aranyforint finomezüstértéke kb. 46 g,³⁸ a *quarting* előírt árfolyama nem volt tartható, és Zsigmondnak már az 1432. évi rendeletével³⁹ árfolyamelőírását meg kellett változtatnia. Ekkor az aranyforint ellenértékét 1000 db *quarting*gal határozta meg, ami teljesen megfelelt volna, ha a finomságot továbbra is fenntartják. Az árfolyamváltozás által tehát újra tizeddenár létesült. Úgy látszik, hogy az új árfolyammeghatározás folytán az önköltségre nem maradt fedezet, s a finomságot ezért tovább csökkentették; emiatt 1435 körül hirtelen nagymértékű értékcsökkenésre került sor, és az aranyforintot már csak 6000 *quarting*ért adták,⁴⁰ így a *quarting*ot is utolérte az előző aprópénzek sorsa.

Az egyes *kamarák* működését szemügyre véve, érdekes helyi változásokat észlelhetünk. Említettük már, hogy Zsigmond uralkodása elején a *budai főkamara* mind termelékenység, mind művészi kivitel szempontjából a többi kamara felett állt. Horváth említett ez irányú cikkében a budai veretekként kiemelt (C. 118—2, —5, —6, —7, —3 és C. 119—45) aranyforintok művészeti szempontból tűnnek ki. Az utóbbi verettel azonban — a zavaros viszonyok között — Bardi Onofrio okmányokban többször említett hosszú budai kamaragrófsága (1417—1426)⁴¹ alatt egyelőre megszűnik Budán az aranypénzverés.

Buda ezüstpénzverése is csökkenő irányzatú. Ezt a C. 121 és C. 125 különféle rendszerű jegyeinek bizonytalan megoldási lehetőségei miatt még nem figyelhetjük meg kellően; eleinte a

³⁴ Huszár III. 32. o. Az átlagsúly 0,32 g, tehát a havaselvi ducathoz hasonló. (Mihály vajda ducatja 0,30 g.) — Iliescu (SCN II—304. o.) szerint a Zsigmond által támogatott Dan II vajda (1422—1431) ducatja 0,255 g súlyú.

³⁵ Corpus Juris; Matthias Regis: Decret. II. Anno MCCCCXLIV. Art. XXII: Item, quod nos faceremus eudere unam bonam monetam, in liga et pondere monetae, quondam Domini Sigismundi Imperatoris ...

³⁶ Thallóczy: az 1430. rendeletben: ... ipsam monetam dukat noueritis nos amodo reuocasse, cassasse et prohibuisse ...

³⁷ Fejér X. VII.—196.

³⁸ Kováts II. 163. o.

³⁹ Széch. Appendix (Miller) 213. o.

⁴⁰ Kováts II. 152. o.: tabella, grafikon 215. oldal ff.

⁴¹ Kamaragrófok I és II.

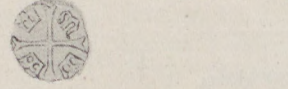
C. 120 csak Budán készült, és a különleges kivitelű aprópénzek (C. 126 és C. 125B) szintén budai veretűek. De a C. 128-as 1 budai jegyével szemben 5 körmőci áll, a C. 124-esnél 2 budai jegyre 4 körmőci, 6 nagybányai és 4 kassai esik. A quaring veretésénél — ez inkább réz-, mint ezüstpénz — 6 budai jegyre 8 kassai, 11 A-betűs, 5 S-betűs (közte segesváriak) és 5 pozsonyi jegy jutott.

Az ismert verdejegyek közül a B-n (C. 128—1, C. 129—17) Noffry János vagy Nadler Mihály; a B—A és B—W (C. 124—1, C. 129—13 és —18) bizonyára Angelo Walich, a B—L (C. 124—2, C. 129—16) pedig Leonardo Bardi országos pénzverő-kamaragróf (1436 körüli) jegye, melyből az L betű számos más kamara veretén is megtalálható.⁴²

Zsigmond uralkodása második felében már *Körmöcbánya* vette át a főpénzverőkamara vezető szerepét. Kitűnik ez abból is, hogy ott alakult ki leggyorsabban az új verdejegy-rendszer. Már 1404-ben, Druslin Péter kamaragrófsága alatt⁴³ lép fel a K—δ jegy, mely a leletek bizonyossága szerint egyike a C. 119A a. ft. korai jegyeinek és mégis szabályos magyar rendszerű verdejegy. Igaz, hogy kb. ezekre az évekre esik két régi módon készített ún. kollektív jegy is, mégpedig a K—R (C. 119A—17, KRemnecia első két betűjéből), amely azonban soká, I. Mátyás koráig

I. TÁBLÁZAT

Zsigmond király pénzrendszere

Év	Aranyforint	Denár	Aprópénz
1387	C. 118 	C. 120 (bardus) 0,800 fin. 1 aft = 100 db 	C. 125A (parvus) (vulgo fillér) 0,353 fin. 5 $\frac{2}{3}$ latos 1 aft = 200 db
1389			
1390	átlagsúlya: 3,57229 g	C. 121 	C. 126 változatok: C. 125B
1440	színsúlya: 3,51575 g		C. 126 előlap
1401			
1402			
1403			
1404	C. 119B változat	(hosszú keresztes)	C. 125B hátlap
1405	C. 119A 	0,51 g átlagsúly 0,408 g színsúly 9 $\frac{1}{2}$ latos 1 aft = 100 db	
1406			
1426	pénzláb, mint C. 118-nál		C. 128 (ducat) átlagsúly 0,225 g 0,181 fin = 3 lat 1 aft = 1000 db
1427			
1428			
1429			
1430			
1431			
1432			
1433			
1434			
1435			
1436			
1437		C. 124 moneta maior 0,755 g átlagsúly 0,408 g színsúly 0,540 fin. 8 $\frac{1}{2}$ latos 1 aft = 100 db	C. 129 quaring 0,48 g átlagsúly 0,06 g színsúly 2 latos 1 aft = 400 db ill. 1000 db

⁴² Huszár I. 78. o. 219. megj.

⁴³ Huszár I. 74. o. I. bek.

még időnként fellép, és a K—K (C. 119A—15), mely valószínűleg akkori szokás szerinti városi részesedés jegye (vö.: I—I = Pozsony, n—n = Nagybánya, P—P = Pozsony, C—C = Kassa). Az 1420 előtti K—3 jegy (C. 119a—20) szintén megoldható Zاتمáry Jodocus (1417—18) kamaragróf nevével, a K—h talán „Juncher Hannes”-szel (1420).⁴⁴

II. TÁBLÁZAT

A C. 119 aranyforint verdejegyeinek hozzátételleges korrendje

a leletek ezüstpénzfajtái és a párhuzamos ezüstpénz-verdejegyek segítségével megállapítva
(A C.-számokhoz kötőjellel kapcsolt alszámok a „Pohl: A késő középkori magyar pénzek verdejegyei” sorszámaik jelentik)

	C. szám és vj.-alszám	lelet	párhuzamos ezüstpénz	Megjegyzés
1420 előtti veretek	C. 119A—47		C. 121—41	korai stílusú jegyek
	—48			”
	—46		C. 125—24, C. 125—36	—41 monogr. prim. alakja
	—44			korai jegy
	—43		C. 125—85	”
	—42			1410 előtti mon.
	—41		C. 125—32, C. 125—86	val. Onofr. Bardi budai jegye
	—45	keceli lelet	C. 125—70, —29	
		szabadszállási lelet	C. 125—30	
	—34	muravidi lelet		1410 előtti vj.
	—10	muravidi és nagytapolcsányi lelet		”
		C. 125—46		”
	— 1			
	—37	muravidi lelet		betű-mon. átmenet
	—17	muravidi lelet		1410 körül is
	—15	nagytapolcsányi lelet	C. 125—49	”
	—21	Márkus személyi jegye		kb. 1402-től
	C. 119B— 5	pozsonyi lelet	C. 125—52, C. 125—94	A Márkus-sorozat 1404—05 körüli jegyei
	A—22	pozsonyi lelet	C. 121—16, C. 125—57	
	B— 4	szabadszállási lelet		
	A—23			
	B— 6	pozsonyi lelet	C. 125—74	ezekre következő jegyek
	B— 3			
	A—24		C. 121—21, C. 125—95	
	B— 2			
	B— 1			1410 előtti jegyek
	A—31	keceli lelet	C. 121—19	Druslin Péter 1404
	A—11	pozsonyi lelet		Zاتمáry Jodok 1418
	A—20	nagytapolcsányi lelet		
1430 előtti veretek	C. 119A—14	pozsonyi lelet		Juncher Hannes
	—12	”		
	— 3	”		Reichel Petrus 1430
	—40			
	—27	”	C. 124—15, C. 128—10	Stefanus Remetei
	C. 119 —33			Stef. Remetei későbbi jegye?
	—28			

Körmöcbányán különösen 1430 után lesz nagyobb mérvű az aranypénzverés. Sorra új körmöci verdejegyek tűnnek fel: K—W (C. 119A—19) valószínűleg szentgyörgyi Winche Bálint országos kamaragróf jegye (1427), K—f (C. 119A—13) Folbrecht János; K—Š (C. 119A—18) Siebenlinder János (1437) egyik jegye; a K—L (C. 119A—16) pedig vagy Lang Péter (1435), vagy Leonardo Bardi országos kamaragróf (1436) jegye.

Az ezüstpénzverést tekintve, a C. 124A denáron találjuk a K—L, K—S és K—W jegyet, a C. 128 ducaton a K—D (Civitas), K—f (Folbrecht) K—L, K—R (Reichel vagy kollektív) és K—W (Winche) jegyeket. Reichel Péter (1428) kamaragrófsága idején — nyilván kettős értelmezhetősége miatt — a régi K—R jegyet újra használták. Winchét valószínűleg 1428-ban váltotta le Leonardo főkamaragrófi minőségében, ezért található mindkettőjük jegye a C. 128-as ducaton. Érdekes, hogy a C. 129-es quarting Körmöcbányán aránylag kevés jeggyel szerepel,

⁴⁴ Kamaragrófok I. (N. K. 1955—56, 270. o.)

dacára annak, hogy Zsigmond 1430-as pozsonyi rendeletében Kőrmöcbányát említi mintaverdeként.

A *nagybányai kamara* pénzverése szintén érdekesen alakul. Az első nagybányai jegyeket csak sejthetjük, a C. 119-es jegyei közül pedig a csillagos-címeres, 4 ponttal az n körül (C. 119A—34) lehet a legelsőké egyike. Ez a II. sz. táblázat szerint is a koraiakhoz tartozik. A Márkus-sorozat idejében (1404 körül) a C—n (C. 119B—1) és annak fordítottja (C. 119A—31) jelenik meg, magyarázatát nem ismerjük. Az n—S jegy 1430 előttinek látszik, de később is lehetett használatban. Ebben a korban az ismert nagybányai kamaragrófok listája roppant szegényes, úgyhogy a jegyek azonosításához alig találunk támpontot.

Tekintetbe kell vennünk, hogy 1411-ben Szatmár vidéke és ezzel együtt Nagybánya és Felsőbánya Lazarevics Stefan szerb despota birtokába jutott,⁴⁵ aki ott hűbéres fejedelem

III. TÁBLÁZAT

A budai kamarák veretei

Év	Kamaragróf	Aranyforint	Denár	Aprópénz	Vj-n.
1387—1396	Franc. Bernardi	C. 118—6 C. 118—7			C. 120 d
1394—1396	Jacobus Ventur	C. 118—2 C. 118—5			C. 121—1
1399—1401 1402—1405	Markus de Nurenb. „	C. 118—3 C. 119A—21			C. 126 C. 125B
1415—1424	Onofrio Bardi	C. 119A—45	C. 121—2	C. 125A—29 C. 125A—30 C. 125A—70 C. 128—1	
1430—1434 1437 1430	Joh. Noffry vagy Michael Nadler Angelo Walich		C. 124—1	C. 129—17 C. 129—13 C. 129—18	
1436	Leonardo N. Bardi		C. 124—2	C. 129—16	

módjára rendezkedett be, pénzt veretett (természetesen csak királyit), adót szedett és katonákat mozgósított. 1417-ben meghagyja Nagybánya városának, hogy tárnokmesterének, Remetei Péter fia Stefanusnak rendelkezésére álljon. Ezért lehetséges, hogy az n—S és később az n—S[†] jegy (C. 119a—27, —28) Stefanus Remeteivel vagy a despota nevével függ össze. Az n—α vagy n—p (fordított C) jegy (C. 119A—25, —26) nyilván városi részesedést jelenthet. A C. 124-es denáron is található az n—x jegy (C. 119A—32, C. 124A—18). Ez jellegzetes kollektív jegy, mely az 1430 utáni időkből származik. 1430 utáni jegy még az n—V (C. 119A—29 és C. 124A—17), mely bizonyára Urbanus Polner (1434) jegye és az n—W (C. 119A—30, C. 124A—17 és C. 129—46), mely Wuk-Brankovics despota (Lazarevics utóda) kamarásával, Wasserpauch Miklóssal (1433)⁴⁶ hozható esetleg összefüggésbe.

Az aránylag nagyszámú n-betűs C. 119A aranyforintjegy (10 db) arra vall, hogy a nagybányai verde élénk tevékenységet fejtett ki, részben azért is, mert a szerb despoták részére szintén folyt pénzverés, melyet külön verdejegyek jelezhettek. E pénzverési joggal Zsigmond szubvenciót adott a despotáknak, melynek célja az volt, hogy gazdasági segítséget nyújtson a török elleni védekezésre és ezáltal Észak-Szerbia, a magyar birodalom előtere, keresztény kézben maradjon.

A leghomályosabb a *szomolnok*—*kassai kamara* pénzverésének képe. Máshol is alig rendelkezünk az aranypénzverésről adattal — a sok ezer ismeretes Zsigmond-kori okmány főleg birtokperes ügyekre és határjárásokra vonatkozik —, de itt az okmányok végleg cserbenhagynak bennünket. Ezért közfelfogás, hogy Kassán ekkor nem is volt aranypénzverés. Nem magyarázható meg azonban az ezüstpénzek verdejegyeinek feltűnő egyezése a C-betűs aranyforintverdejegyekkel. A pénzverőkamara székhelye már 1347 és 1367 között került át Szomolnok-

⁴⁵ Fejér X. 5. 141—142; Huszár III. 30. o. 1411-ben Zsigmond Szatmár, Németi és Nagybánya városokat Felsőbányával együtt „az aranynak és ezüstnek érceivel és a pénzverésnek szabadságával, azoknak minden haszonélvezetével és hozzájuk tartozásával” új királyi adományként örökre adta.

Thallóczy—Aldassy: CXIII., CXV. sz. okmányok.

⁴⁶ Kamaragrófok II. (N. K. 1965—66).

IV. TÁBLÁZAT

A körmöcbányai kamara veretei

Év	Kamaragróf	Aranyforint	Denár	Aprópénz
1387—1389 1393—1394	Joh. Czwikel	C. 118—1	C. 121—6 C. 121—31	
1398	Nic. Stadler			
1404	Druslin Petrus	C. 119A—11		
1404—1405	Markus (orsz.)	C. 119B—5		C. 125—52 C. 125—94
kb. 1406	kollekt.	C. 119B—2		
kb. 1408	városi kollekt.?	C. 119A—15		C. 125—49
1418	Zatmáry Jodokus	C. 119A—20		
1420—1426	„Juncher Hannes”	C. 119A—14		
1427	Ebner Mathias			C. 125—50
1428	Reichel Petr. v. koll.	C. 119A—17	C. 124—10	C. 128—7
1428, 1431	Joh. Folbrecht d. T.	C. 119A—13		C. 128—5
1428—1429	Val. Winche (orsz.)	C. 119A—19	C. 124—12	C. 128—8 C. 129—39
1431, 1434	Siebenlinder Joh.			C. 129—37
1437	”	C. 119A—18	C. 124—11	C. 129—38
1429—1436	Leonardo N. B. (orsz.) vagy Longus Petrus	C. 119A—16	C. 124—9	C. 128—6

V. TÁBLÁZAT

A nagybányai kamara veretei

Év	Kamaragróf	Aranyforint	Denár	Aprópénz
1387—1401		C. 118—10 C. 118—11		C. 125A—24 C. 125A—36
1402—1404		C. 119A—46 C. 119A—34		
1404—1405	Márkus (orsz.)	C. 119A—22 C. 119B—4	C. 121—16	C. 125A—57
kb. 1406		C. 119B—1 C. 119A—31	C. 121—19	
1417 után	Stefanus Remetei*	C. 119A—27	C. 124A—15	C. 128—10
1430 után	(koll. j.)	C. 119A—32	C. 124A—18	
1430 után	”			C. 129A—44
1433	Wasserpauch Miklós*	C. 119A—30	C. 124A—17	C. 129A—46
1434	Vrbanus Polner	C. 119A—29	C. 124A—15	

* a szerb despoták megbízottai.

VI. TÁBLÁZAT

A kassai kamara veretei

Év	Kamaragróf	Aranyforint	Denár	Aprópénz
1410 előtt	Jacobus & Christianus	C. 118—8 C. 118—9 C. 119A—10 C. 119A—1	C. 121—52	C. 125A—46 C. 125A—45 C. 125A—92
1430	Reichel Petrus	C. 119A—3		C. 129—25
1430, 1434	Vrbanus Polner	C. 119A—4	C. 124A—6	C. 129—26
1436	Leonardo (orsz.)		C. 124A—4	
1437	(ismeretlen)	C. 119A—2	C. 124A—3	C. 129—23

bányáról Kassára.⁴⁷ Valószínűleg azért is, mert Kassa közelében, Aranyidkán akkor gazdag nemesfémbánya nyílt, mely évszázadokig bő hozamú maradt. Ennek aranytermelését a bizonytalan idők alatt valószínűleg szintén nem vitték feldolgozásra Budára, hanem a közeli Kassára.

A II. táblázatunk szerint a korai I— α jegy, melynek fordítottja: α —I szintén ismeretes (C. 119A—10, —1), talán már kassai jegy (Jodocus & Christianus?). Ez a korai ezüstpénzekben is fellép (C. 121—52, C. 125—45, —46); 1430 körüli jegy a α —R (C. 119A—3 és C. 129—25). Kemény⁴⁸ szerint Reichel Petrus 1430-ban kassai kamaragróf volt, talán ez a jegy neki tulajdonítható. A α —V jegy (C. 119A—4, C. 124A—6 és C. 129—26) bizonyára Urbanus Polner kétszeri (1430, 1434) kassai kamaragrófsága idejébe esik. A α —L jegy (C. 124A—4) pedig Leonardo országos kamaragróf 1436-beli jegye. A α —K jegy (C. 119A—2, melynek ezüstben a C. 124A—3 és C. 129—23 a megfelelője) nem oldható meg, mivel az illető kamaragróf neve nem ismeretes, feltehető azonban, hogy ez volt Zsigmond korában az utolsó kassai kamaragróf, mivel a jegy Albert királynál folytatódik (C. 134—1, C. 135B—3, C. 135C). Oly feltűnő a sok egyezés az

VII. TÁBLÁZAT

A) Az erdélyi kamara veretei Offenbányán

Év	Kamaragróf	Aranyforint	Denár	Aprópénz
1387—1401 1402—1404		C. 118—12 C. 119A—44 C. 119A—41		C. 125A—32 C. 125A—86 C. 125A—74
1404—1405	Márkus (orsz.)	C. 119A—23 C. 119B—3 C. 119B—6		
1427 előtt		C. 119A—37 C. 119A—40		
1430 után 1436	Leonardo (orsz.)		C. 124A—22	C. 129—47

B) Az erdélyi kamara veretei az áthelyezés után

1427—1430	Szeben címerével	C. 119A—49 C. 119A—9		C. 128—3 C. 129—29
1430—1435	Redwitz M. bán lovagrend címere	C. 119A—7 C. 119A—8		
1436	Leonardo (orsz.) "	C. 119A—6	C. 124A—4	(brassói veret) (Corona)
1437		C. 119A—5		

arany- és ezüstpénzek verdejegyei között, hogy erre más magyarázatot nem találhatunk, csak azt, hogy Kassán, ha nem is megszakítás nélkül, aranypénzverésnek kellett lennie, bár erre vonatkozóan egyelőre semmilyen okleveles bizonyítékunk nincs.

Az erdélyi pénzverőkamara sorsában is döntő változást figyelhetünk meg Zsigmond félszázada folyamán. Mikor Róbert Károly a négy hegyvidéki kamarát alapította, az 1325-ben bányavárossá emelt Offenbányára helyezte a kamaraszékhelyt, ami azt jelentette, hogy az erdélyi aranypénzverés ott folyt. Zsigmond uralkodása elején még akadnak olyan forintverdejegyek, melyek Offenbányának tulajdoníthatók. Ilyen a korai ún. akasztófa-jegy (C. 119A—44) s ennek tetszetősebb, Bernardi monogramjához hasonlóvá alakított formája, az ún. K-monogram (C. 119A—41), majd ennek V-vel (és ritkábban O-val) alkotott kombinációja⁴⁹ (Vmberg =

⁴⁷ Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Róbert Károly korában, Budapest, 1921. 278 oldal.

⁴⁸ Kemény Lajos: A kassai pénzverőház (I. 18. megj.) 1430-ban Petrus Reyhel de Mahalfalva comes urb. et cusionis monetæ. (Levéltár 167. sz.)

⁴⁹ L. Pohl II. — Schulek (N. K. 1931—32) szerint ezek a jelek izmaelita jegyek lennének. Azóta kiderült, hogy a $\mathfrak{B}$ jel Bernardi Ferenc kamaragróf monogramja; az ugyanilyen jellegű K-betűs jel tehát nyilván szintén monogram, egy akkori ismeretlen kamaragróf nevének betűiből képezve. Ezért nem valószínű, hogy a V— $\mathfrak{K}$ és O— $\mathfrak{K}$ (C. 119A—37 és C. 119A—40) jegy első betűje kamaragróf névbetűje lenne. Ezekben a verdejegyekben a monogram képviseli a kamaragróft, a betű tehát a verdehely névbetűje. Az aranypénzverő kamaraszékhelyek közül csak Vmberg-Offenbánya százsz, ill. magyar nevével hozhatók e betűk összefüggésbe.

Offenbánya középkori szász neve). A Márkus-sorozat idevonatkozó jegyein (C. 119A—23, C. 119B—3 és —6) kívül újabb forintjegyek azonban már nem lépnek fel.

A törökök folytonos betörései miatt Zsigmond a déli határ hathatósabb védelmének megszervezésére kényszerült, ezért 1427-ben hosszú ideig Erdélyben időzött. Sürgette régi tervének — a német lovagrend odatelepítésének⁵⁰ — legalább részbeni megvalósítását, s kiadta a fegyelmetlen bandériumokat rendszabályozó új magyar hadirendjét. Feltehetően ekkor helyezte át az aranypénzverőkamara székhelyét a védhetetlen kis bányavároskából az erős falakkal ellátott, védelemre jól felkészült Nagyszebenbe.

Ezután az aranyforintokon tehát már *szebeni* verdejegyek lépnek fel. Ezüstpénzverés addig is volt már, mind Szebenben, mind Brassóban, erre e két nagy forgalmú kereskedővárosnak szüksége volt. Az első szebeni aranyforintjegyek nyilván a — két keresztezett kardos — szebeni címert mutató jegy (C. 119A—49) és ennek párosítása a város nevének kezdőbetűjével, a h-val (Hermannstadt — C. 119A—9). Az 1427 és 1430 között vert „ducat” szebeni változatán szintén ilyen jegyet találunk (C. 128—3).

1430-ban a német lovagrend tagjai, a szőrényi bánná kinevezett Redwitz Miklós vezetése alatt 5 határvárat vettek át védelemre.⁵¹ A további várak felépítése és a határvédelem hathatós megszervezése céljából egyebek között az erdélyi pénzverőkamara jövedelmét kapták gazdasági alapul. Így tehát a verdejegyek között megtalálhatjuk a rájuk vonatkozó vereteket. Ezek közül Redwitz nevével hozhatók össze a h—R jegyek (C. 119A—7 és C. 129—29) és a lovagrend ismeretes címerét mutató h— (C. 119A—8) változat is nekik tulajdonítható. A lovagrendi település 1435-ben lefolyt felszámolása utáni pénzekben már Leonardo Bardi országos kamaragróf h—L (C. 119A—6) jegyét találjuk. A szebeni verde valószínűleg utolsó jegyeként az egyelőre meg nem fejthető h—σ (C. 119A—5) marad, mivel ez még I. Ulászló (C. 140—1) és V. László (C. 172—C. 175) korában is található az aranyforintokon.

A huszita háború terjedésével a morvaországi pénzverés anarchikus állapotba került. Zsigmond ezért arra kényszerült, hogy a husziták elleni háborúhoz szükséges nagy mennyiségű aprópénzt a hadszíntérhez közel fekvő magyar verdehelyen veresse. Kőrmöcbánya 1430-ban túl volt terhelve, hiszen a meglevő kamarákra hárult a forgalomból kivonandó C. 128 ducat és a vele még forgó nagy mennyiségű C. 125 „fillér” bevonása, beolvasztása és a verendő quaringokkal való pótlása. A délvidéki kamarák hiánya most érezhetővé vált. Ezért Zsigmond, tudván, hogy a pozsonyi polgárok időnként bécsi denárokat utánverve, tapasztalattal rendelkeznek a pénzverés terén, 1430. évi rendeletével⁵² *Pozsonyban pénzverő kamara* felállítását rendelte el. Ennek feladata quaringok verése volt. Egyben hatalmas pagament-területet jelölt ki (8 vármegyét, 12 várost és Szlavónia tartományát), ahol csak a megbízott pozsonyi polgárok válthattak be nemesfémet.

Érdekessége ennek a kamara-alapításnak, hogy új, pénzgazdálkodási alapon létesült.⁵³ Amíg eddig a kincstár szakavatott, pénzügyletekkel foglalkozó polgároknak, olaszoknak és németeknek adta bérbe a kamarákat, tehát egyes magánszemélyeknek, ez esetben feleszerződést kötött Pozsony város polgárságával, nekik a haszon felét átengedve.

A polgárság, mikor a királyt pénzzavaraiban újból kisegítette, denárok verésére is kért engedélyt. Ezt Zsigmond ugyan megadta,⁵⁴ de a denárok veréséből hosszas tárgyalások ellenére⁵⁵ nem lett semmi. A quaring azonban már rövid idő múltán (1431-ben) veszített vásárlóértékéből, úgyhogy a polgárok keresete csökkent. Majd amikor Zsigmond 1432-ben az aranyforint árfolyamát 1000 quaringban állapította meg, azaz mint már említettük, a quaringot tizeddenárrá értékelte le, költségfedezet híján nyilván a quaring ezüsttartalmát csökkentették.

⁵⁰ Zsigmond király ekkor újra elővette a nikápoli vereség után felmerült kedvenc tervét, a német lovagrend részben vagy egészben az Al-Duna mellé való telepítését, hogy ez a magyar határ védelmét a törökök ellen átvegye. Újra kezdve tárgyalásait a főmesterrel, titkárával, Schlick Gáspárt küldte hozzá tervzetével. Az új Rendtartomány szervezésének gazdasági alapjául az erdélyi pénzverőkamara jövedelmét 150 000 a. ft-tal, az ezüstabányákból 60 000 a. ft-ot, a sókamarától 100 000 a. ft-ot ajánlott fel, azonkívül a Jász és Kun kerületek gabonáját és a dunai halászat hozadékát. (Erich Joachim: König Siegmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429—1432: Mitt. d. J. f. öst. Geschichtsforschung 1912, 87—119.)

⁵¹ A több okmányban szereplő erdélyi főpénzverőkamarai grófi címet Redwitz nyilván Zsigmondtól kapta; mind német, mind magyar adat említi. De Redwitz sohasem foglalkozott pénzveréssel, Szebenben sem tartózkodott huzamosabban, nem volt tényleges kamaragróf, csak címzetes. Dacára annak a részére és rendje részére vert királyi pénzekben szerepelhetett névbetűje s a Rend címere is, verdejegyként. Ilyesmire számos példa adódik.

⁵² Fejér X. VII. 196. Részletesen: Pohl I.

⁵³ Lederer: 225, 227. o.

⁵⁴ Széch. Appendix 213. o.

⁵⁵ Magyar Numizmatikai Adattár: 50. o. Báznai János levele Pozsony városához 1434-ből.

Mikor az aranyforint árfolyama 1435-ben már 6000 quaringra emelkedett, a polgárság nehogy további súlyos veszteség érje, beszüntette a verést.

A pozsonyi kamarában vert quaringok (fyrtingek) vagy népiesen fityingek verdejegyei valószínűleg az I betűsök, a város latinos elnevezése: „Istropolis” szerint; tehát az I—I (C. 129—33), I—C stb.

A pozsonyi kamarát alapító rendelet szövege egyben azt is elárulja, hogy a szlavóniai kamara ekkor nem működhetett, mert Szlavónia a pozsonyi kamara pagament-területébe volt beosztva. Érdekes továbbá az is, hogy a rendelet a rácországi és határhátsági ezüstkereskedőkkel számol,⁵⁶ ezüstimportot várva. Erre nyilván szükség volt, hiszen az egész nagy kiterjedésű pagament-területen nem akadt nemesfémánya.

A *pécs—szerémi kamara* tevékenységéről nincsenek híreink. Valószínűleg csak megszakításokkal, néha működött. Akad ugyanis egy-egy verdejegy, melyben esetleg pécsi veretet gyaníthatunk (C. 119A—35, —36, C. 125A—61, C. 129—49), de ezek megoldása bizonytalan, s így e kamara esetleges tevékenységéről csak további adatok feltárása után lehet világosabb képet alkotni.

Zsigmond politikai okokból több esetben — különösen *hűbéres fejedelmek* javára, szubvencióként, egy-egy kamara jövedelmét kötötte le, illetőleg engedélyt adott nekik pénz verésére. Itt minden esetben magyar királyi pénzről van szó, mely legfeljebb verdejegyeiben különbözött a más kiadású változatoktól; királyi verdében önálló pénzfajt senki sem verethetett.⁵⁷

Ilyen kedvezményezett volt elsősorban Lazarevics István szerb despota, aki a törököktől való átpártolása után, 1411-ben óriási birtokokat és Nagybányán „pénzverési szabadságot” nyert. Lazarevics halála után jogait utóda, Wuk-Brankovics György despota örökölte. A rájuk vonatkozó változatokat a nagybányai kamara vereteinek tárgyalásakor említettük.

Ilyen jellegű Vlad II Dracul havaselvi vajda Huszár Lajos által leírt segesvári pénzverése,⁵⁸ valamint a német lovagrendnek nyújtott gazdasági támogatás Redwitz Miklós szörényi bánsága idején, amikor Zsigmond a határvédelem megszervezésének költségeire a szebeni és brassói pénzverde, az ezüstbányák és a sókamara jövedelmét kötötte le.⁵⁹ Valószínűnek látszik, hogy Dan II havasalföldi vajdának (1422—1431) Brassóban hasonló joga volt. Ez gazdasági segítséget jelentett a törökpárti ellenvajdával, Radu prazdnaglava-val szemben.

Zsigmond félszázados uralmát Magyarország gazdasági életében nagy változások jellemzik. A déli határvédelem sorozatos csődje a támadó török nagyhatalommal szemben, a tenger-melléki tartományok elszakadása, majd északon a husziták pusztító betörései az ország tekintélyét csorbították és gazdasági helyzetét súlyosbították. Zsigmond német orientációja, a perszonális unió által, az ország először jutott a fejlettebb struktúrájú nyugati államokkal szorosabb gazdasági kapcsolatba. Míg Nagy Lajos idejében a magyarhoz hasonló felépítésű Lengyelországgal való összeköttetés lényeges változást nem hozott, a fejlettebb iparú nyugati területekkel való behatóbb érintkezés a keleti gazdasági rendszerű országot ezek gyarmati jellegű piacává tette. A kereskedelem gócpontjaiban (Brassó, Szeben, Pozsony, Kassa és a székváros, Buda) e kulcsvárosok polgársága meggazdagodott és jelentős szerephez jutott, de a vidék túlnyomó többségben levő lakossága szegényedett.

A Zsigmond által kezdeményezett politikai koncepciót végeredményben veje és utódja Albert révén a Habsburg család vette át, e jogcímen a magyar trónra kerülve; így ez a koncepció századokra kiható következményekkel járt.

Fentiekkel a rendelkezésemre álló adatok segítségével valamelyes áttekintést kívántam adni Zsigmond korának numizmatikailag érdekes eseményeiről, tekintettel arra, hogy e korról semmiféle csoportosítás nem áll még rendelkezésünkre. További adatok feltárása esetén ezen áttekintés könnyen kiegészíthető, ill. megjavítható.

Pohl Artúr

⁵⁶ Zsigmond 1430-as pozsonyi rendeletében: ... Et si aliqui homines, seu Mercatores de Partibus nostris inferioribus, puta: de Rascia, vel aliunde ad hanc Civitatem nostram Posoniensem aliquod argentum causa venditionis, seu cambii portaverunt ...

⁵⁷ Huszár II. 30. oldal, 3. bek.

⁵⁸ Huszár II.

⁵⁹ Erich Joachim: König Siegmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429—1432, I. 50. jegyz.

FELHASZNÁLT LELETEK

- Keceli lelet*, 28/936 *Ét.*: C. 118—9 (1), C. 119A—31 (1), C. 119A—17 (1), C. 119A—41 (1).
Szabadszállási lelet: lásd N. K. 1951—52.
Muravidi lelet, 280/1905.: C. 119A—17 (1), C. 119A—34 (1), C. 119A—37 (1).
Nagytapolcsányi lelet, 203B/1916.: Cseh II. Vencel gar. (211) C. 119A—10 (1), C. 119A—15 (1), C. 119A—20 (1).
Pozsonyi lelet, 385/1905.: Angol, burgundi, velencei ar. (16) ut.: Foscari 1423—57, N. Lajos C. 65, (1).
Mária C. 112 (1), C. 118—7 (2), C. 118—3 (1), C. 118—12 (1), C. 118—9 (7), C. 119A—3 (3), C. 119A—34 (1), C. 119A—10 (4), C. 119A—12. (2), C. 119A—11 (5), C. 119A—15 (3), C. 119A—15 (3).
C. 119A—17 (27), C. 119A—20 (2), C. 119A—41 (8), C. 119B—5 (4).
C. 119A—22 (5), C. 119A—23 (2), C. 119A—27 (8), C. 119A—34 (13).
C. 119A—37 (5), C. 119B—1 (4), C. 119A—47 (4), C. 119A—48 (1).
Alsóbodoglárpusztai lelet, 29/1941 *Ét.*: Velence-Mocenigo ar. 1414—23 C. 119A—3 (1), C. 119A—17 (1), C. 128—10 (31), C. 128—13 (11). 2312 db zöme C. 121 és C. 125; Redwitz (15), Mirese (1).

IRODALOM

- Aschbach = Dr. Joseph Aschbach: Geschichte Kaiser Siegmunds I—IV. k. Hamburg, 1838.
CNH vagy C. = Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae II. Budapest 1907.
Fejér = Fejér Georgius: Codex dipl. Hungariae I—X, Budae 1829—1842.
Huszár I. = Huszár Lajos: A budai pénzverés története a középkorban. Budapest, 1958.
Huszár II. = Huszár Lajos: A segesvári pénzverő Zsigmond korában. N. K. 1941.
Huszár III. = Huszár Lajos: A bardus. Budapest, Folia Arch. 1956.
Hóman—Szekffü = Hóman—Szekffü: Magyar Történet III. Budapest.
Horváth = Dr. Horváth Henrik: A budai pénzverde művészettörténete a késői középkorban. N. K. 1931—32.
Jireček = Konstantin Jireček: Geschichte der Serben II. Gotha, 1918.
Kamaragrófok I. = Horváth T.—Huszár L.: Kamaragrófok a középkorban. N. K. 1955—56.
Kamaragrófok II. = Huszár Lajos: dtt, kiegészítés, N. K. 1965—66.
Király = Király Ferenc: A Szabadszállási Zsigmond lelet. N. K. 1951—52.
Koch = Bernhard Koch: Goldgeld & Groschenmünze im österr. Geldverkehr des Mittelalters, N. Z. 1965.
Kováts I. = Kováts Ferenc dr.: A magyar arany világtörténeti jelentősége, Budapest 1923.
Kováts II. = Franz Kováts: Über die Nachmünzung der Wiener Denare in Pozsony um die Mitte des 15. Jh., N. Z. 1902.
Lederer = Lederer Emma dr.: A középkori pénzüzletek története Magyarországon. Budapest, 1932.
Mályusz = Mályusz Elemér dr.: Zsigmondkori oklevéltár I—II. Budapest 1951.
Pesty I. = Pesty Frigyes: Brankovics György birtokviszonyai Magyarországon. Budapest, 1877.
Pesty II. = Pesty Frigyes: A Szörényi Bánság I—III. Budapest 1878.
Pohl I. = A. Pohl: Die Münzstätte Pressburg im Mittelalter, SOF, München 1965.
Pohl II. = Pohl Artúr: Offenbánya középkori pénzverdéje. Bp. Arch. Ért. 1967.
Probszt = Günther Probszt: Die Rolle d. ungarischen Goldguldens i. d. Wirtschaft des Mittelalters. SOF, München 1963.
Rupp = Rupp Jacobus: Numi Hungariae hactenus cogniti II. Budae 1846.
Schulek = Schulek Alfréd dr.: Vegyesházi királyaink pénzei és korrendjük. I. N. K. 1931—32.
Thallóczy = Thallóczy L.: A ducatról. Arch. Ért. 1878.
Thallóczy—Áldássy = Thallóczy L. és Áldássy Antal: Magyarország melléktartományainak oklevéltára II. Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198—1526. Budapest, 1907.
N. K. = Numizmatikai Közlöny, Budapest.
N. Z. = Numismatische Zeitschrift, Wien.
Vj.-jegyz. = Pohl A.: A későközépkori magyar pénzek verdejegyei. Budapest, 1965. (Az Éremtani Szakosztály kiadása.)

Magyar mintára vert idegen aranypénzek

A pénzverés történetében gyakran ismétlődő jelenség, hogy bizonyos népszerű pénzfajok, melyek a nemzetközi pénzforgalomban nagyobb szerephez jutottak, különböző helyeken utánzásra találtak. Nem kell messze mennünk a példáért, hiszen a Károly Róbert nevére vert első magyar aranyforint is tökéletes hűséggel utánozta a firenzei fiorino d'oro külső képét. A magyar aranyforint azonban nemcsak külső formában követte a firenzei példát, hanem a finomság terén is (pénzláb: a 23 karát 9 gren finom budai márka [245,53 g] aranyból 69 db), és ami a legfontosabb, ezt a finomságot veretésének évszázadokra nyúló hosszú ideje alatt végig megőrizte.

A magyar aranyforintnak már Nagy Lajos korában kialakult az első önálló típusa (címerhatos karéjban és Szt. László), majd Zsigmond korában jött létre újabb jellegzetes típus (négyrészű címer és Szt. László), és végül ezt követték I. Mátyás óta a madonnás aranyforintok (Mária Jézussal és Szt. László). Az utóbbi madonnás típus a XVII. sz. elejéig változatlan formában került kiverésre. Az állandó liga következtében a magyar aranyforintok rendkívüli népszerűsége tette szert a nemzetközi pénzforgalomban. A középkori magyar aranyforint több szomszédos állam gazdasági életében az értékpénz szerepét töltötte be és a vele egyenértékű velencei dukáthoz hasonlóan a nemzetközi pénz jellegét vette fel.

A magyar aranyforint kiterjedt külföldi forgalmára nézve különböző hiteles bizonyítékaink vannak. Ilyenek elsősorban a leletadatok. Úgyszólván egész Európa területéről ismeretesek magyar aranyforintokat tartalmazó szórvány- vagy kincsleletek. Kétségtelen, hogy főként Közép- és Dél-Európa területén tűnnek fel nagyobb mennyiségben, de szórványosan ismeretesek leletadatok Európa nyugati és északi területeiről is. További kétségtelen bizonyítékok az írott források. Az oklevelek, számadáskönyvek, és mindenfajta levéltári iratok mellett elsősorban a különböző helyeken keletkezett limitatió, valvatió, Tabelle, ordonnance, tariffa stb. néven ismert rendeletek jönnek figyelembe, melyek a forgalomban levő pénzek értékének szabályozása alkalmából igen gyakran — sőt bátran lehet állítani, állandóan — említést tesznek a magyar aranyforintról. Így találkozunk gyakran a külföldi forrásokban a német „ungersche Gulden”, a francia „ducat de Hongrie”, a németalföldi „hongaarsche dukaat”, a skandináv „ungarsk Gylden”, az olasz „ongaro (unghero)” stb. kifejezésekkel, melyek mind a magyar aranyforintot, vagy esetleg az annak mintájára készült idegen utánveretet jelentik. Legérdekesebb közöttük az olasz ongaro értelmének az alakulása az idők folyamán. Ez az elnevezés eredetileg az Olaszország területén forgott magyar aranyforintokat jelentette. Később átment a név a magyar aranyforintok mintájára vert olasz aranypénzekre, végül pedig jelentett minden dukátszerű veretet, tekintet nélkül annak külső képére és formájára.

Ezúttal azonban nem kívánunk részletesen foglalkozni a magyar aranyforint külföldi forgalmával vagy nemzetközi gazdaságtörténeti jelentőségével. Ennek a közleménynek csupán az a célja, hogy a magyar mintára készült idegen aranypénzek összeállításával illusztrálja azt a hatást, melyet a magyar aranyforint az egykorú aranypénzverésre gyakorolt.

Ebben az összeállításban az időrend figyelembevételével nagyobb kultúrterületek szerint csoportosítva nyújtjuk az idegen utánveretek sorozatát. Az utánveretek igen változatos formákban követik a magyar mintaképet (a jellegzetes magyar típusokat l. a szöveg közötti ábrán).

Első csoportba sorolhatók az olyan utánveretek — és ezek a legtokéletesebbek —, melyek átveszik a magyar aranyforint mindkét éremképét, sőt még vagy az előlapi (pl. Oberyssel) vagy a hátlapi (pl. Tresana) köriratot is. Más esetekben csak magát a két éremképet utánozzák (pl. Messerano), de még ekkor is a tokéletes utánveretek közé tartoznak.

Második nagy csoportot képezik a hibrid utánveretek, melyeken már csak az egyik éremképhez szolgál mintául a magyar aranyforint. E hibrid utánveretek egyik oldalán vagy a Madonna jelenik meg (pl. Reckheim), vagy Szt. László alakja, éspedig a körirattal együtt (osztrák tartományok veretei), illetve anélkül (pl. Batenburg), míg a másik oldalon nem magyar típusú éremkép tűnik fel.

Végül ha a külső forma szerint nem is kimondottan magyar mintájú, de mégis szorosan magyar vonatkozású vereteknek tekinthetjük a harmadik csoportba sorolható azon aranypénzeket, melyeken az éremképek ugyan nem magyar jellegűek, de a feliratok valamilyen formában határozottan utalnak arra, hogy e pénzek magyar mintát igyekeznek követni (Dánia, Emden, Maccagno stb.).

Így körülhatárolva az utánveretek három fő csoportját, látható, hogy csupán a veretek külső megjelenése alapján megállapítható utánveretek összeállítására törekedtünk, mellőzve azokat az idegen dukátokat, melyekről csak a nevük közvetett forrásadatok segítségével lehet kideríteni, hogy alapján véve azok is a magyar aranyforintok ligáját próbálják követni. Ez lehetne voltaképpen a magyar mintájú aranypénzek negyedik csoportja. Lényegileg ezekhez hasonló jellegűek a harmadik csoportba tartozó érmek is, melyeken azonban külön felirat utal a magyar mintaképre és emiatt ezeket mégis külön csoportba sorolva felvettük a következő összeállításba.

Területi elosztás szerint három olyan nagyobb gócpont állapítható meg, ahol az utánveretek tömegesebb verését lehet kimutatni. Így az osztrák tartományok területén, ahol leginkább érthető az utánveretek létrejötte, majd Felső-Olaszország területén, a kisebb pénzverő hatóságok verdéiben, végül Németalföld különböző pénzverdéiben. Egyébként szórványosan találkozzunk másfelé is utánveretekkel (Dánia, Ostfriesland, Lengyelország és Oroszország).

A magyar típusú utánveretek klasszikus ideje a XVI—XVII. század évtizedei, de szórványosan már korábról is ismeretesek magyar mintájú veretek. A legkorábbiak Salzburg és Gorizia aranypénzei a XIV. századból, a legkésőbbiek pedig Livorno (1691) és Emden (1694) dukátjai. E két határpont közötti időszakban folyt a magyar pénzek utánzása és egyben ez az idő a magyar aranyforint nemzetközi forgalmának a virágkora.

Annak ellenére, hogy az elérhető irodalom lehető legszélesebb felhasználásával igyekeztünk ezt az összeállítást minél teljesebbé tenni, az anyag természetéből következő, hogy tokéletes semmi esetre sem lehet. Inkább úgy tekintjük az alábbi felsorolást, mint első kísérletet az utánveretek összeállítására azzal a kimondott céllal, hogy az összegyűjtött anyag ismeretében könnyebb lesz az általunk nem ismert, vagy újabban felbukkanó példányokkal a sorozatot kiegészíteni és a magyar aranyforint nemzetközi jelentőségét és megbecsülését illusztráló anyagot idővel majd még tokéletesebbé tenni.

Az alábbiakban közöljük az általunk összegyűjtött utánveretek jegyzékét, kiegészítve azon ismeretes adatokkal, melyek veretési körülményeikre vonatkoznak.¹ (Az érmek túlnyomórésze az I—IV. képes táblán ábrázolva).

¹ Az éremleírásoknál használt gyakoribb rövidítések: *CNH. II.* = Réthy László: *Corpus Nummorum Hungariae. II.* 1907., *CNI.* = *Corpus Nummorum Italicorum I—XIX.* 1910—1940., *Ducatencabinet* = Johann Tobias Köhler: *Vollständiges Ducaten-Cabinet*, Hannover I—II. 1759—1760., *Engel—Serrure* = A. Engel—R. Serrure: *Traité de Numismatique moderne et contemporaine I.* Paris 1897., *Friedberg* = Robert Friedberg: *Gold Coins of the World* New York 1958., *Gamberini* = Cesare Gamberini de Scarféa: *Le imitazioni e le contraffazioni monetarie nel mondo.* Bologna 1959., *Markl* = Moriz Markl: *Die Münzen, Medaillen und Prägungen mit Namen und Titel Ferdinand I.* I—II. Prag 1896., *Miller—Aichholz* = V. Miller zu Aichholz—A. Loehr—E. Holzmair: *Österreichische Münzprägungen 1519—1938.* Wien 1948., *Mon. en or* = Duval et Froelich: *Monnaies en or du Cabinet Imperial* Wien 1769., *NM* = Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, *NK* = Numizmatikai Közlöny, *Newald* = Johann Newald: *Das österreichische Münzwesen unter den Kaisern Maximilian II., Rudolph II. und Mathias.* Wien 1885., *Weszerle* = Weszerle József: *Hátrahagyott éremészeti táblái.* Budapest, 1873. és 1907.

SALZBURG

1. *Pilgrim v. Puchheim* (1366—1397) aranyforint
 E) PILGRIMVS · ARCHIEPISCOPVS +
 Címer ötíves karéjban, ívek között rozetták
 H) S · IOHA — nnES · B · P ·
 Álló szent
 Num. Zeitr. 59 (1926). I. t. 13.

2. Hasonló típus, csak az előlapon a címer hatos karéjban és az ívek között pontok foglalnak helyet.
 Num. Zeitr. 59 (1926). I. t. 14.

Salzburgban II. Pilgrim érsek IV. Károly császártól 1366-ban nyert jogot arra, hogy firenzei mintára aranypénzt verjen. Az első firenzei típusú érmek után később címer került a firenzei liliom helyére. Az aranypénzverés azonban hamarosan megszűnt és csak egy század elteltével újult fel megint. Nem volt szükség saját aranypénzre, mert még a XV. sz. első felében is a magyar aranyforint forgalma dominált Salzburgban. Valószínűleg a magyar aranyforint itteni szereplésével függ össze, hogy Pilgrim említett későbbi címeres aranypénzein a címert övező karéjok I. Lajos aranyforintjain (CNH. II. 63.) látható hasonló keretelésre mutatnak, és így nyilván magyar minta után készültek.²

GORIZIA

3. *V. Mainardo* (1364—1385) fiorino
 E) + COMITIS · MENHARDS ·
 Címer hatos karéjban, ívek között pontok
 H) MENHARD I CONITIS ·
 Álló szent
 CNL. 6. p. 60. n. 3. XXV. t. 18.
4. *V. Mainardo* (1364—1385) fiorino
 Előbbihez hasonló, csak az előlapi körirat eltérő:
 + COMITIS · GORICIE · ET LONZ
 CNL. 6. p. 60. n. 4. XXV. t. 19., Num. Zeitr. 59 (1926.) I. t. 18.

Grófság volt a felső-olaszországi Venezia Giuliában. A salzburgi érsekhez hasonlóan a görzi grófok is a XIV. században előbb firenzei mintára vertek aranypénzt Lienzbén (Lienz in Puertale), majd a firenzei liliom helyére címer került az I. Lajos aranyforintjain (CNH. II. 63.) látható kereteléshez hasonló hatos karéjban.³

NÉMET LOVAGREND

5. *Ulrich v. Jungingen* (1407—1410) aranyforint
 E) + SIGISMUNDI · D · G · R · VNGARIE
 Négyrésztű címer
 H) · S · LADISL — AVS · REX ·
 Álló harcos, oldalt V—I.
 NM, CNH. II. 118., Montenuovo 306c

Ulrich v. Jungingen a Rend nagymestere, aki 1410. július 15-én a lengyelek ellen harcba esett el, a vele szövetséges Zsigmond magyar királytól engedélyt kért aranypénz verésére. Zsigmond 1410. aug. 2-án — tehát már a nagymester halála után — kelt oklevelében adott engedélyt erre: „... moneta nostram auream totaliter sub quantitate, pondere, gradibus, sculpturis, circumscriptionibus, effigiebus ac denodiis eisdem, sub quibus in regno nostro cudi pro nunc solet...”, tehát tökéletesen magyar minta szerint. Talán ezen engedéllyel összefügg Ditz Mynlein pénzverőmesternek (Waschinski szerint 1394-ben kelt) levele, melyben arról tudósítja barátját, hogy értesülése szerint a nagymester őt a Rend területére kívánja hívni és vele a magyar aranyforintok súlya és finomsága szerint Danzigban aranypénzt veretni. Schulek Zsigmond CNH. II. 118. sz. aranyforintjának azon változatában véli felismerni az említett engedély alapján vert aranypénzeket, melyeken V—I jegy van (Ulrich Jungingen). E jegyet viselő aranypénzek egyébként különös szépséggel tűnnek ki Zsigmond aranypénzei között.⁴

² Otto Brunner: Goldprägung und Goldbergbau in den Ostalpen. Num. Zeitr. 59. (1926) 97—99.
 Schulek Alfréd: A budai pénzverésről Károly Róberttől Zsigmondig. NK. 30—31. (1931—1932) 67.

³ Otto Brunner i. m. 57., Schulek Alfréd i. m. 67.

⁴ B. Dudik: Des hohen Deutschen Ritterordens Münz-Sammlung in Wien. Wien 1858., Arch. Ért. 9. (1875) 125., Schulek Alfréd i. m. 64., E. Eisermann: Die Münze in Altpreussen. Blätter f. Münzfr. 1929. p. 569., Waschinski: Das Problem der ältesten Goldmünzprägung im nordostdeutschen Raum und seine Lösung. Berliner Num. Zeitr. 1949. p. 86.

LIÈGE

6. *Louis de Bourbon* (1456—1482) florin à la Vierge (1482)
 E) + LVDO'DE BORB'EPS'LEOD'DVX BVL
 Diszes keresztén címer, kereszt szárai közt csillagok.
 H) V'GO DI'x GEIT'xInT · CEDE'xPxnOB'
 Mária félholdon, jobbán Jézus, baljában jogar.
 Chestret de Heneffe n. 343.

Liège (Lüttich) püspöki székhely és a hasonló nevű tartomány fővárosa Belgiumban a Maas és Ourthe folyók összefolyásánál. A leírt aranypénz Louis de Bourbon püspök pénzei között „florin à la Vierge” vagy „florin de Bourbon à la Nôtre Dame”, illetve egyszerűen „Maria de Bourbon” néven ismert érem az 1482-iki kihirdetés szerint. Louis uralmának ez az utolsó éve, mert ez év augusztus 30-án esett el az ellenfelével vívott csatában. Az érem hátlapján látható Mária-kép igen emlékeztet I. Mátyás madonnás aranyforintjaira. Egy 1633-i Ordonnance szerint a beváltók 18 karát 2 grain finomságban fogadták el ezt az aranypénzt.⁵

OROSZORSZÁG

7. III. *Iván Vasziljevics* (1462—1505) aranyforint
 КИЗЬ · БЕЛКИ — IBoN BoCIIJo
 Álló szent, oldalt I-címer.
 H) KHZA · B · AKOF · IBoN + BoNOB + VBCЕЛРXC ·
 Négyrésztű címer.
 NK. 2. (1903) 86.

III. Iván Vasziljevics moszkvai nagyfejedelem szerencsés hadjáratokkal hatalmát nagy területre kiterjesztve, magát egész Oroszország nagyfejedelemének és egyeduralkodójának nevezte. Az ő idejében került kiverésre Oroszországban az első aranypénz, mely tökéletesen magyar mintára készült. Az előlapi körirat III. Iván, a hátlapi körirat pedig fia és egyben vele társuralkodó Iván Ivanovics nevét tartalmazza a megfelelő címekkel együtt. Az érem veretését Szpasszkij 1480 körüli időre teszi és a veretése talán összefügg azzal az ismert adattal, hogy III. Iván Mátyás királytól kért bányászokat és pénzverőket. Nyilván azonban a magyar aranyforint külföldi forgalma is hozzájárult a magyar mintájú utánveret létrejöttéhez. Az orosz aranypénzhez I. Mátyás CNH. II. 204. sz. címeres aranyforintja szolgált mintaképül és a típusátvétel az éremképeken kívül még a verdejegyekre nézve is fennáll. Az orosz aranyveret súlya 3,59 g.⁶

AUSZTRIA

8. III. *Frigyes* (†1493) aranyforint, é. n.
 E) FRIDERIC'x RO'x IMP A · E · I · O · V +
 Négyrésztű címerpajzs.
 H) S · KAROLVS — IMPERAT'
 Álló király, oldalt F—I.
 Luschin III. t. 221.

9. I. *Miksa* (1453—1519) aranyforint 1510.
 E) IMP · C · MAXIMILI · AVG⁹:
 Koronázott négyrésztű címerpajzs.
 H) +DIVVS LEVPO — LDVS · MDX ·
 Álló szent.
 Luschin III. t. 222.

Ugyanez a típus még 1515. évszámmal.
 Luschin III. t. 223.

III. Frigyesnek Hans Wielandt és Johann van Steg bécsi pénzverőmesterekhez 1481. X. 4-én intézett rendelete szerint aranypénz veretendő „nach gewondhait ettwen die hungarischen guldein”, és pedig a 23½ karátos bécsi márkából 80 db. Az ismert típus (8. sz.) Luschin szerint Wiener-Neustadt-i veret, valószínűleg 1485—1487. évekből. A hátlapon ábrázolt Nagy Károly alakja a magyar aranyforintok Szent László-figurájára emlékeztet, és az osztrák aranyforint mintaképül I. Mátyás címeres aranyforintjai tekinthetők.

⁵ J. de Chestret de Haneffe: Numismatique de la Principauté de Liège. 1887. p. 204—205.

⁶ Blätter f. Münzkunde 4. (1844) 141. (Grote), Magy. Akad. Értesítő 4. (1844) 87—93., Réthy László: Magyar numizmatikai adatok Oroszországból. NK. 2. (1903) 86., S. A. Rozanov: Les „lobantehiki” d'or. Travaux du département num. Leningrad I. 148., Sillye Kálmán: A magyar pénzverés hatása Oroszországban I. Mátyás korában. Az Érem 22. (1966) 379—380. И. Г. Спасский: Пусская монетная система. Ленинград 1962., 97—98.

I. Miksa 1510. VIII. 15-i rendelete szerint a 23 karát 9 gren finom bécsi márka aranyból ugyancsak 80 db veretendő, és pedig „an Gold und Gewicht als Hungrisch und Saltzburger ducaten sein”, továbbá Szt. Lipót alakját „auf die hungarische Art” kell ábrázolni. Ezek a „Leopolder Ducaten” néven emlegetett aranypénzek (9. sz.) 1510—1515. években, tehát úgy az éremképet, mint a ligát illetőleg magyar mintára készültek.⁷

ALSÓ-AUSZTRIA

10. I. *Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1527.

E) FERDINAND · D · G · VNGA · BOEM · REX +
Négyrésztű címerpajzs felett 1527.

H) SANCTVS · LADIS — LAVS · REX ♣

Álló harcos.

NM, Harsányi: Adatok 77a.

Hasonló típus 1528. évszámmal.

NM, Harsányi: Adatok 77b.

11. I. *Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1538.

E) FERDINAND · D · G · RO · VNG · BO · RE +
Négyrésztű címerpajzs felett 1538.

H) SANCTVS · LADIS — LAVS · REX

Álló harcos.

NM, Harsányi: Adatok 77c.

Ez a típus 1532, 1534, 1538, 1544, 1546, 1547, 1550—1552, 1554, 1557 évszámokkal készült.

Harsányi: Adatok 77b—i, Markl 12—19., Miller—Aichholz p. 15—40.

12. I. *Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1563.

E) FER · D · G · RO · IM · S · A — V — G:GER · HV · B:REX
Álló harcos.

H) · S · LADISLAVS · H · REX · 1563 ·

Koronázott négyrésztű címer, szív-pajzsban osztrák címer.

NM, Markl 20.

Ez a típus 1559, 1560, 1563, 1564 évszámokkal készült.

Markl 20—21., Miller—Aichholz p. 42—47.

13. II. *Miksa* (1564—1576) dukát 1570.

E) MAX · II · D:G · RO:I — S — · AV · GE · HV · B · REX
Álló harcos.

H) S · LADISLAVS · H · REX · 1570.

Koronázott négyrésztű címer, szív-pajzsban osztrák címer.

NM, Mon. en or 5. 105.

Ez a típus 1564, 1567, 1569—1576 évszámokkal készült.

Miller—Aichholz p. 47—61.

14. II. *Rudolf* (1576—1612) dukát 1578.

E) RVDOL · II · D · G · R · I · S · A · G · H · B · REX
Álló harcos.

H) S · LADISLAVS · HVN · REX ·

Koronázott négyrésztű címer, szív-pajzsban osztrák címer, oldalt 15—78.

NM

Ez a típus 1577, 1578, 1580, 1581, 1583, 1585, 1586 évszámokkal készült.

Miller—Aichholz p. 62—72.

15. II. *Rudolf* (1576—1612) dukát 1589.

E) ···· RVDOL · II · D:G · R — I · S · A · G · H · B · REX ·
Álló harcos, lent gyűrű jegy.

H) · S · LADISLAVS * — HVN · REX · 1589:

Koronázott négyrésztű címer, Aranygyapjas Rend láncával övezve, szív-pajzsban osztrák címer. NM

Ez a típus 1587—1604. évszámokkal került kiverésre.

Miller—Aichholz p. 73—90.

16. II. *Rudolf* (1576—1612) dukát 1605.

E) · RVDOL · II · D · G · R · — · I · S · A · G · H · B · RE ·:
Álló harcos, lent kakas jegy.

⁷ Arnold Luschin: Wiens Münzwesen. Wien 1902. p. 68., 76. és 78., az ábrák a III. táblán., *Jahrbuch d. Kunsthist. Sammlungen etc.* Wien 4. (1886) p. XXII. Reg. 3263., *Num. Zeitr.* Wien 41. (1908) 160., *Magyar Num. Adattár* 17. sz., Arnold Luschin: Das Münzwesen in Oest. ob und unter der Enns im ausgehenden Mittelalter. Jahrb. d. Vereins f. Landesg. v. Niederöst. 1915/17. p. 410., 418., 428.

- H) S LADISLAVS · — · HVN · REX · 1605.
Ugyanolyan éremkép, mint előbb.
NM

Ez a típus 1605—1608 évszámokkal került kiverésre.
Miller—Aichholz p. 91—94.

A magyar típusú dukátok verése az osztrák tartományokban 1527-ben indult el, amikor Ausztria, Magyarország és Csehország egy uralkodó alá került és I. Ferdinánd egységes pénzügyi politikára törekedett. E magyar típusú osztrák dukátokból 79 db készült a 23 karát 9 gren finom bécsi márka aranyból. Az előlapon négyrésztű címer látható, a hátlapon pedig Szent László alakja az éremkép a megfelelő körirattal. Később azonban az álló harcos már az uralkodó személyét jelképezte. Ferdinánd nevére három típusú magyar mintájú dukát készült, melyek között az eltérés az uralkodói cím különböző használatában nyilvánult meg (10—12). Miksa összes bécsi veretű dukátjai ugyanolyan típust mutatnak, mint I. Ferdinánd utolsó veretei (13.).

Rudolf szintén folytatta a megszokott típust és a magyar mintakép szem előtt tartását nyilvánvalóan bizonyítja a császár által 1607. okt. 2-án elfogadott javaslat szövege is, mely szerint a dukátok ugyanolyan nagyságúak legyenek, mint Mátyás „Räblerducaten”, azaz hollós aranyforintjai. Rudolf magyar mintájú dukátjai három típust mutatnak (14—16.), melyek között a legfőbb eltérés az, hogy a második típuson (15.) a gyűrű 1587—1604 között, a harmadikon pedig a kakas (16. sz.) 1605—1612 közötti években mint verdejegy szerepel a bécsi pénzverde pénzverőmestereinek (Lorenz Huebmer és Andreas Händl) a jegyéként.⁸

F E L S Ő - A U S Z T R I A

17. I. *Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1545.
E) FERDINAN · D · G · RO · VNG · BO · RE +
Négyrésztű címer, felette 1545, lent Felső-Ausztria címere.
H) S · A · N · C · T · V · S · L · A · D · I · S · L · A · V · S · R · E · X
Álló harcos.
NM, Markl 312—315
Hasonló típus 1538—1540, 1543—1547 évekből került kiverésre.
Miller—Aichholz p. 21—30.

1538. november 7-én nyert engedélyt Ruprecht Puelacher aranypénzek verésére a linzi pénzverdében és ennek alapján készültek magyar mintájú dukátok. Ugyanolyan típusúak, mint az alsó-ausztriai hasonló veretek, és itt is főként a hátlapi Szent Lászlót idéző körirat utal nyilvánvalóan a magyar mintaképre.⁹

S T Á J E R O R S Z Á G

18. I. *Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1534.
E) FERDI · D · G · ROM · VNG · BOEM · REX +
Címer felett 1534.
H) S · A · N · T · V · S · L · A · D · I — S · L · A · V · S · R · E · X
Álló harcos, lent G
Markl 1793—1794.
Hasonló típusúak készültek 1536, 1537 és 1540 évszámokkal.
Markl 1795—1796., Miller—Aichholz p. 23.

Stájerországban 1529. jan. 18—1607 között a Rendek gyakorolták a pénzverést. A Magyarországgal fennálló élénk kereskedelmi kapcsolat indokolta, hogy a stájer rendek a népszerű magyar aranyforintok mintájára kezdték verni dukátjaikat 1534—1540 között. Az 1535—1538. évi Münzbuchban gyakran van említve „ungers Gulden” verése. A hátlapi éremkép (Szent László) és a körirat van átvéve a magyar aranyforintokról. A harcos lába alatt a G-betű a verdehelyet (Graz) jelenti. E magyar mintájú stájer dukátok 23 karát 8 gren finomságúak és 3,51 g átlagsúlyúak.¹⁰

⁸ *Johann Newald*: Das österreichische Münzwesen unter Ferdinand I. Wien 1883., *Newald, Harsányi Pál*: Adatok a CNH. III. kötetéhez. III. Közl. NK 14. (1915) 41—46., *A. O. Loehr*: Der Wandel des Münzbildes auf österreichischen Dukaten. Mitteil. d. Öst. Inst. f. Geschichtsforschung 48. (1934) 93—102., *K. Schalk*: Wiens Geldwesen 1251—1892. Mitteil. d. Cl. etc. Wien, 1893. (folytatásokban), *Markl, Müller—Aichholz*.

⁹ *Newald* i. m. (I. Ferdinánd) 105., *Markl, Kolb*: Die Münzen des Erzherzogtums Oest. ob der Enns. Linz 1882.

¹⁰ *Tauber*: Goldmünze des Kaisers Ferdinand I. Num. Zeitr. 22. (1890) 145—146.

KRAJNA

- 19 *I. Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1527.
 E) FERDINAND · D · G · VNGA · BOEM · REX +
 Négyrésztű címer felett 1527.
 H) SANCTVS + LADIS — LAVS · REX
 Álló harcos, lent kis címer.
 Mitteil. d. N. G. Wien 28 (1959) p. 15.

A leírt dukát a grazi verdéből származik, mert Krajnának ekkor nem volt saját pénzverdéje. Mindez kiderül egy 1529. XII. 13-án kelt iratból, melyet Luschin ismertetett. Szerinte egyébként egy márka aranyból 80 db ilyen dukát került kiverésre. Az éremképek általában követik a magyar aranyforint típusát, de emellett a hátlapi körirat kifejezetten a magyar aranypénzről van átvéve.¹¹

CSEHORSZÁG

20. *I. Ferdinánd* (1521—1564) dukát 1562.
 E) FERD:D:G · RO:IM — S — · AV GE · H · B · R ·
 Álló király.
 H) S * LADISLAVI * REX * 1562 ·
 Koronázott négyrésztű címer, szív pajzsban cseh címer.
 Markl 1016.
21. *Miksa* (1564—1576) dukát 1569.
 E) MAXI°II°D°G°E°R — O — IM°S°AV°H°B°R°
 Álló király.
 H) SCT° LADISLAVS°REX°1569
 Koronázott négyrésztű címer, szív pajzsban cseh címer.
 NM, Num. Časopis 6 (1930) IV. t. 3.

Ezt a két dukátot Nohejlová a prágai verde termékének tekinti és szerinte a magyar típus veretésének oka lehetett a véletlen, esetleg I. Ferdinánd központosító törekvése, vagy pedig kereskedelmi cél. Legvalószínűbb feltevés, hogy veretésük összefügg a többi osztrák tartományból is kikerült hasonló magyar mintájú dukátok szereplésével. Az egész sorozat I. Ferdinándnak a pénzverés terén is megnyilvánuló központosító törekvéseire vezethető vissza. E két cseh dukáton nemcsak az éremképek emlékeztetnek a középkori címeres magyar aranyforintokra, hanem a hátlapi körirat szövege minden kétségen felül bizonyítja a magyar mintakép követését.¹²

GLATZ

22. *III. Ferdinánd* (1627—1637) kétszeres dukát 1629.
 E) FERDINAND : III · D · G · HVN : BO : CT · REX ·
 Álló király.
 H) FECIT MAGNA — POTENS + 1629 +
 Mária félholdon, balján Jézus, sugárkörben lent ^PH jegy kartusban.
 NM, Friedensburg 2845.
 Hasonló típus 1631. évszámmal.
 NM

Az 1626. VIII. 28-án Bécsben kelt resolúcióval II. Ferdinánd megengedte az 1625. XII. 8-án magyar királlyá koronázott fiának, III. Ferdinándnak a Sziléziában levő Glatz városban pénzverő megnyitását. Az itt vert pénzek közül az 1529. és 1631. évi kétszeres dukátok a körmői hasonló típusú veretek mintájára készültek. Pénzlábukat illetően a 23_P karát 8 gren finom bécsi márka aranyból 80 2/5 darab került kiverésre. Az érmeken szereplő ^PH jegy Peter Henna pénzverőmester jelzése. Friedensburg szerint az érme hátlapi felirata a császárnak a lübecki békében (1629) a protestáns ellenfelekkel szemben nyert eredményeire vonatkozik.¹³

¹¹ Arnold Luschin: Münzen u. Medaillen des Herzogtums Krain. Num. Zeitr. 18. (1886) 61., Martin Brozek: Ein Krainer Dukat Ferdinands I. vom Jahre 1527. Mitteil. d. N. G. 11. (1959) 15—16.

¹² Emanuela Nohejlová: Poznámky o ražbách Pražské mincovny. Num. Časop. Českoslov. 6. (1930) 95—97.

¹³ F. Friedensburg: Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit. Breslau 1901. p. 186—189., Johann Newald: Beiträge zur Gesch. d. öst. Münzwesens (1622—1650) Wien 1882. p. 16—18.

OSTFRIESLAND

23. II. *Edzard és Johann* (1566—1591) dukát 1574.
 E) EDZ * ET * IOH * COM * E * DO + PHRI * OR két horgas bot keresztben
 felette kis kereszt (pénzverőjegy)
 Címer felett * 74 *
 H) MONETA * NO — VA * AVREA *
 Álló harcos.
 Mon. en. or 173. III. 1.
24. II. *Edzard és Johann* (1566—1591) dukát 1587.
 E) EDZAR * COM * E * DO * PRH * ORI két horgas bot keresztben.
 Címer felett 87.
 H) ROD · Z · RO · IM S A · VNGA · REX
 Álló harcos.
 NM

Ostfriesland grófság Németországban az Északi-tenger mentén fekszik. II. Edzard és Johann korában készültek itt magyar mintájú dukátok. Ezek a hátlapi harcos alakja utánozza a magyar aranyforintok Szent László-képét, sőt az egyik típuson az egész hátlapi éremkép (ábra és körirat) csaknem teljesen azonos a Rudolf körmöci aranyforintjain megszokott előlapi ábrával (24. sz.).

BATENBURG

25. *Wilhelm* (1556—1573) dukát é. n.
 E) MO · NO AVREA — · B : FOR · VNG +
 Álló harcos, lent kis címer.
 H) PATRONA + X + VNGARIE ++
 Mária félholdon jobbján Jézussal.
 NM
26. *Wilhelm* (1556—1573) dukát é. n. (1560—62 k.)
 E) * MONETA * NO — VA * AVREA * B *
 Mária félholdon, jobbján Jézussal, lent címer.
 H) * SANCTVS * — VICTOR *
 Álló harcos zászlóval, oldalt W—B.
 NM, Ducatencabinet 2474—2475.
- Ez a típus többféle változatban is előfordul.
27. *Wilhelm* (1556—1573) dukát é. n.
 E) · FERDI · ROMA · IMP · SEM · AVGVS ·
 Mellkép j. páncél, jogar.
 H) MONETA * NO — VA * AVREA * BA
 Mária félholdon, jobbján Jézussal, lent címer.
 Tijdschrift 3. (1895) VII. t. 1. sz., Ducatencabinet 2472—2473.
28. *Hermann Dietrich* (1573—1612) dukát é. n.
 E) MON · TRANS · MO DNI · D · B · Z · S ·
 Álló harcos.
 H) MATER REDEM — PTORIS · NRI
 Mária félholdon, jobbján Jézus, lent címer.
 Köhler, Münzbelustigung XIX. p. 92. n. 99., Friedberg 12.
29. *Hermann Dietrich* (1573—1612) dukát é. n.
 E) HERMAN · THE · D · BR · L · B · I · B · STEY *
 Oroszlán áll b.
 H) SANCTVS · VIT — ORINVS · MA ·
 Álló harcos, oldalt H—B
 Revue Belge de Num. 69. (1913) I. t. 1., Ducatencabinet 2476b.
30. *Hermann Dietrich* (1573—1612) dukát, 1577.
 E) AVR · NO · HER · TH · D · BR · B · Z · S ·
 Koronázott kétrészfű címer.
 H) S · ORDINATI · VNGARI · 77 ·
 Álló harcos, oldalt H—B.
 Ducatencabinet 2477b., Köhler, Münzbelustigung XIX. p. 83 n. 2.

Batenburg város Németalföld Geldern tartományában a Maas folyó jobb partján fekszik és 1572 óta a Bronckhorst család birtoka volt. Wilhelm és utóda, Hermann Dietrich nagy tömegben és változatosságban verették pénzeiket — köztük a dukátokat is — a forgalomban levő népszerű idegen pénzek mintájára. Ismeretesek magyar mintát követő dukátok is. Közülük

a legkorábbi veret a magyar aranyforint éremképét teljesen követi, sőt a hátlapon még a köriratot is átveszi (25. sz.). A többiekénél részint a madonnás éremképek emlékeztetnek a magyar aranyforintra (26—28. sz.), részint pedig a S. Ordinati. Vngari. körirat utal a magyar mintára (30. sz.), végül az egyik típuson a harcos alakja nyilvánvalón Szent László figurájáról van mintázva (29. sz.). E típusokon belül a köriratokat stb. illetőleg további változatok ismereteseek. A dukátverés úgy látszik 1579 után nem folytatódott.¹⁴

EMDEN

31. Dukát é. n.

- E) · MONETA · AVRE — A — CIVIT · EMDENS ·
Álló harcos pajzssal.
H) DVCAT /.../ VALORIS /./ HVNGA /./ RIAE /.+.
Kartussal övezett pajzson.
NM, Weszerle E. V. 2., Mon. en or 293. III. 1.

32. Dukát é. n.

- E) MONETA · AVRE — A — CIVIT · EMDEN ·
Álló harcos pajzssal.
H) DVCA / VALOR / HVNG / ARIA
Kartussal övezett táblán.
NM

33. Dukát é. n.

- E) MONETA · NO — VA · CIVI · EM
Álló harcos pajzssal, oldalt I—S, lent két horgas bot keresztben.
H) DVCA / VALOR / HVNG / ARLÆ
Kartussal övezett táblán.
NM, Weszerle E. V. 9.

34. Dukát 1634.

- E) MONETA · AVRI — A — CIVITA · EM — B
Álló harcos pajzssal, oldalt 16 — 34
H) DVCA · / VALOR / IS · HV / NGAR / * 1634 ·
NM (2 változatban)

Előbbihez hasonló típus, de 1635. évszámmal.
Num. Sphrag. Anzeiger I. 1870; 109.

35. Dukát 1680.

- E) MONET : NOVA : REIP : EMBD :
Álló harcos pajzssal, oldalt 16 — 80
H) DUCATUS / VALORIS · / HUNG ·
Virágok között
Weszerle E. V. 1.

Hasonló típus, mint előbb, de 1689. évszámmal
NM, Ducatencabinet 2834.

36. Dukát 1694.

- E) MONET · NOVA · REIP · EMBD.
Álló harcos pajzssal.
H) 1694 / DVCATVS / VALORIS / HVNG / I · V · R
Kartusban.
NM, Weszerle E. V. 8., Mon. en or 293. IV. 1.

Az 1744-ben Poroszországhoz csatolt Emden város korábban Németalföldhöz tartozott. A dukátjai voltaképpen a holland mintájú hasonló veretek külső képét mutatják (harcos és a hátlapon a felirat táblán vagy kartusban), minthogy azonban a hátlapi feliratok kifejezetten utalnak a magyar értékre, ennél fogva a jellegzetes magyar mintájú dukátok csoportjába sorolhatók.

GELDERN

37. Dukát é. n.

- E) · MO · AV · DV · GEL · — VA · VNGARIE ·
Mária félholdon, jobbán Jézus, lent oroszlán.

¹⁴ B. de Jonghe: Monnaies de Batenbourg. Revue Belge de Num. 69. (1913) 8., *Ua*: Quatre monnaies de Guillaume de Bronckhorst, seigneur de Batenbourg et de Steyn. Tijdschrift 3. (1895) 258—259., Réthy László: Magyar mintájú külföldi aranyak. NK. 1. (1902) 14., Engel—Serrure I. 243., Friedberg 269., Ducatencabinet II. 1760.

H) CONFID · DN · N — O — · MOVETVR · +

Álló harcos pajzssal.

NM, Voogt VII. t. 55—55b.

38. Dukát é. n.

E) · MO · AV · DV · GEL · — VAL · VNGARIE · · ·

Mária Jézussal félholdon, jobbján Jézus, lent oroszlán.

H) CONFID · DN · NO — MOVETVR +

Álló harcos, lent kis címer.

NM, Weszerle E. V. 3, Voogt VII. t. 56.

A németalföldi Geldern tartományban az önálló pénzverés az 1576. november 8-i genti pacificatio után indult el. Az 1589 január végén kelt rendelet értelmében kimondottan magyar mintájú dukátok készültek "... aengaende den enckelen ducaet van Hongerie sult dieselve moegen munten ...", és ezek pénzlába a következő: a 23 karát 8 gren finom arany márkájából 70 db dukát kerül kiverésre. Az így készült és két típusban leírt dukátoknak nemcsak a külső képe emlékeztet a magyar aranyforintokra, hanem az előlapi körirat kimondottan is hangsúlyozza a magyar érték szerinti verést.¹⁵

's HEERENBERG

39. IV. Wilhelm (1546—1568, 1576—1686) dukát é. n.

E) MONETA * NOV — AVREA * MONT

Mária félholdon, jobbján Jézus, lent címer.

H) * SANTVS * OSWALDVS * * *

Mellkép j.

Mon. en or 62. II. 3., Friedberg 272.

Grófság Németalföldön a Rajna és Yssel között. IV. Wilhelm idegen mintára vert pénzei között szerepel magyar típusú dukát is. Ezeken az előlapi madonnás éremkép emlékeztet a magyar aranyforintokra.¹⁶

OBERYSSSEL

40. Dukát é. n.

E) MON OR TRAN — ISLVA VNG

Álló harcos, lent címer.

H) PATRONA VNGARIE

Mária félholdon, jobbján Jézus.

Weszerle E. V. 10.

41. Hasonló típus, mint előbb, de a hátlaapon lent egy horgas bot.

NM, Mon. en or 314. II. 1.

42. Hasonló típus, mint előbb, de a hátlaapon lent két horgas bot keresztbe.

NM, Weszerle E. V. 4.

43. Hasonló típus, mint előbb, de a hátlaapon lent két horgas bot keresztbe, mellette egy-egy kereszt.

NM

Oberyssel németalföldi tartományban a spanyol uralom után 1582-ben a régi spanyol pénzverde tartományi verdévé alakult át, és itt kerültek kiverésre többek között magyar mintájú aranypénzek is „hongaarse dukaat” néven. Ezek veretése azonban nem sokáig tartott, mert a tartományok rövidesen áttértek előbb a spanyol mintájú, majd a nemzeti jellegű dukátok verésére. A magyar mintájú veretek keltezés nélküliek és tökéletesen követik mindkét éremképpükkel a magyar mintaképet. Tekintve, hogy a tartomány neve és Erdély neve igen hasonló egymáshoz (Transissulania — Transilvania), az előlapi rövidítést a régi irodalom gyakran Erdélyre oldotta fel, és ezeket az utánvereteket tévesen erdélyi vereteknek tekintette.¹⁷

RECKHEIM

44. Wilhelm v. Flodorf (1556?—1565?) dukát é. n.

E) MONETA · NOVA · AVREA · RECH ·

Mária félholdon, jobbján Jézus.

¹⁵ W. J. de Voogt: Geschiedenes van het Muntwezen der vereenigde Nederlanden. Deel I. Province Gelderland. Amsterdam 1874., J. v. Rittenstein: Dukaten der Provinz Geldern. Wiener Num. Monatshefte 2 (1866) 22—23.

¹⁶ Engel—Serrure: I. 245.

¹⁷ Rittenstein i. m. 23., Arch. Közl. 9. (1873) 56., Engel—Serrure 88.

- H) * SANCTVS * — * PETRVS *
Szent alakja, lent címer.
Mon. en or 213. I.

Németalföldön a Meuse folyó bal partján fekszik. 1623 óta grófság, korábban hűbéri birtok volt. A pénzverést itt Wilhelm v. Flodorf kezdte el és az ő veretei között a dukát magyar mintájú. Az előlapi Mária-kép van átkölcsönözve a magyar aranyforintokról.¹⁸

THOREN

45. *Marguerite de Bréderode* (1531—1577) dukát é. n.
E) MARGA°D°BREDROD°AB°THOREN+
Négyrésztű címer.
H) MONETA°NOV — AVREA°THOR°
Mária félholdon, jobbján Jézus, lent címer.
NM, Mon. en or Suppl. 22. III. 1.
46. *Marguerite de Bréderode* (1531—1577) dukát é. n.
E) FERDI · ROM · IMP · SEMP · AVGVST ·
Mellkép j.
H) MONE · NOVA · AVRE · THORE ·
Mária félholdon, jobbján Jézus, lent címer.
Ducatencabinet 1695.

Thoren női apátság Németalföldön a lüttichi püspökségtől É-ra fekszik. A pénzverés Marguerite de Bréderode idejében indult el és a pénzei között madonnás éremképzű dukátok is akadnak a magyar aranyforintok mintájára. Az első típus (45. sz.) minden valószínűség szerint 1548 előtt került kiverésre, mert V. Károly 1548. VII. 17-én rendelte el, hogy minden birodalmi pénztípuson a császár neve és jelvénye rajta legyen, márpedig ezen nincs császárnév, holott később éppen a thoreni apátnők a vereteiken általában engedelmeskedtek e rendeletnek, amint a másik típus (46. sz.) ezt bizonyítja is. Minthogy az utóbbi veret I. Ferdinánd nevét viseli, ennél fogva 1548—1564 közötti időben került kiverésre.¹⁹

VIANEN

47. II. *Heinrich* (1556—1568) dukát é. n.
E) * SANCTVS — HENRICVS *
Mellkép j. lent címer.
H) MO * N * A * HE * D — BRE * L * D * VIAN
Mária félholdon, jobbján Jézus, lent címer.
Friedberg 274.

Németalföldön Holland és Geldern tartományok határán fekszik. A XVI. században a Bréderode család birtokához tartozott. II. Heinrich nyitott itt pénzverdét és veretett idegen utánzatú pénzeket, többek között magyar mintájú dukátokat is. A hátlapi madonnás éremkép utal a magyar aranyforintokra.²⁰

ZWOLLE

48. II. *Rudolf császár* (1576—1612) nevére dukát é. n.
E) MON · AVR · IMPE — CIVIT · ZWOLLÆ
Mária félholdon, jobbján Jézus, lent címer.
H) RVDOL · II · D · G · R · I · — VNGA · BO · REX
Álló harcos, lent lilium.
NM

Zwolle város a németalföldi Oberyssel tartományban fekszik. 1488-ban nyert pénzverési jogot III. Frigyes császártól. 1538—1586 között Daventer és Campen városokkal szövetségben, majd 1586 után önállóan bocsátott ki pénzt. Az önálló veretei közé tartozik a II. Rudolf császár nevével magyar mintára vert dukát, melynek az éremképei a magyar aranyforintról vannak átvéve.²¹

¹⁸ Engel—Serrure 250.

¹⁹ *Alphonse de Witte*: Ducat de Marguerite de Bréderode. *Revue Belge de Num.* 52. (1896) 173—175., Engel—Serrure 224.

²⁰ Engel—Serrure 246—247.

²¹ Engel—Serrure 254—255.

BOZZOLO

49. *Scipione Gonzaga* (1609—1670) ongaro é. n. (1636 után)

E) SCIP · D · G · DVX · SAB · BÖZ · PRINC

Mária Jézussal.

H) MONETA NOVA AVREA LIB XVII

Álló harcos.

Gazetta Num. 1883. p. 33.

Bozzolo Felső-Olaszországban Mantova tartományban fekszik és a Gonzaga hercegek uralma alatt állott, akik közül Giulio Cesare (1593—1609) és utódja Scipione verettek ongarókat. Ezek általában nem magyar mintát árulnak el, de a Gazetta Num. ismerteti tipikusan magyar jellegű ongarót is, melyről a CNI nem tesz említést. Luchini szerint ez csak próbaveret, mert a meghatározott értéknél alacsonyabb ligájú volt és így a forgalomból kivonták őket. Ireneo szerint ez a típus egy régi pénzértékjegyzékben („nelle Tariffe Guastallesi e Sabbionetarie”) 17 lírára volt értékelve. Mindenesetre e típus 1636 után készült, minthogy Scipione ettől kezdve viselte a „Duca di Sabioneta” címet is.²²

CASTIGLIONE DELLE STIVIERE

50. I. *Ferdinando* (1616—1678) fiorino é. n.

E) · SANCT · MARTA · ORA · PRONCRES ·

Mária félholdon, balján Jézus, oldalt L—10

H) DVCAT / VS · NOV / VS...C / CASTN

Kartussal övezett táblán.

CNI IV. p. 146. n. 5. XI. t. 12., Gamberini IV. 1. 675.

51. II. *Ferdinando* (1680—1723) ongaro 1682.

E) FERDI · II · S · R · IMP — ET · C · PRIN · E · C

Álló harcos, oldalt 1682.

H) VNGARI / CI / PROPRIE / TAS / * AVRI *

Kartussal övezett táblán.

NM

Felső-Olaszországban Brescia tartományban fekszik és a Gonzaga család uralma alatt állott. A pénzverdéje 1572 óta működött és a pénzei között sokféle idegen — köztük magyar — mintára készült veret fordul elő. Itt vert ongarók képei ismereteseek a Nürnbergben 1715-ben megjelent Müntz-Schlüssel ábráiból. Ezeket közli a CNI is (IV. k. XI. t. 9—13.). Ezek az ongarók ugyan általában holland mintájúak, de akad közöttük részben magyar típusú hibrid veret is, a hátlati madonnás éremkép következtében (50. sz.).

Ezekkel szemben az NM Éremtárában előfordul egy kimondottan magyar utánveret is, minthogy a hátlati feliratban világos utalás történik a magyar aranypénzre (51. sz.). Ez II. Ferdinando korából való 1682-ből, akinek a pénzei között egyébként aranyveretet egyáltalán nem ismer a CNI.²³

CORREGGIO

52. *Giberto, Camillo és Fabrizio* (1569—1597) ongaro é. n.

E) * MONETA * NOV * * AVRO * CI * C *

Álló harcos.

H) * TV * NOS * AB * HOSTE * PROTEGE **

Mária félholdon, jobbán Jézus.

CNI. IX. p. 16. n. 17—18. II. t. 1. sz., Gamberini IV. 1. 672.

53. *Giberto, Camillo és Fabrizio* (1569—1597) ongaro é. n.

E) PROTE / GEME · S / ANCTA · / DEI · GE / NIT ·

Kartussal övezett táblán.

H) SVB · TVVM · PER · R · CONS · S · D · GENIT

Mária balján Jézus.

CNI. IX. p. 16. n. 19. II. t. 2., Gamberini IV. 1. 676.

54. *Camillo* (1597—1605) ongaro é. n.

E) * CAMIL * AVST * * CORR * COMES *

Álló harcos.

H) * TV * NOS * AB * * * * HOSTE * PROTEGE *

Mária félholdon, jobbán Jézus.

NM, CNI. IX. p. 47—48. n. 22—23. IV. t. 2., Gamberini IV. 1. 673.

²² La zecca di Bozzolo. Gazetta Num. 1883. p. 33. (*D. L. Luchini*: „Bozzolo e suoi domini” c. művéről), *Affó Ireneo*: Delle zecche e monete di tutti i principi di Casa Gonzaga. 1872., CNI. IV. 47—77.

²³ Gamberini és CNI. IV.

Közép-Olaszországban Reggio d'Emilia tartományban fekszik. A pénzverés 1569-ben indult el és az ongaróknak több típusa került kiverésre. Ezek között három magyar mintájú veret is akad. A verde bérlete 1581. IV. 8. óta Joan Mare Antonio Ferranti birtokában volt és amikor 1586. VIII. 7-én Camillo hg. megerősítette a bérletet, elrendelte, többek között magyar mintájú pénzek veretését is „... Scudi d'oro della bontà di 20 denari per oncia di fino, simili agli Ungari...” és 107 db ongarót vertek egy fontból. Midőn 1597-ben Camillo egyeduralkodó lett, a verdét Abram Ighel és David vették bérbe tíz évre. Ők is engedélyt nyertek a szokott ongarók verésére a modenai verde pénzlába szerint. A correghiói ongarók azonban gyenge minőségűek lehettek, mert pl. Mantovában 1596-ban általában minden ongarót 9 líra 10 soldo értékre becsülték, kivéve a correghióiakat, melyek ki voltak tiltva a forgalomból silányságuk miatt.

A közölt correghiói ongarók közül kettő tipikus magyar jellegű utánveret, minthogy mindkét éremkép rajtuk a magyar aranyforintokról van átvéve (52—54. szám), a harmadik pedig csak részben az a hátlapi madonnás éremkép következtében (53. sz.).²⁴

LIVORNO

55. III. *Cosimo de Medici* (1670—1723) ongaro 1674.

E) COSMVS · III · D · G · MA · D · ETRV · VI

Álló harcós.

H) AD / BONITATE / AVREI / HVNGARIÜ / LIBVRNI / 1674°

Kartussal övezett táblán.

NM, CNI. XI. p. 34. n. 4—5.

Hasonló típus 1675, 1676, 1678 és 1691 évszámokkal is készült.

CNI. XI. p. 34—38., Weszerle E. V. 5., 11., Gamberini 579.

NM (1678)

Olaszországban Toscana tartományban fekvő város. 1655-ben fejedelmi leirat rendelte el az aranypénzek verését „l'unghero di Alemagna” típusra, melyek azonban nevük ellenére sem magyar jellegűek. Csak 1674. VIII. 26-án rendelte el III. Cosimo a firenzei kereskedők sürgető kérésére, hogy az új német mintájú (unghero tedesco) aranypénzeket a hátlapra „Ad bonitatem aurei hungarici Liburni” kerüljön. E típus 1674—1691 között állandó maradt és közülük az 1691-ik évi veretek rendkívüli kibocsátást jelentenek Medici Anna hercegnő Németországba utazása alkalmából. Ezek a veretek a németalföldi típusú éremképek ellenére is magyar jellegű ongaróknak tekinthetők a hátlapi felirat következtében. Finomságuk 23½ karát, súlyuk 2,23 D. volt. Később a XVIII. sz. első felében még kiverésre kerültek ugyan ongaro nevű aranypénzek, de ezek már csak a nevükben emlékeztetnek a magyar mintára, minthogy az éremképek már egészen más jellegűek.²⁵

LOANO

56. II. *Giovanni Andrea* (1622—1640) ongaro é. n.

E) MON · NOV / AVREA / COM · LOD · / S · R · I · PRI / NCEPS *

Kartussal övezett táblán.

H) +ITER PARA ∴ TVTVM ∴

Mária balján Jézus.

CNI. III. p. 512. n. 3. XX. t. 15.

Észak-Olaszországban Genova tartományban fekvő kis tengerparti város. Mint grófság a genovai Doria család hűbértoka volt. Itteni aranypénzek verésére vonatkozólag közvetlen adat nem ismeretes, de Ruggiero említi, hogy a careggai verde bérleti szerződésében említve van ongaro is. Ez utóbbi verde azonban nem működött, és feltételezi, hogy a verés a loanói verdében folyt, így tehát itt készült az említett ongaro. Az érem csak részben magyar típusú, a hátlapi madonnás éremkép folytán.²⁶

MACCAGNO

57. III. *Giacomo Mandelli* (1618—1645) ongaro 1622.

E) ONG · IAC · MAND · — CO · MAC · C · REG ·

Álló harcós, lent kis griff.

²⁴ J. D. Köhler: Münzbelustigung XVII. 1745. 201., *Camille Picqué*: Quelques monnaies et médailles inédites de la Coll. de M. De Jonghe (Correggio) *Revue Belge de Num.* 1861. 148—150., *Quirino Bigi*: Di Camillo e Siro da Correggio e della loro Zecca. Modena 1870., *Carlo Kunz*: Monete inedite o rare di zecche italiane. *Correggio. Riv. Ital. di Num.* 18. (1905) 501—514.

²⁵ *Arrigo Galeotti*: Le monete del Granducato di Toscana. 1929., CNI. XI.

²⁶ *Ruggiero*: Annotazioni numismatiche italiane. *Riv. Ital. di Num.* 9. (1896) 367—368.

- H) SAC · RIIVE · ROM · IMP · VIC · PER 1622
Koronázott címer.
CNI. IV. p. 210. n. 1—4. XVII. t. 1.
58. III. *Giacomo Mandelli* (1618—1645) ongaro 1626.
E) MO · N · AV · IAC · R · C · M — · COM · T · M · F ·
Mária jobbján Jézus.
H) PROTÉ / GE · ME · S / ANCTA · / DEI · GE / NIT ·
Kartussal övezett táblán.
CNI. IV. p. 215. n. 40—41. XVIII. t. 5., Gamberini 677.
59. III. *Giacomo Mandelli* (1618—1645) ongaro 1626.
E) MON · AVR / IAC · MAN / C · MAC · I · C · R / S · R · I · V · P ·
Kartussal övezett táblán.
H) CON · S · D · GENIT · SW · B · TVVM · PERR ·
Mária jobbján Jézus.
CNI. IV. p. 215—216. N. 42—43., Gamberini 678.

Felső-Olaszországban Como tartományban fekszik a Lago Maggiore keleti partján. Maccagno Inferiore az 1536-ban grófi rangra emelt Mandelli család hűbértoka volt. A pénzverés II. Ferdinánd császár 1622. VII. 16-án kelt diplomája alapján folyt és egy 1637-i milánói rendelet már említést tett többek között „ongaro di Maccagno”-pénzről is. A többnyire holland mintájú ongarók között három változat azonban részben magyar típusú. Az első azáltal válik magyar vonatkozásúvá, hogy az előlapi köriratban szokatlan módon szerepel az ongaro kifejezés (57. sz.), a másik kettőnél pedig a hátlapi madonnás éremkép emlékeztet a magyar mintákra (58—59. sz.).²⁷

M E S S E R A N O

60. *Anonimi dei Fieschi* (1492—1521) ongaro é. n.
E) SANTA : MA — · O · PRO : NO :
Mária félholdon, balján Jézus, lent címer.
H) SANTVS : T · * * EONES *
Álló harcos.
NM, CNI. II. p. 296. n. 1—4. XXVII. t. 9.

A felső-olaszországi Piemonte Novara tartományában fekszik és a Fieschi család uralma alatt állott. A XV—XVI. sz. fordulóján a Fieschiek által, de név nélkül veretett ongarók mindkét oldalukon éremképekkel a magyar aranyforint képét utánozták.²⁸

P A R M A

61. I. *Ranuccio Farnese* (1592—1622) ongaro é. n.
E) RAN · FARNE · PAR · ET · P · DVX · IIII
Álló harcos, lent PS
H) + SVB × TVVM ♣ — PRAESI ·
Mária jobbján Jézus.
CNI. IX. p. 488. n. 54—56. XXXI. t. 21.

Észak-Olaszországban hasonló nevű tartomány székhelye és a hercegi (duca) címet viselő Farnese család uralma alatt állott. I. Ranuccio korában a verde bérlője 1595—1602 között Paolo Scarpa volt, és úgy látszik, ebben az időben vertek itt is magyar mintájú aranypénzt, minthogy az egyetlen ismert parmai veretű ongarón az ő jele tűnik fel (PS). Különösen a hátlapi éremkép emlékeztet a madonnás magyar aranyforintok Mária-képére.²⁹

R E T E G N O

62. *Antonio Teodoro Trivulzio* (1676—1678) kettős ongaro 1677.
E) THEODORVS · TRIVLTIVS · PRIN · SAC · ROM · I ·
Álló harcos.
H) AD / BONITATEM / AVREI / HVNGARICE / RETENY / IMPERIALIS / · 1677 ·
Kartussal övezett táblán.
CNI. IV. p. 527. n. 5152. XLIII. t. 1., Gamberini 590.

²⁷ B. v. K.: Goldstücke des Grafen Jakob Mandelli. Mémoires de la Soc. d'Arch. et de Num. 4. (1850) 373—379., Carlo Kunz: Jacopo III. Mandelli Conte di Maccagno e le sue monete. Riv. Ital. di Num. 9. (1896) 473—483.

²⁸ CNI. II. p. 296.

²⁹ Memorie sulla zecca e monete Permigiana. Parma 1827. 90—92.

63. Hasonló típus, mint előbb, de ongaro.
CNI. IV. p. 527. n. 53., Weszerle E. V. 12., Gamberini 590.
64. *Antonio Gaetano Gallio Trivulzio* (1679—1705) kettős ongaro 1686.
E) ANT · CAIE · TR — IVL · PRIN · S · R · I
Álló harcos, oldalt 16 — 86
H) AD / BONITATĒ / AVREI · / HVNGARIĆ / RETENY / IMPERIAL
Kartussal övezett táblán.
CNI. IV. p. 529. n. 6—7. XLIII. t. 2., Gamberini 591.
65. Hasonló típus, mint előbb, de ongaro.
CNI. IV. p. 529. n. 8., Weszerle E. V. 13.

A felső-olaszországi Lombardia Milano tartományában kerül el. 1657-ben a császár baronatusra emelte és ekkor Retegno urai a Trivulziók pénzverési jogot is kaptak. Két ízben verettek magyar mintájú aranypénzt, mindkétyszer kettős és egyszerű ongaro értékben és mindkét alkalommal csak a hátlati felirat utal a magyar mintára az egyébként külsőleg holland dukátokat utánzó vereteken.³⁰

SAVOYA

66. I. *Carlo Emanuele* (1580—1630) ducato 1603.
E) · C · EMANVEL · D · G · DVX · SAB ·
Koronázott címer rendjel láncsal övezve, lent 16 — 03
H) · * PAX · IN · V — IRT · TVA +
Mária jobbán Jézus.
NM, CNI. I. p. 253—258.
- Hasonló típus 1601 és 1602 évszámokkal is került kiverésre.
CNI. I. p. 274—275. n. 235—244 és 249—252. XVIII. t. 4.

Piemonte és az Alpok között kerül el. A Savoyai hercegi család uralma alatt állott, de 1860-ban Franciaország bekebelezte és azóta annak két département-jét alkotja. I. Carlo Emanuele pénzei között a ducato aranypénz 1601—1603. években a hátlati Mária-kép révén a magyar aranyforintok hasonló éremképére emlékeztet.³¹

TRESANA

67. II. *Guglielmo Malaspina* (1613—1651) ongaro 1620.
E) * SVB VMBRA · LARVM TVARVM *
Mária félholdon, jobbán Jézus.
H) S · LADISLAVS · — REX · 1620 :
Álló harcos.
CNI. XI. p. 430. n. 1. XXVI. t. 21., Gamberini 674.

Észak-Olaszországban Massa Carrara tartományban fekszik és a Malaspina család birtokában volt. II. Guglielmo 1626-ban a pénzverést Giovan Agostino Rivarola di Genova bérletébe adta, aki többek között magyar mintájú ongarókat is veretett. Igaz, hogy Rivarola 1626-ban vette bérbe a verdét, viszont a pénzein 1620-as évszám látható, de Rivarola többfelé is vert idegen utánzatokat, lehet, hogy egy korábbi verőtövet használt fel az itteni pénzveréshez. A bérleti engedély szavai szerint „... le suddette monete d'oro nominate fiorini di bontá di carati dodici per onza et a pesso numero cento otto alla litra ...” Tehát elég gyenge minőségű veretek voltak, minthogy a finomságuk csak 500-asra volt megszabva. Nemcsak mindkét oldal éremképe, hanem a hátlati körirat is követi a magyar mintát, tehát a tresanai ongarók a leg-tökéletesebb utánveretek közé tartoznak.³²

LENGYELORSZÁG

68. *Báthori István* (1575—1586) dukát 1586.
E) · STEPHANVS · D — · REX · POL · PRV ·
Mária félholdon, jobbán Jézus, lent címer.
H) · S · LADISLAVS — · REX · 1586
Álló harcos, oldalt N—B.
NM, Gumowski 737.

³⁰ *Francesco ed Ercole Gneccchi*: Le monete dei Trivulzio. 1887.

³¹ CNI. I. p. 249—276.

³² *Umberto Rossi*: La zecca di Tresana. Riv. Ital. di Num. 2. (1889) 47—48.

Lengyelországban már 1528. II. 16-i rendelet intézkedett magyar minta szerinti dukátok veréséről, de ez esetben a magyar példa inkább csak a pénzlábra vonatkozott, és nem az éremképekre (Gumowski 498—505.). Tipikusan magyar jellegű pénzek viszont az 1586-ik évi veretű lengyel dukátok, melyek Magyarország területén Nagybányán kerültek kiverésre. Egyik felfogás szerint a nagybányai pénzverdét bérlő Felician Herberstein üzleti vállalkozása lett volna ez a pénzverés, de valószínűbb magyarázat, hogy amikor Báthori István 1585-ben szerződéses csereügylettel elnyerte Rudolftól Nagybányát, birtokolta itt a pénzverési jogot is és ilyen alapon veretett Nagybányán lengyel pénzeket. Az itt vert lengyel dukátokat csupán az előlapi körirat különbözteti meg az egykorú erdélyi aranyforintoktól.³³

DÁNIA

69. II. *Friderik* (1559—1588) ungarsk Gylden 1584.

E) FRIDERICVS · Z : D : G : D : N : S : G : Q · REX *

Koronázott FS monogram.

H) MEIN · HOFFNVNG · ZV · GOTT · ALLEIN ·

Középen · * * * · / VNGRI / : SCH · GV · / : LDEN · / * 84 *

København, Myntkabinettet, Beskriving p. 234. n. 163.

Dániában a XVI. század közepétől kezdve 1618-ig kiverésre került dukátok neve „ungarsk Gylden” volt, nyilvánvaló utalással a magyar mintára. Eleinte csak a pénzláb követéséről lehet szó, mert az első veretek 1563-ból kúlsőleg a legkevésbé sem hasonlítanak a magyar aranyforintokra (Galster 135. ábra). Az 1584-ben Christopher Angerer által veretett különféle aranypénzek között azonban már olyan is akad, melynek a hátlapi feliratából világosan kiderül a magyar példaképre való utalás, ha az éremképek egyébként nem is magyar jellegűek (69. sz.). A többi ungarsk Gylden nevű dukátoknál azonban már csak a név őrzí a magyar mintakép emlékét. A pénzlábat tekintve 1602-ből pontosan ismeretes, hogy az ungarsk Gylden finomsága 23 $\frac{1}{3}$ karát (972-es) volt, a nyerssúly 3,49 g, a színsúly pedig 3,39 g. Könnyebbek voltak tehát, mint az eredeti magyar aranyforintok, ami egyébként általános jellemző vonása a magyar mintájú idegen dukátoknak.³⁴

Huszár Lajos

³³ *Newald* 141—147., *Zeitr. f. Num.* 27. (1908) 352—353 (Schwinkowski), *Veress Endre*: Báthori István levelezése II. Budapest, 1944. 312—313., *Gustav Gündisch*: Geschichte der Münzstätte Nagybánya in habsburgischer Zeit. *Num. Zeitr.* 65. (1932) 67—68.

³⁴ *Beskrivelse over Danske Mynter og Medailler den kong. Samlung 1791.*, *Georg Galster*: Die Münzen Dänemarks (bis etwa 1625) 1939., *Ua*: Danske efterligninger of fremmed mønt fra nyere tid. National Museets Arbeidsmark. København, 1959. *L. E. Bruun*: Mont-og Medaille Samlung. 1928.

A nagybányai pénzverőház számadása (1666—1667)

Az itt közölt számadás fontos, alighanem egyedülálló emléke a nagybányai pénzverőház történetének. Részben azért, mert teljes terjedelmű dokumentum, alkalmas arra, hogy általa képet alkossunk magunknak az üzem egész tevékenységéről és személyzetéről; részben azért, mert olyan évekről nyújt tájékoztatást, amikor még nem zavarták meg a magyar történet nemsokára kibontakozó új korszakának, a kuruc szabadságharc korának eseményei. Egy fél-századon át, 1672-től 1711-ig a pénzverőház életében nincs nyugalom, nincs biztonság és állandóság; sorsa sűrűn változik, hol a császáriakat, hol a felkelőket szolgálja. Inspektorai is változnak, személyzete kicserélődik. S e válságos évtizedekben megváltozik annak a városnak történeti funkciója és társadalmi szerkezete is, amelynek falai között működött.

Már több mint harminc esztendeje annak, hogy megkezdtem a nagybányai pénzverőház e hosszú és nehéz korszakának tanulmányozását. Eredményei: tanulmányok sorozata e folyóirat lapjain, különösen a Rákóczi-szabadságharc esztendeire nézve, és egy forráskutatáson alapuló terjedelmes előadás a *Társulatban* azokról az évekről, amelyekben az első kurucok tartották hatalmukban, illetve ellenőrzésük alatt a várost, a bányákat és a monetáriumot. Meg kellett szakítanom a kutatást, mert nehéz esztendőket következtek az én életemben is. Érdeklődésem mégsem aludt el e nékem oly kedves téma iránt, bizonyosága e publikáció is.

A pénzverőház történetének kutatása akkor is folytatódott, amikor én már nem foglalkozhattam vele. Szász Károly értékes munkásságára gondolok. A *Közlönyben* megjelent és a további kutatás számára nélkülözhetetlen adalékai közül kiemelem most *Adatok a nagybányai pénzverőház alkalmazottairól (1660—1829)* című dolgozatát. Tisztelettel és hálával idézem fel ez alkalommal a körünkből korán eltávozott Szász Károly nemes alakját.

Publikációjában felbukkan néhány olyan alkalmazottja a monetáriának, akinek nevével az 1666—1667. évi számadásban is találkozunk. Ekkor még Procznér Bálint az üzem gondviselője. Mihály nevű fia a vasmetsző. Az elkövetkező évtizedekben gyakran szemünk elé kerül, amint a város közéletében és az üzem igazgatásában tevékenykedik. Szász az adatok hosszú sorát kutatta fel hosszú és tevékeny életéről. Ráakadunk Timár Mihály választómesterre, mint aki 1660 augusztus 25-én teszi le a hivatali esküt, akárcsak az a Martinus Storján, a számadás Sturian Mártona és Neubauer Dániel választó, akinek nevét a magyar számvevő Terebesi István Naupauer-nak írta. Szász István pénzverő Szász névsorában 1669-ben fordul elő, mint egyik tanú a verőházból ellopott ezüst ügyében; a másik Lichner (Litthner) György pénzverő, aki azonos személy a névsor 20. tétele alatt előforduló Pénzverő György-gyel. A két névsor összevetése azt mutatja, hogy a számadás sok eddig ismeretlen alkalmazott nevét őrizte meg.

Eredetijét az Országos Levéltár őrzi *Városi és Kamarai Iratok* című gyűjteményében.

Ab Anno 1666 Die 18 Decembris usque ad Annum 1667 Die 10 Martij, Az Választoknak, Pénzverőknek és Egyéb fele Műveseknek Első Angaria beli Fizetesek úgy mint intra Spatium 13 Septimanarum.

		Hét.	Fizetés.	
			Fl.	den.
Pénz verő Ház beliek.				
Procznér Bálint				
Gondviselő	Hétre	Fl. 4. „ —.	13.	52. —.
Terebesi István				
Rationista		Fl. 1. „ 50.	13.	19. 50.
Procznér Bálint				
Vardain		Fl. 3. „ —.	13.	39. —.
Procznér Mihály				
Vasmecző		Fl. 3. „ —.	13.	39. —.

Választók.

Timar Mihály						
Val. Mester	Hétre	Fl. 2. „ 25.	13.	29.	25.	
Samuel Fay		Fl. 2. „ —.	13.	26.	—.	
Daniel Naupauer		Fl. 1. „ 40.	13.	18.	20.	
Sturian Márton		Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.	

Pénzverők.

Szász István						
Penz. Mester	Hétre	Fl. 1. „ 85.	13.	24.	5.	
Tamas Maüerhold		Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.	
Lichtner György		Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.	
Kümüves Kristoff		Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.	
Gombkötő Mihály		Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.	
Lakatos Pál		Fl. 1. „ 75.	13.	22.	75.	
Mihály Kovács		Fl. 2. „ —.	3.	6.	—.	
Kocsis Márton		Fl. 1. „ 80.	13.	19.	50.	

Szén helyiek.

Orosz Miklos						
Szén Mester	Hétre	Fl. 1. „ 80.	13.	19.	50.	

Galiczkü főző Ház beliek.

Szasz Peter						
Mester	Hétre	Fl. 2. „ —.	13.	26.	—.	
Ittem Szász Peter		Fl. —. „ 25.				
László István		Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.	
Olah Andras		Fl. 1. „ 10.	13.	14.	30.	

Gencs Hajtás.

Csiszar Gergelly Hajtot Terhet No 127.						
Terhitül adván den. 3. Teszen				3.	31.	
Thomoz Banyabol attak No 1. Hajtas						
Galiczkü Genzet				20.	—.	

Sitfa Hajtas.

Csiszár Gergelly Hajtot No 262 Lac.						
Lactoratul den. 12 Teszen				31.	50.	
			Latus. Fl. 513.		6.	

Anno 1667 a Die 13 Martÿ usque ad Diem 18 Junÿ Ejusdem Anni, Az Választoknak, Pénzverőknek es Egyeb fele Müveseknek Második Angariabeli Fizetesek ugy mint Intra Spatium 13 Septimanarum.

			Hét.	Fizetés.		
				Fl.	den.	
Pénzverő Ház beliek.						
Proczner Balint						
Gondviselő	Hetre	Fl. 4. „ —.	13.	52.	—.	
Ittem Vardain	Hetre	Fl. 3. „ —.	13.	39.	—.	
Terebesi István						
Rationista		Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.	
Proczner Mihály						
Vasmetző		Fl. 3. „ —.	13.	39.	—.	
Választok.						
Timar Mihály						
V. Mester	Hetre	Fl. 2. „ 25.	13.	29.	25.	

Samuel Faÿ	Fl. 2. „ —.	13.	26.	—.
Daniel Naüpauer	Fl. 1. „ 40.	13.	18.	20.
Sturian Marton	Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.

Pénzverők.

Szász István				
P. Mester	hetre Fl. 1. „ 85.	13.	24.	5.
Tamas Maüerhold	Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.
Lichtner György	Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.
Kümüves Kristoff	Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.
Gombkötő Mihály	Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.
Lakatos Pál	Fl. 1. „ 75.	13.	22.	75.
János Kovác	Fl. 2. „ —.	5.	10.	—.
Kocsis Márton	Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.
Fazakas János adot be No 1000 Korsokat, egy Korsotul adván den. 9 Teszen		—.	9.	—.

Szenhellyiek.

Orosz Miklos				
Szen mester	Hetre Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.

Galiczkü főző ház beliek.

Szász Péter				
G. Mester	Hetre Fl. 2. „ —.	13.	26.	—.
László István	Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.
Thot Mihály	Fl. 1. „ 10.	13.	14.	30.

Sitfa Hajtás.

Csiszar Gergelly Hajtot No 175. Lact.				
Lactoratul adván den. 12. Teszen	—.	21.	—.	
Ittem Hajtot Lac. No 146.				
Lactoratul den. 10. Teszen	—.	14.	60.	

Genz Hajtas.

Csiszár Gergelly Hajtot Ter. No 70.				
Terhitül advan den. 3. Teszen	—.	2.	10.	
Thomoz Bányából attak No 1 Hajtás				
Galicz Kü Genzet	—.	20.	—.	
Leves Banyabol attak No 1. Hajtást	—.	20.	—.	

Istolly Müvesek.

Surboly Peter Dolgozot az Istolyban				
8 1/2 Lact. Lact. adván Fl. 2. Teszen	—.	17.	—.	

Latus Facit.

565. 45.

Anno 1667 a Die 12 Junÿ usque ad Diem 17 Septembris, Az Választóknak, Pénzverőknek és Egyéb fele Müveseknek Harmadik Angariabeli Fizetések Ugy mint Intra Spatium 13 Septi-manarum.

		Hét.	Fizetés.	
			Fl.	den.
	Pénzverő ház béliek.			
Proczner Balint				
Gondviselő.	Hétre Fl. 4. „ —.	13.	52.	—.
Ittem Vardain	Fl. 3. „ —.	13.	39.	—.
Terebesi István				
Rationista	Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.
Proczner Mihály				
Vasmetző	Fl. 3. „ —.	13.	39.	—.

Választók.

Timar Mihálly					
V. Mester	Hétre	Fl. 2. „ 25.	13.	29.	25.
Samuel Faÿ		Fl. 2. „ —.	13.	26.	—.
Daniel Naüpauer		Fl. 1. „ 40.	13.	18.	20.
Sturian Márton		Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.

Pénzverők.

Szász István					
P. Mester	Hétre	Fl. 1. „ 85.	13.	24.	5.
Tomas Maüerhold		Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.
Lietner György		Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.
Kümüves Kristoff		Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.
Gombkötő Mihály		Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.
Lakatos Pál		Fl. 1. „ 75.	13.	22.	75.
Mihály Kovács		Fl. 2. „ —.	4.	8.	—
Kocsis Marton		Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.
Fazakas János adot be No 100 Korsot,					
Korsoját pro den 9 Teszen			—.	9.	—

Szén helyviek.

Orosz Miklos					
S. Mester	Hétre	Fl. 1 „ 50.	13.	19.	50.

Galiczkü főző ház beliek.

Szász Peter					
G. Mester	Hétre	Fl. 2.	„ —.	2.	4. —.
Ittem	Hétre	Fl.—.	„ 25.	11.	2. 75.
László István		Fl. 1.	„ —.	2.	2. —.
Thót Mihály		Fl. 1.	„ 10.	2.	2. 20.

Istolly Müvesek.

Kereszturi János Tsinált fa művet No 8 Lac.			
Lact. pro den 200. Teszen	—.	16.	—.
Balatkai István Rakot No 81 Bokor Tőrőlyöket pro	—.	8.	50.
		450.	90.

Anno 1667 a Die Septembris usque ad Diem 17 Decembris. Az Választóknak, Pénzverőknek és Egyébfele Műveseknek Negyedik Angariabeli Fizetések, ugy mint Intra Spatium 13 Septimanarum.

			Hét.	Fizetés.	
				Fl.	den.
		Pénzverő ház beliek.			
Proczner Bálint					
Gondviselő	Hetre	Fl. 4. „ —.	13.	52.	—.
Ittem Vardain		Fl. 3. „ —.	13.	39.	—.
Terebesi István					
Rationista		Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.
Proczner Mihály		Fl. 3. „ —.	13.	39.	—.
		Választok.			
Timar Mihály					
V. Mester	Hetre	Fl. 2. „ 25.	13.	29.	25.
Samuel Fay		Fl. 2. „ —.	13.	26.	—.
Daniel Naüpauer		Fl. 1. „ 40.	13.	18.	20.
Sturian Marton		Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.

Penz verők.

Szász István					
P. Mester	Hétre	Fl. 1. „ 85.	13.	24.	5.
Tamas Maüerhold		Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.
Lietner György		Fl. 1. „ 70.	13.	22.	10.
Kümüves Kristoff		Fl. 1. „ 25.	13.	16.	25.
Gombkötő Mihály		Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.
Lakatos Pál		Fl. 1. „ 75.	13.	22.	75.
Mihály Kovács		Fl. 2. „ —.	4.	8.	—.
Kocsis Márton		Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.

Szen Hélyiek.

Orosz Miklos					
S. Mester	hetre	Fl. 1. „ 50.	13.	19.	50.

Galiczkü főző ház beliek.

Szász Peter					
G. Mester	Hétre	Fl. 2. „ —.	13.	13.	26.
László István		Fl. 1. „ —.	13.	13.	—.
Thót Mihály		Fl. 1. „ 10.	13.	14.	30.
Thomoz Bányából attak No 1 Hajtas					
Galiczkü Genzet			—.	20.	—.
Leves Bányából attak No 1/2 Hajtást			—.	10.	—.

Sitfa Hajtás.

Csiszár Gergelly Hajtot No 152 Lac.					
Lact. adván den. 12 Teszen			—.	18.	24.
Ittem Hajtot No 53 Lac.					
Lact. adván den. 10 Teszen			—.	5.	30.

Gencs Hajtás.

Csiszár Gergelly Hajtot No 90 Lo Terhet,					
Terh. advan den. 3 Teszen			—.	2.	70.

Latus Facit.	515.	99.
--------------	------	-----

Communis Expensa. Ao 1667.

		Fl.	den.
Die 7. Januar.	Egy Szánat vettem az Lovakhoz	—.	40.
Die 8. Febr.	Az Tsükert, melyek az Galiczkü Háznál vadnak fizetem	1.	35.
Die 12 Febr.	Öt sin Vasakat vöttem	1.	—.
Eodem Die	Az kerekesnek, hogy 6 kerekeket meg falazot fizetem	2.	90.
Die 14 Febr.	Vöttem Szücz Andrastól 22 font viaszat, fontya pro den 25, teszen	9.	90.
Die 15 Febr.	Az Galiczkü főző Üstirt fizetem, hogy masodszor megh öntötik	4.	—.
Die 17 Martý	Felső Bányáról vöttem fel mása Onat	6.	50.
Die 15 Maý	Vöttem Mása Atzélt	34.	—.
Ittem	Egy Mása Gletet is vöttem	8.	—.
Eodem Die	Egy Szeker Rudért, és két Tengelyért Fizetem	2.	35.
Eodem Die	Az Sütőknek No 14 Veka Korpát fizetem, Vekajat pro den. 50 Teszen	7.	—.
Die 3 Maý	Helling Jánosnak 40 Sin Vasakért Fizetem	10.	80.
Die 1 Juný	Felső Bányáról Hozatam 1/2 Mása Onat, es 1 Mása Gletet	14.	50.
Die 9 Juný	10200 Sendelyt vöttem, százát pro den. 33 Tészen	33.	66.
Die 18 Ditto	Az Sütőknek 10 Veka Korpáért fizetem	5.	—.
Die 21. Juný	Az Kerekesnek aprolek Dobozert fizetem	1.	72.
	Az Választoknak Hamura attam	—.	45.
Die Eodem	Vöttem 4500 Sendelly szeget	3.	—.
Ittem.	Vöttem No 2600 Sendelyt	8.	58.

Die 1 Julj.	Hogy 6 Saletromos Hordokot az Kádar megh kötöt fizetem	1.	24.
Die 11 Julj.	Czimermany Jánosnak, és Cz: Györgynek fizetem 10000	10.	—.
Ittem.	Sendelynek fel hejjazasaért	—.	90.
Eodem Die.	Szegh Egyengetisirt fizetem	4.	12.
Die 15 Julj.	6200 Sendely Szegért fizetem, 1500 Fl. 1. Teszen	1.	75.
Die 16.	Vöttem 1050 Letz szeget, 6 pro den. 1. Teszen	4.	25.
Die 25.	Egy Tsatornát vöttem, az pénz verő házhoz	6.	93.
Eodem Die.	Az Galiczkü főző házhoz 2100 Sendelyt vöttem	6.	—.
Ittem.	9000 Sendelly szeget vöttem, 1500 pro Fl. 1. Teszen	1.	50.
Die 6 Aug.	No 2000 Sendely szeget	—.	75.
Die 16 Aug.	Vöttem 6 Iceze Bor követ, Icezet pro den. 15. Teszen	8.	—.
Die 18 Aug.	Az Választáshoz Egy mása Gletet hoztam	—.	60.
Die 22. Aug.	Az Valcz farago szekirt, hogy megh Tsinaltak fizetem	3.	76.
Odem Die.	47 Sing Vászmat vöttem, singit pro den 8 Teszen	2.	60.
Die 1 7br.	Czimermany Györgynek fizetem, No 2600 Sendelynek fel hejjazasaért	3.	60.
Eodem Die.	Istvan Deaknak 6 veka Korpáért fizetem, Vekajaert pro den. 60. Teszen	3.	60.
Eodem Die.	Szekelly Janosnak pénz verő háznál levő Kut Gatgyaért fizettem	3.	—.
Ittem.	Az Krecznek fel Müveléseirt fizetem	4.	50.
Ittem.	Az megh Tebeliseirt a Felső Banya Varosnak fizetem	2.	—.
Die 3 7br.	Az Trebelonek, és az Jonzárnak fizetem	2.	25.
	Hogy Onat attanak Hozzaja 20 fontot	1.	80.
	Vöttem No 123 font Fadgyat, fontyát pro den. 7. Teszen	8.	61.
	Latus.	233.	57.
Die 16 7br.	Vöttem No 1000 Teglát, Százát pro den. 50 Teszen	5.	—.
Die 18 7br.	Kudar Lőrincztül vöttem 63 Iceze Borkövet Icezet pro den. 15.	9.	45.
Die 8tohr.	Szekelly Janosnak Egy Tsatorna fel vonasért fizetem	2.	40.
Die 12 8tohr	Az Saletrom Ereszto Kadért fizetem, hogy megh kötöték	—.	36.
Die 2 9br.	Az Kerekesnek Egy Rudért, és egy Tengelyért, és két kerekért	3.	25.
Die 7 9br.	Hozattam az választó házhoz 1/2 masa Onat	6.	50.
	És fel Mása Gletet	4.	—.
Die 14 9br.	Az Választo Házhoz vöttem két Szitát	—.	75.
Die 15 9br.	Orosz Andrasnak 2100 Sendelynek fel Hejjazasaért fizetem	2.	10.
Die 21 9br.	Az Sütőknek 14 Veka korpaért fizetem Vekajat pro den. 60.	8.	40.
Ittem.	2 1/2 Iceze Len magh Olajat vöttem	—.	75.
Die 1 Xbr.	Az valasztoknak Hamura attam	—.	60.
Eodem Die.	Az Kuthoz egy Vederért fizetem	—.	18.
Ittem.	Szeker Kast vöttem	—.	36.
Die 23 Xbr.	Marton és János Vajdától 10000 Sendelly szeget vöttem, 2000 pro Fi. 1. teszen	5.	—.
Die 25 Xbr.	Az pénzverő ház sükségire vöttem No 100 Gyertyát	1.	—.
		50.	10.

Anno 1667 a Die 1 Junj usque ad Diem 28 Decembris, Löttenek Négy Választasok, melly Négy Valasztásban az mennyi Aranyas Ezüst, és Fejér Ezüst, Fejer pagamentel edgyütt az eő Felsége választó és pénzverő Házához az Administransok be Hoztanak, És mennyi finum Arany választodot, mennyi Vert Arany s Taller, Lött Rend szerint az mint következik.

Summa az választani velő Ezüst Aranyával együtt nyom	G	1279.	p	10.
Választodot finum Arany belőlle	G	52.	p	34 1/2.
Az Administransok vöttenek finumul Aranyat	G	—.	p	14.
Az öszve olvasztásban apadot	G	—.	p	6 1/2.
Az Vardainak probának attam	G	—.	p	2.
Ezeket ki tudván marad Ligálni való Arany	G	52.	p	12.
Adot az Vardain Ligát hozzá	G	—.	p	24.

Summa attam az pénzverőknek kezekben Ligával együtt Aranyat	G	52.	p 27.
Apadot olvasztásban és fel verisben	G	—.	p 9.
Löttek Arany Forintok in Summa No 3730 3/4.			
Summa az választani való Ezüst Aranyával együtt nyom	G	1279.	p 10.
Választodot finum Arany belőlle	G	52.	p 34 1/2.
Ezt ki tudván marad Ezüst, melyet az Választoknak be kell adni	G	1226.	p 23 1/2.
Attak kezemben Gránált Ezüstöt	G	1215.	p 24 1/2.
Marattak adost, mely az után az Kreczből ki jött	G	10.	p 47.
Az Administransok vöttek ki finumul Ezüstöt	G	2.	p 11.
Az Vardainnak próbának attam	G	—.	p 6.
Ezeket ti tudván marad Ligálni való Ezüst	G	1213.	p 4 1/2.
Ezt az Ezüstöt az Vardain megh próbálván adot hozá Fejer Ezüstöt, Fejer			
Pagamentot, es Ligával együtt, melyet az pénzverőknek kezekben attam	G	1461.	p 31 1/2.
in Summa nyomot			
Summa attak kezemben az pénzverők vert Tallerokat, melyek nyom-	G	1446.	p 17 1/2.
tanak	G	15.	p 14.
Apadot Olvasztásban, Fejítésben es Fel Verisben			
Löttek vert Tallerok in Summa No 12293 3/4.			
Példázo bér jött be Az Aranytól és Tallértól	Fl.	72.	p 5.

Anno 1667 a Die Juny, usque ad Diem 28 Decembris, Az mennyi Aranyokat, Tallérokat, és Fél pénzt, az Administransoknak ki kellet Fizetnem, Rend szerint így következik.

Summa Fizetem ki az Administransoknak Aranyakat	No	3580.
Ezt ki tudván, marad eő Fölseginék Arany	No	150 3/4
Summa Tallerokat is fizetem ki az Administransoknak	No	10077 1/4
Ezt ki tudván marad eő Fölseginék Taller	No	2216 1/2
Az Aranyat két Tallerban komputálván Teszen Tallert	No	301 1/2
Summa summarum marad eő Felseginék Taller, az Aranyal együtt	No	2517 3/4
Az Aranyhoz, Tallérhoz Erogalodot fel fel pinz	Fl	23 den. 8.
Ebből Fizetem Megh az Miveseknek, Négy Angaria béli fizetéseket,	No	1076 Fl. 1
melyre Erogalodot Taller	No	123 Den. 98.
Communis Expensára Erogalodot Taller		
Ezeket ki tudván eő Felseginék Taller, az Aranyal és az Kretznek	No	1435
Aranyával Tallérával edgyütt in Summa		

Esze Tamás

Kecskemét város köröztvényei a bankócédulák ügyében (1797—1806)

Az 1703—1711. évek közötti Rákóczi-szabadságharc,¹ az 1716—18. évi török,² valamint az 1733—35. évi lengyel háború a monarchia pénzügyi erejét teljesen kimerítette.³ Ezzel a háborúk lényegében előkészítették a fizető erővel felruházott és már megelőzően forgalomképesé tett értékpapírok bevezetését.⁴ Az ún. hétéves háború (1756—63) idején⁵ fellépő pénzhány megoldására 1761-ben a Wiener Stadtbank⁶ kamatozó, kényszerárfolyam nélküli kötvényeket bocsátott ki, de már 1762. július 1-től kamatmentes államjegyeket hoztak forgalomba 5, 10, 25, 50 és 100 forintos címletekben.⁷ A nehéz pénzügyi helyzet szorongató hatása alatt megtörtént a második kibocsátás is, ugyancsak Mária Terézia uralkodása alatt. 1771-ben újabb 12 millió bankócédulát adtak ki azzal a változtatással, hogy itt már 500 és 1000 forintos címletek is szerepeltek.⁸ A harmadik kibocsátás II. József uralkodása alatt 1784-ben történt. A rugója főleg az volt, hogy a császár reformtervei meglehetősen nagy összegeket igényeltek és emésztettek fel;⁹ ezzel szemben az újjászervezett adórendszer az előre tervezett összegeket nem eredményezte.¹⁰ Az 1785-ben kelt pátenz 20 millió forintban állapította meg összegüket és egyúttal — ez az alább közlésre kerülő dokumentumok megértése miatt fontos számunkra — 13 millió forintnak megfelelő régi bankó bevonását rendelte el. Az 1796-os negyedik kibocsátás után a jegyek beváltása már nehézségekkel járt. A jegyek kurzusa éppen ezért, a fémpénzhez viszonyítva a következőképpen alakult:¹¹

¹ A jelenlegi anyagközléshez — úgy érzem — néhány megjegyzést kell fűznöm előljáróban. Közismert tény, hogy hazai papírpénzeink története meglehetősen mostohán kezelt része volt pénztörténeti kutatásainknak. Változás e téren csak az utóbbi évtizedben következett be. (Kupa Mihály és Ambrus Béla munkájára, közleményeire gondolunk elsősorban.) Éppen ezért tartjuk szükségesnek és fontosnak a munka jelenlegi stádiumában a fellelhető források összegyűjtését és közlését. Magam a kecskeméti levéltár anyagát néztem át ilyen szempontból és a munkát folytatni kívánom. Jól tudom, hogy a politikai történet ismerete nélkül a pénztörténet sem érthető meg maradéktalanul, jelenlegi közleményemben mégis elhanyagoltam ezt s csak a korszakra vonatkozó irodalomra utalok, ahol az érdeklődők megtalálhatják a további útbaigazítást. A meglehetősen nagy irodalomról a gazdaságtörténeti vonatkozásúakat idézem elsősorban. — A Rákóczi-szabadságharc pénztörténetére *Kerekes György*: II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának gazdasági megvilágítása. Budapest 1955. — *Esze Tamás*: A kolozsvári pénzverőház II. Rákóczi Ferenc korában. Num. Közl. 1942. 35—39. — *Thaly Kálmán*: Éremtani adalék a rézpolturák és libertások ércanyagához. Századok 1881. 776. — *Huszár Lajos*: A kuruckor érmészete. Rákóczi Emlékkönyv. Budapest 1937. I.

² *J. Odenthal*: Österreichs Türkenkrieg 1716—1718. Düsseldorf 1939. — *D. Pavlovics*: Finanzije i privreda za vreme austriske vladavine u Srbiji, 1718—1739. Glas LXIV. 1903. 1—74.

³ *S. Becker*: Das österreichische Münzwesen, 1524—1838. Wien 1838. — *M. Reinitz*: Das österreichische Staatsschuldenwesen von seinen Anfängen bis zur Jetztzeit. München—Leipzig 1913.

⁴ *Kupa Mihály*: A papírpénz előfutárai a monarchiában 1703—1759. In: Kétszázéves a hazai papírpénz. Budapest, 1960. 13—17.

⁵ *F. Strieder*: Kritische Forschungen der österreichischen Politik. Leipzig 1906. — *A. v. Arneth*: Maria Theresia und der Siebenjährige Krieg, 1756—1763. Wien 1875. — *N. M. Korodkova*: Szemiljetnyaja vojna. Moszkva 1948.

⁶ A név megtévesztő. 1705-ben ugyanis a Lipót császár alapította Banco del Giro megbukott és azt császári parancsra szabályszerű hitelintézeté alakították át és Bécs város kapta meg előző jogait (kölesönöket szerzett az államnak, annak adósságait fizette stb.). Lényegében tehát az állami bank szerepét töltötte be, s ennek következtében a kibocsátásra kerülő bankók Wiener Stadt Banco névvel kerültek forgalomba. *Kérészi Zoltán*: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Budapest 1916. 131—142. — *Pach Zsigmond Pál*: Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon. Budapest 1952. 149.

⁷ *Kupa Mihály—Ambrus Béla*: Magyarország papírpénzei. Budapest 1963. 15—16.

⁸ *Faragó Miksa*: A mi bankjegyeink. Num. Közl. 1909. 106.

⁹ *W. Bruckner*: Die Reformen Kaiser Josefs II. Jena 1867. — *Marczali Henrik*: Magyarország II. József korában. Budapest 1882—1888. — *A. Wolf*: Geschichtliche Bilder aus Österreich. Wien 1880. 244—311. A pénzügyek vezetésében fő szerepet játszó gr. Hatzfeld és gr. Zinzendorf Károly szerepére bő forrásanyag.

¹⁰ *Marczali Henrik*: Magyarország adórendszere 1780-ban. Budapesti Szemle 1881. 370—387. — *Braun Róbert*: II. József közgazdasági reformeszméi. Arad 1900.

¹¹ *Büky József*: Ausztria papírpénzkibocsátásának története a XVIII. század közepétől 1850-ig. Budapest 1937. 47.

1796	végén a forgalom	46 millió, kurzusa	100 1/4%
1799	„ „	141 „ „	107%
1802	„ „	337 „ „	120%
1806	„ „	450 „ „	175%
1809. július	„ „	651 „ „	315%
1810. június	„ „	942 „ „	395%
1811. március	„ „	1061 „ „	833%

A napóleoni háború idején beállott mezőgazdasági konjunktúra nagy pénztömeget halmozott fel Magyarországon — papírban.¹² A devalváció, amely egyötödére szállította le a bankjegyek értékét, nem hozott megoldást.¹³ A kibocsátott váltócédula (Einlösungsschein) értéke már megjelenésekor csökkent, és szokatlan drágulás vette kezdetét.¹⁴ Ez nem is csodálható, hiszen a váltócédula sem volt ezüstre beváltható. Két évvel a devalváció után pedig Ferenc újabb papírpénz-inflációba bocsátkozott, hogy a felszabadító hadjárat költségeit fedezze.¹⁵

Mindez azonban túl esik már a bemutatandó rendelkezések időhatárán, s számunkra mindössze az a lényeges, hogy az 1797—1806 közötti időben mintegy negyedét veszítette értékéből a bankcédula. Érthető tehát, hogy megyei és városi hatóságaink kinos érdeklődéssel figyeltek minden pénzt érdeklő királyi rendelkezést és azt siettek — saját érdekükről lévén szó — igen gyorsan közhírré tenni. A pátensek továbbítására Kecskemét városának érdemes tanácsa lovas futárszolgálatát vette igénybe. A nagyobb nyomaték kedvéért és a lebonyolítás zökkenőmentességének érdekében, külön currens készült a nyomtatott szövegek mellé. Ezeket, esetleges viták és félremagyarázások elkerülése végett, kiküldés előtt lemásolták és megőrizték.¹⁶ Kecskemét város levéltárosa ezeket szerencsére a későbbiek során sem selejtezte ki, amint ez más városokban történt,¹⁷ és így kerülhetnek jelenleg bemutatásra. A szövegek közlésénél kronologikus sorrendben haladunk s betűhússágre törekszünk.

A dokumentumok önmagukért beszélnek, keletkezési körülményeiket az előbbieken igyekeztünk körvonalazni. A hivatkozásokat, csak más források ismeretével érthető és magyarázható részleteket a jegyzetek hivatottak feloldani.

1797. 2^a Január

Tettes Nes Pest Vármegyének rendkívül való Currense.

Eő Királyi Felsége Magas Httó Tanattsának¹⁸ e folyó Esztendei December 13^{ik} Napjárul 26450^{ik} szám alatt költ rendelése mellett ki adott Pátensében azt méltoztatik kegyessen rendelni, hogy a régi Bankó Czedulák Ujjakért, vagy Pénzért a bent meg nevezett Cassáknál jövő Februariusnak utolsó napjáig annál bizonyosabban fel váltassanak, holott ezen idézés eltellese után azok semminémű fizettésekben többé nem fognak elvételni: Melly kegyes rendelését Ő Felségének egyébb aránt hogy az elől járók bővebben meg érthessék, egyszersmind pedig a lakosok között is történhető károk megelőzése végett idején korán közönségessé tehessék a megírt Patensnek egy Exemplárja Magyar Fordításban emellé foglalva minden város és Helység számára kiadattatik, olly kötelezéssel, hogy azt a Helyben lakó Földes Uraságokkal és azok Tisztjeivel is közölni tartozzanak. Kiadta Szentkirályi László V Notarius¹⁹ m. p.

¹² J. v. Hauer: Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen. Wien 1848. — A. Wagner: Zur Geschichte und Kritik der österreichischen Bankozettel periode. Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1861. 577—637, 1863. 392—488. — Th. Rode: Papiergeld in Österreich. Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien. 1907. 185—889. — J. Raudnitz: Das österreichische Staatspapiergeld und die privilegierte Nationalbank. Wien, 1917.

¹³ P. Stiassny: Der österreichische Staatsbankrott von 1811. Wien—Leipzig 1912. — V. Hoffmann: Die Devalvierung des österreichischen Papiergeldes im Jahre 1811. München—Leipzig 1923. — Johanna Kraft: Die Finanzreform des Grafen Wallis und der Staatsbankrott von 1811. Graz 1927.

¹⁴ Domanovszky Sándor: József nádor iratai. Budapest 1935. IV. 112.

¹⁵ E. Fischer: Der Staatsbankrott von 1816 und die Sanierung der österreichischen Finanzen nach den napoleonischen Kriegen. Zeitschrift für Sozialpolitik und Verwaltung. 1924. 252—317. — K. v. Lederer: Die privil. österr. Nationalbank, ihre Gründung, ihre Entwicklung und ihr Wirken. Wien 1847. — Varga Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Budapest, 1896. — Zempléni Imre: Wirtschafts- und Finanzgeschichtliches zur Bankozettelperiode in Ungarn. Ungarische Jahrbücher 1928. 17—112. — Pach Zsigmond Pál: Szempontok az eredeti tőkefelhalmozás vizsgálatához Magyarországon. Századok 1948. 19—59., 1949. 106—145.

¹⁶ Kecskeméti Állami Levéltár — Kecskemét város levéltára. Currensek. A körözüvények nagy foliókötetekbe vannak kronologikus sorrendben bemásolva. Visszakeresésük úgy oldható meg, hogy az időrend szerint keressük az iratot. A közlésre kerülő okmányoknál ezentúl KÁL. jelzet után a keltezést adjuk csak meg. — A nagybecsű anyagra dr. Balanyi Béla hívta fel figyelmünket. Fogadja érte hálás köszönetünket.

¹⁷ A szegedi Múzeum pl. úgy jutott a régi bankcédulák másolataihoz, hogy a városi levéltár selejtezett iratai mellől kitépték azokat. Tömörkény István: Papírpénzek a szegedi múzeumban. Num. Közl. 1906. 142—145.

¹⁸ Htto Tanatts = helytartótanács.

¹⁹ Vicenotarius.

Hogy az Előljárók az új Bankó Czeduláknak valóságos formáját annál tökéletesebben megkülönböztethessék, azoknak egy nyomtatványa ezen Currens mellé foglaltatott.²⁰

1797. iki 14. Febr.

Tettes Nemes Pest Vármegyének 797-iki Esztendei Jan. 16.

Napján tartott Köz Gyűléséből költt Currense.

Az Új Bankó Czedulák s Azoknak a folyó esztendei Febr. utolsó napjáig a régiekkel leendő fel váltása felől határozottatott Terminus éránt költt Kegyelmes Királyi Rendelés, mellyben egyszersmind az is ki volt téve, hogy ha valaki a jelentett Február végéig Régi Bankó Czeduláit Pénzel, vagy Újjabbal fel nem váltatna, amazok Nem fognak többé semmi némű fizetésben és séhol is bé'vétetni publicáltatott már a Helységek között. Hogy tehát a Rendelés nem tudása éránt senkinek kára ne történnyen parancsoltatik a Helységek előljáróinak, hogy a Nép előtt mind az említett rendelést, mind pedig ezen Currentalist Innepnapokon a Templomok előtt több ízben publicallyák, s azoknak a kik ne talántan nem értenék magyarázzák.²¹

A Meckólanumi 18. Xroatat érő Lyraknak a Királyi Cassákban való fel váltásának ideje a múltt Julius utolsó napjára lévén ennek előtte meg határozva, ezen terminus ditsőségessen Uralkodó felséges Urunk által a folyó Esztendő végéig extendáltatott.

A régi Bankó Czedulák fel váltásának ideje az elmúltt Augustus holnap végéig lévén az előbb már ki hirdetett Rendelés által meg határozva, Felséges Urunk ezen Terminust is a tovább való rendelésig Ki terjeszteti, hogy az efféle régi Bankó Czedulák, az ugynevezett Bankó Czedulák Cassájának ujjakkal fel cseréltessenek, Kegyelmissen megengedni méltoztatott.²²

1800. 30. November érkezett Currens.

Tekéntetes N. Pest vármegyének 800 Esztendő november 11kén tartott köz gyűléséből költ Currens Dicsőségessen Uralkodó Felséges Urunk az eddig folyamatba volt s nagyobb részént meg kopott, és elron-gyolott Béts várossa Bankó Czedulai helyet új megjobbítatott tökéletessebb tartossabb, és a' hamisítást sokkal nehezebbé tevő s ide kapcsolt formára tsénált bancó czedulákat készíteni az ekkoráig folyamatba voltak, az reánk következő 1801^{ik} eszt. Szt Ivány Havának vagy Junius Holnapnak utolsó napjáig egy áttallába beszédetni, s az újonnan elkészítettekkel feleserélni rendelte s ebbéli atyai szándékának nyilván-ságosítására az itt rekesztett s több nyellveken készült Patentalisokat készítette.

Kötelességül hagyatik tehát mind a Megyei MVárosoknak²³ s Helységek Notariusainak, hogy az említett Patentalisok közül, az ollyas Nyelven lévőt, melly a Helységekbe közönségessen és leg inkább élnek (ha az illető Sz. Biró²⁴ irtól nyomtatásba ki nem kaphatná) hiba nélkül lé írván, azt az Innep vagy vásár-napokon az Isten Tisztelettről Ki jövő s meg állitatott nép előtt, hogy senkinek is a régi banco Czedulák meg tartásából valamely Kára nekövetkezzen nem tsak egy hanem több ízben is hallható és érthető szavakkal publicálják s azoknak akik nétalántan a nyelven nem egészen jól értenék, más nyelven is megmagyarázzák.²⁵

Az 1800. Esztendőnek Julius Holnapnak 15^{kén} költ Bankó Czedulák éránt való Patentalis 9^{ik} §-ban az 1796-ik Esztendőben, Augustusnak első napján, készített s folyamatban lévő Bankó czedulák bé tserélés-eknek s felváltásoknak ideje, ezen foljo esztendőnek Junius Havának Utolsó Napjára határozottatott vala ugyan meg:

Mivel Mind azon által, fontolora vettük mi aszt, hogy mind a mi Austriai Örökös Tartományainkban, az eddig tartott, háborus környüállások miatt, mind pedig Magyar Országban némely Vármegyéknek, az oda való Bankó Kassáknak távol létek miatt²⁶ sok régi Bankó czedulák, tulajdonosinak, talán nem volt modjok s idejek, ezeknek fel tserélésekre. Kivántuk, A. O.²⁷ ezen bé tserélés idejét illetén formán, meg hosszabbítani, hogy ez e féle, régi Bankóczedulák betsi, a magános Emberek köszt való adásokban s vevésekben, ezen foljo Esztendőnek September Hónapnak első Napjától, meg szűnnyön s el sé vetessenek az e végre rendeltetett Bankóczedulák Kassáiban pedig még továbbá is az egész október Honapnak utolsó Napjáig e. f. esztendőben, szintén mint az ujdontan Újj Bankóczedulák, bé vetessenek, i. fel váltassanak, és minden közönséges, akármi névvel nevezendő kasszák által, minden féle Adó s Vásárlás, fizetése alkalmatosságával a raitok lévő Betsek szerint kész pénz gyanánt el vetessenek:

De ellenben, ezen utolsó, s untig elég hosszú Terminus után, ezen többször említett régi, 1796^{beli} Bankóczedulák még a közönséges Kasszákba, sém fognak sé fizetés gyanánt elvétetni, sé pedig ujj Bankó Teóduállakkal, fel tseréltetni.

Költ a mi Fő Lakó Városunkban Bétsben Májusnak 15^{kén} 1801^{dik} Esztendőben, Romai Uralkodá-sunknak 9^{ik}, Örökös órszáglásunknak pedig 10^{ik} Esztendejében.

Ferentz

Grof Lazánzski Prokopius,

a Királyi Cseh Kantzelláriának Fő az Austriai Értz Hertzeginek pedig első Kanczellariussa

Ó Császi Királyi Felsege
tulaidon Parantsolattyara
Báró Hann Léopold.²⁸

²⁰ KÁL. 1797. január 2.

²¹ KÁL. 1797. február 14.

²² KÁL. 1797. augusztus 4.

²³ Mezőváros.

²⁴ Szolgabíró.

²⁵ KÁL. 1800. november 30.

²⁶ A beváltóhely valóban kevés volt, mintegy negyven kamarai, vagyis harmincad-, só- és uradalmi pénztár állott rendelkezésre. O. L. Cam. Hung. Cred. Comm. 1773: 1, 1774: 46, 1778: 75. Utóbb tudatosan törekedtek a fiókpénztárak szaporítására. Herzog József: A m. kir. hitelpénztár megszervezése és működése Mária Terézia korában. Századok 1925. 160—177., 264—278.

²⁷ A. o. = Annak okáért.

²⁸ KÁL. 1800. május 29. Eredetileg nyomtatvány lehetett (erre mutat záradéka is), de olyan kevés példányban készülhetett, hogy Kecskemét tanácsa nem kapott belőle, így kénytelenek voltak kézzel le-másolni. Ritkaságáért tartottuk közlésre érdemesnek.

Kelt 15 Maj 1801. Ki atta Ónodi Sig. Feo Not.²⁹

Ő Felségének nyomtatásban ki adott kegyelmes rendelése az eránt, hogy a régi bankó czédulák betsi a magános emberek között való adásban s vevésben a folyó eszt. September Honapnak első napjátul fogva meg szünjön s el se vétessenek, az Bankó Czédulák Kasszaiban pedig e folyó eszt. Octobernek utolsó napjaig bé vétessenek és felváltassanak és mindenféle közönséges, akarmi névvel nevezendő Kaszszak által el vétessenek. De ellenben ezen utolsó s még elég hosszú terminus után az említett régi bankó czédulák még a közönséges Kaszszakba sem fognak se fizetés gyanánt el vétetni, se pedig új bankó czédulákkal fel tseréltetni.³⁰

A lehető használás végett közhirül boesájtatik hogy a régi bankó czédulák felváltására a Rozsombergi és Eszéki Só tisztség Cassáin kívül minden egyéb Cameralis Só házak Cassai elegendő mennyiségű újbankó czédulákkal provideálva légyenek, Sőt az említett két Só tisztség Cassainak is hova elébb elegendő új bankó czédulák fognak leküldetni.³¹

Azon fehér 6 és 24 krajczárosok, melyek folamotya mult esztendő Decembernek utolsó Napjaig volt ell rendelve, hogy még e foló 1802dik Esztendei Januariusnak utolsó Napjaig mind Contribucionalis mind pedig egyéb minden publica Cassakba elvétessenek Eő felsége kegyelmessen meg engedni meltoztatott, Mely kegyelmes rendelés az Helségek Biráji és elől jároinak avégre adatik tudtokra hogy ha lakos Társainál még ollas monéta találkozna, azt azok károk el mellőzésire, rendszerent való hirdetés mellet bészédjék és akár mely publica Cassába adják be s eszerént valtsák fell. Sig. Irsa 8 Jan 1802.

Szabo János FőszBiró.³¹

1802 ik 21a Érkezett.

Felségesen uralkodó Fejedelmünk a régi avagy az 1796^{ik} Esztendei bankó czédulák bé szedését s az illető bankó Cassáknál lehető feltserelését méltoztatta újonnan a f. esztendei Mai Holnapnak utoljái kegyelmessen meg engedni s parantsolni. Mely kegyelmes rendelése a Tekint. Ns. Vgyének e f. Esztendei Január Holnapban tartott Kiss Gyűléséből olly meghagyással vettem, hogy minden Járásom béli Városokat és helységeket személyesen bé járván a még az adózó népnél tanálkozó régi vagy is 1796 esztendei bankó Czédulákat ujjakkal válassam fel, a nem adó fizetőknél találkozó városból pedig a tulajdonosoknak reversalist adván azokat ugyan a tulajdonosoknak beküldendő de magoknál a feltserelésig meg tartandó abbéli consignatiojukkal kitől mennyit és mennyi értőt vettem által, Az illető bancó Cassánál leendő felserelés végett Fizesse bé.

Ezen kegyelmes rendelést a helységek Birái, elől Járói személyesen kihirdetvén tegyenek egyszersmind olly rendelést, hogy ha valamelyik lakos társoknál még olly régi banco czédulák találkoznának azok eránt azonnal az elüljáróknál jelentés tétessen, hogy így az én meg jelenésem (aki indulásomat Circ. 10 Márc. tészem) tsupán a felváltásra vagy által vevésre lehessen Sig. Nyáregyháza 8 Feb. 1802. Hangyási Dávid Par percept. exped. 22. Febr.³³

1803. 16 Mai Estve Érkezett Currens.

Császári Királyi Eő Felsége az eddig folyamatban lévő 50 Ft-os Bankó Czéduláknak folyamattýára az ide rekesztett Kegyelmes Patens Szerént tsupán Junius Holnapnak utolsó napjaig méltoztatott határozni.

Comittáltatik tehát minden Mező Varos és Helységek biráinak, hogy Ezen Kegyelmes Patensnek többszöri ki hirdetése után az említett Bankó Czédulákat bé Szedni és midőn annak által vétele végett Járásbéli Part. Perceptor Ur meg jelen, hogy azokat bé váltani lehessen, azokat penes Consignationem tisztelet Part. Perceptor Urnak adják által.

Ezen Patenst és Currenst a többszöri hirdetésen kívül a Birák mutassák bé a Földes Uraimék, és azok Tisztviselőinek, valamint szinte egyéb köztök lakos Nemes Urakkal is közöllyék, a szükséges tudomány és hozzá alkalmaztatás végett. Sig. Irsa. Die 15. Maji. 1803. Szabo János fősz. Biró. Expedi 17^a Januari ad Alpár.³⁴

1803 nk 24. May érkezett Currens.

Ő Császári s Királyi Főlsége a folyó holnapnak 7-iken Nemes Vgyénkhöz érkezett kegyelmes pátense által az 50 ftos bancó czédulák eránt olly parancsolatot méltoztatott kegyelmessen ki adni, hogy azok csupán a f. Esztendő most következő Junius Holnapnak utoljái legyenek folamotya amint azt az ide Sub. f. zárt kegyelmes patentalis levélnek valóságos mássábul láthatni. Mely kegyelmes parantsolatot közlöm hivatalosan az előljárókkal. Olly végre, hogy azt a lakosok között kihirdetvén őket a Nálók találkozó 50 ftos Bankó Czéduláknak az illető Cassáknál a meghatározott üdő alatt leendő felváltásokra többszöri hirdetés által is utasítsák, legyenek az Elöljárók különös figyelemmel az együgyűbbek eránt, ne hogy vagy az iten vett parantsolatot nem értvén vagy a fel váltás módját nem tudván kárt valjanak, akikre Néze én is ki adott Instructióm Szerént a következő Junius holnapnak 15^{ik} Napján kezdvén és ha még akkor is valakinél a jelen volt 50 ftos bankókból találkoznék, azokat reversalisom mellett tsak ugyan az illető Bankó Cassánál leendő fel tserelés végett által veszem. Sig. Nyáregyháza, 16ik May 1803. Hangyási Dávid mp Part. Perceptor.³⁵

²⁹ Fő Nótárius.

³⁰ KÁL. 1801. május 15.

³¹ KÁL. 1801. szeptember 1.

³² Irsa helység Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. Innen vette a főszolgabíró is előnévét: Irsai Szabó. KÁL. 1802. január 8.

³³ KÁL. 1802. február 22. Partikuláris perceptor.

³⁴ KÁL. 1803. május 15. — Tehát Alpár felé indította a főszolgabíró Irsáról a körözünyet.

³⁵ KÁL. 1803. május 24.

Anno 1805 ik 29 Jan. érkezett Currens.

Tettes Ns Pest Vgyének 1805ik Eszt. Januar 11kén Pesten tartatott Kiss Gyűlésben költ Currens. A Fő Méltóságú M. K. Htó Tanács rendelése következtetésében, kinek kinek tudtára adatik, hogy ő Cs. K. Felsege mind azon régi Banco Céduláknak, melyek az 1796. 1784 és 1771^{ik} Esztendőkből folyamaton kívül tétetvén beszédni, parancsoltattak, Mind az 1800ik Esz. Cassált 50 ftos Bancoknak a múlt 1804ik Eszt. December 28-ik napjától kezdve, négy holnapok alatt lehető beadattásokat kegyelmessen megengedni méltóztatott. Mellre nézve figyelmessekké tétetnek Mindenek, hogy az említett négy holnapi Terminus alatt, a már folymotban Nem lévő régi és 50 ftos Bancó Cédulákat hogy azoknak Nálók maradásával, meg ne károsíttassanak beadni el ne mulaszták. Kiadta Friebsasz József V. Not.³⁶

1805 ik 7. december érkezett Currens.

Tettes Nemes Pest Vármegyének 1805. Eszt. Nov. 23ik Pesten tartatott köz Gyűléséből költ Currense. Nándor Ispán EöK. Hertzegségének értésére esvén, hogy némelly Megyébeli kereskedők, Mesteremberek, és a mindenféle élelemre valóknak árulói a Banco Cédulák elvevésétől Magokat vonogatnák, vagy ha azokat el vennék is pengő pénzzel azokból ki adni egyáltalában Nem akarnának.

Minthogy már világosságra jött volna hogy ezen ártalmas akaratosság korántsem a pengő pénz Szükétül, hanem egyenesen a zsidóknak és más efféle uzsorásoknak, (kik a pengő, ezüst, és részpenzt ráadással szedik össze,) kártékony tsalfaságoktól veszi eredetét, Tisztelt Fő Herczegsége az Elöl Járókat a szoros felelet terhe alatt kegyelmessen oda utasíttatni kívánnya, hogy Lakossáikat a Bancó Céduláknak Minden vonogatás nélkül leendő elvételére és azoknak pengő pénzzel való felváltására a kemény büntetés fenyítéke alatt hathatósan intsek meg, az fent érdeklött uzsorások főképpen pedig a zsidók eránt különös vigyázással lévén, ha Némellyeket ezüst és Réz pénzeket össze szedni tapasztalának, hogy a környül állásokhoz képest azok a Vgye Törvény Széke eleiben állíttatván, mind érdemlett büntetéseket elvehessék, mind pedig a Nálók taláztatandó pengő pénzek Bancó Cédulákkal felváltathassanak, az illető Szolga Biró Urak azonnal jelentést tenni elne mulaszták.³⁷

Tapasztaltatván a féltrebb való helyen több ízben azel rongyolt Bankó Céduláknak leg nevezetesebb bémutatása alkalmatosságával hogy az ollyatén Bankó Céduláknak leg nevezetesebb részei, ugymint a Száma s. a. t. a Jurisdictiok által fel nem Szoktak Küldtetetni. Mint hogy pedig azon elrongyolt Bankó Cédulát tsak akkor lehetne mással fel vatatni, ha annak minden részei elő mutattatnak, annál fogva azt rendelte a N M. M. K. H. Tanács³⁸ hogy jövődőre való nézve a kérdéses Bankó Céduláknak minden részei szorgalmatosan össze szedetvén pecsét alatt mutattassanak bé a fel váltás végett, és a pecsét alatt lévő Banko Cédulának értéke jegyeztessen fel kívül a papirosra.

Ki adta Friebeisz Josef első al jedző.³⁹

A fenti currensok híven tükrözik egy alföldi magyar város (Kecskemét) adminisztrációs tevékenységét az egyre inkább elértéktelenedő papírpénzzel kapcsolatban. A szokatlanul gyors intézkedés nemcsak a földesurak, hanem az „együgyű” nép érdekeit is szolgálta: a beváltással, ha ideig-óráig is, vagyonukat sikerült — bár egyre fogyó mértékben — megmenteni. Sajnálatos módon nem rendelkezünk olyan listákkal, melyekből a visszaváltott papírpénz mennyisége és eloszlása (földesúr, jobbágyság) kitűnne. Így le kell mondanunk a megyében forgó papírpénz mennyiségi adatainak pénztörténeti és gazdaságtörténeti értékeléséről. A fenti források publikálásával a hazai papírpénzek monográfiájához kívántunk adatokkal szolgálni.

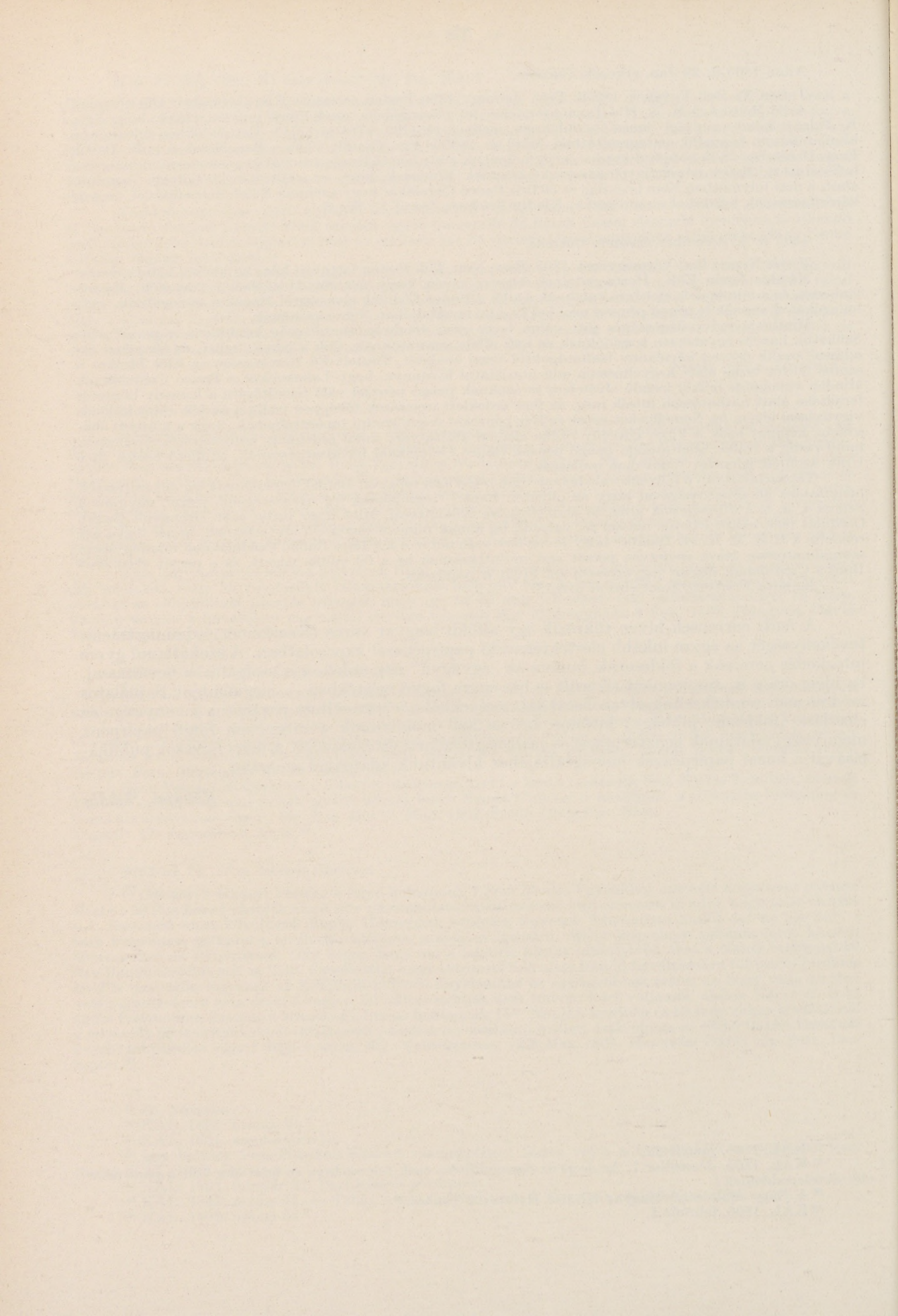
Kőhegyi Mihály

³⁶ KÁL. 1805. január 22.

³⁷ KÁL. 1805. december 7. Az érepenz összegyűjtése csak folyamánya és nem oka volt a papírpénz elértéktelenedésének!

³⁸ A Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács.

³⁹ KÁL. 1806. február 1.

Az Osztrák-Magyar Bank pénzjegyeinek fiumei felülbélyegzései

Az Osztrák–Magyar Monarchia területén keletkezett új országok a pénz stabilizációja érdekében az OMB által kibocsátott és forgalomban lévő bankjegyeit felülbélyegezték. A monarchia összeomlása után az OMB garanciája bizonytalanná vált. Az első felülbélyegzéseknek az volt a célja, hogy a hitelét vesztett és értékében csökkenő pénznek az új autonóm területre való beszivárgását megakadályozza s helyettesítse az újonnan tervezett pénz megjelenéséig.

Ausztria wieni bankjegynyomdája gépi technikával két ízben végezte el a felülbélyegzéseket. Precíz kivitelezését megoldhatta, hiszen rendelkezésére állt nagyműtű bankjegynyomdája. Csehország különböző címletű és színezésű enyvezett hátú bélyeggel látta el a bankjegyek felülbélyegzését. Románia területén három időpontban és ennek megfelelően területi korlátozásokkal végezték el az első felülbélyegzést. A könnyen hamisítható primitív gumibélyegzést csakhamar felváltotta a gépi nyomásos jelölés. A magyar kormány a beszolgáltatott pénzkészlet felét pénztári elismervény kiadása ellenében államkölesönként visszatartotta s így bélyegezte le a közismert piros körbélyegzővel 10 koronástól felfelé levő bankjegycímleteket. Az ország távoleső területein különböző hatóságok egyszerű gumibélyegzővel látták el a közforgalmi pénzeket, amelyek társultak a szomszédos utódállam szerveződése során ellátott felülbélyegzéseivel is. Az újonnan megalakult Lengyel állam csupán az 1, 2 és 10 K-ás címleteket látta el a kört kitöltő lengyel sas bélyegzővel.

A Monarchia területén kívül eső, szomszédos államok közül Olaszország a Savoyai-ház címerrajzolatú gumibélyegzővel és Törökország csillagos félholdat ábrázoló primitív nyomással ellenjegyezte kiscímletű bankjegyeinket.

Romániához hasonlóan változatos kivitelezéssel először kézi, gépi és bélyegfelragasztással ismerjük Jugoszlávia pénzlebélyegzését. Az első az ún. statisztikai felülbélyegzés 1919. jan. 8-i rendelettel január 9–31. között folyt le. Szerb, horvát, szlovén, német és magyar nyelvű, egyszerű gumibélyegzéseket valamennyi hatósági szerv a legkülönbözőbb szövegezésben és alakban hajtotta végre. A második felülbélyegzést bélyeg felragasztással, illetve a jugoszláv pénzügyminisztérium címeres, gépi nyomású körbélyegzőjével végezték el. A körbélyegző felirata: **MINISTERSTVO FINACIJA KRALJEVSTVA S.H.S.** köriratban címer.

Jugoszlávia autonóm területei közül Horvátország még 1918. okt. 31-én SHS körbélyegzőjével kezdte meg az első felülbélyegzést (V. t. 1. kép). Fiume területén novemberben kellett volna végrehajtani, de elhalasztódott 1919 áprilisára. Ebben az időben olasz közigazgatáshoz tartozott Fiume. A jugoszláviai le nem bélyegzett OMB bankjegyeinek zöme átdobódott Fiume területére. Ennek ellensúlyozására az olaszok készítettek erre a célra egy egyszerű körbélyegzőt **CITTA DI FIUME** szövegezéssel és római származása miatt „római bélyegzőnek” is nevezték el (V. t. 2. kép). A lebélyegzést Consilio Nazionale (Nemzeti Tanács) nevében a megszállás katonai parancsnoka bonyolította le.

Az 1919. ápr. 9-i 2453. sz. rendelet előírja Fiume területén forgalomban lévő OMB bankjegyek felülbélyegeztetését. A rendelet aláírói dr. Antonio Grossich parancsnok és Rudan Idone pénzügyi delegátus. Főbb paragrafusai:

1. Felülbélyegzendő minden OMB bankjegy, amely Fiume városában és területén található.
2. A felülbélyegzés alól kivételek:
 - a) 1918. okt. 27. 200 K-ás bankjegyek,
 - b) 1918. okt. 27. 25 K-ás bankjegyek,
 - c) II. kiadású 1913. jan. 2. 20 K-ás bankjegyek,
 - d) 1918. nov. 2. kibocsátott 10 000 K-ás bankjegyek,
 - e) bármely kibocsátású bankjegy, ha bélyegző van rajta, bélyeg vagy bármilyen ismertető jel, amelyet más államok nyomtak rá.
 - f) bármilyen kibocsátású bankjegy, amelynek törvényes volta kétséges, hiányos, sérült.

3. Elkobozzuk mindazokat a bankjegyeket, amelyről megállapítjuk, hogy hamisítvány.
4. A felülbélyegzéssel foglalkozó hivatalok:

Corso Vittorio Emanuele postahivatal,
Via Sem Benelli 8., Városi vámhivatal,
Via Munizipio Olasz Escompte-Bank,
Piazza Scarpa Pénzügyigazgatóság.

A rendeletben feltüntetett lebélyegzendő típusok mellett a gyűjteményekben számtalan s főleg már forgalomból kivont bankjegyek is találhatók. Ezek a tárgyi bizonyítékok alapján belekerültek a KUPA—AMBRUS: MAGYARORSZÁG PAPÍRPÉNZEI I. katalógusába. A rendelet szerinti hivatalos lebélyegzésű és a rendeletet megkerülő, lebélyegzett egyéb OMB bankjegycímletei az alábbi táblázatban tekinthető át:

a) hivatalos lebélyegzések:

Címlet	Kibocsátás ideje	I. fiumei lebélyegzés	annak érvénytelenítése	II. lebélyegzés	I, II. lebélyegzésűek
		Kupa—Ambrus-katalógus sorszámai			
1 K	1916. XII. 1.	506	548		
1 K	1916. XII. 1. Ser. 7000 felett	507	549		
1 K	1916. XII. 1. Ser. 7000 felett*	508	550		
2 K	1914. VIII. 5. A sorozat	509	551		
2 K	1914. VIII. 5. B sorozat	510	552		
2 K	1914. VIII. 5. C sorozat	511	553		
2 K	1917. III. 1. Ser. 2000 alatt	512	554		
2 K	1917. III. 1. Ser. 2000 A alatt	513	555		
2 K	1917. III. 1. Ser. 7000 felett	514	556		
10 K	1915. I. 2.	516	558	527	538
20 K	1913. I. 2.	518	560	529	540
50 K	1914. I. 2.	521	563	532	543
100 K	1912. I. 2.	522	565	534	545
1000 K	1902. I. 2.	524	556	535	546

b) nem hivatalos lebélyegzések:

10 K	1904. I. 2.	515	557	526	537
20 K	1907. I. 2.	517	559	528	539
20 K	1913. I. 2. II. kiadás	519	561	530	541
50 K	1902. I. 2.	520	562	531	542
100 K	1910. I. 1.	522	564	533	544
10000 K	K 1918. XI. 2.	525	567	536	547

A nem hivatalos felülbélyegzések keletkezésére nézve csak feltevésekre bocsátkozhatunk, amennyiben a rendelet hiányos ismerete, a lebélyegzés gyors, felületes lebonyolítása és a szankciókat kikerülő illegális lebélyegzés okozhatta e pénzjegyeknek ellenjegyzését. Mivel nélkülöztek a beváltásra szülő jogalapot, visszamaradva viszonylag gyakoriak.

A pénzforgalomban jelentkező zavarok gyors intézkedései magával hozzák nemcsak a keresztülvitelének fogyatékoságait, hanem a bélyegző utánzását. Főleg akkor, ha az könnyen hamisítható, továbbá a bélyegzetlen és lebélyegzett pénzjegyek közötti árfolyamkülönbség esetén. A hamisítás legfőbb rugója így a spekulációs pénzügyi műveletek konjunkturális kibontakozása.

1919. április 15-i 2557. sz. rendelet törvényes árfolyamot szab a CITTA DI FIUME körbélyegzővel ellátott papírpénznek. S ezzel a bankjegyek 10%-kal magasabb értékűek lettek, mint az SHS Jugoszláv felülbélyegzésűek. A hivatalos pénztárak, intézmények felszippantották a CITTA DI FIUME bélyegzésű pénzeket és mást nem voltak hajlandók elfogadni. Az átszivárgott bélyegzetlen és nagy mennyiségű SHS jelzésű bankjegy miatt érdemesnek mutatkozik a római pecsét hamisítása. Az eredmény rövidesen mutatkozik.

1919 májusától a pénzhamisítók paradicsomává vált Fiume. Következményeként a „citta” bélyegzésűeknek árfolyama megingott és alacsonyabb lett az SHS címletekénél. A hamisítás erre áttért a Horvát SHS típusúakra is. 100 db mindkét felülbélyegzés közül a fele hamisnak bizonyult. A gátlás nélküli hamisítások töredékének hatósági felgöngyölítése révén vált ismertessé FREDI, DEL BELLO ACONTI, RAVITI személyek üzelve, mely szerint bécsi litografus-tól hozatták a római bélyegző jól sikerült másolatát. A magánfelülbélyegzési üzemük bárki részére felülbélyegzte a hozott OMB bankjegyeket. A jóval magasabb „levonási százalék” mellett is kifizetődő maradt mindkét fél számára.

Hogy szabályozni lehessen a fiumei pénzforgalmat, a horvát és fiumei felülbélyegzés értékviszonyát, a Consilio Nazionale saját Hitelintézetének megalakításához látott. 6274. sz. rendeletével 1919. okt. 6-án ez az új Intézet hozzáfoghatott a bankjegyek revíziójához. Megtiltottak minden felülbélyegzett fiumei bankjegyen kívüli monarchia pénznek be- és kivitelét. Letétbe helyezték a CITTA DI FIUME bélyegzésűeket. Elrendelték ezeknek a bélyegzőknek az érvénytelenítését, illetve törlését (v. t. 3. kép), továbbá az új, bonyolult rajzlatú és méretben is elütő bélyegzővel felülnyomták a római bélyegzős bankjegyeket (V. t. 4—5. kép). 1 líráért 5 új fiumeit adtak.

Az első fiumei, CITTA DI FIUME felülbélyegzésű bankjegyek összértéke 47 743 korona volt. A hamisítások után 120 094 240 koronára emelkedett. Ennyivel gyarapodott a Hitelintézet. E jól jövedelmezett pénzügyi művelet gazdái továbbra is a bankok és néhány magános tőkés volt. Egyúttal fény derül arra is, hogy miért kezelték a hamisításokat oly lanyha ellenőrzéssel.

Az ipari munkásokat újra az SHS bankokkal fizették. A községi szolgáltatásokat továbbra is az új lebélyegzésűekkel követelték. Következménye lett az SHS értékének csökkenése. A piaci áruk SHS koronában számítva 15—20%-kal emelkedtek.

Az újra gyűjtött „citta” korona eltűnt a forgalomból. 10 koronáért 100 SHS-t adtak. A Hitelintézet szabta árfolyam eltért a gyakorlati zugforgalmétól. A háromértékű pénzbeli kalkulálás nagy próbára tette a leggyakorlottabb üzérkedőket is. Végül is 1 líra 4,80 Citta és 7,30 SHS koronát ért.

Érdemesnek látszott az új bélyegző hamisítása. A rendkívüli bonyolult rajza miatt azonnal lelepleződött minden kísérlet. Míg az SHS bélyegzőből hivatalosan 30 hamisítása, az első CITTA DI FIUME 19 változata volt ismeretes, addig az új bélyegzőből a 2 055 780 koronát kitevő készletből csupán 3 ezrelékét vélték hamisnak.

1920 márciusában Jugoszlávia bevezette a dinár—korona értéket és az ott értéktelenné vált SHS Monarchia bankjegyek előzőlötték Fiume területét. Egy milliárdra rúgott Fiume területén forgó SHS korona összege, amikor a Hitelintézet a letétbe helyezett SHS koronákon kívüleket hirtelen érvénytelenítette. Ugyanekkor az első lebélyegzésű 1 és 2 K-ás CITTA DI FIUME bankjegyeket egyenlővé tették a második bélyegzésű koronával, amelynek felirata: INSTITUTO DI CREDITO DEL CONSIGLIO NAZIONALE. Természetes következményeként a hamisítók a római bélyegzővel bélyegezni kezdték ezeket a címleteket is.

1921 júniusában feltűnt egy jól sikerült új fiumei hamisítvány s ezzel megingott ennek a felülbélyegzésnek a hitele. Hogy a kárt megakadályozzák a Hitelintézet megszüntette a forgalmát 1921. szeptember 27-én a 3101 sz. rendeletével. A II. felülbélyegzett bankjegyeket kicserélte bonnokra. 73 millió értékű bankjegy bonnokra való átcserélésére való vállalkozás alatt mind több hamisított bélyegző feltűnése igazolta a Hitelintézet helyes lépését. A bonnok forgalmát ellensúlyozta a beszivárgó olasz líra. A bonnokra való kicserélési határidőt meghosszabbítja október

4-ig, és ezzel a Hitelintézet befejezte működését. Az OMB becsukásával október 27-én megalakítják az Olasz Bank törvényes képviselőt és elrendelik, hogy Fiume egész állami és magángazdaságát olasz valutával kell szabályozni. Október 1-től kezdődően a Consiglio Nazionale hitelintézetét likvidálják. Egyidejűleg megkezdik a CITTA DI FIUME II. felülbélyegzésű bankjegyeinek és az ezt helyettesítő bonnoknak a beváltását. Ez az oka annak, hogy az ilyen felülbélyegzett bankjegyek rendkívül ritkák.

Mivel a Saint German-i és trianoni szerződést megelőzően keletkeztek e felülbélyegzések és a Monarchia területén kerültek forgalomba, ezért Magyarország papírpénzei közé soroljuk őket.

Ambrus Béla

IRODALOM

Kupa—Ambrus: Magyarország papírpénzei. I. Bp. 1963.

Radmilla Matejić: Krune „Citta di Fiume” i problem valute u Rijeci od godine 1918—1924. Numizmatičke

Vijesti, 10. 1963. p. 54—72.

Legislazione di Fiume Vol. 1. Roma, 1926.

La vedetta d'Italia, 10. X. 1919.

Memorial a la commission paritaire italo—yougoslave a Abbazia. 3. III. 1923. Kraljevica, 1923. p. 40.

Gyűjtemények: Jaksch E. Wien, Kolberger M. Wien, Dr. Kupa Mihály és Ambrus Béla Budapest.

Bankjegyeink alkotói (1926—1966)

1924 őszén megállt a magyar korona valuta romlása, és így lehetőség nyílt a már régóta esedékes új magyar valuta megteremtésére. Ezért a magyar törvényhozás az 1924. évi V. törvénycikkkel megalkotta a Magyar Nemzeti Bankot, amely 1924. június 24-én kezdte el működését. Ez azután irányt vett az új magyar valuta bevezetésének előkészületeire.

Az előkészületek ugyan, ha nem is ilyen célirányosan, már 1918 ősze óta folytak, de a közbejött politikai, katonai és gazdasági események megakadályozták sokáig a régóta várt, kizárólagosan magyar valuta megteremtését.

Ebben az időben újra fellángoltak a szenvedélyes viták, amelyek kivétel nélkül az új pénzegység elnevezésére, valamint az új valutának a régi osztrák—magyar aranykorona valutához való viszonyára vonatkoztak. Az utolsó pillanatban azonban megszületett az 1925. évi XXXV. tc-be foglalt aranypengő valuta, amely 1927. január 1-én lépett életbe és amely a régi osztrák—magyar aranykorona valutánál kisebb, de az egy évvel korábban alkotott osztrák aranschilling valutánál nagyobb értékű volt.

Az 1918-as őszirózsás forradalom óta egyre-másra jelentek meg a bankjegyszervezetek, amik kivétel nélkül az akkor még nem létező Magyar Nemzeti Bankra szóltak. Ezekből a tervezetekből válogatták össze 1919-ben a Magyar Postatakarékpénztár pénzjegyeit, az első magyar infláció (1918—1926) néhány államjegyét és második magyar infláció néhány bankjegyét.

A magyar koronavaluta „bankjegyszervezeteit” még nem sikerült teljesen felderítenünk, ezért ezekre — annak idején majd — egy külön cikkben visszatérünk. Jelen cikkünk tárgya tehát a pengő és a most forgalomban levő forint valuta bankjegyeinek alkotóit bemutatni.

Az 1926. március 1-i keltezésű bankjegyek valamennyi címletét a bélyeg- és a papírpénztervezésben nagy műltra visszatekintő Helbing Ferenc grafikustanárra tervezte.

Az ötpengős előoldali képét Helbing Ferenc és Georg Müller rajzolta a közismert osztrák festőművésznek (Friedrich Amerling) Széchenyi István portréjáról készített egyik másolata alapján. A bankjegynyomás mind a négy fázisa — előoldali és hátoldali alnyomatok, valamint az előoldali és hátoldali képnymatok — ofszet-eljárással készült.

A tízpengős nyomólemeze fényképészeti úton a lipcei Giesecke und Devrient cég üzemében készült el Lesch Ferenc, Horváth Endre és Egri Zoltán rajzai alapján. Az előlapon lévő Deák Ferenc portrét Ferdinand Schirnböck metszette rézbe. Hátlapon az Országgyűlés épülete látható, Georg Müllertől származó kőgravúra. Az alnyomatok tipo-, az arckép réz-, a hátlap pedig ofszet-eljárással készültek.

A húzpengős Kossuth Lajosra Franke Ruppert rézmetszete. Az ornamentika Lesch Ferenc, Horváth Endre és Egri Zoltán közös műve. A hátoldali kép, amely Mészöly Géza „Balatoni táj” című festménye után készült, Georg Müller kőgravúrája. A nyomóeljárás ugyanaz, mint a tízpengősnél.

Az ötvenpengős II. Rákóczi Ferenc Mányoki Ádám festménye után készült és Franke Ruppert metszette rézbe. A hátoldali Lotz Károly festmény: „Ménés a zivatarban” Arthur Schuhricht rézmetszete. A rajzokat Lesch Ferenc, Horváth Endre és Egri Zoltán készítették. Az alnyomatok tipo-eljárással, a képnymatok réznyomással készültek.

A százpengős Mátyás király Boltraffio híres művének másolata alapján készült. Ennek nyomólemézét is a lipcei Giesecke und Devrient cég üzemében készítették el. A rézmetszet minden valószínűség szerint Ferdinand Schirnböck munkája. Nyomása tipo-tipo, réz- és ofszet-eljárással készült.

Az 1927. július 1-i keltezésű 1000 pengős bankjegyet Egri Zoltán tervezte és rajzolta. Az ornamentika Opl János műve. A Hungáriafejet Ferdinand Schirnböck, Benczúr Gyula „Vajk megkeresztelése” című festményét pedig Franke Ruppert metszette rézbe. A bankjegy tipo-tipo, illetve réz-réz nyomóeljárással készült.

Az 1928. augusztus 1-i keltezésű ötpengős bankjegyet Jaschik Álmos tervezte és Moskó Kálmán rajzolta. Az ornamentika Opl János és Lesch Ferenc munkája. Az előoldali Széchenyi István arckép a már említett osztrák festőművész alkotása után, a Széchenyi Lánchíd pedig Jaschik Álmos tervei után Franke Ruppert által készített rézmetszetek. A nyomóeljárás ugyanaz, mint az ezerpengősnél.

Ugyancsak a fentiekől származik az 1929. február 1-i keltezésű 10 pengős bankjegy, amely Deák Ferenc és az Országgyűlés rézmetszetű képét adja.

Szóról szóra ugyanez vonatkozik az 1930. január 2-i keltezésű 20 pengősre, amely Kossuth Lajos arcképét és a Magyar Nemzeti Bank székházát mutatja be rézmetszetben, valamint az 1930. július 1-i keltezésű 100 pengősre is. Ennek Mátyás királyát Mantegna felsőolasz festőművész Mátyás-portréja után a XVI. század elején készült másolat alapján a Várépülettel egyetemben Franke Ruppert metszette rézbe. A bankjegynyomó eljárást, amely 1937. december végéig kiadott új bankjegyeken azonos, külön már nem is említjük.

Az 1932. október 1-i keltezésű 50 pengős bankjegyet is Jaschik Álmos tervezte és Moskó Kálmán rajzolta. Az előoldali Petőfi-portré, valamint a hátoldali Visky János „Terelés a Hortobágyon” című festménye utáni rézmetszet ugyanolyan eljárással és ugyanazok által készült.

Az 1936. december 22-i keltezésű 10 pengőst Horváth Endre tervezte és Moskó Kálmán rajzolta. Az előoldali rézmetszetek Franke Ruppert, a hátoldaliak Horváth Endre művei. Az ornamentikát Opl János és Lesch Ferenc alkották. Az előoldalon Magyarország védasszonya és egy leányfej között Horvay János „Furulyázó juhász” szobrát, hátoldalán pedig Strobl Alajos „Szent István lovasszobrát”-t ábrázolja.

Az 1938. január 15-i keltezésű 50 filléres, 1 pengős és 2 pengős bankjegyeket teljes egészükben Franke Ruppert tervezte és rajzolta. Az ornamentika Lesch Ferenc műve. Az említett bankjegyek mindkét oldalukon ofszet-eljárással készültek. Ebből a sorozatból csupán az 1 pengős került forgalomba. A pénzügyi kormányzat nem akart pénzegységen aluli címletű bankjegyet forgalomba hozni. A 2 pengős pedig mind színben, mind pedig rajzában olyan gyöngén sikerült, hogy jobbnak látták nem forgalomba tenni.

Az ugyanilyen keletű 5 pengős szintén Franke Ruppert munkája és az előoldali leányfej Tóth Rózi rajzmodell után készült. Ornamentikáját Opl János rajzolta. Ez a bankjegy is ofszet nyomással készült.

Ugyanennek a sorozatnak a forgalomba került és fentebb már ismertetett 1 pengőse, csillagos sorozatszámával is elkészült. Ezért ezt a csillagos sorozatszámú 1 pengős bankjegyet a gyűjtők tévesen nyilasrendszerbeli pénznek tartják. Ebben az esetben a sorozatszám előtti csillag csupán azt jelenti, hogy a számozás szerinti teljes mennyiség legyártásra került, de kevésnek bizonyult a forgalom számára és ezért csillaggal újra nyomták.

Az 1939. október 25-i keltezésű 5 pengőst Horváth Endre tervezte és Moskó Kálmán rajzolta. Az előoldal és hátoldal rézmetszeteit is Horváth Endre készítette. Az ornamentika Lesch Ferenc műve. Ennek a bankjegynek az előoldala teljesen rézmetszettel készült, míg hátoldala, rajta Bezerédi Gyula „Tinódi Lantos Sebestyén” szobrával, ofszet-eljárással készült.

Ugyancsak Horváth Endre tervezte, Moskó Kálmán rajzolta és Horváth Endre metszette rézbe, az ornamentika Opl Jánostól származik az 1940. július 15-i keltezésű 2 pengőst, amely azonban kis értékére való tekintettel csupán ofszet-eljárással készült.

Az 1941. január 15-i keltezésű 20 pengőst Horváth Endre tervezte és véste. Ornamentikával Opl János és Lesch Ferenc látták el. Az előoldali nőfej kivételével Moskó Kálmán rajzolta. A nőfej Lünzsdorf Károly műve. Tipo-tipo, illetve réz-réz nyomóeljárással készült.

Az 1943. február 24-i keltezésű 100 pengőst Horváth Endre tervezte, Moskó Kálmán rajzolta, Opl János és Lesch Ferenc látták el ornamentikával. Nyomása teljes egészében ofszet-eljárással történt a Magyar Pénzjegynyomda Rt. veszprémi üzemében.

Végezetül az ugyanilyen keltezésű utolsó réznyomatú 1000 pengőst Jaschik Álmos tervezte és Horváth Endre rajzolta. Előoldalán és hátoldalán lévő Hungáriafej Ferdinand Schirnböck rézmetszete. A többi részt, így a hátoldali „Budapest képe a Szent Gellért szoborral” című képet, Franke Ruppert metszette rézbe.

Az értékálló pengő ezzel a 21 címlettel, amiből azonban 1926 és 1944 között mindössze 18 került forgalomba, le is zárult.

A teljesség kedvéért meg kell még említenünk, hogy ezeknek a bankjegyeknek a nyomása a Magyar Pénzjegynyomda Rt. Budapest V., Markó utca 13—15. szám alatti nyomdájában történt, kivéve a fenn már említett és forgalomba nem került 1943. február 24-i keltezésű 100 pengőst, valamint az ugyancsak a Magyar Pénzjegynyomda Rt. veszprémi üzemében nyomott 1930. július 1-i keltezésű 100 és 1936. december 22-i keltezésű 10 pengős bankjegyek ama részét, amelyek sorozatszámuk előtt csillaggal vannak megjelölve.

Ugyanebben a veszprémi üzemben utólagosan nyomták rá az akkor forgalomban volt 10, 20, 50, 100 és 1000 pengős bankjegyekre a különböző nagyságú nyilaskeresztet — a nyilaskereszt rendszer utasítása alapján. Ezekből a bankjegyekből eddig csak a 100 pengős került elő.

*

Az inflációs pengő bankjegyekből az 1945. április 5-i keltezésű 50 és 100 pengős, valamint az 1945. november 16-i keltezésű 1 millió pengős már régi ismerősünk. Ezeket a Helbing Ferenc tervezte bankjegyeket csak keltezés, aláírás és címlet szempontjából alakították át a korábban alkalmazott réznyomású eljárásról — az infláció bankjegyeit általában jellemző — ofszet nyomásra.

Az 1945. május 15-i keletű 500 pengős, az 1945. július 15-i keltezésű 1000 és 10 000 pengős, valamint az 1946. március 18-i keletű 100 millió pengős bankjegyeket szintén Helbing Ferenc tervezte. Mivel ezeket a nyomólemezeket még 1925 előtt a magyar kormány megrendelésére az Osztrák—Magyar Bank és utóda, az Oesterreichische Nationalbank készítették el, a női fejeket minden valószínűség szerint Franke Ruppert metszette rézbe. Kivételt képez azonban a megállapítás alól a 100 millió pengős palóc menyecskeje, amit teljes egészében Horváth Endre tervezett, rajzolt és metszett rézbe.

Természetesen a régi bankjegytipusok mellett néhány új típus is keletkezett, így az 1945. október 23-i keltezésű két kiadást is megért 100 000 pengős, az 1945. november 16-i keltezésű 10 millió pengős és az 1946. március 18-i keltezésű 1 milliárd pengős bankjegyek. Valamennyit Horváth Endre tervezte és metszette rézbe és valamennyi rajzát Reck István készítette el. Az ornamentikát a 100 000 pengősnél Lesch Ferenc és Kálna Béla, a 10 millió pengősnél Lesch Ferenc és Dániel Győző, az 1 milliárd pengősnél pedig Lesch Ferenc, Kálna Béla és Dániel Győző közösen alkották.

Az 1946. április 29-i keltezésű 10 000 és 100 000 milpengős, az 1946. május 24-i keletű 1 millió és 10 millió milpengős, valamint az 1946. június 3-i keltezésű 100 millió és 1 milliárd milpengős bankjegyeket a megelőzően használt és pengő címletű bankjegyek kliséinek megfelelő átalakításával készítették el.

Ugyanez vonatkozik teljes egészében az 1946. június 3-i keltezésű Bpengős címletekre, mivel ezeket meg a megfelelő címletű milpengős nyomólemezek átalakításával készítették el.

Az alig többet, mint másfél évet igénybevevő gyorsan továbbrohanó infláció, amely a Pénzjegynyomdának mind rövidebb és rövidebb időközöket adott a sorakerülő nyomólemezek elkészítésére, végül is olyan helyzet elé állította, hogy a gyorsan változó címletek előállítását már képtelen volt újabb és újabb klisékkel követni, ezért — amint láttuk — az elértéktelenedett címletek kliséit a következő pénzegységcímletre alakította át és eltérő színnel nyomta ki azt.

Természetesen nemcsak a nyomólemez-gyártással volt baj, hanem a bankjegynyomással is. Azt az egyre nagyobbodó papírpénz-mennyiséget, amit a mindjobban nekivaduló infláció igényelt, a Magyar Pénzjegynyomda komoly háborús károkat szenvedett üzeme egymagában még úgy is képtelen volt megtermelni, hogy a Piatnik Nándor és Fiai nyomdától kölcsönvett ofszetnyomógépeket is üzemeltette 1945. május eleje óta. Ezért sürgősen gondoskodni kellett további nyomdai üzemek beállításáról.

Dr. Erdélyi László és Apáthy Károly, akik a Magyar Nemzeti Bank megbízásából ezt a külső bankjegygyártást annak idején irányították, 1950 márciusában kérésünkre elmondták, hogy elsősorban Klösz György és Fia nyomdai műintézetet vonták be a bankjegynyomásba, ami annál is szerencsésebb megoldás volt, mert ez az intézet a nyomólemezeket is maga tudta elkészíteni. Utána a Posner Grafikai Műintézet, majd az Állami Térképészeti Intézet, végül a Magyar Földrajzi Intézet kapcsolódott be a bankjegynyomásba. Ezek közül elsőnek a Térképészeti Intézet, utána pedig a Földrajzi Intézet lépett ki, ami azt jelentette, hogy az általuk gyártott bankjegymennyiséget a másik három nyomdának kellett elkészítenie. Az említett nyomdát részben a Magyar Pénzjegynyomda, részben pedig a Klösz nyomda látták el nyomólemezekkel. A bankjegyek beszámozását is — amíg ez követelmény volt — részben a Magyar Pénzjegynyomda, részben az Államnyomda végezték el.

A felsorolt 22 inflációs címletből az egyik, a 100 000 pengős, két kiadást is megért, de a világ legnagyobb címletű bankjegye, az 1 milliárd Bpengős már forgalomba sem került a pengő teljes elértéktelenedése miatt. Ezek a bankjegyek óriási iramban készültek, de színárnyalati elváltozásoktól eltekintve, valamennyien megfeleltek a követelményeknek.

*

A 9000/1946. M. E. számú rendelet 1946. augusztus 1-ével bevezette a világ legnagyobb inflációja következtében teljesen elértéktelenedett pengő valuta helyett a forint valutát.

A rosszemlékű utolsó inflációs bankjegyek dátumával megegyezően 1946. június 3-áról vannak keltezve az első forint bankjegyek is.

A zöld színű 10 és a kék színű 100 forintosokat Horváth Endre tervezte, Reck István és Erdős József rajzolták. A tollrajz Füle Mihály és Nagy Zoltán műve. Mindkét címlet teljes egészében ofszet nyomással készült.

Az 1947 óta forgalomban levő forint bankjegyeinket kivétel nélkül Horváth Endre tervezte és Reck István rajzolta. Az előoldali rézmetszetek szintén Horváth Endrétől, a hátoldaliak pedig Nagy Zoltántól származnak. A 20 forintos figurarajz Füle Mihály műve, de a metszetet Nagy Zoltán készítette. Valamennyi bankjegynek az ornamentikáját Lesch Ferenc, Kálna Béla és Dániel Győző készítették.

A 10 forintos előoldalán Petőfi portréja, hátoldalán Jankó János „Folyóparti táj”-a; a 20 forintos előoldalán Dózsa György aremása, hátoldalán fiatal ember; az 50 forintos előoldalán Mátyási Ádám II. Rákóczi Ferenc portréja, hátoldalán pedig ismeretlen festőtől származó Kuruc—labanc viadal; a 100 forintos előoldalán Kossuth Lajos portréja, hátoldalán pedig Lotz Károly „Menekülés a közelgő vihar elől” festménye látható.

Az 1947. február 27-i keltezésű 10 forintos tipo-tipo, réz-ofszet, a 20 és 100 forintos pedig tipo-tipo, réz-réz nyomással készültek. Valamennyi előoldalán a Kossuth-címer látható.

Az 1949. október 24-i keltezésű 10, 20 és 100 forintos bankjegy előoldalán a népköztársasági címer látható.

Az 1957. május 23-i, 1960. augusztus 24-i, 1962. október 12-i és 1965. szeptember 3-i keltezésű 10, 20 és 100 forintos bankjegyek előoldalukon az új népköztársasági címerrel készültek.

Az 1951. szeptember 1-i keltezésű 50 forintos a népköztársasági címert, az 1965. szeptember 3-i keltezésű ugyanilyen címletű bankjegy az új népköztársasági címert mutatja.

Az 1949. október 24-i és a többi felsorolt keltezésű 10 forintos bankjegy elő- és hátoldali alnyomata tipo- és ofszet-, előoldali képnymomata réz-, hátoldali képnymomata pedig ofszeteljárással készül.

Az utóbb említett kelteztől kezdve valamennyi további címletű forint bankjegy elő- és hátoldali alpnymomatában tipo- és ofszet-, elő- és hátoldali képnymomatában pedig réznymó-eljárással készül.

A forint bankjegyek a Pénzjegynyomda székházában készülnek.

A szövegben már név szerint említettekén kívül köszönet illeti Kerner Alajost, a Pénzjegynyomda igazgatóját, Pretsch Ernőt és Karsai Antalt, a Pénzjegynyomda főmérnökeit, Josef Ritzinger-t az Oesterreichische Nationalbank pénzjegynyomdájának igazgatóját, a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy és Éremmúzeumát, a Magyar Nemzeti Galériát, valamint Prof. Ruppert Franke-t (Wien) és Franz Kohlberger-t (Wien), hogy a cikk összeállításához kérésünkre készséggel álltak rendelkezésünkre.

Dr. Kupa Mihály

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A lábatlani éremlelet

Lábatlanon a Cementgyár közelében 1941-ben lakásépítésnél került felszínre 38 db I–III. századi római bronzérem. A találó elmondása szerint edény vagy töredéke nem volt az érmek mellett.¹ Valószínűleg textiliába csavarva rejtették el őket, mivel az egyik érmen határozottan látható textilminta lenyomatok vannak.

A lelőhely környékén, a lábatlani vasútállomás mellett egy római őrtorony romjairól tudunk.²

A lelet darabjai sajnos nagyon rossz állapotban vannak. Porózus felületűek, gyakran majdnem simára kopottak, néhány darab olyan benyomást kelt, mintha átégett volna.

Tizenkét éremről nem tudunk közelebbi meghatározást adni, csak annyit, hogy az I–II. sz. közepéig verhették őket. A továbbiakban is csak többnyire a császár nevét adhatjuk.

Claudius (3 db) sestertiusain a hátlapok teljesen lecsiszoltak, az előlapi feliratok sem olvashatók, csak a portréről lehetett megállapítani a császárt. Hasonló a helyzet Domitianus sestertiusával is, Traianus kisbronzán a portré kivehető, a hátlapon egy álló alak látható, sestertiusán szintén hasonlóan. Hadrianus (9 db) sestertiusain kettőn látszik a Salus ábrázolás és COS. . . felirat. Faustina mater 1 db, Antoninus Pius 2 db, Marcus Aurelius 5 db, Lucius Verus (RIC 1311) 1 db dupondiuszal van a leletben képviselve.

Záródásának időpontját Julia Domna RIC 593 érme adja meg, sajnos ez közelebbi datálásra nem alkalmas, mert e típus elég tág határok: 211–217 évek között készült. Talán a lelet elrejtése kapcsolatba hozható a 212 vagy 213-ban bekövetkezett karp-vandal betöréssel, mely a Duna-könyöknél érte a tartományt.³

A lelet érdekessége inkább összetételében rejlik. A rendszeres pénzforgalom Pannoniában Nero uralkodása alatt indul meg. Az itt előforduló Claudius sestertiusok szórványként is ritkán jelentkeznek. Már maga az is kuriózum, hogy csupán sestertiusokból és dupondiusokból áll a lelet. Erre az időszakra egészen a III. század közepéig inkább a denár majd az antoninianus leletek jellemzőek. (Itt most csak a kincsleletekre gondolunk.)

Ennek a területnek fontos szerepe volt az első század történetében. A kutatók itt sejtik valahol Dunaalmás és Nyergesújfalu között az őslakosság törzsi központját.⁴ Ezek a Claudius-érmek arra utalhatnak, hogy olyan hely lehetett itt, amelyet már fontosabb átkelőhelyekkel együtt a római hódítás első időszakában megszálltak.⁵

A közeli Brigetio szórványpénzeit nézve⁶ azt látjuk, hogy bár gyéren, de Neróig is képviseli néhány érem az I. századi római császárokat, s ezek is kizárólag bronzok, mint leletünk darabjai.

Ezen a kis limes szakaszon tehát a kora császárkorban is számolhatunk szerényebb pénz-beáramlással.

Bíróné Sey Katalin

Friesachi denárlelet Szankon

Magyarország friesachi éremleleteinek sorozata újabb lelettel gazdagodott. Szank határában, a Vona-dűlő 38. sz. telken veremésés közben 113 db friesachi denár került elő. Kerámiának – gondos vizsgálat ellenére – nem volt nyoma, valószínűleg textil- vagy bőrtársolyban lehetett.

¹ Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, 84/1962.

² Adattár, Lábatlan (Komárom m.) 56. L. I. 2. Soproni Sándor jelentése 1956-ban római őrtoronyról.

³ Mócsy, A. PWRE Suppl. IX.; Pannonia 563, o, 7a.

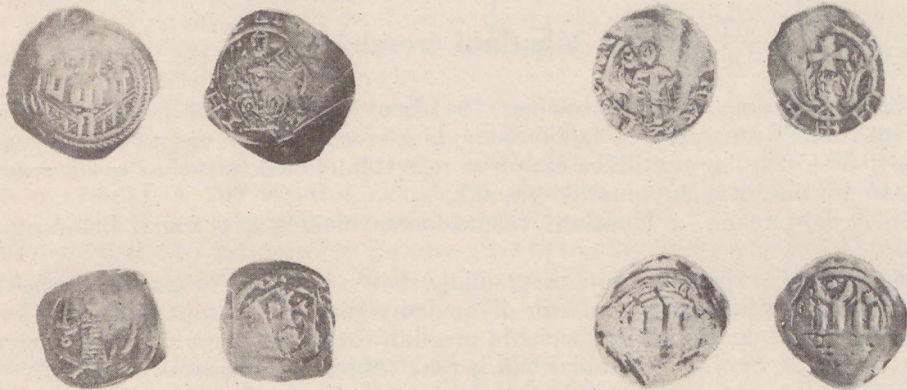
⁴ Barkóczy, L. Brigetio. Budapest 1951. 5. o.

⁵ Barkóczy, L. Intercisa. 3. o.

⁶ Lenhardt-gyűjtemény. Magyar Nemzeti Múzeum Adattára 9–23. sz. (volt Kállay-gyűjtemény).

Rövidítések:

- L = A. Luschin-Ebengreuth: Friesacher Pfennige. Numismatische Zeitschrift. 56. (1923) 33—146.
 BE = E. Baumgartner: Das Eriacensis-Gepräge und seine Beischläge. Uo. N. F. 28. (1935) 67—88.
 BB = E. Baumgartner: Die Blütezeit der friesacher Pfennige. Uo. 72. (1949) 75—106., 78. (1959) 14—57., 79. (1961) 28—63.

	db
1. L. 6. BE. 1.	5
2. L. 6. típus, kopott	2
3. L. 8.	2
4. L. 8. változat: E/ a püspök kezében a könyv és „kereszt” feleserélve + L. — · IH (1. kép)	1
5. L. 10.	3
6. L. 13.	1
7. L. 14.	3
8. L. 15.	4
9. L. 15. változat E/ heiligenkreuzi betűtípus: HA—R ρ ∞ E. . H/ mint BB. 266. (2. kép)	1
10. L. 15. hibrid E/ mint L. 194. TE— η H/ ∞ A (3. kép)	1
11. L. 17.	2
12. L. 18. E típus előlapjának felirata általában nem egyértelmű, gyakran értelmetlen. Ezért érdekes e példány felirattöredéke: ... RHARD∞ EP . . . , amelyből világosan olvasható: EBERHARD∞ EP∞ felirat.	1
13. L. 19.	11
14. L. 21—22.	4
15. L. 23.	3
16. L. 24.	8
17. L. 25.	4
18. L. 26.	2
19. L. 28.	3
20. L. 29.	1
21. L. 118. hibrid XXIII. t. XVII/1.	1
22. L. 119.	1
23. L. 123b.	2
24. L. 123. változat. BB. 36.	1
25. L. 131.	1
26. L. 134.	1
27. L. 152.	1
28. L. 158a. BB. 198.	1
29. L. 161. feliratváltozat: IO	1

30. L. 186. változat E/ ... H□EΣO... H/ a középső torony tetején félhold formájú záródás, felette pont (4. kép).	1
31. L. 190. feliratváltozat:ΘΚΙϞHR....	1
32. L. 191.	1
33. L. 194.	13
34. L. 197.	6
35. L. 200.	4
36. L. 204.	2
37. L. 205.	1
38. L. 207.	1
39. L. 213.	1
40. L. 214.	5
41. L. 301.	1
42. L. 301. feliratváltozat: ...XCA..... E felirattöredék csak /DV/XCA/RINTHIAE/-ra egészíthető ki. Ez feltűnő, mert a karinthiai hercegektől nem ismertük ezt a típust.	1
43. L. 303.	1
44. L. 349. BB. 169. E/—APEN... E/ ...ΑΤ—.....	2

E kis lelet kárpátmedencei viszonylatban nem számottevő. Összetétele azt mutatja, hogy 1241-ben rejtették el, mint annyi más friesachi leletünket. Jelentősége főként abban áll, hogy egy Duna—Tisza közén észak—déli irányban végighúzódnó leletcsoporthoz — Domaföld,¹ Kiskundorozsma,² Kiskunmajsa,³ Kiskőrös,⁴ Akasztó,⁵ Pusztaszentimre,⁶ Kiskunfélegyháza,⁷ Kecskemét,⁸ Nagykőrös,⁹ Örkénypusztá,¹⁰ Nyáregyháza¹¹ — csatlakozik, néhány példánya pedig — 4., 9., 10., 12., 29., 30. és 42. tétele — numizmatikailag érdemel figyelmet.

Gedai István

Középkori tudósítás kincsleletről

A tudományos és az általános érdeklődés mindenkor nagy figyelmet fordított olyan arany vagy más drága anyagból készült tárgyakra, amelyek akár a véletlen, akár szándékos kutatás révén a föld alól előkerültek. Gondoljunk az 1797-ben felbukkant híres szilágyssomlyói vagy a két évvel később megtalált nagyszentmiklósi kincsre. Legutóbb is feltűnést keltett az a Hódmezővásárhely közelében felfedezett, hatalmas mennyiségű bizánci aranyat tartalmazó lelet, amelyet a Nemzeti Múzeum külön kiállításon mutatott be. Kincsleleteinkkel kapcsolatos hazai adataink a XVIII. század végétől kezdve jól nyomon kísérhetők.¹ Ritkán volt azonban eddig tudomásunk a XVIII. századnál korábbi hasonló adatokról. Ezért nagyjelentőségű az az oklevél, amelyet 1494. július 10-én Kolozsvárt adott ki Losonczy László és Drágffy Bertalan. Ebben a két vajda előtt II. Ulászló király nevében panaszt tesz „Egregius Magister Benedictus Borsway de Sywl director causarum Regalium . . . quod in anno cuius tercia instaret revolutio quidam auricautores in partibus istis Transsiluanis prope Ciuitatem ipsius domini nostri Regis, Zazsebes vocatam, in loco cuiusdam antique et desolate Ciuitatis magnum thesaurum puri auri in moneta dupplicj maiorj scilicet et minorj, cera pura vndique coopertum et in terra absconditum

¹ Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár. E 246/1904.

² Numismatische Zeitschrift. IX (1877) 326—366., Numizmatikai Közlöny XLVI—XLVII (1947—1948). 54.

³ Numizmatikai Közlöny LX—LXI (1961—1962) 83.

⁴ Archaeologiai Értesítő. XIV. (1894) 270., XV. (1895) 184.

⁵ Archaeologiai Értesítő XIV. (1894) 286.

⁶ Numizmatikai Közlöny LII—LIII. (1953—1954) 11., Magyar Nemzeti Múzeum Irattár 461/1893.

⁷ Numizmatikai Közlöny XLII. (1943) 69., Archaeologiai Értesítő XLVI. (1932—1933) 88.

⁸ Magyar Nemzeti Múzeum Irattár 111/1873.

⁹ Numizmatikai Közlöny XI. (1912) 17., Jelentés Magyar Nemzeti Múzeum. 1910. 58.

¹⁰ Numizmatikai Közlöny LII—LIII. (1953—54) 11.

¹¹ Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár 71/1965. ÉT.

¹ Entz Géza: Szathmári Pap Mihály mint éremgyűjtő. Numizmatikai Közlöny 50—51. (1951—1952) 54—55.

casu inuenissent. Quiquidem thesaurus licet antiqua et approbata lege et consuetudine Hungarie Regni requirente ad prefatum dominum nostrum Regem spectauerit et pertineret ac fisco Maiestatis sue applicari debuerit, Tamen Magnus quondam Comes Stephanus de Bathor iudex curie dicti domini nostrj Regis et wayuoda dictarum parcium Transsiluanarum agens tunc in humanis . . . thesaurum . . . a dictis inuentoribus dicta cera illis solummodo relicta . . . abstulisset et pro seipso recepisset . . .” A vajda halála után „dictus Thesaurus in manus Magnificj Andree de eadem Bathor fratris carnalis dicti quondam comitis Stephani deuenisset qui ipsum Thesaurum similiter preter voluntatem prefatj domini nostri Regis erga se conseruaret et detineret.” A vajdák az ügyben a kolozsmonostori konventet utasítják a szükséges vizsgálat megtartására.²

Az ismertetett oklevél több szempontból is rendkívül érdekes. Mindenekelőtt ki kell emelnem, hogy a szövegből kitűnően 1491-ben, három évvel az oklevél kibocsátása előtt az aranyásók kétségtelenül kutattak a Szászsebes közelében akkor még nyilván jól látható „régí és elhagyott város helyén”. Az 1494-ben kelt vajdai parancs tehát a hazai kincskeresés első, igen korai adatát tartalmazza. A szöveg ugyan kifejezetten hangsúlyozza, hogy az aranyásók „véletlenül” bukkantak a leletre, ez azonban csak annyit jelent, hogy annak ottlétéről nem tudtak, de a kutatásnak szándékosnak kellett lennie. Az elhagyott régi városról biztosra vehetjük, hogy római település volt. Ha későbbi eredetű romokról lett volna szó, nem így határozták volna meg, hanem megjelölték volna valami akkor még ismert elnevezéssel. Egyelőre ugyan jelentősebb római településről Szászsebes mellett nem tudunk, az 1494-i híradás hitelessége mégsem vonható kétségbe. Az is világos, hogy jelentősebb nagyságú épületmaradványokról esik szó, különben aligha nevezték volna „Ciuitas”-nak. A falak a XV. század végén még magasan állhattak, miután átvészelték a népvándorlás viszontagságait és a középkor évszázadait. E körülmény félre nem érthetően erősíti meg azt a ma már számos helyen tapasztalt jelenséget (Óbuda, Pest, Visegrád, Esztergom, Sopron stb.), hogy a magyar foglalás idején és a középkor folyamán Pannónia, valamint Dácia római építményei jelentős mértékben megvoltak, s így használhatóvá tételük vagy felhasználásuk akkor különösebb nehézség nélkül megvalósulhatott.

A „nagy kincs” az oklevél szerint „tisztá viaszba volt teljesen beburkolva és a földben elrejtve”. Továbbá „kétoldalú, nagyobb és kisebb színarany pénzekből” állt. Az elmondottak után alig lehet kétséges, hogy antik érmekre bukkantak az aranyásók, amelyek elrejtésére legvalószínűbben a III. században kerülhetett sor. A gondos csomagolás arra vall, hogy e nagy érték biztonságba helyezését körütekintően és a visszatérés reményében hajtották végre. Még bizánci aranyakra is gondolhatunk. Ez esetben az elrejtés néhány századdal később következhetett be. A középkori aranypénzek lehetősége úgyyszólván kizárható, hiszen azokat mint hazai vagy hazánkban használatos külföldi vereteket az oklevél bizonyára pontosan megnevezte volna.

A lelet rendkívüli anyagértékét az oklevélben foglalt jogi eset élesen megvilágítja. A Szászsebes mellett talált „nagy kincs”-re rögtön felfigyel Báthori István vajda és kezét vet rá. A korra jellemző epizód, hogy az aranyásók csak az üres viaszburkolatot tarthatják meg maguknak. A vajda halála után (1493) a kincs fivérének, Andrásnak birtokába kerül. Úgy látszik, ekkor jut az eset a király tudomására, aki Borsvai Benedek mestert, „a királyi ügyek igazgatóját” bizza meg, hogy a kincs megszerzése ügyében a vajdánál járjon el. Az indokolás szerint ugyanis „mindenfajta kincs a magyar királyság ősi és megerősített törvénye és szokásjoga alapján a királyt illeti és a felség fiskusába beszolgáltatandó”. A vajdák 1494-ben kiadott vizsgáló parancsa egyértelműen bizonyítja, hogy a király intézkedése törvényes volt, és a Báthoriak törvényellenesen foglalták le a leletet a maguk számára. A szóban forgó szokásjog igen erős kiemelése azért is figyelemre méltó, mert a király műgyűjtésének egyik alapvető forrásává vált. E törvény ugyanis nemcsak anyagi, hanem ki nem mondottan művészi és történeti értékekre is biztosíthatta a király igényét. Nyilvánvaló, hogy a szóban forgó kincs is mindhárom szempontból becses volt.

A vajdai parancs kibocsátása után történekekről nincsen tudomásunk. A jogtalanul el tulajdonított aranyérmeket a Báthoriak aligha szolgáltatták be. Ebben talán nemcsak hatalmi tényezők játszhattak szerepet, hanem az az országos jelentőségű, nagyszabású művészeti tevékenység is, amelyet Báthori István, majd öccsének, Andrásnak fiai 1479 és 1511 közt folytattak elsősorban székhelyükön Nyírbátorban. Az 1479-i kenyérmezei győzelem zsákmányából indította meg István vajda a nyírbátori minorita kolostor és a Szent György-templom építését. E gyönyörű későgótikus épületek a századfordulón már reneszánsz stílusú díszítést és belső berendezést kaptak. Ugyanakkor készülhetett a nyírbátori kastély reneszánsz kialakítása is. A mostani református, hajdani Szent György-templom közelében, a mai gimnázium épülete mögött feltárt romos maradványok közt felelt reneszánsz stílusú nyíláskerettőredékek és báboskorálát részletek kerültek elő. A minorita templom szentélyébe szánt, remek intarziás

² Az oklevél az Országos Levéltár középkori gyűjteményében található. Jelzete: Dl. 34939.

reneszánsz stallumok 1511 évszáma pedig e munkák befejezését jelentette.³ A Báthoriak számára már csak ezért is kedvező lehetett a nem várt kincs felbukkanása. Feltehető, de természetesen nem bizonyítható, hogy az aranyleletet egészében vagy egy részében a szóban forgó célokra felhasználták. Valószínűbb azonban, hogy a kincset megtartották, hiszen a „pogány pénzek” a reneszánsz idején közkedveltségnek örvendtek, s olaszos műveltségű főuraink részére az anyagiak mellett külön műértéket is jelentettek. Gyűjtésük divatos igényt elégített ki. E lehetőség is arra vall, hogy a szászsebesi lelet antik aranypénzekből állt és részére éppen ókori származása biztosította a reneszánsz idején kiemelkedő és sajátosan időszerű megbecsülését.

Az 1494-i oklevél tehát nemcsak a benne foglalt konkrét eset következtében válik különleges érdekűvé, hanem egyszersmind mélyen bevilágít a XV—XVI. század fordulójának történeti és művelődési viszonyainak színes szövedékébe, sőt ezen túlmenően széles távlatokat nyit az elmúltak és az elkövetkezendők összefüggéseibe is.

Entz Géza

Egy Esztergom-környéki pénzlelet

1961 őszén az „Esztergom-tábori Húsipari Állami Gazdaság”³⁹ egyik dolgozója számos cseréptöredéket hozott be a dorogi múzeumba, megjelölve a helyet, ahol társaival együtt lelték azokat szántás közben. A lelőhelyet ismertük és évekkal előbb dr. Korek Józseffel együtt a terepet bejártuk, megállapítva, hogy egy erősen lekoptott homokos területen hajdan körézkori település volt. E helytől nem messze azonban késő középkori kerámiák és kályhaszemek töredékei kerültek elő elég nagy számban.¹

Balogh Albin, néhai esztergomi múzeumigazgató közlése szerint ott sejtették Nyr (Nyír, Nyér, Nyyr) községet. Mindenesetre a hely a „Via Antiqua” (mely Esztergomot Budával kötötte össze) közvetlen közelében feküdt, a mai Kis-Strázsa-hegy lábánál² a jelenlegi főúttól hozzávetőleg 300 méterre, az Esztergom-tábori temető mellett.

A beszolgáltatott kerámiatöredékek egyikén réz vagy ezüst oxidáció nyomaira bukkantam, sőt az egyik elszíneződött hely 10 mm átmérőjű korong lapkára utalt, annak a gyanúnak adva helyt, hogy az edényben pénz volt. Kérdésemre bevallotta a lelet bejelentője, hogy valóban több pénzdarab volt a cserepek között, de azok annyira oxidálódtak, hogy be sem hozták, hanem a gépjárató ablakába tették. Azonnal kimentem a helyszínre és ott 15 darab pénzt találtam, melyek valóban vastag, földes patinával voltak borítva. Kimenve a helyszínre a szántásban még két darab pénzt találtam, mely teljes bizonyossággal az előzőkhöz tartozott. A közben megeredt eső meggátolta a további leletmentést és csak napokkal később mehettem ki ismét a lelőhelyre, ahol már mást, mint néhány XVI—XVII. szd.-i kerámia-töredéket, nem találtam.

Óvatos munkával kezelésbe vettem a pénzeket, melyből egy teljesen megsemmisült, egy pedig kettétört. A pénzek leírása a következő:

Karinthia I. Ferdinánd 3 kr. 1541-i és 1542 összesen 2 db.

Karinthia I. Ferdinánd pfennig 1538, 1539 (3), 1540 (4) és 1541 (6) összesen 14 db.

Feltételezhetjük, hogy a tizenhetedik pénz is I. Ferdinánd karinthisai hármasa volt nagyságából ítélve. Mivel pedig az utolsó évszám 1542, ennél fogva valószínűleg az 1543. évi eseményekkel kapcsolatban, Esztergom elfoglalása alkalmából kerülhetett a földbe egy olyan osztrák katona vagy kereskedő vagyunkaként, aki korábban Karinthisban járt.

Szepessy Géza

Egy eddig ismeretlen szükségpénz

Mint az országban sok más helyen 1944. év végén és 1945. év elején, így Kiskunhalason is aprópénz hiánnyal küzdöttek a front átvonulása után. A Vörös Hadsereg parancsnoksága által kibocsátott egyre több 1000 pengős papírpénz csak súlyosbította az aprópénzhiányt. Azonban

³ Vö. Entz Géza—Szalontai Barnabás: Nyírbátor. Budapest 1959. Voit Pál: Műhely a Via dei Servin. Művészettörténeti Értesítő, 1961. 97—130. és Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I. Adattár. Budapest, 1966. 111., 120. és 127.

¹ A szürke, jól égetett kályhaszemek jól ismertek a környék középkori lelőhelyein. Ezek a töredékek azonban meglehetősen durvák voltak, feltételezhetőleg helyi készítmények.

² A „Via Antiqua” egészen Csév községig kitűnően követhető. Két helyen „in situ” római mérföldkövek maradtak fenn a II. századból.

nemcsak a város lakosai nem tudtak kisebb összegeket fizetni, hanem a szovjet katonai parancsnokság is követelte a város előljáróságától az általuk kibocsátott nagy címletű papírpénzek felváltását.

A városi tanács úgy döntött tehát, hogy a városi közpénztárakba befolyt 100 darab 1000 pengős papírpénz értékében kisebb címletű papír szükségpénzt fog kibocsátani, mégpedig 1000 darab 100 pengős címletűt. Ez Kiskunhalas város területén forgalomba hozva, az átmeneti nehézségek leküzdését segítené.

A szükségpénzek kibocsátására vonatkozó határozat 1945. január 12-én kelt, s ezt követően nyomban forgalomba is kerültek a halasi 100 pengős címletű papír szükségpénzek. A nyomdai előállítást a „Kiskunhalas Helyi Értesítője”-nek nyomdája vállalta.

A városi utalványt a sorszámon és Kiskunhalas város bélyegzőjén kívül dr. Kovács Béla polgármester, Pacolay Győző pénztárnok és Mikár Kálmán ellenőr saját kezű aláírásai hitelesítették. Ezeken kívül még a következő szöveget olvashatjuk az előlapon:

„Száz pengő értékű városi utalvány. Kibocsájtotta Kiskunhalas megyei város pénztára a városi tanács 1945. évi január 12-iki határozata alapján a közpénztárban fekvő 1000 P-s bankjegyek értékének erejéig. Ezt az utalványt mindenki köteles elfogadni a város területén s ezzel a közpénztárnál teljes értékben lehet fizetéseket eszközölni. Az utalványon eredeti aláírások vannak, melyek nélkül az utalvány nem érvényes és hamisítását a törvény teljes szigorral bünteti. Kiskunhalas, 1945. január 15.”

A hátlapon szintén a város bélyegzőjét láthatjuk, a következő szöveg mellett: „Száz pengő Kiskunhalas megyei város”.

A halasi szükségpénznek azonban igen rövid pályafutása volt. Kibocsátása után nemsokára mind a Pénzügyminisztérium, mind pedig a Belügyminisztérium illetékesei megrovásban részesítették a városi előljáróságot az utalvány kibocsátása miatt, és azonnali bevonását rendelték el.

A városi tanács eleget téve az utasításnak bevonatta a szükségpénzeit, és sorszám szerinti ellenőrzés után elégette. Az 1000 darabból 993-at semmisítettek meg. A megmaradt 7 darabból ma is megvan 3 a kiskunhalasi Thorma János múzeum tulajdonában. (A mellékelt kép is erről készült.) Egy példány eltűnt a kiskunhalasi Szilády Áron gimnázium gyűjteményéből, egyet pedig egy gyűjtő csalt ki fondorlattel Pacolay Győzőtől átvételi elismervény ellenében, később azt állítván, hogy elveszett. További két példány holléte ismeretlen.

Érdemes lenne felkutatni, ez igen ritka városi szükségpénz meglevő példányainak hollétét!

Rádóczy Gyula

Numizmatikai adatok Sopronból

Régtől fogva érdekelte a soproniakat a régi pénz és érem, iskolaérmeknek is szép sorozatát ismerjük a 17. század derekáról,¹ de az 1860-as évek második felében gyakran volt az érem közbeszéd és hivatalos ügyek tárgya. 1865. október 22-én Wehofer József napszámos a város szélén az akkor ún. Papréten, ma Ifjúság tere, III. Ferdinándnak 1650-ből való kettős aranyát találta meg az ott folyó Ikva-patak körül végzett földmunkákkal kapcsolatosan. Bár egyszerű ember volt, mégis a pénzdarabot bevitte a városházára és ott 10 ft ellenében átvették. A lelet nagy port vert fel, de Paur Iván hírneves régész véleménye lelohasztotta az érdeklődést, mert ki-jelentette, hogy a darabnak nincs műértéke, így kár a Nemzeti Múzeumnak prezentálni. Egy bécsi műkereskedő, aki éppen Sopronban járt, hasonlóképpen vélekedett. Így azután hanyódott a pénz, míg 1868-ban Finck városi jegyző javasolta a tanácsnak, hogy helyezték el a város éremgyűjteményében. Együttal szólítsák fel Hochholzer Dániel levéltárost, hogy nyújtson be leltárat a levéltárban elfekvő pénzekről.²

Valószínűleg nagy meglepetéssel vett róla tudomást a tanács, hogy az idők folyamán a levéltárban csinos kis gyűjtemény állt össze különböző fiókokban hanyódva. Zömét a tudósgyűlési emlékérmek adták, amelyeket a testvér-törvényhatóságok küldtek meg és amelyeket 1847-ben Sopron is viszonzozhatott a maga emlékérmivel. Hochholzer lajstroma 1868. augusztus 1-i kelettel 15 darabot sorol fel, feltüntetve az anyagot, a keletkezési évet és az elhelyezést. Szól pedig a lista ekképpen:³

1. Aranypecsét Mátyás király 1464-es bulláján.
2. III. Ferdinánd szóban forgó aranya 1650-ből.
3. A Magyar orvosok és természetvizsgálók besztercebányai ezüst emlékérmé 1842-ből, 1847-es szerzemény.
- 4—6. Ugyanilyen tudósgyűlések bronz emlékérméi Temesvárról (1843), Pécsről (1845) és Kassa-Eperjesről (1846).
7. József nádor jubileumi ezüst emlékérmé Böhmtől. 1847.
8. József nádor és V. Ferdinánd együttes emlékérmé, ezüst. 1846.
- 9—10. A M. orvosok és természetvizsgálók soproni gyűlésének bronz és ezüst emlékérmé. Böhmtől. 1847.
11. Esterházy Pál herceg ezüst emlékérmé. 1847. Böhmtől.
12. Az Akadémia épületének felavatására készült emlékérmé. 1865.
13. A soproni Kath. legényegylet ezüst emlékérmé. 1866.
14. Arany koronázási emlékérmé. 1867. (Gohl a Num. Közlöny 1917. évfolyamában Ferenc József koronázásának 36 emlékérmét sorolja fel, köztük négy arany. A levéltári példány ezek egyike lehet.)
15. Erzsébet királyné ezüst koronázási érme. (Gohl említett cikkében 12 olyan koronázási érmet sorol fel, amelyeken azonban a királyné Ferenc Józseffel együtt jelenik meg, közöttük kettő ezüst.)

Vajon mi lett e kis gyűjtemény sorsa? Mátyás bullája ma is a levéltárban van. A leltár elkészültének évében nyílt meg a soproni múzeum, egy társulat hozta létre, a város vezetősége irányában meglehetősen távol tartotta magát. E múzeum mai jogutódjának éremtárában egy és más érem megvan a felsoroltakból, de más forrásból, viszont akad olyan darab is a leltárban,

¹ Huszár L.: Soproni iskolai jutalomérmék a XVII. századból. Num. Közl. 34—35. (1935—1946)., Csatkai E.: Régi soproni éremgyűjtemények és leletek. Uo. 38—39. (1939—1940)., Huszár L.: Soproni iskolai jutalomérmé 1654-ből. Soproni Szemle 1966. 3. sz., Csatkai E.: A soproni műgyűjtés története. Sopron 1959.

² Soproni tanácsjegyzőkönyv 1868. 984. sz. végzés.

³ Soproni levéltár F. XXIV. No. 6208.

amelyiket hiába keresünk a múzeum gyűjteményében. Tehát legalábbis teljességében nem jutott a városi gyűjtemény a múzeum birtokába. A városházát lebontották, levéltára is bújdosott, amíg az új városháza felépült; akkor kallódhatott el a 14 darab. Érthetően nem lehetett rá gond egy hivatalban, amelynek három esztendő kellett ahhoz, hogy egy aranypénznek végleges helyet biztosítson.

A koronázással volt kapcsolatos egy nagyobb hullámokat vető érmes ügy. A városvezetőség a Belügyminisztériumból 1868. augusztus 5-i kelettel 4153. szám alatt körrendeletet kapott „bizonyos Indulfy Gesz Lőrincz által készített koronázási érmek árulásának eltiltása és az érmek elkoboztatása iránt”.⁴ Jó helyre fordult a minisztérium: hamarosan ment a válasz: „Dorner Károly vkptány segéd . . . jelenti, hogy Indulfy Gesz Lőrincz által kiküldött két egyén, Gaertner Mátyás és Indulfy Miksa Nagymartonban elfogattattak, a hamis érmek, a gyűjtő ívek és gyűjtött pénzek tőlük elkoboztattak és kötött menetlevéllel Budára küldettek.”⁵ Úgy látszik, a koronázást mai szóval élve maszek alapon nem volt szabad ünnepelni, vagy a hivatalos kiadású érmekeket féltették.

Indulfi Lőrincz azonban aligha tanult az eseményekből. 1869-ben újból körlevél érkezett a törvényhatóságokhoz, legfeljebb annyi változott, hogy kettős nevének sorrendjét megváltoztatták. A BM augusztus 21-én keltezett 5024. számú írása nyomán látszik, hogy Indulfi csak nem hagyta az éremügyet békében. Ezúttal Kandó Kálmán aláírásával, az Országos Lelencügy pénzügyi osztály részéről kiadott aláírási ívekkel járta az országot, hogy az építendő lelencház javára „különféle emlékpénzeket” adjon el. A BM ellenintézkedése ez volt: „Miután Gesz Indulfi Lőrincz még múlt 1868. évi augusztus 5-én 4153. sz. alatt kelt rendelettel a honvédemlék érmekkel gyanús üzérkedése miatt emlékpénzek eladásától országsszerte eltiltva lón, a fentebb czélból területén netalán megjelent Gesz Indulfi Lőrincz vagy megbízottjai irányában járjon el.”⁶

Az ügyet azután három év múlva lezárta a Belügyminiszter 1870. május 7-én kelt 981. számú körrendelete, melyet beiktattak a soproni tanácsjegyzőkönyvben is 1435. számú végzésképpen: „Bár mi című érmek, melyek Indulfi Lőrincz vagy ügynökei által forgalomba bocsátatnak, minden igazolási okmányokkal együtt elkobzandók, az illetők pedig csalás miatt rendőrileg esetleg fenýtőleg megbüntetendők.”

Minden gyűjtő ismeri a jelentéktelen, jelzéstelen kis érmekeket, amelyeket valami alkalomra készítenek önből, rézből, többé-kevésbé sikerültek; ilyeneknek gyártója lehetett Indulfi is, esetleg valamely munkáján szerzőségét a kezdőbetűk segítségével ki lehet mutatni, egyébként neve csak a régi bűnügyi írásokban marad megörökítve.

Csatkai Endre

Sikertelen kísérlet emlékérem kiadására a Nemzeti Színház megnyitásakor 1837-ben

„Arra vagyok bátor a Tekintetes nemes Tanácsot kérni, méltóztassék a többi városok példájára ez évi nagygyűlésünk emlékére szinte pénzt veretni.” Erre kéri Sopron városát Kubinyi Ágost a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók ott tartandó VIII. vándorgyűlése előtt 1847. február 24-i levelében.¹ Elég ritka dolog volt még akkoriban, hogy valamely nagyobb esemény emlékére érmet verettek, és éppen az említett társulat érdeme, hogy évről évre rábírták annak a városnak a vezetőségét, ahol a nagygyűlést tartották, hogy az éremgyűjtésnek ezt az ágát is ily módon meghonosítsák nálunk. Több évtizeden át szép sorozat állott össze, az első emlékérmeket Kassa-Eperjes, Temesvár, Pécs és Sopron Böhm Dánielre bízta, a későbbi években nagyrészt a bécsi Seidan készítette a vándorgyűlések emlékérmeket.

Nem volt tehát szerfelett könnyű az emlékérem jelentőségének kevés ismeretében elérni, hogy érdekében hathatós mozgalom támadjon. Erre példa a Nemzeti Színháznak 1837-ben történt megnyitása. Nem kell kiemelni, mily nagy dolog volt az, hogy az ország fővárosában a magyar színészet állandó otthonra talált; mennyire sejtették ezt akkoriban! Pénzbeli adományok, munkateljesítmények mutatják; csak egy-két példa: a pesti csizmadia és szabó cég kb. 30 lábbelit és díszruhát adományozott, Kostyál Ádám szabó egy királyi öltözekeket készített és a színház adta anyagból egész sereg ruhát varrt, a fővárosi kalaposok fővegeket, kucsmákat,

⁴ Tanácsjegyzőkönyv 1868. 2441. sz. végzés.

⁵ U. a. 2666. sz. végzés.

⁶ Soproni tanácsjegyzőkönyv 1869. 1621. és 2162. sz. végzések.

¹ Num. Közlöny 56—57. (1957—1958) Csatkai Endre: Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez.

kardbojtokat ajánlottak fel. Vidékről díszöltözekeket küldtek a nemesi családok és megyék. Érezték, hogy az állandó otthon kitűnő nemzedékeket nevel a magyar színpadnak és hovatovább a magyar fővárost izzig-vérig magyar nyelvűvé és érzésűvé változtatja át. Érthető, hogy a nagy esemény horderejének megörökítésére emlékérem veretésnek gondolata is felmerült. Tán nem csalódunk, hogy ennek a mozgalomnak is Kubinyi volt a megindítója.

Az indítvány kettős volt. Terveztek egy olyan nyomtatott köszöntést, amelyet a megnyitó előadás minden látogatója emlékebe kap. Ezért felszólították az ország minden tollforgatóját, hogy magyar, latin, német, tót, horvát, örmény, orosz, görög, szerb, oláh és zsidó nyelven adjanak verset, ezek közül a megfelelők kerüljenek az emléklapra. Ennek nyomdai költségét már egy műbarát el is vállalta. Ami pedig az emlékérmét illeti, az előbbivel egy időben a Regélő-Honművész című folyóiratban 1837. július 6-án jelent meg róla a tudósítás (54. szám, 428—429. lap): „Felszólítás a pesti magyar színház felnyitására czélzandó emlékpénzek iránt.”

„Európai laktunknak 11-dik századában nemzetünknek művészeti hajnalát leginkább deríti nevezett díszes és saját magyar játékszínünk felépítése s nemsokára megnyitása. Hogy e szívre ható nemzeti örömet, melyben elődeink nem részesülhettek, illően éldejük, sőt vígságunkat azon mértékben örökíthessük is, minden mívelt nemzetnek példája szerint szükségesnek látta egy hazafi, óhajtván, hogy felső engedelem mellett a pesti magyar színház felnyitására czélzó emlékpénz veretessék, mellynek ára közadakozásokból szedetessék össze. Az említett hazafi a maga részéről e czélra 50 váltó forintot fizetvén-le megbízta a Regélő-Honművész intézetét, hogy ezen meghatározott szándékot a hírlapoknak kihirdettetésre és t. olvasóit megkérné, hogy ők nemcsak ama készíttendő emlékpénznek jelei, feliratai, szóval lényege alakjai iránt adandó véleményeket külön alkalom vagy bérmentes levelek által folyó esztendő július 24-kéig a Regélő-Honművész hivatalába beküldjék, hanem egyszersmind ugyan azon hivatalban veendő nyugtatvány mellett a czélnek minél előbbi elérésére saját buzgóságuk mértékében adakoznának. Az emlékpénzek nagyságban kétféle lesz, t. i. kettős tallér és húszas nagyságú. Nyomatni fognak ezüstben és rézben, de az említett nagyságok mintája készen levén, lehet azokat aranyban is verettetni minden adakozónak kívánsága és ajánlása szerint. Minden ajánlónak egy darab ingyen fog kiszolgáltatni: azonban kiki megrendelheti adakozásához mérve, mennyi és milyen darabot kíván. Az egész pénzbeli jövedelem és költség iránt, valamint a veretett és kiosztott emlékpénzek mennyisége felől a Regélő-Honművész intézete fog a t. n. Pest vármegye fenn álló küldöttségénél tökélyes előadást és számadást benyújtani.”

Érdekes, hogy tehát még ilyen téren is működött a cenzúra! Hanem a magyar társadalom hasonló gyűjtésekkel erősen túlterhelt volt és így még hozzá az idő rövidsége is, két-három heti határidő csak a szövegek és javaslatok benyújtására, érthető, hogy nehézségek merültek fel, miket már július 16-án sejtet a Honművész 57. számában a 463. lapon foglalt közlemény:

„A pesti magyar színház megnyitására készíttendő emlékpénzek ügyében újlag kérjük a t. közönséget, hogy azoknak megszerzését ohajtók mennél előbb méltóztassanak e lapok hivatalában akár az előfizetést megtenni, akár csak nevöket s a kívánt pénzek mennyiségét előre beíratni, minthogy közel levén a kiszabott határ idő (VIII. 24-ike), szükséges előre tudnunk, hány darab emlékpénzt s mellyik ércznemből kelljen megrendelni.”

Arra kell következtetnünk a hamarosan, július 30-án megjelent közleményből (61. szám), hogy az előjegyzés nagyon gyéren gyűlhetett: „A pesti magyar játékszín megnyitására czélzandó emlékpénzek és prózában vagy versekben készíttendő üdvözetek iránt tudósítjuk a nagy érdemű közönséget, hogy azok, kik részint késtek, részint távol laknak Pesttől, még mind az emlékpénzeket megrendelhetik, mind pedig üdvözleteket küldhetnek. Valamint ohajttandó, vajha a hazafiak a nevezett két tárgyat mennél számosabban pártolják: úgy különösen igen kíváncsok, ha az emlékpénzeket megszerezni akarók mennél nagyobb számmal jelenének magukat, részben a pénzeknek jelessége, maguk nemében egyetlensége, és nemzeti érdeke miatt, részint pedig hogy az azokra fordítandó igen tetemes költség ügyében annál biztosabb rendeletek tétetheszenek.”

De nemcsak a pénzbe kerülő érem ügye akadozott, a nyomtatandó üdvözlő iraté is. Az augusztus 3-iki (62.) számban csak erre tér ki a közlemény, megértéssel azok iránt, akik elkéstek, vagy még akarnak szöveget írni, a végső határidőt kitölták augusztus 10-re.

1837. augusztus 22-én megnyílt az akkor még Magyar Színháznak nevezett intézet (1840-ben vette csak fel a Nemzeti Színház elnevezést), színlapja díszes kiállítású volt a megnyitónak a Honművész augusztus 27-iki (69-es) száma jelenthette, hogy Pintér Mihály úr ezen ünnepet nyomtatott „örömdalával” tisztelte meg, de a tervezett köszöntő és érem az akkor sokat emlegetett éji homályban maradt. A Honművész kénytelen így mosakodni: „Az ezen innepélyes alkalomra szánt” üdvözlőti koszorú” nyomtatására, úgy az emlékpénznek veretésére az idő rövid levén, ezek csak jövő pesti vásáron fognak elkészülni.”

Hiszen abban igaza volt az intézőknek, hogy kevés idő állt rendelkezésre: cenzúra, no meg ki készítette volna el Pesten az érmet? Bizony karácsonyig nem esik szó a dologról. A december 24-i (103-as) szám aránylag biztató közleményt hoz: „A pesti magyar színház szerencsés létesítését örökítő emlékpénznek készítése és kiveretése az illető bécsi hatóságok jóváhagyásának ki- eszközlése miatt késett ugyan, de már a folyó hónap elején munkába adathatott. A buzgó hazafiak örvendező üdvözleteiknek kinyomtatása pedig csupán és egyedül az okból késett, mivel még mások is szívesek voltak ollyasoknak beküldése iránt ajánlásokat tenni, melyekre várakozni illőnek tartatott. Az üdvözletek az itteni nyomtató intézetek tulajdonosainak hazafias pártfogó adakozásai segédelmével a közelebbi ünnepek szüntével azonnal kinyomattatnak.”

Nincs adatunk rá, hogy ez az emléklap megjelent volna, a Honművész legalábbis nem említi. Nem valószínű azonban, hogy az emlékérmét kiadták. A Nemzeti Múzeum éremtárában nincs belőle példány, ez majdnem mindent megmond. Az egész folyamatból kiviláglik, hogy anyagilag nem volt biztosított a veretés, és ha valaki művészi emléket óhajtott a valóban nagy- horderejű nemzeti eseményről, Perlasca Domonkos neves pesti grafikus rézmetszetet adott ki az épület homlokzatáról, színes és színtelen, különböző nagyságú lap volt: két pengő forint, 48 ezüst krajcár és 15 ezüst krajcár árban vesztegették a kivitel minősége szerint. Az utolsó hír- adást követő negyedév végén Pestet előntötte a Duna, hiszen maga az új színház is megsérült, így aligha mutatkozott érdeklődés az érem elkészítése iránt, feltételezhető, hogy nem került kivitelre, története pedig a magyar emlékérem-gyűjtés történetének jellemző negatív fejezete maradt.

Csatkai Endre

ÉREMLELETEK,

melyek a magyar Nemzeti Múzeum Éremtáiraiban kerültek feldolgozásra

Alsóvadász (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) XVII. sz.-i ezüstpénzek. Utolsó előforduló évszám: 1649. Összesen 78 db. Ausztria II. Ferdinánd 3 kr, Wien, 1624., St. Pölten, 1625. III. Ferdinánd 3 kr, Wien, 1641. Steierország II. Ferdinánd 3 kr, j. n. 1631. Karintia III. Ferdinánd 3 kr, j. n. 1649. Tirol Lipót fgh 3 kr, j. n. é. n. Cseh II. Ferdinánd 3 kr, Prága, 1627., j. ? 1625. Morva II. Ferdinánd 3 kr, Brünn, 1625. Lengyel III. Zsigmond VI garas, Gum. 1165. 1625., Gum. 1167, 1626., dutka 1621. (2), 1624., poltura Gum. 971. 1621. (3), Gum. 972. 1622. (7), Gum. 973. 1623 (11), Gum. 974. 1624. (9), Gum. 975. 1625. (8), Gum. 976. 1626., Gum. 977. 1627. (3), év: ? (7), j: ? 1596. Elbing Gusztáv Adolf poltura 1632., év: ?, Svéd Gusztáv Adolf poltura 1632., Christina poltura 1634. Brandenburg-Preussen Georg Wilhelm poltura 1624., 1625., 1626. (3), j. n. 1622., 1623. (2), 1624. (3).

Gábor Judit

Decs (Tolna m.) Utolsó előforduló évszám: 1596. Összesen 3028 db. Magyar II. Ulászló denár CNH. II. 278A K—G 1510, 1516. K—H 1507. II. Lajos denár CNH. II. 306A C-liliom 1526, 1527 (2), K—A 1526, K—B 1525 (3), 1526 (2), K—G 1517, K—? 1521, L—K 1527 (3), L—? 1526. Zápolya János garas CNH. II. 330 K—T 1527. I. Ferdinánd denár H—P 1552 (4), K—B 1527, 1528 (15), 1529 (5), 1530 (6), 1531 (5), 1532 (9), 1533 (5), 1534 (8), 1535 (22), 1536 (9), 1537 (17), 1538 (21), 1539 (20), 1540 (25), 1541 (31), 1542 (17), 1543 (33), 1544 (41), 1545 (41), 1546 (63), 1547 (55), 1548 (42), 1549 (49), 1550 (83), 1551 (56), 1552 (70), 1553 (49), 1554 (55), 1555 (41), 1556 (41), 1557 (69), 1558 (47), 1559 (36), 1560 (33), 1561 (27), 1562 (38), 1563 (26), 1564 (36), 1565 (18), év: ? (16), N—C 1554, 1555 (2), 1556, N—P 1557, hamis (8), obulus K—B 1541. Miksa denár H—S 1575 (3), K—B 1565 (15), 1566 (35), 1567 (37), 1568 (45), 1569 (52), 1570 (60), 1571 (53), 1572 (41), 1573 (18), 1574 (25), 1575 (47), 1576 (44), 1577 (75), 1578 (57), év: ? (7), j. n. 1576, hamis. Rudolf denár H—S 1579, 1580, K—B 1578 (6), 1579 (73), 1580 (53), 1581 (45), 1582 (15), 1583 (36), 1584 (44), 1585 (34), 1586 (25), 1587 (22), 1588 (24), 1589 (39), 1590 (45), 1591 (54), 1592 (44), 1593 (14), 1594 (4), 1595 (3), 1596 (3), év: ? (10), N—B 1582, hamis (6), obulus K—B 1580, 1584. XVI. századi hamis denár (15). Tirol Ferdinánd fgh. tallér é. n. (8). Lengyel Wladislaw Jagello $\frac{1}{2}$ garas Gum. 417. é. n. Kasimir Jagello $\frac{1}{2}$ garas Gum. 451. é. n. (14). Johann Albert $\frac{1}{2}$ garas Gum. 467. é. n. (44). Alexander $\frac{1}{2}$ garas Gum. 469. é. n. (30). I. Zsigmond garas Gum. 474. 1506, Gum. 481. 1520, Gum. 482. 1527 (4), Gum. 483. 1528 (6), Gum. 484. 1529 (2), Gum. 485. 1541, 1545 (2), Gum. 487. 1546 (2), Gum. 491. 1547 (4), év: ? (3), $\frac{1}{2}$ garas Gum. 480. 1507 (6), 1508 (5), 1509 (5), 1510 (3), 1511 (4), év: ? (9), Litván Zsigmond Ágost garas Gum. 610. é. n. 1547, 1548, 1566, 1567 (2), 1568. Porosz terület I. Zsigmond garas Gum. 525. 1528, 1529 (4), Gum. 526. 1530 (10), Gum. 527. 1531 (8), Gum. 528. (8), Gum. 529. 1533 (5), Gum. 530. 1534 (11), Gum. 531. 1535 (4). Danzig I. Zsigmond garas Gum. 558. 1530, 1531 (5), Gum. 559. 1532 (3), Gum. 561. 1534 (2), Gum. 562. 1535 (2), Gum. 564. 1538 (3), Gum. 565. 1539 (5), Gum. 566. 1540 (5). Báthori István garas Gum. 778. 1577 (2). Elbing I. Zsigmond garas Gum. 582. 1534 (6), 1535, Gum. 583. 1539, 1540. Riga Báthori István garas Gum. 808. 1581. Schweidnitz II. Lajos $\frac{1}{2}$ garas 1516 (2), 1520, 1521, 1525 (3), 1526 (12), év: ? (6). Cseh II. Ulászló weisspfennig é. n. (3), II. Lajos weisspfennig é. n. I. Ferdinánd weisspfennig é. n. (3), 1563. Miksa weisspfennig 1567, 1569. Breslau II. Wladislaw garas Saurma I. 32. é. n. Thurzó János garas Saurma I. 18. 1507, 19. 1507. Brandenburg-Cüstrin Johann garas 1544 (5), 1545 (2). Porosz hercegség Albert garas 1531, 1532 (4), 1533, 1534 (12), 1535 (7), 1537 (8), 1538 (13), 1539 (10), 1540 (5), 1541 (16), 1542 (15), 1543 (17), 1544 (14), 1545 (15), 1546, 1547, 1550, 1551, év: ?, hamis. Liegnitz-Brieg II. Friedrich garas é. n. (3), 1541, 1542 (3), 1543 (6), 1544 (4). Breunschweig-Lüneburg Julius tallér 1588. Szász August tallér 1577, 1583. Goslar garas 1553. Hannover garas 1551. Konstanz $\frac{1}{2}$ garas é. n. Nordheim garas 1552 (2).

G. I.

Fajsz—Ösztövr (Bács-Kiskun m.). Utolsó előforduló évszám 1551. Összesen: 1017 db. Magyar I. Mátyás obulus CNH. II. 244. II. Lajos denár CNH. II. 306A K—B 1526. Zápolya János denár CNH. II. 331A K—T. 1527. I. Ferdinánd denár K—B 1527 (4), 1528 (30), 1529 (20), 1530 (15), 1531 (12), 1532 (13), 1533 (12), 1534 (23), 1535 (35), 1536 (31), 1537 (32), 1538 (43), 1539 (56), 1540 (43), 1541 (50), 1542 (44), 1543 (82), 1544 (81), 1545 (103), 1546 (99), 1547 (82), 1548 (24), 1549 (6), 1550 (13), 1551, év: ? (54 + töredékesek), töredékek; hamis; obulus K—B é. n., 1541, év: ?. Török Szulejmán akese (2).

G. I.

Fajsz—Garadomb (Bács-Kiskun m.). Utolsó előforduló évszám: 1630. Összesen: 4130 db. Magyar I. Mátyás denár CNH. II. 236. n—~~X~~ I. Ferdinánd denár K—B 1529, 1533, 1535, 1536 (3), 1537 (3), 1539, 1540, 1542, 1543 (4), 1545 (2), 1546 (2), 1547 (3), 1548 (7), 1549 (5), 1550, 1551, 1552 (9), 1553 (2), 1554 (3), 1555 (2), 1556 (7), 1557 (5), 1558 (3), 1559, 1560, 1561 (2), 1562 (5), 1563 (6), 1564, N—C 1554, hamis (2), Miksa denár K—B 1565 (2), 1566 (5), 1567 (2), 1568, 1569 (2), 1570 (5), 1571 (2), 1572 (5), 1574 (3), 1575 (4), 1576 (4), 1577 (8), 1578 (5), év: ? (3), hamis. Rudolf denár K—B 1578, 1579 (6), 1580 (7), 1581 (6), 1582 (3), 1583 (3), 1584 (9), 1585 (8), 1586 (4), 1587 (7), 1588 (5), 1589 (5), 1590 (5), 1591 (5), 1592 (6), 1593 (7), 1594

(7), 1595 (3), 1596 (7), 1597 (2), 1598 (2), 1599 (4), 1600 (2), 1601 (6), 1602 (10), 1603 (9), 1604 (6), 1605 (4), 1606 (7), 1607 (16), 1608 (17), év: ? (24). II. Mátyás denár K—B 1609 (16), 1610 (34), 1611 (178), 1612 (228), 1613 (215), 1614 (325), 1615 (318), 1616 (429), 1617 (448), 1618 (438), 1619 (420), 1620 (265), év: ? (160), N—B 1614, egy lapú, hamis (23). II. Ferdinánd denár K—B 1622 (5), 1623 (4), 1625 (3), 1626 (45), 1627 (20), 1628 (4), 1629 (2), 1630 (17), év: ?, hamis (4), obulus K—B 1622. XVII. századi hamis denár (20). Erdély Bethlen Gábor denár B—Z év: ?, C—C 1626 (6), K—B 1620 (7), 1621 (3), 1622, év: ? (2), N—B 1625 (8), 1626 (2), év: ? (5). Tirol Lipót fhg. tallér 1621, 1628. Cseh II. Lajos weisspfennig é. n. I. Ferdinánd weisspfennig é. n. (2). Miksa weisspfennig év: ?. Rudolf weisspfennig 1580. Schweidnitz II. Lajos ½ garas Gum. 1520, 1521 (2), 1524 (2), 1525, 1526 (10), év: ? (4). Lengyel Kasimir Jagello ½ garas Gum. 451. é. n. (5). Johann Albert ½ garas Gum. 467. é. n. (32). Alexander ½ garas Gum. 469. é. n. (28). I. Zsigmond garas Gum. 485. 1545, ½ garas Gum. 479. é. n., Gum. 480. 1508, 1509 (2), 1510 (3), 1511 (3), év: ? (6). Danzig Báthori István garas Gum. 790. 1579. Riga III. Zsigmond garas Gum. 1454. 1589. Porosz terület I. Zsigmond schilling Gum. 522. 1529. Mecklenburg VI. Albert schilling é. n. Mirandola I. Alessandro Pico sessino A—B é. n. bizonytalan.

G. I.

Gyulavári (Békés m.). Utolsó előforduló évszám 1686. Összesen: 24 db. Magyar I. Lipót 15 kr. K—B 1665, 1675 1676 (3), 1678, 1681 (2), 1686. Lengyel Johann Kasimir VI-os garas A—T 1665 (2). Danzig III. Zsigmond ort 1626. Brandenburg-Anspach Johann Friedrich 1677. Brandenburg-Preussen Georg Wilhelm ort 1624. Wohlau-Liegnitz-Brieg Christian 15 kr. 1663. Sayn-Hohnstein Gustav 2/3 tallér 1676. Schwarzburg-Arnstadt II. Anton Günther 2/3 tallér 1672. Schwarzburg-Sondershausen Christian Wilhelm 2/3 tallér 1670. Szász Gotha-Altenburg I. Friedrich 2/3 tallér 1675. Campen tallér 1648. Burgund-Brabant IV. Fülöp tallér 1623. Francia XIV. Lajos 1/12 écu D 1661. Velence Domenico Contarini ducato MM é. n. Ragusa grossetto é. n.

G. I.

Kisvejeke (Tolna m.). Utolsó előforduló évszám 1597. Összesen: 641 db. Magyar I. Ferdinánd denár B—H 1529, C-liliom 1532, H—P 1532, év: ?, K—B 1528, 1529, 1531, 1533, 1534 (2), 1535 (3), 1536 (4), 1537, 1538, 1539 (3), 1540 (3), 1541 (4), 1542 (2), 1543 (8), 1544 (4), 1545 (7), 1546 (10), 1547 (7), 1548 (4), 1549 (7), 1550 (11), 1551 (5), 1552 (7), 1553 (7), 1554 (10), 1555 (9), 1556 (7), 1557 (7), 1558 (7), 1559 (6), 1560 (7), 1561 (2), 1562 (7), 1564 (5), 1565 (4), év: ? (2), N—C 1554, 1555, S—M 1558. Miksa denár K—B 1565 (2), 1566 (11), 1567 (11), 1568, 1569 (15), 1570 (12), 1571 (11), 1572 (7), 1573, 1574 (4), 1575 (13), 1576 (14), 1577 (19), 1578 (10), év: ?. Rudolf denár K—B 1578, 1579 (16), 1580 (11), 1581 (12), 1582 (7), 1583 (9), 1584 (17), 1585 (13), 1586 (13), 1587 (14), 1588 (10), 1589 (6), 1590 (10), 1591 (13), 1592 (10), 1593 (9), 1594 (9), 1595 (5), 1596 (6), 1597 (7), év: ? (4). XVI. századi hamis denár. Lengyel Kasimir Jagello ½ garas Gum. 451. é. n. (6). Johann Albert ½ garas Gum. 467. é. n. (10). Alexander ½ garas Gum. 469. é. n. (10). I. Zsigmond garas Gum. 483. 1528 (2), Gum. 484. 1529, ½ garas Gum. 479. é. n., Gum. 480. 1507 (2), 1508 (2), 1509 (3), 1511 (2), év: ? (4). III. Zsigmond dutka Gum. 995. 1590, Gum. 1025. 1595, év: ?. Litván III. Zsigmond dutka 1595. Porosz terület I. Zsigmond garas Gum. 527. 1531 (2), Gum. 528. 1532, Gum. 529. 1533 (2), Gum. 530. 1534 (3), év: ?. Danzig Kasimir Jagello schilling Gum. 458. é. n. I. Zsigmond garas Gum. 560. 1533, Gum. 561. 1534, Gum. 566. 1544 (2). Elbing I. Zsigmond garas Gum. 583. 1539. Cseh II. Ulászló weisspfennig é. n. (2). I. Ferdinánd weisspfennig é. n. (7), 1562, 1563. Miksa weisspfennig 1569, 1572 (2), év: ?. Rudolf weisspfennig 1579 (2), 1587, 1589 (2), 1590 (2). Schweidnitz II. Lajos ½ garas 1523 (2), 1524, 1526 (7), év: ? (4). Breslau II. Miksa dukát Saurma 38. 1572. Porosz hercegség Albert garas 1531, 1535, 1537, 1538, 1541, 1542 (2), 1544, 1545 (2), 1546 (2). Brandenburg-Cüstrin Johann garas 1544, 1545. Szász XV. század közepe pfennig Saurma 2357. é. n. August tallér 1559. Mansfeld-Shraplau II. Christoph tallér 1589. Velence Pascalis Cicogna zecchino CNI. VII. 203. é. n.

G. I.

Nyírmártonfalva (Hajdú-Bihar m.). Utolsó előforduló évszám: 1577. Összesen: 4815 db. Magyar: I. Mátyás denár CNH. II. 233A n—~~X~~, CNH. II. 239A K—P, K—~~A~~^Y (2), II. Ulászló denár CNH. II. 272A, K—h (2), CNH. II. 276 K—~~A~~^M, CNH. II. 277 K—H 1505 (2), 1508 év: ?, CNH. II. 278 K—G 1510 (3), 1513 (2), 1515. II. Lajos denár CNH. II. 306A A—V 1526, B—A év: ?, C-liliom 1527, K—A 1520 (3), 1521 (3), 1526 (4), 1527. K—B 1525 (3), 1526 (3), év: ?, K—β 1525 (2), 1526. K—G 1516, L—K 1527 (3), L—V 1526 (2), N—A 1526. Zápolya János denár CNH. II. 331A C—M 1527. I. Ferdinánd aranyforint K—B 1534, denár C-liliom 1528, 1532, H—P 1552 (5), év: ?, (2), K—B 1528 (22), 1529 (11), 1530 (8), 1531 (16), 1532 (8), 1533 (9), 1534 (14), 1535 (23), 1536 (31), 1537 (22), 1538 (32), 1539 (23), 1540 (32), 1541 (45), 1542 (38), 1543 (56), 1544 (59), 1545 (38), 1546 (58), 1547 (71), 1548 (72), 1549 (80), 1550 (112), 1551 (98), 1552 (111), 1552 (56), 1544 (59), 1545 (38), 1546 (58), 1547 (71), 1548 (72), 1549 (80), 1550 (112), 1551 (98), 1552 (111), 1552 (56), hibás veret, 1553 (82), 1554 (66), 1555 (51), 1556 (82), 1557 (98), 1558 (89), 1559 (62), 1560 (56), 1561 (58), 1562 (70), 1563 (110), 1564 (102), 1565 (63), 1566 (2), év: ? (17), N—C 1554 (7), 1555 (3), 1556 (2), hamis (6), obulus K—B é. n. 1547, 1552, 1558. Miksa tallér H—S 1574, K—B 1574 (2), 1575, ¼ tallér K—B 1574, denár H—S 1574 (3), 1575 (15), 1576, K—B 1565 (51), 1566 (105), 1567 (123), 1568 (105), 1569 (95), 1570 (154), 1571 (138), 1572 (104), 1573 (33), 1574 (74), 1575 (220), 1576 (540), 1576 hibás veret, 1577 (28), év: ? (18), j. n. 1576, hamis (19), obulus K—B 1570 (2), 1571, 1576, XVI. századi hamis denár (4). Erdély János Zsigmond denár N—P 1556 (3), év: ?, Ausztria I. Ferdinánd tallér Wien é. n. Steierország I. Miksa garas 1516. Tirol I. Ferdinánd tallér é. n., 72 kr-os tallér é. n. Cseh II. Ulászló weisspfennig é. n. (2). I. Ferdinánd tallér Joachimstal 1552, weisspfennig 1563, Miksa tallér Kuttenberg 1575. Schweidnitz II. Lajos ½ garas 1526 (4), Lengyel Kasimir Jagello ½ garas Gum. 451. é. n. Johann Albert ½ garas Gum. 467. é. n. (3), Alexander ½ garas Gum. 469. é. n. (5), I. Zsigmond garas Gum. 481. 1526 (2), Gum. 482. 1527 (24), Gum. 483. 1528 (18), Gum. 484. 1529 (19), Gum. 482—484. év: ? (2), Gum. 485. 1545 (5), Gum. 488—489. 1546 (8), Gum. 491. 1547 (9), Gum. 492. 1548 (2), ½ garas Gum. 480. 1508, 1509, év: ? (2). Litván Zsigmond Agost garas Gum. 609. 1546, Gum. 610. 1546, 1547 (5), 1566, 1567 (6), 1568 (5), Gum.

611. 1566 (2). Danzig I. Zsigmond garas Gum. 558. 1531 (10), Gum. 559. 1532 (5), Gum. 560. 1533 (7), Gum. 561. 1534 (7), Gum. 562. 1535 (12), Gum. 563. 1537, Gum. 564. 1538 (13), Gum. 567. 1539 (11), Gum. 566. 1540 (16), Gum. 567. 1548, 1556. Elbing I. Zsigmond garas Gum. 582/1533 (7), 1534 (4), 1535, Gum. 583. 1538 (2), 1539 (6), 1540 (7). Glogau I. Zsigmond garas Gum. 474. é. n. 1566. Porosz terület I. Zsigmond garas Gum. 525. 1528 (6), 1529 (11), Gum. 526. 1530 (31), Gum. 527. 1531 (24), Gum. 528. 1532 (17), Gum. 529. 1533 (21), Gum. 530. 1534 (28), Gum. 531. 1535 (12), Gum. 525—531. év: ? (7). Porosz hercegség Albert garas 1529 (2), 1530 (3), 1531 (14), 1532 (19), 1533 (15), 1534 (10), 1535 (8), 1537 (14), 1538 (25), 1539 (14), 1540 (8), 1541 (29), 1542 (40), 1543 (34), 1544 (27), 1545 (28), 1546 (3), 1547 (7), 1548, 1550 (2), év: ? (7). Teschen III. Wenzel weissgroschen 1560. Liegnitz-Brieg Fridericus garas 1542 (10), 1543 (7), 1544 (19), 1545 (10), 1546 (3). Brandenburg-Cüstrin Johann garas 1544 (9), 1545 (8). Münsterberg-Oels Albertus és Karolus garas é. n., Karolus garas 1518 (2). Aachen II. Miksa tallér 1568. Szász Augustus tallér HB 1574. Cambrai Max v. Berghes tallér 1569. Köln Johann Gebhard tallér 1558. Jever Maria garas é. n. Regenstein XVI. Ulrich garas 1549. Thoren IV. Margareta Bredrode tallér 1563. Goslar mariengroschen 1537, év: ?. Hannover garas 1552. Nimwegen tallér Reimman II. 6938. é. n., III. 10060. 1563 (2). Recheim tallér é. n.

G. I.

Öcsény (Tolna m.). Utolsó előforduló évszám: 1697. Összesen: 47 db. Magyar I. Lipót $\frac{1}{2}$ tallér K—B 1697, 15 kr 1665 (2), 1674 (2), 1675 (2), 1676, 1677, 1678 (2), 1679, 1680, 1686 (2), 1687 (3), 1688, 1689 (2), 1690 (2), 1691, 1693, 1694, 1695, év: ?. 6 kr. K—B 1671, 1673. 3 kr. K—B 1695 (2). denár K—B 1667, 1678. Steierország I. Lipót 3 kr. 1670. Szilézia I. Lipót 6 kr. SHS 1683. 3 kr. SHS 1669, CB 1696. Lengyel János Kázmér 6 kr. 1662, 1663 (2), 1664, 1667, év: ?. Porosz Frigyes Vilmos HS 6 kr. 1683., Sayn-Wittgenstein $\frac{2}{3}$ tallér 1677. Francia XIV. Lajos $\frac{1}{2}$ écu S 1690.

G. I.

Jan Filip: Keltská civilizace a její dědictví. Praha, 1963.

Ez a könyv a csehszlovák irodalomban az első komoly kísérlet arra, hogy a kelták történetének teljes képét felvázolja. A rendkívül szerteágazó és bonyolult régészeti kérdések mellett bennünket elsősorban a kelta pénzverésről írott fejezetek érdekelnek közelebbről.

A kelta hatalom óriási kiterjedése a nagy gazdasági és kereskedelmi virágzás idején szükségessé tette, hogy saját pénzt verjenek. A fegyveres kelta csapatok már az i. e. IV. századtól kezdve, különösen görög és itáliai hadjáratok alkalmával, megismerték a pénz előnyeit, hiszen az idegen szolgálatban álló kelta zsoldosok ilyen érepenz formájában kapták fizetésüket. Amíg a kelták különböző katonai vállalkozásai sikerrel jártak, nem volt szükségük saját pénzre. Amikor azonban az i. e. III. évszázadtól kezdve ezek a források bedugultak, és saját termelőmunkájuk vált fokozatosan gazdasági életük alapjává, és a termelés felülmúlta a helyi szükségleteket, a további fejlődés feltétele a hazai verésű pénz lett. A kelta területen lényegében két pénznem volt érvényben: aranyból és ezüsből vert pénz. Ritkábban bronzból, vörösrézből és potinból is készítettek pénzt. Cseh területeken az arany, a Kárpát-medencében az ezüstpénz terjedt el jobban. A legrégebb veretek az i. e. II. században tűnnek fel, főleg a század közepétől kezdve és macedon-görög előképeket utánoztak. Az eddigi leletek alapján területileg bizonyos csoportokat lehet elkülöníteni. Náluk az ún. Biatec típusú tetradrachma kerül elő sűrűbben, mely korban a legfiatalabb kelta monétának látszik, s nyilván még akkor kerülhetett forgalomba, amikor a dákok még nem szállták meg a Dunántúlt. A pénzt valószínűleg Pozsony környékén verték kb. az i. e. 75–60-as évek közötti időben. Az érmeken személynevek olvashatók, feltehetően fejedelmek vagy vezérek nevei, melyek közül leggyakoribb a *Biatec* vagy *Biat* név (innen nevük is). Helyeselnünk kell, hogy a szerző összefoglaló munkájában — nyilván a komplex kutatási mód követelményeit szem előtt tartva — két fejezetet is szentelt a kelta pénzverés kérdésének. Jó lenne, ha a magyar pénztörténet kutatói tovább folytatnák azt a vonalat, mellyel a századelőn nemzetközi elismerést vívott ki magának e téren hazai kutatásunk.

Kőhegyi Mihály

Patrick M. Bruen: *The Roman Imperial Coinage*. Vol. VII. Constantine and Licinius A. D. 313—337. London, 1966.

Az évtizedek óta készülő nagy kiadványnak (RIC) újabb kötetét üdvözlhetjük e munkában, amely a IV. század első felének pénzveréséről ad összefoglalást és katalógust.

A szerző óriási anyagot használt fel e mű összeállításánál. A nagy európai múzeumok numizmatikai gyűjteményét, magángyűjteményeket és éremleleteket dolgozott fel. Nemcsak a katalógus rész kitűnő, hanem az általános bevezetés is, amely röviden kitér a kor történeti körvonalazására, pénzverésének mód-szerére, a verdek szervezésére, a két császári család problematikájára, a kereszténység kérdésére — utóbbiakat a pénzverés tükrében szemlélve — s a bronzpénzek kémiai analízisére is. Mindezekhez bőséges irodalmat is hoz.

A katalógus rész elsősorban verdek szerint — nyugatról keletre haladva — osztályozza az érmekeket. Mielőtt azonban tárgyalná a vereteket és jegyeket, rövid összefoglalást hoz az adott verde történetéről, milyen időszakban működött, milyen fémekből készültek itt pénzek s mely császároknak stb. Verdén belül időrendi felsorolás van, majd hátlapok szerint betűrendben osztályoz. Nagy gondot fordít a köriratok elválasztására. A többféle variációs lehetőséget a jegyzetekben hozza. A verdejegyeket és változataikat minden típusnál külön felsorolja. E munkának éppen az a fő érdeme, hogy a régebben megjelent katalógusok fő hiányosságát, a verdejegyek szerinti osztályozást és kronológiai felállítást pótolja, a legújabb irodalom segítségével. Reméljük, hogy a sorozat még hiányzó kötetei is hamarosan megjelennek, s ezzel megszűnnek a római numizmatikában a katalógus szempontjából fennálló hiányok.

Bíróné Sey Katalin

Octavian, Iliescu: *Nouvelles informations relatives aux lingots romains d'or, trouvés en Transylvanie*. (Rev. Études Sud-Est Europ., III. 1—2 269—281.)

A cikk egy újabb római aranyrudat ismertet, amely 1960-ban került a Román Akadémia Könyvtárának numizmatikai gyűjteményébe egy erdélyi magángyűjteményből. Mint a cikk írója kinyomozta, a rúd feldioarai lelőhelyű, ahol már 1934-ben három másik rudat is találtak, melyeket annak idején Elmer publikált.

E rúdon három téglalap alakú bélyegző van:

1. Ülő Tyche ábrázolás TES (Thessalonika) jeggyel.
2. Három császár mellképe DDD NNN felirattal kétoldalt.

3. FLAVIVS — CALLIOPIVS — PRO*ET*SIG — Θ.

A szerző elfogadja Elmer tágabb datálását s a három uralkodót: II. Valentinianus, Gratianus és I. Theodosiusnak tartja. Azonban a harmadik bélyegzőn található Θ jegy közelebbi datálást is megenged.

A IV. század végén a thessalonikai verde nem használta ezt a jegyet. TES és Θ együttes előfordulására csak a constantinopolisi és a thessalonikai verde személyzetének kölcsönös kieserélése ad magyarázatot. Az az időpont, amikor a Θ officina nem dolgozik Constantinopolisban, adja a rúd készítésének közelebbi időpontját — ez 379. január—380. november közötti időszak.

Ebből a korszakból közeli lelőhelyekről három nagy kincsleletet ismerünk: Feldiora, Kraszna és Pietroasa. A szerző úgy véli, a helyi lakosság rejtette el őket a vizigótok egyre erősödő mozgolódása miatt.

A cikk bőséges irodalmat hoz a római aranyrudakkal kapcsolatban. Kiegészítésként megemlítenék a krasznai rudak első ismertetését az Archaeologiai Értesítő hasábjain (1887, 1888).

Bíróné Sey Katalin

István Gedai: **Kontakty handlowe Wegier w XI—XIII w- w świetle znalezisk monet.** Wiadomości Numizmatyczne 1965. 73—84.

A magyar nép már dél-országi hazájában is részt vett Európa kereskedelmében. Ezeket az összeköttetéseket új hazájába, a Kárpát-medencébe történt bevándorlás után sem szakította meg. A kereskedelem iránya észak, kelet és dél (Prága, Kiev, Pereaslavec, Bizánc) volt. Az e korból származó nyugati pénzek hadizsákmánynak tekinthetők. A XI—XII. században a Kárpát-medencéből — két leletet kivéve — csupán bizánci pénzlelet ismeretes, s ez azt bizonyítja, hogy a magyar külkereskedelem iránya főleg Bizánc, illetve az észak—déli út volt. Bár a Kárpát-medence egész területéről ismeretes bizánci pénz, mégis a leletek határozottan kirajzolnak egy észak—déli irányú útvonalat, mely az Al-Duna felől, majd a Temes vidékén jött keresztül, Szegednél átkelt a Tiszán, s a Duna—Tisza közén tartott északra. A középkori Magyarországtól jött keresztül, Szegednél átkelt a Tiszán, s a Duna—Tisza közén tartott északra. A középkori Magyarországtól északra levő területek bizánci éremleleteinek jó része minden bizonnyal ezen az útvonalon vándorolt északra.

A XII. század vége irányváltozást jelent a magyar külkereskedelemben, melyet a bizánci éremleletek megszünte, valamint a nyugati pénzek megjelenése jól mutat, arányait pedig a leletek összetétele tükrözi. A silány minőségű magyar denár sem a külkereskedelmet, sem a belső pénzforgalmat nem tudta kielégíteni, így semmi sem állott útjában a friesachi denárok általános elterjedésének, hiszen ezek verésének virágkora éppen erre az időre és arra a területre esett, amely felé külkereskedelmünk irányult.

A szerző 49 lelet 28 255 db pénzen végzett vizsgálata azt mutatja, hogy a Kárpát-medencében előkerült friesachi pénzek 87,1%-át a névadó Friesachban és St. Veitben verték. Ebből — logikusan és helyesen — arra következtetett, hogy a XIII. század első felében Magyarország külkereskedelme e két város felé, illetve ennek a két (egymáshoz közel fekvő) városnak a hatósugarában lévő terület felé irányult. A leletek földrajzi elhelyezkedése pedig azt mutatja, hogy a kereskedelmi út a Drávától északra húzódott. Feltételezhetően erről ágazott le a Velencébe vezető útvonal is.

A friesachi denárok forgalma 1240 körül lezárult. Az ezt követő évtizedekben külföldi éremlelet nem ismeretes területünkről. A XIII. század végén kezd feltűnni egy újabb nyugati pénz: a bécsi denár. A kereskedelmi út tehát északkeletre tolódott, s egyben megnövelte a Duna közvetítő szerepét, amit a passauai és bajor pénzek — a bécsi denárok kísérői — is bizonyítanak. A leletek földrajzi elterjedése pedig azt mutatja, hogy a kereskedelem döntő része az osztrák hercegség és Nyugat-Magyarország területén játszódott le.

Kőhegyi Mihály

D. M. Metcalf: **Coinage in the Balkans 820—1355.** Institute for Balkan studies. No. 80. Thessaloniki. 1965. XIX + 286 oldal, 16 tábla.

Délkelet-Európa pénztörténetének kutatásában Metcalf neve közismert. Ezúttal azonban úttörő munkát végzett, mert a Balkán középkori pénztörténetét egységesen, egymással való összefüggésében egy munka sem tárgyalta eddig.

Mindenekelőtt ki kell emelni Metcalf módszerét. Kutatásának egyik alapja az éremleletek kétirányú vizsgálata, egyrészt földrajzi elhelyezkedésük, másrészt összetételük szempontjából. Utóbbinál sikeresen használja a statisztika egzakt módszerét. Mennyiségi meghatározásoknál ugyancsak él a most kialakuló, legkorszerűbb matematika-statisztika lehetőségeivel. Időnként azonban a leleteknek túlzott jelentőséget tulajdonít, főként a szórványoknál; ezek mögött azonnal kereskedelmi jelentőséget, utat vél megállapítani.

Általános bevezetés — amelyben lényegében módszertani kérdéseket tárgyal — után két részben, ezen belül tizenkét fejezetben foglalja össze a Balkán pénz- és éremtörténetét. Azonban az érem- és verde-meghatározásokon, pénzforgalmi és egyéb pénzügyi kérdések tárgyalásán is túlmegy, és a Balkán gazdaság- és kereskedelem-történetének kiváló összefoglalását adja.

Természetesen elég igen hosszan időzik bizánci kérdéseknél. Eddig ismeretlen verdéket határoz meg rendkívül logikusan és komplex úton, figyelembe véve a megnövekedett pénzgazdálkodást és okait. Gazdaságtörténeten is túlmenően ismerteti azokat a politikai eseményeket, amelyek végső fokon kihatottak a gazdasági életre. Hiszen természetesen más a pénzverés egy zavaros időket élő vagy egy politikailag, gazdaságilag stabil államban. Így pénzverésben tapasztalt jelenségeket lehetett összevetni politikai eseményekkel.

Számunkra leglényegesebbek azok a kutatások, amelyek a középkori Magyarország déli részével és annak kereskedelmi, pénzforgalmi kérdéseivel foglalkozik, valamint a szlavóniai báni pénzverés tárgyalásával. A friesachi denárok áramlásának elsődleges irányát a szerző az Adria felé gondolja, majd Horvátország, Szlavónia felé. A magyarországi leletek azonban inkább egy dél-dunántúli út jelentőségét bizonyítják, s a forgalom szempontjából a Kárpát-medence területe fontosabb lehetett, mint a Balkán északi része. Ugyancsak eltúlozza a szerző a tuzlai só jelentőségét észak felé, hiszen Magyarország maga is exportált sót.

Hosszan fejtegeti Metcalf a báni denárok szerepét. Általában jól látja, csupán néhány részletkérdés kifogásolható, főképpen az, hogy Szlavóniát nem úgy tekint, mint a középkori magyar királyság szerves részét, amely pénzforgalmilag is ehhez tartozik. Ezért természetes a magyar királyi pénz jelenléte Szlavóniá-

ban, mint ahogy kedvelt fizetési eszköz volt a királyság más területén a báni pénz. Kifogásolható, hogy Brun Schmid és Hóman alapján elfogadja horvát pénzeknek a Rengjeo corpusban 1—57. alatt leírt érmeiket. Ezek hovatarozása igen vitatható. Jeszenszky Géza a CNH. I. 197 = Rengjeo 1. esetében megállapította, hogy Brun Schmid tévesen olvasta, és ezt magyar pénznek tekinthetjük. Ezért nem lehet egyértelműen állást foglalni a többinél sem. Közjogi lehetetlenség az S—R Sclavoniae Rex feloldása, mert Szlavónia mindenkor csak hercegség volt.

Magyarország középkori történetének kutatásában rendkívül lényeges a Balkán történetének tisztázása, mert erősen érdekelt volt abban. Különösen fontos a gazdaságtörténet ismerete, aminek szinte elsődleges feltétele a pénzügy tisztázása. Éppen ezért Metcalf úttörő munkája a magyar történelem szempontjából is fontos munka.

Gedai István

Jiri Sejbal: Moravská mince doby husitské. Numismatica Moravica. I. Brno. 1965. 358 oldal, XXXVI tábla

A Magyarországon is jól ismert Sejbal, a morva pénzverés kiváló kutatója ebben a munkájában a huszitizmus korának morva pénzverését, pénzgazdálkodását összegezi. E viszonylag rövid időszak ismertetésére szinte maximális lehetősége volt a szerzőnek, amit nem is hagyott kihasználatlanul. Figyelemre méltó a módszere. Nem szorítkozik kizárólag az érme vizsgálatára, sőt a pénztörténet ismertetésén is túlmenően igen jó képet ad a huszitizmus gazdasági viszonyairól. A pénztörténet kutatásában és szemléltető közreadásában a szerző a legkorszerűbb eszközöket használta: statisztikai-matematikai módszer, leletelemzés, finomsági és metrológiai vizsgálatok; térképek, diagramok, grafikonok teszik közelebbi a gondos tanulmányt. Külön ki kell emelni a kinagyított és részletfelvételek értékét.

Gedai István

Szabolcs Vajay: L' heraldique, image de la psychologie sociale. Különl. „Atti dell'Accademia Pontiana”. N. S. XVI. évfolyamból. Napoli 1967. p. 19. 12. t.

A tanulmány címetani problémákkal foglalkozik és az Anjou-házbeli magyar királyok címereit ismerteti, kimutatva, hogy bizonyos címerelemek milyen időponttól kezdve kerültek használatba. Az értekezés leglényegesebb eredményei a következők: a struce sisakdísz alkalmazása 1312—1326 közötti időre esik, valószínűleg pontosabban 1318-ra, az Anjou-magyar címer 1334-ben változott át magyar-Anjou formára, és végül Dalmácia jelvénye I. Lajos korában 1358 óta szerepelt, Lengyelországé pedig 1370 óta. Ezeknek és a többi megállapításoknak az igazolására bőséges éremtani anyagot sorakoztat fel, és az érme több esetben perdöntő bizonyítékokká válnak a kronológiai megállapításokhoz, melyeket egyébként más természetű adatokkal, valamint korabeli analógiákkal is igyekszik alátámasztani.

H. L.

Jozef Hlinka: Bratislavské korunovačné medaily a žetony. Bratislava 1966.

A szerző rövid történelmi visszpillantás után felsorolja a Pozsonyban koronázott Habsburg királyok és királynők koronázási adatait, valamint magyarázza a koronázások közjogi jelentőségét, leírja a koronázás módjait, megemlítve azt a szokást is, hogy pénzt szórtak a nép közé és emlékérmeket adtak ki. Ezután uralkodónként felsorolja és pontosan leírja az érmeiket és zsetonokat, megemlítve az éremvéső művészek ismeretes adatait.

Bár az ez irányú magyar numizmatikai irodalomból a szerző a szövegben csak Gohl Ödön munkáját említi, az egyes darabok leírásánál rendszerint hivatkozik más magyar irodalomra is: Weszerlérre, a Huszár—Procopius-műre, a Széchenyi-táblázatokra, Millerre, Schönvisnerre, Győrikre és az NK egyes cikkeire. Ez természetes, hiszen Nemzeti Múzeumunk Éremtárában sorakozik — különösen a Delhaes-gyűjtemény megszerzése óta — a leírt darabok túlnyomó többsége, és felsorolást az említett leíró irodalom nélkül a teljesség igényével alig lehetne adni.

A leíró rész 290 darabot sorol fel; ebből 281 darab az eddigi irodalomból ismert, 5 db valamely ismeretett darab válfaját képezi, és 4 db eddig még nem publikált ónérem. 85 darab kétoldali képe látható a táblázatokban.

A szöveg részletes német és francia összefoglalással zárul; a képanyag gondos, jó kivitelű és a koronázások ismert korabeli metszetekkel való kiegészítése szerencsés gondolat, élénkíti a munkát. Az anyag felsorolása teljesen mondható s így — tekintettel a német és francia ismertetésre — ez a gondos munka a nálunk amúgy is elég széles körben elterjedt emlékéremgyűjtés híveinek — aránylagos olcsósága miatt is — feltétlenül ajánlható.

Pohl Artúr

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

- Balaša, Gejza: Nálež medených grajciarov v Rimavsky Sobote, Slovensko (XIX. sz.). Num. Sborník. 9. (1966) 289.
Balaša, Gejza: Nálež mincí v Babinci (XVI. sz.). Num. Sborník, 8. (1964) 236.
Balaša, Gejza: Poklad strieborných mincí pri Rimavskej Sobote. (XVI—XVII. sz.). Num. Sborník, 8. (1964) 237—238.
Balaša, Gejza: Nálež mincí v Vrbovcich (XVI. sz.). Num. Sborník, 8. (1964) 239.

- Balaša, Gejza*: Nález mincí v Gemerskom Jablonci (XVI—XVII. sz.) Num. Sbornik, 8. (1964) 241—242.
- Balaša, Gejza*: Rákóczyovské mince z Hostie (XVIII. sz.) Num. Sbornik, 8. (1964) 271.
- Balaša, Gejza*: Nález strieborných mincí vo Východných nad Ipl'om (XVII—XVIII. sz.) Num. Sbornik, 8. (1964) 272.
- Balaša, Gejza*: Poklad strieborných mincí z Držkoviec, okr. Rimavská Sobota-Slovensko (XVI. sz.) Num. Sbornik, 9. (1966) 247.
- Baraczka István*: A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez (Nyugat-dunántúli számadás-könyvek pénztörténeti adatainak alapján 1540—1560). Levélt. Közl. 35. (1964) 235—256.
- Besnyő Károly—Buda Ilona*: A Magyar Népköztársaság kitüntetései. Budapest, 1966. 8r. 142. o.
- Bottyan János*: A debreceni Kollégium értékelése egy jól sikerült emlékérmén. Ref. Egyház 18. (1966) 124—125.
- Britton, Bert*: Captain Duncan N. Ingraham. Whitman Numismatic Journal. Vol. 2. 1965. May N. 5. 311—313.
- Chirila, Eugen—Bandula, Octavian*: Tezaurul monetar de la Baia Mare. (XVII. sz.) Baia Mare 1966. 8r. 52 o. 11 t.
- Csap Erzsébet*: Beck Ö. Fülöp. Művészet 7. (1966) 4. sz. 4—6.
- Csengerény Nagy Zsuzsa*: A Magyar Nemzeti Galéria Állagjegyzéke. II/a. rész. Bp. 1963. 346 o. (sokszorosított kiadás)
- Dandó, Antal*: Relazione sul fatto di cronaca relativo al ritrovamento di monete d'oro presso Szikáncs (Ungheria). Italia Num. 16. (1965) 30. o.
- Dezsényi Miklós*: A „vöröskalapácsos ember” a fronton. Hadtört. Közl. 10. (1963) 276—278.
- Fitz, J.*: Der Philippus-Münzfund von Tács. Alba Regia 6—7. (1965—1966) 169—170.
- Gedai István*: A hajdúszoboszlói friesachi éremlelet. A Debreceni Déri Múz. Évk. 1962—1964. 357—368.
- Hlinka, Jozef*: Robotné poddanské znaky v numizmatických zbierkach. Sbornik Slov. Národ. Muzea 59. (1965), Historia 5. 121—162.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Kúnove okr. Senica nad Myjavou. (XVII. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 279—280.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Gaboltove, okr. Bardejov. (XVII. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 278—279.
- Hlinka, Jozef*: Nález uhorských denárov v Lomničke, okres Poprad. (XVI. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 249.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Kamenici okres Prešov. (XVII. sz.) Num. Sbornik VIII. (1964) 247.
- Hlinka, Jozef*: Nález toliarov vo Veľkom Trní, okres Bratislava-vidiek. (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 258.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Trnave (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 259.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Senici nad Myjavou (XVII. sz.) Num. Sbornik, 8. (1964) 260.
- Hlinka, Jozef*: Nález mincí v Hlbokom, okres Senica nad Myjavou (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 260—261.
- Hlinka, Jozef*: Razidlá robotných znakov zv Spišskej Kapituly. Num. Listy 20. (1965) 145—148.
- Hlinka, Jozef*: Uhorský dukát na Morave v 14. a 15. storočí. Sbornik I. Numismatického symposia. 1964. 134—140.
- Holzmair, Eduard*: Die Personalkosten der österreichischen Münzämter im Jahre 1804. Mitteil. d. Öst. N. G. 14. (1965—1966) 50—51.
- Horváth Béla*: Borsos Miklós Csontváry-emlékérmé. Élet és Tudomány 21. (1966) No. 35. 1645—1647.
- Huszár Lajos*: Visegrád történeti emlékei az éremleletek tükrében. Műemlékvédelem 10. (1966) 9—16.
- Huszár Lajos*: Pénzverés Veszprémben a XV. században. A Veszprém Megyei Múz. Közl. 2. (1964) 199—203.
- Huszár Lajos*: A pozsonyi garasok (1623—1624) Folia Arch. 16. (1965) 201—208.
- Huszár, Lajos*: Der Umlauf ungarischer Münzen des XI. Jahrhunderts in Nordeuropa. Acta Arch. 19. (1967) 175—200.
- Huszár Lajos*: Soproni iskolai jutalomérem 1654-ből. Soproni Szemle 20. (1966) 245—247.
- Huszár, L.*: Der Karlsburger Medailleur Karl Wurschbauer. Acta Hist. Artium 12. (1966) 353—370.
- Iliescu, Octavian*: Nouvelles informations relatives aux lingots romains d'or trouvés en Transylvanie. Revue des Études sud-est Européennes. 3. (1965) No. 1—2. 269—281.
- Isztiméry László*: Numizmatikai gyűjtés a Mezőgazdasági Múzeumban. A Magy. Mezőgazd. Múz. Közl. 1962. 135—141.
- Katona Imre*: A hódmezővásárhelyi aranykincsek a Nemzeti Múzeumban. Művészet 5. (1964) 37.
- Kazimír, Štefan*: Vývoj reálnej hodnoty drobných strieborných mincí na Slovensku v rokoch 1526—1711. Num. Sbornik 8. (1964) 171—216.
- Kolníková, Eva*: Nález strieborných mincí v Ludaniciach, okres Topolčany. (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 245—247.
- Kolníková, Eva*: Nález mincí v Želiezovciach R. 1961. (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 256—257.
- Kolníková, Eva*: Poklad mincí z Veľkého Zálužia, okres Nitra. (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 270—271.
- Kolníková, Eva*: Nález mincí z Cabaja. (XVII. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 263.
- Kolníková, Eva*: Nález mincí v Salke, okres Nové Zámky. (XVI. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 258—259.
- Kolníková, Eva*: Nález medených mincí v Nitre. (XIX. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 288.
- Kolníková, Eva*: Nález rímskeho aes grave s keltskými mincami v Nitre. Slov. archeologia. 12. (1964) 391—408.
- Kolníková, Eva*: Nález rímskeho aes grave v Nitre. Num. Listy 19. (1964) 129—131.
- Kolníková, Eva*: Keltské mince s lýrovitým znakom na Slovensku. Štúdijské zvesti Archeologického ústavu SAV 13. Sbornik 60. narodení dr. L. Kraskovský. Nitra 1964. 195—206.
- Kráskovská, Ľudmila*: Nález mincí na Kráľovej pri Modrej, Slovensko. (XVI. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 250—251.
- Kráskovská, Ľudmila*: Druhý nález mincí pri Hlohovci, Slovensko. (XVI. sz.) Num. Sbornik 8. (1964) 243—245.

- Kráskovská, L'udmila*: Nález mincí v Dunajskej Strede, Slovensko (XVI. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 259—260., 274—275.
- Kráskovská, L'udmila*: Nález mincí v Šintave, Slovensko. (XVI. sz.) Num. Sbornik 9. (1966) 280—281.
- Krasnov, G'juro*: Kratak historijat, stanje i problemi hrvatske numizmatike. Num. Vijesti 13. (1966) 18—23.
- Kuka, Pavol*: Nádzové mince sklárne v Hrinovej. Num. Listy 19. (1964) 17—19.
- Kuka, Pavol*: Nález mincí vo Zvolene. Num. Listy 17. (1962) 11—14.
- Kuka, Pavol*: Nález grošov Karola IV. a Václava. IV. vo Zvolene. Num. Sbornik 8. (1964) 227—228.
- Kupa, M.*: Short History of First Hungarian Paper Money. Famous Kossuth Notes. Coin World No. 152. 1963. III. 15. 52—54.
- Kupa, M.*: Doba Kossuthovych bankoviek. Num. Listy 18 (1963) 161—162.
- Kupa, M.*: Currencies of the Free State of Fiume. The Num. Scrapbook Magazine 30 (1964) 1512
- Kupa, M.*: Die grösste Inflation der Welt in Ungarn 1945—1946. Dortmund 1964. 18 o.
- Kupa, M.*: Die ungarische Papiergeldinflation 1945/46. Mitteil. d. Öst. Num. G. 13 (1964) 93—95.
- Lehotska, Darina*: Bratislavská mincovňa v stredoveku. Historické Študie 2. (1956) 216—241.
- Michálek, Miroslav*: Ke kontramarkám na mincích malkontentů. Num. Listy 21. (1966) 100—106.
- Mihályi Charles Z.*: Világhírű magyar művész fejfájára (Kovács Ferenc). Amerikai Magyar Népszava, 1965. okt. 22.
- Molnár I.—Winkler J.*: Tezaurul de monede romane de la Sălaşuri. Acta Musei Napocensis. 1965. 269—294.
- Nagy Ildikó*: Kiss Nagy András. Művészet VI. (1965) 2. sz. 22—23.
- Němeček, Vladimír*: Uherské groše 14. století v Moravském nálezu v Měříně okr. Žďár N. S. Roku 1962. Num. Sbornik 9. (1966) 229—231.
- Papp, Francisc—Winkler, Judita*: Monede poloneze din secolele XV—XVII. in Transilvania. Acta Musei Napocensis 3. (1966) 197—211.
- N. Péntes Éva*: Ispánki József. Művészet 7. (1966) 8. sz. 30—31.
- N. Péntes Éva*: Csúcs Ferenc. Művészet 7. (1966) 1. sz. 26—27.
- Pohl Artúr*: A késő középkori magyar pénzek verdejegyei. Budapest, 1965. 8r. 36 o. (sokszorosított kiadás).
- Pohl, Artúr*: Die Münzstätte Pressburg im Mittelalter. Südost.-Forschungen 24. (1965) 81—102.
- Polivka, E.*: Přátelská návštěva u budapešťských numismatiků. Num. Listy 19. (1964) 176—177.
- Probst, Günther*: Arabisches und ungarisches Silber für Regensburg. Ostdeutsche Wissenschaft 11. (1964) 209—264.
- Probst, Günther*: Das ungarische Münz- und Geldwesen im Mittelalter. Die niederungarischen Bergstädte. München, 1966. 265—315.
- Schmidt, Béla*: Ein Münzzain von Sigismund Báthori. Mitteil. d. Öst. N. G. 14. (1965/1966) 22.
- Schmidt, Béla*: Eine 6-fache Talerklippe 1668 von Michael Apafi. Mitteil. d. Öst. N. G. 14. (1965—1966) 99—100.
- Sejbal, J.*: Přátelské setkání československých a maďarských numismatiků v Budapešti. Num. Listy 20. (1965) 19.
- B. Sergő Erzsébet*: Berán Lajos plakettjei a Dunajvárosi Múzeumban. Alba Regia 4—5. (1963—1964) 242—243.
- Smidt Lajos*: Véradó mozgalom emléklakettje. Vasi Szemle 19. (1965) 109.
- Soós Gyula*: Ferenczy Béni újabb emlékérméi. Művészet 5. (1964) 9. sz. 30—32.
- Soós Gyula*: Érmek és plakettek a X. Magyar Képzőművészeti Kiállításon. Művészet 7. (1966) 1. sz. 8—9.
- Soós, Giulio*: Madarassy Walter (medaglista ungherese) Italia Num. 16. (1965) 7—8.
- Soós Imre*: Magyar művészek Van Gogh-érmei. Művészet 7. (1966) 16—17.
- Soós Klára*: Nyolevanötödik születésnapján köszöntjük Csillag Istvánt. Művészet 7. (1966) 11. sz. 28.
- Soproni, S.*: Der Münzfund von Ercsi. Acta Arch. 17. (1965) 275—287.
- Tari László*: Éremlelet Csongrád-Faragó-tanyán a XIII. századból. A Móra F. Múz. Évk. 1964—1965. 83—92.
- Uzsoki András*: A győri és Győr környéki régészeti gyűjtés és kutatás története. Arrabona 7. (1965) 5—85.
- Varannai Gyula*: Magyar orvosi jutalomérmek. Communicationes ex Bibl. Hist. Medicae Hung. 38—39. (1966) 69—79.
- Vidak, Živko*: Die Denkmünze des Despoten Djurdje Branković und Janos Hunyadi. Rada Vojvodanszki Muzeja 10.
- Zolnay László*: Pénzverők és ötvösök a románkori Esztergomban. Arch. Ért. 92. (1965) 148—161.
- — Az alperes: Kossuth. Magyarország 1966. VIII. 14. 23.
- — Martsa István plakettje a Miskolci Országos Képzőművészeti Kiállítás díjnyertesei részére. A Miskolci Herman Ottó Múz. Közl. 7. (1966) 6.
- — Nagykáta (Friesacher Fund) Schweizer Mbl. 15. (1965) 162.
- — Private Nachahmungen ungarischer Gedenkmünzen. Num. Nachrichtenblatt 13. (1964) 163.
- — Coloman Renner medaglista ungherese. Italia Num. 16. (1965) 55, 73.

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénzverés — Pénztörténet

- Ausztrália*. Okirathamisító az új ausztráliai 10 dolláron. Esti Hírlap 1966. jan. 18.
- Ausztrália* 1966. február 14-én áttér a tizedes pénzrendszerre és a dollár pénznemre. Népszabadság 1965. nov. 7., Népszava 1965. nov. 7., Hétfői Hírek 1966. jan. 29.

Ausztráliában új, hivatalos pénznemként bevezették a dollárt. Népszava 1966. febr. 15.
 Azonos nevezőre kerül az egész világ pénzürendszere. Nagy-Britannia 1971-ben áttér a tizedes pénzürendszere. Népszava 1966. márc. 8.
 Budai Vár. Ötszáz év előtti pénzhamisítót lepleztek le egy Mátyás korabeli lelet kapcsán. Nógrád 1966. jún. 17., Pestmegyei Hírlap 1966. júl. 6.
 Dimitrov G. születésének 80. évfordulójára arany és ezüst érméket bocsát ki a Bolgár Nemzeti Bank. Népszava 1967. máj. 7.
 Djakartai új bankjegyek. Ország Világ 1966. febr. 16.
 Az esztergomi várasatások alkalmával lepleztek egy 500 év előtti, Mátyás korában élt pénzhamisítót. Komárom Megyei Dolgozók Lapja 1966. jún. 10.
 F. D. „Mézizú sörbet” és Zrínyi aranytallér készül a szigetvári vár elestének 400. évfordulójára. Esti Hírlap 1966. aug. 11.
 Heltai András: Mária Terézia örök tallérjai. Népszava 1965. aug. 15.
 Jemen. Hazátlan pénz. Jemen közölte, hogy letér a tallér alapról és saját pénzt veret, amelyet rialnak neveznek majd. Magyarország 1965. ápr. 20.
 Jubilál a forint. 20 esztendővel ezelőtt készült az első forint és 400 ezer quadrillió Pengót ért. . . Magyar Nemzet 1966. júl. 31., Hétfői Hírek 1966. aug. 1.
 London. Az angol királyi pénzverdében hozzáálltak az 1971-ben bevezetésre kerülő új, tizedes pénzürendszer érméinek megtervezéséhez. Esti Hírlap 1966. dec. 6.
 Apafi Mihály százdukátosa 13.440 dollárt ér a londoni Christie aukcióján árverésre kerülő A. Morrison-gyűjteményben. Magyar Nemzet 1965. júl. 20., aug. 4.
 4800 font egy százdukátosért, amely Apafi Mihály fejedelem idejében készült és egy londoni éremgyűjtemény árverésén adták el. Népszava 1965. júl. 25.
 Mexicóban több mint 500 év után ismét új 25 pesó címletű ezüsttallérokat bocsátanak ki az olimpiai játékok alkalmából. Népszava 1967. jan. 7.
 Régi pénzek. Pénztörténet. Előre 1966. júl. 23.
 Somogyi Ferenc: Ezeréves tévedés az Ország Világ X. évf. 45. számában közölt arany solidus nem 1400, hanem 2400 éves. Ország Világ 1966. nov. 30.
 Szabadka az 1848-as forradalom idején saját pénzt nyomtatott. Magyar Szó 1967. máj. 3.
 Szovjetunió. Az 1825-ben vert Konsztantyin rubelek. Szovjetunió 1965. aug.
 Történelem. Az alperes: Kossuth. Közjog és bankjegy. Magyarország 1966. aug. 14.
 Új váltópénz érmék kerülnek forgalomba. Egyforintos, 50, 20 és 10 filléres érméket bocsátanak ki. Magyar Nemzet 1967. máj. 12., Népszava 1967. máj. 12.
 Zrínyi-emlékpénzeket bocsát ki az Állami Pénzverde. Esti Hírlap 1966. aug. 30., Népszava 1966. aug. 31., Petőfi Népe 1966. aug. 31.

b) Emléleletek

Balatonfőkajár. Mit rejt az anyaföld? Mátyás király aranyai, Báthory tallérjai a barázdában. Zalai Hírlap 1966. máj. 27.
 Balatonfőkajár a Somló-hegy közelében, Mátyás korából való 1638 db ezüst- és 5 db aranypénz került elő. Esti Hírlap 1966. máj. 5.
 Pozsgai Zoltán: Gyermekeknek. Mit rejt az anyaföld? Mátyás király aranyai, Báthory tallérjai a barázdában. A Balatonfőkajári leletről. Somogyi Néplap 1966. júl. 10.
 Pozsgai Zoltán: Mit rejt az anyaföld? Mátyás király aranyai, Báthory tallérjai a barázdában Balatonfőkajár. Békésmegyei Népiújság 1966. máj. 25., Fejérmegyei Hírlap 1966. máj. 26.
 Tíz kg (273 db) 1544—92-ben vert ezüstpénzt találtak Balatonfőkajár a Szabadság Tsz öreghegyi szőlőjében. Magyar Nemzet 1966. márc. 13.
 Balatonfüreden ezüst dénárookra bukkantak. Petőfi Népe 1965. okt. 23., Esti Hírlap 1965. okt. 27.
 Budaörs. Vezérfi Károly: Ezüstpénz a barázdában. A budaörsi Hosszúréten 2300 db i.u. 230—251-ből való ezüstpénzt találtak. Tükör 1965. máj. 11.
 Csepel. A Szabadkikötő rakodójánál XI. századi temetőben I. István király korabeli ezüstdénárt találtak. Esti Hírlap 1967. május 31.
 Debrecenben háromszázéves garasok kerültek elő egy csatornaépítésnél. A festett cserépedényben 100 db 17. századi pénz volt. Hétfői Hírek 1966. jún. 20.
 Dees. Ezüstkincslelet a Sárközben Dees határában. 5000 db I. Ferdinánd idejéből való ezüstdénár került elő. Népszava 1967. jún. 23.
 Dees község határában 3000-nél több dénárt és tallért találtak, amelyet a török hódoltság korában rejtettek el. Népszava 1966. márc. 29.
 Drávaszentés. Kincs. 54 db 1560—1650-ben készült ezüst tallért küldött be a kaposvári múzeumnak Zadravetz János drávaszentési lakos. Képes Újság 1965. dec. 25.
 Drávatamásiban ötvennégy db, 1560-as években vert ezüsttallért találtak egy török eredetű cserép-korszakban. MTI 1965. dec. 5., Somogy Megyei Néplap 1965. dec. 5., Magyar Nemzet 1965. dec. 7., Népszava 1965. dec. 7.
 Duna. 1520—1580-ból való ezüstpénz a köcsögben a Duna árterén. Esti Hírlap 1966. jan. 14.
 Fajsz község határában ezüst pénzeket, köztük török tallért találtak. Petőfi Népe 1965. ápr. 24.
 Fedémes. XIII. századi ezüstpénzek kerültek elő Fedémesen. Népszava 1966. máj. 10., Heves-megyei Népiújság 1966. máj. 15.
 Fülesd. 74 db 17. sz.-i ezüst tallért talált gödörásás közben egy cserépedényben Károlyi Imre fülesdi lakos. MTI 1966. szept. 4., Délmagyarország 1966. szept. 6., Északmagyarország 1966. szept. 6., Népszava 1966. szept. 6., Nógrád-Biharmegyei Népiújság 1966. szept. 6., Keletmagyarország 1966. szept. 6., Népszava 1966. szept. 6., Nógrád 1966. szept. 6., Petőfi Népe 1966. szept. 6., Somogy Megyei Néplap 1966. szept. 6., Pestmegyei Hírlap 1966. szept. 9., Népszabadság 1966. szept. 11., Szabad Föld 1966. szept. 11., Vas Népe 1966. szept. 11.

- Hajdúnánás.* Földkitermelés közben Valentinianus császár korából való bronz érmekeket találtak. Magyar Nemzet 1965. jún. 29.
- Hajdúszoboszló.* 400 db 13. századi friesachi osztrák ezüstdénárt talált. Loós Erzsébet tanuló édesapja Benedekvölgyi tanyája mellett. Népszabadság 1965. okt. 15. Pajtás 1965. nov. 11.
- Hajdúszoboszló.* Újabb 182 db ezüstpénzt találtak Hajdúszoboszlón. Népszabadság 1965. okt. 23.
- Hernádpetri* község patakmedrében, egy cserépedényben I. Ferdinánd-kori ezüstpénzeket talált kavicsszedés közben egy iskolásfiú. Népszava 1966. febr. 23.
- Herdnádpetri* községben 221 db I. Ferdinánd uralkodása idejéből való ezüstpénzt találtak. Esti Hírlap 1965. aug. 4., Csongrád-megyei Hírlap 1965. aug. 5., Heves-megyei Népújság 1965. aug. 5., Napló 1965. aug. 5., Keletmagyarország 1965. aug. 5., Petőfi Népe 1965. aug. 5., Zalai Hírlap 1965. aug. 6., Vas Népe 1965. aug. 8., Hajdú-Biharmegyei Népújság 1965. aug. 10.
- Himesháza*n (Baranya megye) 36 db ezüstpénzt tartalmazó korsót fordított ki az eke. Az érmék — 5 ország pénzei — 1585—1651 közötti években kerültek forgalomba. Dunántúli Napló 1965. jún. 1., MTI 1965. jún. 4., Népszava 1965. jún. 5., Új Szó 1965. jún. 7., Tanácsok Lapja 1965. jún. 1.
- Ibrány* határában Constantinus korából való aranypénzt talált Rubóczki Ilona. Magyar Nemzet 1965. dec. 29., Népszava 1965. dec. 29., Magyar Ifjúság 1965. dec. 31.
- Jánosháza*n végzett ásátás során Licinius császár korából való aranypénzt találtak egy koporsóban a győri Xántus János Múzeum restaurátorai. Kisalföld 1965. aug. 12., Hétfői Hírek 1965. aug. 16., MTI 1965. aug. 17., Esti Hírlap 1965. szept. 3.
- Jánosháza*n régi pénzek kiállítását rendezi meg a Honismereti Szakkör. Esti Hírlap 1965. jún. 4.
- Jenei hegyen,* Petruska Sándor mezőőr 1530—80 közötti ezüst garasokat és tallérokat talált. Hétfői Hírek 1966. márc. 21.
- Kaposvár.* Két arany i. e. 2300—1800-as évekből származó karikapénzt talált Kaposvárott egy kukkos a városi szennyvíztisztító telep építésénél. Pest-megyei Hírlap 1965. máj. 25.
- Kaposvár.* Kincs. 54 db ezüst tallért küldtek be a kaposvári múzeumnak. Képes Újság 1965. dec. 25.
- Kardoskút.* Ifj. Olasz Ernő: Középkori pénzt találtak Kardoskúton. Békés Megyei Népújság 1966. okt. 19.
- Kardoskút.* Ifj. Olasz Ernő: Római ezüstpénzt találtak Kardoskúton. Békés-megyei Népújság 1965. szept. 10.
- A Kárpátokban* egy százéves tölgyfa kérgében, 1894-ből való érmekkel teli dobozt találtak. Petőfi Népe 1967. febr. 9.
- Kék község* (Szabolcs megye) határában nagy kiterjedésű IX. századi temetőre bukkantak. Az egyik sírban 1063—74 között vert ezüstpénzt találtak. Esti Hírlap 1967. márc. 3.
- Kisvejte* (Tolna megye). Törökkori pénzlelet került elő. Tolnamegyei Népújság 1966. máj. 29., Hétfői Hírek 1966. máj. 30., Népszava 1966. jún. 4., Szabad Föld 1966. jún. 5.
- Kőröszakálon* (Hajdú-Bihar megye) az úttörők 261 db római köztársaságkori ezüstpénzt találtak. MTI 1965. jún. 30., Népszabadság 1965. júl. 1., Népszava 1965. júl. 1., Pest-megyei Hírlap 1965. júl. 2., Szabad Föld 1965. júl. 11., Esti Hírlap 1965. aug. 9., Hajdú-Biharmegyei Népújság 1965. aug. 10.
- Kótaj.* 1300 db (1770—1847-ből származó) ezüstpénzt talált Tóvári Julianna kótaji lakos. Magyar Nemzet 1966. aug. 18., Népszava 1966. aug. 18.
- Lovaspusztán* a Somló-hegy mellett (Veszprém megye) 1638 db Mátyás-korabeli garast és dénárt, valamint öt Mátyás-aranyat találtak. Esti Hírlap 1966. ápr. 29., máj. 5., Pest-megyei Hírlap 1966. máj. 6., Képes Újság 1966. máj. 7.
- Madaras.* Orbán Károly: Római-kori pénzek, érmék. Újabb régészeti leletek Madarason. Petőfi Népe 1966. jún. 12.
- Madocsa* (Tolna megye). Kovács Lajosék egy kacsában 16. századi török aranypénzt találtak. Esti Hírlap 1966. dec. 30., Csongrád-megyei Hírlap 1966. dec. 31., Délmagyarország 1966. dec. 31., Keletmagyarország 1966. dec. 31., Magyar Nemzet 1966. dec. 31. Napló (Veszprém) 1966. dec. 31., Népszabadság 1966. dec. 31., Népszava 1966. dec. 31., Nógrád 1966. dec. 31., Somogy-megyei Néplap 1966. dec. 31., Szolnok-megyei Néplap 1966. dec. 31., Zalai Hírlap 1966. dec. 31., Vas Népe 1967. jan. 3., Szabad Föld 1967. jan. 8.
- Nagybányán* felbecsülhetetlen értékű aranyleletre bukkantak. A lelet 986 db-ból áll és a legtöbb Erdélyből származik. Magyar Nemzet 1965. dec. 5., Előre 1965. dec. 4., Csongrád-megyei Hírlap 1965. dec. 10.
- Somló* mellett 1638 db Mátyás-korabeli garast és dénárt, öt db Mátyás-aranyat találtak. Esti Hírlap 1966. ápr. 29.
- Somogy-szil.* Nagy Constantin érméi a leletek között. IV. sz.-i római temetőben négyszáz pénz és érem is előkerült. Somogy-megyei Néplap 1965. aug. 5.
- Szalkszentmártonban* Nagy Józsefné solidust talált a szántóföldön. Petőfi Népe 1965. dec. 31.
- Szamoszszegen* ezüst norvég tallért talált Balogh Zsuzsanna. Valószínűleg a törökök elleni harcban részt vett zsoldoskatonák veszítették el. Esti Hírlap 1966. dec. 28., Északmagyarország 1966. dec. 29., Délmagyarország 1966. dec. 29., Heves-megyei Népújság 1966. dec. 29., Keletmagyarország 1966. dec. 29., Kisalföld 1966. dec. 29., Magyar Nemzet 1966. dec. 29., Népszabadság 1966. dec. 29., Nógrád 1966. dec. 29., Pest-megyei Hírlap 1966. dec. 29., Zalai Hírlap 1966. dec. 29., Vas Népe 1966. dec. 31., Szabad Föld 1967. jan. 8.
- Szank.* Ezeréves ezüstpénzeket, összesen 111 db-ot találtak Kormányos János szanki gazdálkodó földjén. Szabad Föld 1965. dec. 25.
- Szigetsépen* 3970 db 13. sz.-i friesachi dénárt találtak a Tsz. répa-földjén egy cserépkannában. Hétfői Hírek 1966. szept. 19., Délmagyarország 1966. szept. 20., Hajdú-Biharmegyei Népújság 1966. okt. 12., Közalkalmazott 1966. okt. 12., Pest-megyei Hírlap 1966. okt. 12.
- Újkenéz* határában egy agyagedényben 17. sz. második feléből származó 199 db érme került elő. MTI 1965. máj. 8., Magyar Nemzet 1965. máj. 9., Pest-megyei Hírlap 1965. máj. 9., Szabad Föld 1965. máj. 16.
- Végárdó.* Csala László: Arany solidus került elő a végárdói határban. Északmagyarország 1966. okt. 16.
- Légrády Eszter:* Öt év aranyeső. A föld legbiztosabb menedéke a pénz számára. Népszava 1966. máj. 22.

c) Emlékérmek — Éremművészet

Amerika. Tilos a Lyndon-dollár. Johnson arcképével ellátott „vicces pénz” terjesztenek az amerikai republikánusok. Hétfői Hírek 1966. szept. 26.

Budavár visszafoglalására vert emlékérem került a nyíregyházi múzeumba. Egyik oldala az ostromlott budai várat, a másik Lipót császárt ábrázolja. MTI 1967. jan. 3., Esti Hírlap 1967. jan. 3., Északmagyarország 1967. jan. 4.

Csillag István 85 éves szobrászművész a modern magyar érem és kisplasztika egyik jeles művelője. A Nemzeti Galériában 21 műve van kiállítva. Magyar Nemzet 1966. júl. 12.

Ferenczy Béni munkája a világ első Van Gogh-érme. Magyar Nemzet 1967. jan. 5.

Franciaország. Brigitte Bardot arcképével ~ arany és ezüst érmék készültek Franciaországban. Esti Hírlap 1966. szept. 16.

A herendi porcelángyár amerikai megbízást kapott J. F. Kennedy elhunyt elnök porcelánplakettjének elkészítésére. Esti Hírlap 1966. febr. 22.

Az idei évtől kezdve az állam fellendíti a hazai éremművészetet is. Kb. félmillió forintért, évenként négy alkalommal vásárol, többnyire múzeumok részére plaketteket. Magyar Nemzet 1966. febr. 5.

„Kiváló ifjú mérnök, technikus, közgazdász-mozgalom” címet, akik már többször elérték, a KISZ és a SZOT emléklappal jutalmazza. Esti Hírlap 1967. febr. 17.

Művészettel — Budapestért. Szombaton délelőtt adják át a főváros vezetői a 84 gr. súlyú színarany Pro Arte emlékérmét a legjobb íróknak és művészeknek. Hétfői Hírek 1966. febr. 6., Esti Hírlap 1966. febr. 8.

Nincs plakett! A nagykereskedelmi Váll. nem gyárt eleget. Esti Hírlap 1966. okt. 5.

Radó: Az érem harmadik oldala. Egy fiatal érmész, Renner Kálmán versenyfutása a bürokráciával. Kisalföld 1966. jún. 3.

Szombathely. A Claudius emlékérmeket a Savaria ünnepség lezajlása után, a Szombathelyi Idegenforgalmi Hivatalban is megvásárolhatják az éremgyűjtők. Vas Népe 1966. aug. 28.

Tábori András: Aranyforgalom. Az Áll. Pénzverő egyik legrégibb ötvöse. Magyarország 1965. szept. 5.

V. I.: Ezüst és bronz emlékérmét kapnak a Savaria karnevál nézői. Magyar Nemzet 1966. aug. 28.

d) Múzeumok — Gyűjtemények

Az azerbajdzsáni Történelmi Múzeum éremgyűjteménye. Szovjetunió 1965. október

Bakó Endre: Érmek vitrinben. Látogatás Nagyházy Jánosnál. Hajdú-Bihari Napló 1967. május 18.

Fehér Rózsa: Amatőr régészek között. Zanzibári tallér, váltópénz az Árpád-házi királyok korából,

Nehru-emlékrúpia, római dénárók. Magyar Nemzet 1966. júl. 6.

Horváth Ildikó: Augustus császár, Katalin cárnő és Attila egy szekrényben van Nagykanizsán Navratil Tivadar éremgyűjteményében. Zalai Hírlap 1966. máj. 11.

Kecskeméti Numizmatikai Szakkör alakult. Petőfi Népe 1966. márc. 9.

Kié lesz a szakajtónyi pénz? Valenta György nyugdíjas üveggyári munkás éremgyűjteményéről. Nógrád 1966. aug. 27.

Nagy Katalin: Régi pénzek szerelmese. Mezei Imre éremgyűjtőről. Délmagyarország 1965. jún. 24.

N. Gy.: Hasznos szenvedély. Szatmári Lőránt éremgyűjteménye. Ország Világ 1965. júl. 14.

Salgótarjánban numizmatikai csoport alakul. Nógrád 1966. febr. 15.

Szentiványi György: A pénz nyomában. Látogatás a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. Népszava 1966. júl. 10.

Szolnok. Érdekes pénzgyűjtemény. A szolnoki Mák Ferenc 1500 db-ból álló gyűjteményéről. Esti Hírlap 1966. jan. 28.

Tóth Elemér: Hobbym a numizmatika. Magyarországon jelenleg ezer tagja van a Numizmatikai Társulatnak. Nógrád 1966. jún. 11.

Tudományos hobby. A Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat Éremtani Szakosztályába 1000—1200 gyűjtő tömörült. Esti Hírlap 1965. dec. 16.

e) Kiállítások

Dorog. A „Ki mit gyűjt klub” tagjai papírpénztörténeti kiállítást rendeztek. Esti Hírlap 1966. okt. 14.

Gyöngyös. „Húsz éves a magyar forint” címmel pénzkiállítás nyílik Gyöngyösön ápr. 2-án a Városi Művelődési Házban. Esti Hírlap 1966. márc. 14.

H. Gy.: Lengyel éremművészeti kiállítás a Lengyel Kultúrában (Bp. Nagymező utca). Magyar Nemzet 1967. jan. 18.

A kisplasztika és az érem 26 kiváló lengyel művésze mutatkozik be alkotásaival a magyar közönségnek. Magyar Nemzet 1967. jan. 11.

Prága. Éremkiállítás nyílt a prágai Nemzeti Múzeumban. 3000 db értékes érmét mutatnak be a 10. századtól kezdve. Új Szó 1966. febr. 17.

Veszprém. A Bakonyi Múzeum kiállítást rendez a megye új pénzleleteiből. Napló (Veszprém) 1966. máj. 4.

f) Vegyes

Antalfy Gyula: Körömbánya az arany városa. Élet és Tudomány 1965. okt. 15.

A bajai múzeum tudományos munkatársai római kori „pénztérképet” készítenek. Esti Hírlap 1966. júl. 1., MTI 1966. júl. 1., Népszava 1966. júl. 2., Pestmegyei Hírlap 1966. júl. 3., Kanadai Magyar Munkás 1966. júl. 7., Petőfi Népe 1966. júl. 12.

Benkő: Ahány pénz, annyi vegyszer. Amerikában eltűntek a centesek, mert nagyon sok az éremgyűjtő és felvásárolják az aprópénzt. Esti Hírlap 1965. júl. 24.

Egészségtelen a pénz! Az ENSZ nemzetközi egészségügyi bizottsága megvizsgálta az egyes országokban forgalomban levő bankjegyeket. A legegészségtelenebbek a görög és a spanyol bankjegyek. Népszava 1967. febr. 1.

Elek István: Numizmatika. Beszélő pénzek. Magyarország 1966. május, június.

Győr. „Vallató műhely”. Régipénzek, érmék és egyéb régiségek vizsgálata. Esti Hírlap 1965. dec. 27.

USA. Szaga van a pénznek. Az USA-ban dimetildiketonnal szagosítják a pénzt. Így rendőr-kutyákkal könnyen elfogják a tolvajt. Népszava 1967. jan. 8.

F. M.

SZAKOSZTÁLYI ÉLET

Az utolsó beszámoló óta eltelt idő alatt szakosztályunkat érzékeny veszteségek érték számos tagunk elhalálozásával. Legsúlyosabb veszteségünk volt *Ferenczy Béni*, a kiváló éremművész elhunyt 1967. június 2-án, de ki kell emelnünk *H. Fekete Péter* személyét is, aki a régi éremgyűjtő gárda jellegzetes képviselője volt és 1966. május 27-én hunyt el Nagykőrösön. Elhaláloztak még a következők: 1965. nov. 21-én *Szalontai Károly* budapesti, dec. 14-én *Soltész Kálmán* berettyóújfalui, 1966. jan. 1-én *Kövér Péter* igali, márc. 15-én *Teplíczy Aladár* budapesti, ez év tavaszán *Feszner József* budapesti, márc. 27-én *Vadász Lajos* miskolci, máj. 1-én *Havas József* miskolci, jún. 6-án *Matlár Ferenc* budapesti, az év végén *Szigethy István* festőművész budapesti, 1967 elején *Szeless János* és *Boros Ferenc* budapesti, febr. 5-én dr. *Szabó Sándor* debreceni, márc. 7-én *Reizer János* pécsi, márc. 8-án dr. *Fadgyas Rezső* a régi társulat alapító tagja budapesti, ápr. 23-án *Dornai László* debreceni, máj. 29-én *Palla Ákos* budapesti és június, 22-én dr. *Faludi György* budapesti szept. 20-án *Lechner János* budapesti, november 13-án *Ribinszky László* budapesti és közelebbi dátum ismerete nélkül a közelmúltban *Sárosi György* és *Farkas Oszkár* budapesti tagok. Elhunyt tagjaink emlékét kegyelettel fogjuk őrizni.

Általános események. Az egész társulat életében jelentős esemény volt az új Alapszabályok kidolgozása és jóváhagyása, mely szakosztályunknak bizonyos autonómiát biztosít a társulati élet keretében. Nagyobb arányú nyomtatványcsere jött létre szakosztályunk és a Magyar Nemzeti Múzeum között, melynek eredményeként szakosztályi könyvtárunk részére sikerült biztosítani a Niklovits Károly hagyatékából származó és a Magyar Nemzeti Múzeumot nem érdeklő hatalmas numizmatikai tárgyú nyomtatványanyagot. Az 1967. év folyamán kibocsátásra került, de csak igen korlátozott mennyiségben forgalomba jutott Zrínyi-emlékpénzekből tagjaink részére bizonyos előfeltételek fennállása esetén 200 sorozatot sikerült biztosítani. 1967 februárjában Tóth Gyula éremművész műveiből időszaki kiállítás nyílt a szakosztályi helyiségben.

Személyi ügyek. Az 1966. január 11-én tartott társulati közgyűlés a társulati választmányba az Éremtani Szakosztály képviselőjében a következő tagokat választotta meg: Birkl László, dr. Gedai István, dr. Gerencsér György, dr. Kupa Mihály, Sillye Kálmán, Pál Ferenc, Zák Ede.

Kiadványok. 1966 elején megjelent a Numizmatikai Közlöny 64–65. (1965–1966) évfolyama. Az elmúlt két évben megjelent Az Érem időszak kiadványunk 34–42. száma. Végül 1966-ban kiadtuk Pohl Artúr: A késő középkori magyar pénzek verdejegyei c. összeállítását.

Felolvasások. Az elmúlt két évben a következő felolvasások hangzottak el: 1966. jan. 25-én dr. Kalmár János: A jeruzsálemi lovagrend története, febr. 24-én dr. Huszár Lajos: A pozsonyi garasok, ápr. 18-án Kelényi László: Aviatika az érmeken, május 26-án Pávó Elemér: A modern fiktív pénzek, aug. 25-én Ludvig Ferenc: Sporttörténet az érmeken, okt. 27-én Pohl Artúr: Baumkircher András pénzverése, nov. 24-én Huszár Lajos: A lengyel pénzek forgalma Magyarországon a XVI–XVII. században, 1967. jan. 26-án dr. Kalmár János: A burgundi Aranygyapjú, febr. 23-án Reményi József: Moiret Ödön emlékezete és Pávó Elemér: Az 1965/66. évek emlékpénzei, ápr. 20-án Jorma K. Miettinen (vendég): A modern éremművészet (német nyelven), máj. 25-én dr. Kupa Mihály: Pénzrendszereink áttekintése 1526-tól és nov. 30-án Bánki V. Emil: Verethibás pénzek.

Serlegvacsora. A hagyományos serlegvacsorát 1966-ban dec. 15-én rendeztük meg, és ez alkalommal Pávó Elemér idézte fel Niklovits Károly emlékezetét. 1967-ben pedig dec. 14-én, mikor dr. Pethe László emlékezett meg *Ferenczy Béni* közelmúltban elhunyt éremművészről.

Jutalomérem. A szakosztály által alapított jutalomérmet az 1966. márc. 31-i beszámoló ülésen *Ferenczy Béni* nyerte el, az 1967. márc. 31-i beszámoló ülésen pedig *Huszár Lajos*.

Éremcsereközvetítések. Az éremgyűjtés fejlesztése érdekében a legutóbbi beszámolóunk óta hat éremcsereközvetítést rendeztünk (1966. febr. 3., jún. 2., okt. 6., 1967. febr. 2., jún. 1. és okt. 5.), ezzel az éremcsereközvetítések száma 58-ra emelkedett.

Összejövetelek. Szakosztályunk összejöveteleit minden hét csütörtöki napján tartja 5—8 óra között a szakosztályi helyiségben (Bp. VIII. Csepreghy u. 4. II. 15.). Összejöveteleinken készséggel állunk mindenki rendelkezésére, aki a numizmatikai éremgyűjtés terén felvilágosítást óhajt. A szakosztályi gyűjtemény és könyvtár ugyanezen időben áll az érdeklődők rendelkezésére.

Tagdíjfizetési felhívás. Az évi tagdíj 20,— Ft, és az esedékes tagdíjakat kérjük a szakosztály javára az 51.010—VIII—1. számú csekkszámlán befizetni. A szakosztályi pénztáros Zák Éde, akinek címe: Bp., (Újpest) IV., Jókai u. 6. Tel.: 492—405. A szakosztály titkára Dr. Kupa Mihály Bp., XII. Maros u 44/B. aki a szakosztályt érintő minden kérdésben készséggel áll az érdeklődők rendelkezésére.

RÉSUMÉ

Alice Sz. Burger: Trouaille de monnaie de Kazsok (Comitat Somogy) de l'époque tardive de l'Empire romain

Plusieurs centaines de monnaies romaines ont été mises à jour au printemps de 1966 dans la commune Kazsok (Comitat Somogy, district de Kaposvár) au cours des travaux agricoles. Au début de 1967, une exploration à instrument a été effectuée ce qui a permis de découvrir un bon nombre de monnaie encore. Le nombre des petits bronzes du IVe siècle remis au Musée Rippl Rónai de Kaposvár s'élevait au total à 748 pièces. (Conf. notes 1—3.) L'exploration du sol à instrument a permis en outre de démontrer que le labour mécanique a éparpillé les monnaies en amas en faible profondeur. Rien n'indiquait que les monnaies auraient été conservées dans un pot ou dans un autre récipient quelconque.

La trouvaille de monnaies de Kazsok se divise en deux catégories importantes:

I: Pièces frappées entre 330—364	127 pièces
II: Pièces frappées entre 364—375	600 „
Pièces du IV ^e siècle, de petits bronzes dont la datation était impossible	21 „
Au total	748 pièces

L'étude de la date des pièces de la 1re catégorie (Conf. p. 18.), permet de constater que ce sont surtout les monnaies de Constantin II qui se retrouvent entre 330 et 363 le plus fréquemment. La plus grande variation s'observe entre 355 et 361. Tant que le mobilier archéologique en pièces de monnaie des sépulchres de l'époque romaine tardive n'est pas dépouillé (travail actuellement en cours), il est impossible d'étudier la statistique annuelle démontrable en territoire de la Pannonie des monnaies de Constantin II et les rapports économiques et historiques de celle-ci (Conf. note 5.). Ce sont les ateliers de Rome et de Siscia qui s'y retrouvent à une fréquence égale.

La deuxième catégorie permet d'établir (Conf. p. 19.) que le revers *Securitas* des pièces de I. Valentinien, Valens se retrouve dans une quantité qui est presque le double de la fréquence du revers *Gloria Romanorum*. L'atelier à la fréquence la plus constante est celui de Siscia.

Dans nos commentaires faits par rapport aux ateliers, nous avons souligné les frappes qui ne retrouvent pas dans les trouvailles de monnaie de la même époque (Conf. notes 38—46); celles qui s'y retrouvent le plus fréquemment et qui forment la pièce terminale de l'atelier.

Au cours du dépouillement, il a été permis d'établir que cet ensemble de trouvailles peut être mis en parallèle par le nombre et la composition des pièces aux trouvailles de monnaie de Tedej (Conf. notes 46; 47) et d'Öcsöd.

Au cours du dépouillement aucune pièce n'a été trouvée, dont la présence aurait pu être démontrée au-delà de 375 (Conf. note 48.). Nous nous proposons d'étudier les deux catégories plus tard séparément, cette fois nous nous sommes bornées à la publication et à l'explication sommaire de cette nouvelle trouvaille de la Pannonie datant de l'époque romaine tardive.

Christian Turnwald: Noch zum Münzwesen Stephans I (en allemand).

Bolesław Onak: Polnische und deutsche Funde ungarischer Münzen vom XI. bis XIII. Jahrhundert (en allemand).

István Gedai: Trouaille de monnaie de l'époque arpadienne à Pátroha

D'après un rapport contemporain, 7439 pièces d'argent ont été trouvées en 1931, entre autres des frappes des rois hongrois Béla III et András II, de même que des deniers de Vienne et de Friesach. La trouvaille très précieuse n'avait pas été dépouillée et sa composition ne peut plus être établie des pièces existantes. Cependant, la grande valeur de la trouvaille à en juger de la description nous impose l'étude plus poussée des pièces.

Parmi les pièces conservées au Musée, en dehors des bractéates du roi Béla, il n'y a qu'un seul denier du XIIe siècle et dans un autre groupe séparé — dont l'appartenance à cette trouvaille reste incertaine — il y a aussi quelques bractéates et plusieurs deniers anonymes du

XIIe siècle. En connaissant la composition des trouvailles venues de cette époque, il est presque certain qu'il y eût là une confusion regrettable de deux trouvailles. L'une des trouvailles est celle des bractéates nombreux en présence des deniers usuels de Friesach et peut-être — et cela est à présumer du rapport — avec des deniers royaux hongrois, avec les frappes du roi András II., ce qui rendrait encore plus précieux la trouvaille, comme les deniers du roi András II n'ont pas encore été retrouvés en présence de monnaies de Friesach et de bractéates hongrois. Cela fournirait une aide très appréciable au problème de la datation encore controversée des bractéates. La mention des deniers viennois dans le rapport sera tout probablement une erreur de détermination de l'un des types de Friesach.

L'autre trouvaille devait être une trouvaille composée de deniers du XIIe siècle, assez rare et conséquemment précieuse. L'incertitude absolue compromet cependant toute étude plus approfondie.

La succession très riche des sigles des bractéates mérite pour la numismatique toute attention. Il est à mentionner de ceux-ci les sigles «T» et «M» du CNH. I. 280.

Malgré l'incertitude qui plane au-dessus de la composition de la trouvaille de Pátroha, elle est d'une importance toute particulière aussi bien pour l'histoire de la circulation monétaire que pour l'histoire régionale.

A. Pohl: *Die Münzprägung König Siegmunds (1387–1437)*.

Ludwig der Grosse wählte den Verlobten seiner älteren Tochter Maria, Siegmund, Markgrafen von Brandenburg, den zweiten Sohn Kaiser Karls IV. zum Nachfolger seiner Trone. Dieser wurde jedoch in Polen abgelehnt und musste sich auch den ungarischen Tron erst erkämpfen. Tronzwiste, Bürgerkriege, das unaufhaltbare Vordringen der Türken und die Hussiteneinfälle erschütterten das Land. Es mehrten sich die Zeichen des beginnenden Verfalles des im Zeitalter der Anjous aufgeblühten Reiches.

Trotz alldem ist das dreigeteilte Geldsystem Siegmunds (Tabelle I) als zweckdienlich anzusprechen. Der in ganz Europa beliebte ungarische Goldgulden (Réthy 118 und 119) war für den internationalen Grossverkehr hervorragend geeignet. Die Silberdenare (Réthy 120, 121 und 124) waren wertbeständig, da Siegmund Geldverrufungen vermied, entsprachen deshalb für Inlandszahlungen völlig. Die Kleinmünzen (Réthy 125, 128, 129) dienten dem Kleinverkehr der Märkte. Sie wurden mit überhöhtem Nennwert herausgebracht und verloren laufend an Kaufkraft, da im Mittelalter auch das Kleingeld nach Feingehalt beurteilt wurde. Diese langsame Inflation des Kleingeldes scheint aber eine beabsichtigte gewesen zu sein.

Der Goldgulden wurde in Anpassung an die florentiner Gewichtsänderung² mit 3,5723 g Roh- und 3,51575 g Feingewicht geprägt. In Unmassen auf den europäischen Markt gebracht, diente er in vielen Ländern als Wertgeld³; im Inland verblieb, wegen des stark passiven Aussenhandels (grosser Tuchimport) nur Silbergeld.⁴

Zuerst wurde der Gulden mit den brandenburger Adlern im viergeteilten Wappen (Réthy II. 118) 1387–1402 geprägt. Als Siegmund Gouverneur Böhmens wurde⁶, ersetzte er die Adler mit böhmischen Löwen. Diese Wappenänderung wurde am Goldgulden ebenfalls durchgeführt, so entstand die zweite Sorte (Réthy II. 119), die bis Siegmunds Tod geprägt wurde.

Die in der Hauptprägestalt Buda (Ofen) geprägten Varianten waren künstlerisch hochstehend.⁷ Unter diesen sind die Stücke mit dem Monogramm Franciscus Bernardis $\frac{1}{2}$ und den aus 2 Buchstaben bestehenden Prägezeichen der Oberkammergrafen Jakob Ventur (V—I und I—V) und Markus ($\mathcal{M}$ —R) bemerkenswert.

Die Wappenänderung wurde von Markus von Nürnberg durchgeführt, denn sein Zeichen erscheint auf beiden Goldguldenarten. In seine Amtszeit (1399–1405) fiel die Herrschaftskrise Siegmunds, als die neapolitanischen Anjous mit Hilfe des Papstes den ung. Tron erringen wollten. Infolge der Bürgerkriege war der Strassenverkehr so unsicher, dass man die Goldtransporte nicht nach Buda senden konnte und es vorzog, sie in den Münzkammern der Berggebiete zu vermünzen. Dadurch verkümmerte die Goldprägung der Hauptanstalt Buda.

Markus verwendete für diese Prägungen scheinbar sein altes Namenszeichen mit der Änderung, dass er den zweiten Buchstaben durch die Anfangsbuchstaben der Prägeorte ersetzte. So entstand folgende Reihe: $\mathcal{M}$ —K für Kremnitz; $\mathcal{M}$ —N für Nagybánya; $\mathcal{M}$ —O für Offenberg; während ein aus 3 Buchstaben bestehendes Zeichen ($\mathcal{M}$ —h—S) ungeklärt ist.

Die zeitliche Festlegung der 35 Jahre hindurch geprägten Goldgulden (R. 119) resp. ihrer Prägezeichen versuchte ich durch Untersuchen der Funde aus Siegmunds Regierungszeit, bezüglich der begleitenden, leichter datierbaren Silbermünzen, sowie durch dem Vergleich der Münzzeichen auf Gold und Silber, durchzuführen. Das Ergebnis ist die Liste der Tabelle II.

Auch die regionale Verteilung der Silberprägung veränderte sich. Während früher die Banaldenarprägung, sowie der Fünfkirchen—Syrmische »Sarazenendenar« den Grossteil des

Silbergeldbedarfes lieferte, wurde, da die reichen Silberbergwerke im transsavischen Grenzbanat Kriegsschauplatz wurden, die Silbermünzung in die nördlichen Kammern verlegt, besonders nach Kremnitz, das nun Hauptanstalt wurde.

Der erste Silberdenar war *Réthy 120* (1387–1398), den die Fachleute (Ernyey, Huszár) mit den dokumentarisch oft genannten »Bardus« identifizieren. Dem folgte der »Langkreuzdenar« *Réthy 121* (1390–1427) in der Zeichnung etwas verschieden. Dessen Feinheit bestimmte der Erlass Siegmunds von 1427; doch zeigten Untersuchungen auch minderen Feingehalt (0,582) womit die Kursabschwächung 1407 auf 160 Denar pro Gulden erklärbar ist. Der *Parvus* (Heller) *Réthy 125* lief mit diesen beiden Denaren parallel. 0,353 fein wurde er 1387–1427, also 40 Jahre, in ungeheuren Mengen geprägt. Die meisten Fundstücke sind abgenützt, verstümmelt, ein hoher %-Satz falsch. Da Stücke von Normalgrösse selten sind, besteht der Verdacht, dass die Kammern selbst die Verstümmelung durchführten, als die Sorte eingezogen und mit dem Zehnteldenar *Réthy 128*, dem »Ducat« ersetzt werden sollte. Dieser wurde nämlich bloss in 5 der 12–14 Prägestalten geprägt.

Der Heller (R. 125) zeigt weiters 2 interessante Abarten, *Réthy 125B* und 126. Bei 125B ist eine der 4 Kronen der Rückseite durch ein M ersetzt, diese Sorte wird deshalb als Ausgabe der Königin Maria (†1396) angenommen. R. 126 zeigt im Wappen anstatt des Adlers die böhmischen Löwen, entstand also versuchsweise gleichzeitig mit *Réthy II 119*. Da ein Hybrid der beiden Abarten bekannt ist, dürften sie zeitlich nahe entstanden sein, also vielleicht 1402 und 1404, zugleich mit der M-Reihe des Markus, dessen Zeichen das M dann wäre.

Ein neuer Denar *Réthy 124* »moneta maior« genannt erschien zwischen 1427–1430. Er war bloss 0,54 fein, jedoch von grösserem Gewicht (0,77 g) und enthielt so mehr Silber, war deshalb sehr beliebt und diente noch nach langer Zeit als Vorbild.³⁵ 1430 wurde der Ducat, sowie die noch im Verkehr befindlichen R. 125 eingezogen und durch den 1/4 Denar »Quarting« oder »Fyrting« *Réthy 129* ersetzt. Laut der Pressburger Verordnung³⁷ bestand dieser aus 1 Teil Silber und 7 Teile Kupfer, war also etwa 2 löthig. Die 400 St. Fyrtinge enthielten bloss 24,539 g Silber, obwohl der Silberwert des Guldens damals etwa 46 g betrug; ihr Kurs wurde daher unhaltbar und sie wurden 1432³⁹ auf Zehnteldenare devalviert.

Die Tätigkeit der einzelnen Kammern beobachtend, ist der allmähliche Rückgang der Tätigkeit der Hauptkammer *Buda* (Ofen) auf Tabelle III bemerkbar. (Die den *Réthy*-Nummern der Tabellen mittels Bindestrich zugefügten Subnummern entstammen dem Heft: A. Pohl: Die Münzzeichen der ung. Münzen des Spätmittelalters. Budapest 1965, Verl. d. Num. Fachabteilung.)

Das Erbe von *Buda* übernahm *Kremnitz*. Die Prägungen der zahlreich bekannten Kammergrafen siehe Tabelle IV. Bei Münzkammer *Nagybánya* ist in Betracht zu ziehen, dass der Ort dem serbischen Despoten Stefan Lazarević für seinen Anschluss an Siegmund⁴⁵ verliehen wurde, wobei er dort auch das Münzrecht bekam, welches sein Nachfolger Georg Wuk-Branković erbte; dadurch mehrten sich die Münzzeichen, wie auf Tabelle V. ersichtlich ist. Über die Goldprägung der *Kaschauer* Kammer sind keine Dokumente erhalten. Die auffallende Übereinstimmung der Prägezeichen der Gold- und Silbermünzen auf Tabelle VI bezeugt jedoch, dass wenigstens zeitweise auch Gold geprägt wurde, was auch wegen der nahen Edelmetallbergwerke anzunehmen ist.

Von Interesse ist das Schicksal der *Siebenbürger Kammer*. Die Goldprägung erfolgte anfangs im alten Kammersitz Offenberga, Tabelle VIIa entsprechend.⁴⁹ Als sich das veraltete Bänderial-Wehrsystem zur Abwehr der Türkeneinfälle unfähig zeigte, weilte Siegmund 1427 das ganze Jahr an der Südgrenze, um die Landesverteidigung neu zu organisieren. Damals erfolgte auch die Verlegung des Kammersitzes (sowie der Goldprägung) nach Hermannstadt, das wohlbefestigt war. Gleichzeitig nahm Siegmund die Verhandlungen zwecks völliger, oder teilweiser Verpflanzung des Deutschritterordens an die Untere Donau wieder auf. 1430 übernahm daher eine von Klaus von Redwitz geführte Gruppe der Ritter einige Grenzbürgen; Redwitz war siebenbürger Oberkammergraf und Banus von Severin. Seine und des Ordens Münzzeichen siehe Tabelle VIIb.

Wegen der Kleingeldnot erfolgte 1430 die Gründung der *Pressburger Münzkammer*. (Näheres siehe Pohl: Die Münzstätte Pressburg im Mittelalter. SOF. München 1965.) Dem Text der Gründungsurkunde nach war die *Slawonische Kammer* (Agram) damals stillgelegt, ihr Gebiet der Pressburger Kammer zugeteilt. Ausser dem Prägerecht der Despoten besass ein ähnliches der walachische Wojwode Vlad II. Dracul in Schässburg,⁵⁸ wahrscheinlich auch der Wojwode Dan II (1422–1431) in Kronstadt. Zweck dieser Prägerechte war die Stützung dieser Balkanfürsten im Kampfe gegen die Türken.

Durch die von Siegmund angebaute Verbindung Ungarns mit den wirtschaftlich ent-

wickelteren Westgebieten, welche als Erbe an die Habsburger übergang, wurde Ungarn gewissermassen Wirtschaftskolonie dieser; die Städte blühten infolge des lebhaften Handels auf, doch das flache Land verarmte. Siegmunds politische Grossreichskonzeption bestimmte das Schicksal Ungarns auf Jahrhunderte.

Lajos Huszár: Monnaies d'or étrangères frappées d'après des pièces hongroises

Le florin d'or hongrois médiéval, dont les types caractéristiques sont représentés dans la planche au texte hongrois, était très populaire dans la circulation monétaire internationale en raison de son titre stable. Il remplit le rôle de la monnaie étalon dans la vie économique de plusieurs États voisins et, tout comme le ducat vénétien, il prit le caractère de la monnaie internationale. La circulation à l'étranger du florin d'or hongrois d'un volume considérable est prouvée en premier lieu d'une manière authentique par les données de trouvailles, puis par des sources écrites. Dans ces sources, on trouve les expressions »ungersche Gulden, ducat de Hongrie, hongaarsche dukaat, ungarsk Gylden, ongaro (unghero)« qui désignaient tous soit le florin d'or hongrois, soit éventuellement une frappe étrangère au modèle de celui-ci.

Par son étude, l'auteur avait pour but d'énumérer les pièces d'or étrangères faites sur le modèle hongrois pour mettre en relief l'influence qu'avait exercée le florin d'or hongrois sur le monnayage des pièces d'or contemporain. Le premier groupe des frappes se compose de pièces étrangères qui reprirent les deux faces du florin d'or hongrois (Messerano), même l'exergue de l'avvers (Oberysse) ou l'exergue du revers (Tresana). Ce sont les frappes les plus parfaites. Les frappes hybrides appartiennent au deuxième groupe, celles-ci ne suivent le modèle hongrois que par la reproduction de l'une des faces du modèle. L'une des faces de ces pièces porte soit la figure de la Madone (Reckheim), soit celle de St. Ladislas avec l'exergue (frappes des provinces autrichiennes), ou bien sans l'exergue (Batenbourg), tandis que l'autre face diffère de celle des types hongrois. Le troisième groupe se compose de frappes qui en apparence n'étaient pas faites sur le modèle hongrois, mais qui sont quand même des pièces aux rapports hongrois, comme les exergues qu'elles portent font nettement référence au modèle hongrois (Emden, Maccagno, Danemark). Les frappes composent le quatrième groupe qui ne suivent le modèle hongrois que par le titre de la monnaie et ce fait s'exprime éventuellement aussi par leur nom (ongaro). L'énumération de ces types a été cependant omise.

Trois centres plus importants peuvent être établis, où ces frappes se retrouvent en quantité considérable, notamment sur le territoire des provinces autrichiennes, ensuite en Italie septentrionale et finalement au Pays-Bas. Sporadiquement, elles apparaissent cependant aussi ailleurs (Ostfriesland, Danemark, Pologne et Russie). Le temps classique de ces frappes se situe aux XVIe et XVIIe siècles, mais nous avons quelques espèces antérieures également. Les plus anciennes sont les pièces d'or de Salzbourg et de Gorizia du XIVe siècle, les plus récentes sont celles de Livorno (1691) et d'Emden (1694).

Cette étude est le premier essai pour faire un aperçu sur toutes les frappes étrangères en espérant qu'en connaissance du matériel réuni, il sera plus facile de compléter la liste de ces pièces, des pièces encore non connues ou bien trouvées plus récemment.

Tamás Esze: Compte de l'atelier de monnaie de Nagybánya (1666—1667). Publication du document authentique.

Mihály Kőhegyi: Circulaires de la ville Kecskemét au sujet des billets de banque (Bancozettell 1797—1806).

Publication des données contemporaines relatives à la circulation et conversion des billets de banque (Bancozettell) d'après les circulaires (currens) annexées aux décrets contemporains imprimés.

Béla Ambrus: Surcharge à Fiume des billets de banque émis par la Banque Austro-Hongroise

Les États successeurs formés après la dislocation de la Monarchie austro-hongroise ont imprimé une surcharge sur leurs monnaies de papier pour conserver la valeur des billets de la Banque Austro-hongroise discrédités et pour servir de monnaie nationale. La ville de Fiume avec ses alentours était un territoire contesté. Étant sous occupation italienne, les billets ont été surchargés à l'aide d'un tampon circulaire portant l'inscription Città di Fiume. L'auteur offre un aperçu sommaire des causes de la surcharge, des tampons falsifiés, de la surcharge des coupures légales et illégales en puisant largement dans les sources contemporaines.

Mihály Kupa: Créateurs de nos coupures de monnaie (1926—1966)

Nos billets de banque Pengő fabriqués et mis en circulation entre 1926 et 1946 sont de deux époques bien distinctes. La première époque comprend les billets de banque de Pengő au cours solide, à l'autre appartiennent les billets de la période d'inflation. Il résulte de cette distinction que seuls les billets de la première époque étaient fabriqués par une impression appropriée sous tous les égards.

Les dessinateurs illustres de cette première période étaient Ferenc Helbing, Almos Jaschik, Endre Horváth et on peut trouver à côté de ces noms celui de Zoltán Egri et de Ruppert Franke.

A côté des Hongrois, Ruppert Franke et Endre Horváth, le nom de Ferdinand Schirnböck et de Arthur Schuhricht se retrouvent assez fréquemment comme graveurs sur cuivre illustres. Les ornements des billets ont été faits par Ferenc Lesch et János Opl, les dessins sont dus à Kálmán Moskó et en dehors d'eux y figure encore Lünezdorf avec le dessin d'une magnifique tête en costume populaire. La lithographie est également représentée parmi nos billets avec deux billets de banque, travaux de Müller.

Quelques-uns des clichés ont été encore fabriqués par la Compagnie Giesecke et Devrient ou par l'imprimerie de la Banque Austro-hongroise ou de son successeur, l'Oesterreichische Nationalbank, mais ils sont dans la plupart des produits hongrois. Pendant la période d'inflation, Endre Horváth avait, certes, dessiné quelques billets très beaux, mais les billets de l'inflation ont été imprimés soit aux clichés des billets en cours, soit aux clichés disponibles déjà prêts et modifiés aux fins de l'impression.

Les billets de banque du florin institué le 1er août 1946 ont été conçus sans exception par Endre Horváth et dessinés par István Reck. Les gravures sur cuivre ont été réalisées par Endre Horváth et Zoltán Nagy. Les ornements sont l'oeuvre de Ferenc Lesch, Béla Kálna et Győző Dániel.

Abstraction faite des premières coupures de 10 et 100 florins, les billets de banque de Florin qui ont connus déjà 6 tirages successifs ont le dessin invariable, ce sont l'écusson, la date et la signature qui varient. Tous les billets sont faits par impression en taille-douce à Budapest.

Mme Bíró, Katalin Sey: Trouvaille de monnaie de Lăbatlan.

Près de l'usine à ciment de Lăbatlan, 38 pièces de monnaie, des sesterces et des dupondius des Ier—IIIe siècles ont été mises à jour.

L'état dégradé des pièces a compromis, dans la plupart, toute tentative d'une datation exacte des monnaies. Les pièces les plus anciennes sont des sesterces de Claude I (3 pièces), les plus récentes sont les frappes de Julia Domna (RIC 593) de 211—217. L'enfouissement des monnaies peut être donc mis en rapport avec l'incursion karp-vandale en 212 ou 213.

L'importance de la trouvaille s'explique par la présence de quelques pièces de Claude I, comme les trouvailles fermées en Pannonie commencent en général avec les frappes de l'empereur Neron et par la composition, la trouvaille ne comprend que des bronzes. Les trouvailles venues de cette époque sont quasi sans exception des deniers ou des antoninianus.

Considérant cette trouvaille et les pièces de trouvailles sporadiques du camp de Brigetio (jusqu'au milieu du Ier siècle) il semble être acquis qu'il existât déjà une certaine affluence bien que modeste des monnaies même au début de l'époque impériale au territoire de la province occupée en certains points.

István Gedai: Trouvaille de deniers de Friesach de Szank

Une trouvaille de monnaie composée de 113 deniers de Friesach a été mise à jour dans la région entre le Danube et la Tisza. La trouvaille devait être contenue dans une bourse textile ou de cuir, car aucun fragment de céramique n'a été retrouvé sur les lieux. La trouvaille n'est pas importante, la date d'enfouissement remonte à 1241, comme celle de la plupart des trouvailles de Friesach. Les pièces suivantes de la description de la trouvaille méritent notre attention : 4. (variante L. 8.: le livre et la croix sont interchangeables), 9. (L. 15. type de caractère de Heiligenkreuz), 10. (L. 194/15. hybride), 12. (L. 18. Inscription concordante EBERHARD ~EP~), 29. (L. 161. variante d'inscription), 30. (L. 186. variante: fermeture en forme de croissant au toit de la tour du milieu, avec un point au-dessus) et 42. (Variante d'inscription de L. 301.).

Géza Entz: Rapport médiéval d'une trouvaille de monnaies

Une charte (DL 34939) en date du 10 juillet 1494 a été trouvée parmi les pièces de document médiéval des Archives Nationales dans laquelle on lit qu'en 1491, un trésor composé de pièces d'or plus petites et plus grandes avait été trouvé près de Szászsebes par des chercheurs d'or dans une ancienne ville abandonnée. Le voïvode de Transylvanie à cette époque était István Báthory qui garda la trouvaille de grande valeur et après sa mort, la trouvaille devint la possession de son frère András (1493). Faisant état des coutumes anciennes, le roi exigeait la remise de la trouvaille, et les voïvodes László Losonczi et Bertalan Drágffy ordonnent une enquête. Il devient évident de la charte que la ville ancienne abandonnée devait être une colonie romaine et la trouvaille devait être composée de pièces d'or frappées dans l'antiquité. Celles-ci devaient être enfouies selon toute probabilité au IIIe siècle, enveloppées avec soin dans de la cire. Outre la valeur pécuniaire élevée évidente, la trouvaille avait aussi une valeur historique à l'époque de la Renaissance et l'acquisition de cette trouvaille devait être importante pour les

Báthory connus par leur esprit de mécène. La charte donne un compte rendu authentique et assez détaillé de la plus ancienne trouvaille de la Hongrie médiévale.

Géza Szepesi: Une trouvaille de monnaie des environs d'Esztergom

Compte rendu sur la trouvaille composée de 16 pièces de dreier carinthien et de pfennig. Les pièces portent les millésimes de 1538—1542 et l'enfouissement des pièces peut être mis en rapport selon toute probabilité avec l'occupation en 1543 d'Esztergom.

Gyula Rádóczy: Un bon de monnaie encore inconnu.

Notice sur le bon de monnaie (coupure de 100 pengő) émis le 15 janvier 1945 par la municipalité de Kiskunhalas.

Endre Csatkai: Données numismatiques de Sopron

L'auteur publie une notice d'après les données d'archives sur la collection composée de 15 pièces, réunie dans la première moitié du XIXe siècle aux archives municipales. Il présente ensuite les activités de Laurent Indulfy Gesz contre lequel le ministre de l'intérieur a édicté deux circulaires. L'une d'elles interdit la mise en circulation des médailles commémoratives du couronnement réalisées par le nommé Indulfy Gesz en 1868, l'autre ordonne la cessation du trafic de médailles commémoratives de honvéd en 1869.

Endre Csatkai: Une tentative échouée tendant à émettre une médaille commémorative en 1837 à l'occasion de l'ouverture des portes du Théâtre National

L'auteur publie une annonce parue dans le numéro 54 du 6 juillet 1837 du périodique de Pest, portant le titre Regélő Honművész (pp. 428—429) dans laquelle quelqu'un demande une souscription à une médaille à frapper en commémoration de l'ouverture du Théâtre national. Le théâtre ouvrit ses portes le 22 août de la même année, mais les médailles n'ont pas été exécutées.

Trouvailles de monnaies

Littérature

Compte rendu de l'activité de la Section Numismatique de la Société Hongroise d'Archéologie, d'Histoire de Beaux-Arts et de Numismatique

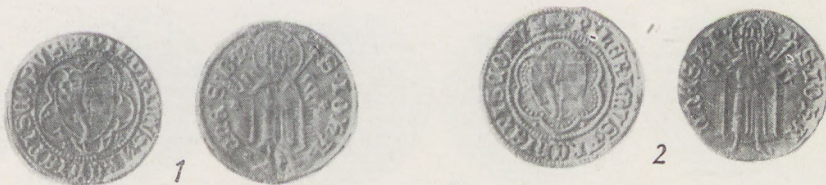
Résumés

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kézirat nyomdába érkezett: 1967. X. 20. — Példányszám: 1150 — Terjedelem: 16 (A/5) ív. 38 ábra

67.64595 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

18

19

20

21

22

23

24

25

26

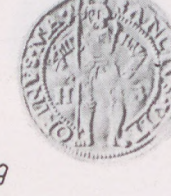
27

28

29

31

32

33

34

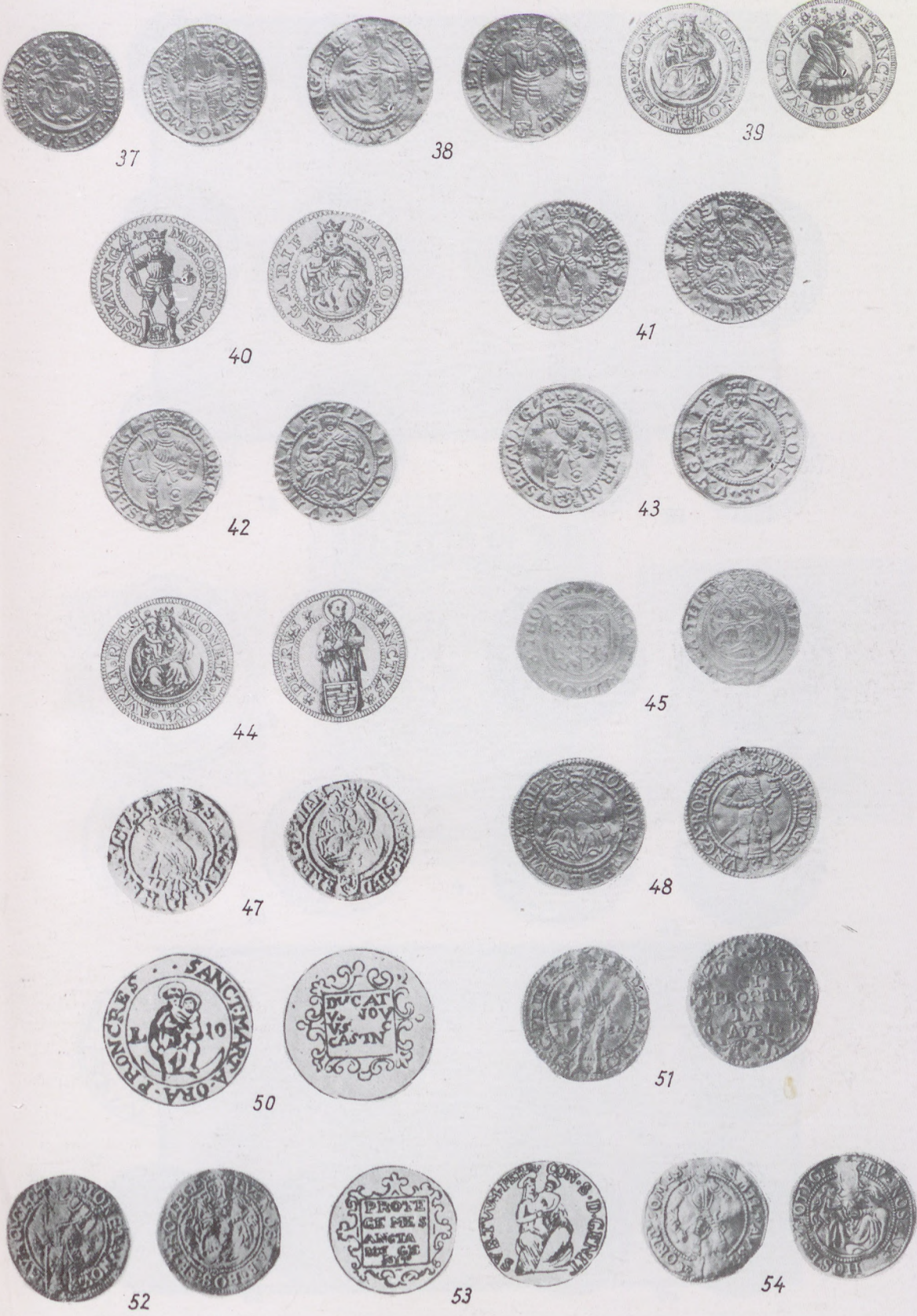

35

36

55

56

57

58

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE!

A szakosztálytól megrendelhetők a még kapható következő régebbi kiadványok:

Numizmatikai Közöny régi évfolyamai közül XXXIV—XXXV (korlátozott számban), LIV—LV, X—LXI., LXII—LXIII. és LXIV—LXV. évfolyamok, füzetenként 20 Ft áron.
Az *Érem* időszak kiadványunk még kapható következő számai: XII. (2—4. sz.), XIII. (5—7. sz.), IV. (8—10. sz.), XV. (12—13. sz.), XVI. (14—15. sz.), XVII. (16—17. sz.), XVIII. (22. sz.), XXII. (37—38. sz.) és XXIII. (39—40. sz.) füzetenként 4 Ft áron.

Huszár, L.: Attila dans la Numismatique. Budapest 1947. 6 képes táblával (francia nyelven). Ára 5 Ft.

Unger Emil: Magyar Éremhatározó. Középkor (1000—1526) I—II. füzet, Újkor (1526—1958)

—IV. füzet, Erdély (1540—1780) I—II. füzet és Vegyes füzet, füzetenként 10 Ft áron.
Kupa Mihály és *Ambrus Béla*: Magyarország papírpénzei. I. A volt Osztrák—Magyar Monarchia papírpénzei 1703—1918 és II. A Kossuth-korszak és a független Magyarország papírpénzei. Ára füzetenként 10 Ft.

Pohl Artúr: A késő középkori magyar pénzek verdejegyei. Budapest 1965. Ára 10 Ft.

Éremcsereközvetítések katalógusai. Az eddigi 59 közvetítés katalógusai közül a még kapható füzetek. Ára füzetenként 2 Ft.

A fenti árakhoz postai küldés esetén még portókölttség járul. A megrendeléseket kérjük a Szakosztályra küldeni és a vonatkozó pénzküldeményeket az 51010—VIII. sz. csekkszámára befizetni.

